

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

A M. T. AKADÉMIA RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

A FŐTITKÁR

KILENCZEDIK ÉVFOLYAM

1. SZÁM.

BUDAPEST,

NYOMATOTT AZ ATHENAEUM NYOMDÁJÁBAN.

1875.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Első akadémiai ülés.

Összes ülés.

1875. január 4-én.

Csengery Antal akad. másodelnök úr elnöklése alatt.

I. A főtitkár bemutatja a gr. Teleki József alapítványából kitűzött drámai (ez évben vígjátéki) jutalomra, múlt év decz. 31-iki határidőre, beérkezett következő pályaműveket.:

I. *A szerelem mindent tehet.* Eredeti vígjáték 5 felv. Jelige:

»Aut agitur res in scenis, aut acta refertur.«

Horatius.

II. *Tévedések játéka.* Eredeti vígjáték 4 felvonásban, 1 előjátékkal. Jelige: »Errare humanum est.«

III. *A jóslat.* Vígjáték 5 felvonásban. Jelige: »Sic fata tulere.«

IV. *Kórtünetek.* Vígjáték 4 felv. Jelige:

»Számosak ott a kórtünetek,

A hol a társadalom beteg.«

V. *Mike Pál.* Vígjáték 4 felv. dalokkal és tánczczal. Jelige: A szeretet határt nem ismer.

VI. *Az öngyilkos.* Eredeti vígjáték 3 felv. Jelige: »To be, or not to be.«

Shakespeare.

VII. *Szellemörkösök.* Eredeti vígjáték 3 felv. Jelige: »Ember tervez, Isten szervez.«

Közmondás.

VIII. *A tervező.* Vígjáték 5 felvonásban. Jelige: »Tükörkép.«

IX. *A tűzimádók.* Eredeti vígjáték 3 felvonásban. Jelige:

»A mi lányt imádunk, mind tüzes,

Parázs a szemök, ajkuk lángveres.«

I. I. felvonás 11 jelenet.

Határidő után, de még decemberben postára adva, érkeztek a következők:

X. *Hasznos csel.* Eredeti vígjáték 3 felvonásban. Jelige: »A ki mer, az nyer.«

XI. *Roxana.* Vígjáték 4 felv. Jelige: »A női dacz erősebb mint a nő.«

XII. *Művészet és politika vagy Győzelem és vereség.* Társadalmi vígjáték 2 felvonásban
Jelige: »Hol a szellem van, ott a győzelem.«

Madách.

A három utolsóra is kitűnvn, hogy azok, távol vidékről, még a határidő letelte előtt postára adattak, mind e pályamunkák versenyre bocsáttatnak és az I. osztályhoz tétetnek át megbiráztatás végett; rendben talált jeligés leveleik pedig levéltári őrizet alá vétettek.

U g y a n a k k o r

a II-dik osztály első ülése.

H o r v á t h M i h á l y r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

3. (1) *Apáthy István*, az 1873-ik évi nagygyűlésen megválasztott levelező tag, felolvassa székfoglaló értekezését: »A kényszer-egyességről a csőd eljárásban«. Kivonata ez:

Előadó feladatául tűzte ki a kényszeregyességet, mint a csődeljárás befejezésének egyik módját jogilag indokolni, s kijelölni azon szempontokat, melyek figyelembe vételével a kényszeregyesség a kereskedelmi forgalom érdekében szükségesnek mutatkozik.

E feladat megoldása előtt a kényszeregyesség történeti fejlődésének rövid történetét adja elő, kimutatván azon phasisokat, melyeken a kényszeregyesség intézménye a rómaiaktól kezdve a mai napig átment. A régiebb törvények közül különösen kiemelte a hamburgi és a brémai csődtörvényeket; az újabbak közül pedig a francia csődtörvényt, az olasz és hollandi kereskedelmi törvényeket, a porosz és osztrák csődtörvényt és az 1873-ban megjelent német javaslatot, kimutatván mindezek nyomán, hogy az újabbkori legislatió hosszas tévelygések után végre is a római jog intézkedéseit fogadta el.

Az intézmény jogi indokolásánál érveit a közösségből meríti, mely a csődhitelezők közt létezik, s a mely a csődeljárásban a hitelezők többségének kényszerítő jogát ép úgy igazolja, mint az államhatalom azon jogosultságát, mely szerint ez az egyesek jogkörét a közérdek szempontjából különféle irányban korlátozza.

Magánál a kényszeregyesség berendezésénél értekező az egyesség megkötési idejére, a szavazati jog mikénti megállapítására, az egyesség feltételeire, annak jóváhagyására, és joghatályára, nemkülönben azon okokra, melyek miatt a megkötött kényszeregyesség a hitelezők részéről megtámadható, kíván különös súlyt fektetni. Ezen szempontokat külön tárgyalva, a pozitív törvények intézkedéseire folytonos tekintettel mutatja ki azon intézkedéseket, melyek multhatlanul szükségesek arra nézve, hogy a kényszeregyesség közigazdászatiilag fontos rendeltetésének megfeleljen.

Értekezése végén azon meggyőződésének ad kifejezést, hogy a külföld jogi intézményei, melyek nálunk vagy ellenszenvre találnak, vagy csak nehezen honosíthatók meg, a kívánt sikerre csak úgy vezethetnek, ha kellő kritikával választjuk meg s ültetjük át azt, mit viszonyaink követelnek és körülményeink megengednek.

Az »Értekezések« során közre hocsáttatik.

4. (2) *Henszlmann Imre*, r. tag előadja jelentését a székesfehérvári újabb ásatások eredményéről.

5. (3) Olvastatik a Történelmi Bizottság átirata, melyben azon kérelemmel

fordul az Akadémiához, hogy báró Nyáry Albert lev. tagot, mint a bizottság egyik kiadványainak szerkesztőjét, tagjai közé sorozza.

Pártolólág áttétetik az összes üléshez.

6. (4) Osztálytitkár jelenti, hogy a legutóbbi osztályértekezleten a *Guizot Ferencz*, *Trinchera Ferencz* és *Theiner Ágoston* külföldi tagok felett tartandó emlékszedések elvállalására gr. *Lónyay Menyhért* t. *Wenzel Gusztáv* és *Fraknói Vilmos* r. tagok kérettek fel.

Tudomásul vétetik.

7. (5) A fentebbi jelentéssel kapcsolatban *Wenzel Gusztáv* r. t. előadja, hogy a közelebb elmúlt napokban a II. osztály két külföldi tagját *Valentinelli Józsefet* és *Huillard-Breholles J. L.-t* ragadta el a halál; egyuttal ajánlkozik, hogy ezen két külföldi tag emlékeztét *Trinchera Ferenczével* összefoglalva, mind a háromról egy gyászbeszédet kész tartani.

A jelentés szomorú tudomásul vétetik, az ajánlat helyeslőleg elfogadtatik.

Második akadémiái ülés.

A III. osztály első ülése.

1875. január 11-én.

Sztoczek József r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

9. (1) *Krenner József* l. t. »Magyarországra nézve két új ásványról« értekezik
Kivonata ez :

I.

Felsőbánya területének egyik legérdekesebb bányahelye: Levesbánya. Nagyszerű fölszin-bányászat ez, melyhez hasonlót trachythegységben hiába keresünk.

Mint egy nagyszerű kőbányában töretnek a felszínen az ércztartalmú sziklatömbök, melyeknek meddő részeivel — a hasznavehető elkülönítése után — mélyebb, régiebb kivájások töltetnek be.

Ezen bányának egyik oldalán az érczet tartalmazó trachyt már igen is elmállott állapotú és mint elmállásnak következményeit látjuk a hófehér földpátot *Adulart* kifejlődni; mely vékony erecskében keskeny hasadékokat tölt ki.

Ha már magában véve az *Adular*, mint a trachytkőzetben ujonnan alakult ásvány, figyelmünket nagy mértékben leköti, még nagyobb mértékben teszi azt egy másik ásvány, mely ennek társaságában jelenik meg. A tiszta fehér *Adular* jegeczek mellett tudniillik egy másik ásványnak vékony átlátszatlan, sötét kékesfekete lemezeit látjuk, melyek egészen idegenszerű alakot mutatnak, a mely alak a mostan ismert ásványok egyikével sem hangzik össze.

Midőn ez évnek őszén, a magas közoktatásügyi minisztérium támogatásával e lelhelyet magát meglátogattam, sikerült nekem Levesbánya gorczaín néhány igen apró, azonban mégis szabályosan kifejlődött jegeczet találni, melyek ezen ásvány természetfeletti világot deríteni hivatvák. Ezeken eszközölt pontos jegecztani vizsgálatok kimutatták, hogy a domináló alakok új jegeczalakok, melyek az ismert idomokkal csakugyan nem egyeznek össze; de a mérés és számítás alapján azon eredményhez jutottam, hogy a kérdéses ásvány csak Wolframit lehet, melynek alakja ugyan eltér a szász-cseh- és franciaországi társaiétól, azonban a calcul segítségével ezek alakjaira visszavezethető.

A bővebb anyag már azt is megengedte nekem, hogy néhány jegeczet vegytani kísérletekre koczkáztassak; ezen az uton is ki lőnek mutatva a Wolfram vas és mangan jellemző kémhatásai. — Eddigelé a Wolframit, mely különben is földünkön igen ritka vendég, a földkéregnek csak legrégiebb képleteiből ismeretes: Granit, Talkpala Greise azon közetek, melyek tartalmazzák; társasága leginkább az ónércz, és itt-ott arsenkovand.

Nevezetesen a szász-csehországi érczhegységnek öntelerei: Zinnwald, Schlaggenwald, Ehrenfriedersdorf mutatják nagyobb mennyiségben; azonkívül előfordul még Chantaloupon (Franciaország), Cornwallban (Anglia), végre az Uralhegységben és Amerikának néhány helyein.

A Wolfram elnevezését, régente, a szász bányászoktól nyerte, mivel ha ónérczekkel dolgoztatott fel, akkor az önnak nagy részét megsemmisítette, elrabolta.

A mi a Wolfram jegeczalakjait általában illeti, erre nézve megegyezés még nem történt. Mig Rose (Berlin 1845) Hany nyomait követve ezen ásványt rhombos-nak nyilvánította, Descloiseaux (1850) a chanteloupi, zinnwaldi, schlaggenwaldi és altenbergi jegeczek mérése alapján, épen úgy mint előtte Beudant és Lewy egyhajtásúnak; Brooke és Miller (1852) ellenben megint rhombos-nak határozták meg ezen anyag alakját. Descloiseaux néhány év előtt (1870) figyelmét ismét erre a tárgyra fordította, ismételvén előbbi méréseit, bevonván vizsgálatainak körébe még az átlátszó válfajt is Bayew Károly (Eckatherinenburg Ural) és oly eredményekhez jutott, melyek előbbi nézeteit támogatják.

Daczára ennek a Yule Collegenek híres tanárát Danát*) (1871.) megint a rhomb rendszer mellett látjuk szót emelni. A mult évben (1873) Groth és Artruai Strassbourgbán is foglalkoztak e tárggyal a meny nyiben Geuther által előállított mesterséges Wolframit jegeczeket és egy schlaggenwaldi megabasítet vizsgáltak, de vizsgálataik eredménye nem bir döntő hatálylyal.

Ezen anyag jegeczrendszere feletti bizonytalanságnak oka nevezetesen abban rejlik, hogy a jegeczek többnyire tökéletlenül vannak kifejlődve; ép, sima lapokkal környezett jegeczek a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak.

Mielőtt a szathmármegyei ásványnak behatóbb vizsgálatával foglalkoztam volna, elhatároztam magam pontos vizsgálatok alapján a Wolframitnek jegeczrendszerét megállapítani. Ezen célra néhány ehrenfriedersdorfi (Szászshon) apró jegeczeket választottam, melyek a nemzeti muzeum birtokában vannak és melyek mindazon tulajdonságokat kitünő mérvben tüntetik fel, melyek ez ásvány rendszerének eldöntésére vonatkozó kényes kérdések megfajtásához szükségesek.

Az ezen jegeczeken két távcsővel ellátott Goniometer segítségével eszközölt vizsgálatok azon eredményre vezettek, hogy a Wolframit csakhogyan egyhajlású, habár az eltérés a rhomb-rendszertől nem oly tetemes, mint minőnek azt Descloiseaux tartja. Ez, a véglap eltérését a vízszintes iránytól, $0^{\circ} 38'$ perczre teszi, míg én a direkt mérésekkel, melyek — minden észlelési hiba lehető kikerülése mellett — a legnagyobb pontossággal történtek, ugyanazon lapnak hajlását $20'$ percz s $22''$ másodpercznek találtam. A jegeczek kitünő sík lapokkal birnak és igen élesen tükrözik vissza a távcsövek pókhálókeresztjeit.

A mennyiben már most a felsőbányai Wolframitnek vizsgálatát tovább folytathattam, oda jutottam, hogy annak jegeczalakjai felől következőt mondhatok.

A magyar Wolframitek vékony, a főtengely-irányban, csikolt 0.5 m. m. egész 2 c. m. nagyságú hosszukás lemezeket mutatnak, melyek mint egyoldalulag élesített véső igen élesen végződnek. A csikozatot nem képezi a külföldi Wolframiteken előforduló prisma, hanem egy sokkal tompább új alak. Az élezés a jegeczek végein, 2 igen meredek, szinte új hemiprisma által eszközöltetik, melyek csak igen apró jegeczeknél különítendőek el egymástól, a jegeczek növéseivel pedig egy görbült felületbe összefolynak. Ritkán és alárendelten jelenik meg a ferde véglap, mely az ehrenfriedersdorfi jegeczeken oly jól van kifejlődve; és épp úgy a feldoma, mely a zinnwaldiakknál dominál. Még ritkább jelenség jegeczeinken azonban 3 pyramis, melyek szintén az ezen anyagnál még nem észlelt idomokhoz tartoznak.

Egészben véve a magyar Wolframiten 12 alakot észleltem, a melyek közül 6 , új jegeczidom. A leggyakoribb alakokat mutatja a mellékelt tábla, a melyeken 9 összalak pontosan van rajzolva, a hazai ásvány összes alakjainak Neumann-Miller-féle tekevetületével együtt.

II.

Egy másik Wolfram ásványnak felfedezése felett is tehetek jelentést. Ez a Scheelite azaz Wolframsavas mészélegre vonatkozik. Ismeretes, hogy Orawicza táján, szemcsés fehér mészben Bismuthin (Bismuthkéneg) jó elő, mely finom aranyfonalak által szövetik át.

Az ezen ásványt tartalmazó mésznek törési lapjain mákkölesnagyságú pontok láthatók, melyek a mészpáttól eltérő fényt mutatnak fel. Hogy ezen, bizonyára egy más ásványhoz tartozó foltoknak természete

tét kikutathassam, eczetsavval étettem a meszet, és ime kiderült, hogy ezen foltokat okozó testek, kis, azonban kitünő jegeczeik azon ásványnak a melyben Scheele 1781-ben a Wolframsavat fedezte fel, t. i. az ő tiszteltére elnevezett Scheelitnek. Ezen ásvány, mely tetemes súlyáért, minthogy 6-szor oly nehéz mint a víz, már Cronstedt (1756) által Tungsten azaz: »nehéz kőnek« nevezetett, szintén úgy mint az előbb említett Wolfram, állandó kísérője az ónérczteléseknek, s hazánkban eddigelé még nem találtatott. Bár léteznek régi adatok, a melyek a mai ásványtopographiai munkákba is átmentek, a melyek szerint Scheelit a pernecki (Pozsony megye) Antimon telepeken előjött volna, ez azonban mint már évek előtt meggyőződtem, tévedésen alapul. Pernecken ugyan előfordul egy ásvány, mely felületes szemlélésnél könnyen Scheelittel cserélhető össze, de annak is megvannak a maga jellegző tulajdonai. Wöhler 1833, laboratoriumában kimutatta, hogy a müuton előállított Antimonéleg dimorph azaz kétalakú, és pedig, rhombos és oktaederes. Pernecken az antimonittelepeken az Antimonélegnek mind a két módosulata található; a rhombos a Valentinit, és a szabályos a Lénarmontit. Ez utóbbi, a Lénarmontit tartatott Scheelitnek; a nagy gyűjtemények, melyeket átkutattam, csak az oktaeder alakú Antimonéleget, nem pedig a Scheelitet mutatják ki, Pozsony megyének ezen bányahelyéről.

10. (2.) *Bernát József* részéről előterjesztetik: »Közlemények a budai keserűforrásokról.« Beterjesztette az osztálytitkár. Rövid kivonatban így:

Ez értekezés a budai keserűvizek vegyelemzéséről szól s tüzetesen előadja mindazon főbb adatokat, melyek a budai 30 keserűforrásról eddig részint hazai, részint külföldi vegyészek által ismeretesek. Különös részletességgel tárgyalja: 1. a Szent-István forrás vegyelemzését; 2. a keserűvizek viszonyát fajsúlyuk és tartalmuk közt; 3. az egyes források jelenlegi állapotát, a miről egy önálló kis ismertető füzetet is bocsátott közre.

Mind két értekezés a szokott módon bírálatra adandó.

Harmadik akadémiai ülés.

Az I. (nyelv- és széptudományi osztály) első ülése.

1875. január 18-án.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklété alatt.

12. (1.) *Hunfalvy Pál* r. t. felolvassa: »Az ugor városokról; adalék a műveltség történetéhez« czimű értekezését. A kivonat így szól:

Az osztják énekek, a melyeket Reguly 1844-dik év vége felé Obdorszkban, a bőr-adó beszolgáltatása végett összegyűlt osztjákoktól leírt, s a melyek némelye 19, 18, 17 ívnyi, — a nyelvtudományi érdeken kívül, a műveltség történetét is érdeklik, s az ugor népek régi állapotjára sok világosságot derítenek.

Az énekek külső formájára nézve, azokon a parallelismus uralkodik, minél fogva a mondat vagy gondolat kétszer, de változva van kifejezve. A változást vagy hasonló értelmű szók, vagy ugyanazon szók változó magánhangzói, avagy változó grammatikai alakjai eszközlik, p. o. az egyik sorban *vuas*, a másikban *aut* a város, az egyikben *amesla* ületik »es wird sessen«, a másikban *laulla* őriztetik; az egyikben van *kolom soper nohlä*, a másikban *nälsaper nohla*, azon négy-három kiálló csúcs is, végre az egyikben van *anesmen*, ülésünk, és másikban *ameslen*, mi üljük stb. A parallelismus útján reá megyen a nyelv az alliterációra is, p. o.

Ma lohung ket loagem ameslaim,
surgung kat sungem laullaim.

(azaz: én az öblös ház öblemet ülöm, szöges ház szögemet őrzöm.)

Természet szerint az osztják énekek a mythológiára nézve is új-adatokat tüntetnek elő, miről az értekező mult alkalomnál szólt. Most azt hozza fel belőlök, a mi a lakó helyeket, házat, falut, várost illeti s mi a rokon népek lakóhelyeinek mivoltát, nevezetét is felvilágosítja.

Az osztják, vogul, mordvin nyelvekben a város neve *oš*, *uoš*, *uos*, *uas*, *vuas*. A magyar város, város, Hunfalvy szerint öszsző=város, vagy vár-os. Az osztják *os* vagy *oš* kerítést jelent; a magyar vár-as, vár-os tehát vár-kerítés; ennél fogva olyan összetétel a vár-os, milyen az ünnepe-nap, mert vár is kerítés os is az. A vár-nak származéka, vár-ad, mintegy kis vár. Maga a vár szó nem jelent magasságot hanem azt, mit az ör szó; vogulban ur teszen ör, őriz, és vár, ur hat teszen örködik és vára-kozik; azért ur = vár vagy ör-hely; város, igazán — ör-kerítés vagy ör-hely.

Ugyanezt teszi a szláv (orosz) *gorod*, mert *gorodit*=keríteni. A szláv szó bejutott a magyar nyelvbe mint *garád*, p. o. kert *garádja*; *garádolni* éppen az, mi az orosz *gorodit*. A *garád* szó, mint *giád* megvan a Nógrád (oroszul *novigorod*), Visegrád (oroszul *Vissegorod*), Csongrád (or. *cerni-gorod*) stb.

Továbbá a vogul, osztják stb. rokon nyelvekben *kotikat* a ház, melynek eredeti alakja *haz*, innen *haz-a*, *haz-ól*. Tudjuk, hogy a ház szóval sok magyar helységnév van megnevezve, p. o. *Had-háza*, *Nyáregyháza* stb. A byzantinusokból tudjuk, hogy a kazarok egyik *castruma Sarkel* (Σαρκελ), mely szót a byzantinus írók »fehér ház«-nak magyaráznak. Ennek tökéletes megfelelője a *Sar-kil* = fejrház, a csuvasz nyelvben; mert Hunfalvy szerint a mai csuvaszok a kazarok maradvékai, mit a magyar nyelv tanúsága bizonyít, azon *r-es* szókkal, mint

ökör, tenger, iker stb. melyek a törökben ökü z, dengiz, iki z, de a csuvaszban r-esek. — Constantinus Porphyrog. a besenyők castrumait előszámlálván, az elsőt fejér-nek írja, nem mondván meg a besenyő szót; de a többiek neveiben a kat, gat szót hozza fel, mint: Jun-gata, Salmakata, Sakakata stb. Minthogy Const. mind a csuvasz, mind a besenyő városokat castrum (καστρον)-nak nevezi, a k a t a vagy k a t ugyanazt jelentheti, mit a kel, azaz ház-at, s a besenyő helynevek olyanfélék volnának, mint a magyar Had-ház a stb.

A vogul fordításban jeming chot = egyház, azaz szent-ház; mi nagyon feltetsző találkozás a magyar szent-egyház z a l. Nyilván a nyelv szokás kényszerítette az orosz papot és az első magyar keresztény papokat, hogy így nevezzék az ecclesiát.

Hunfalvy azután az osztják énekekből az osztják város leírását közli. A mi abban homályos, azt a régi orosz gorodok romjai, meg az eszt legrégibb várak világosítják fel. Az orosz gorodokról a tavali kievi gyűlésen történtek tanulságos közlések; az eszt régi várakról, melyeket a nép Kalev-fija ágyainak nevez, az értekező a balti tenger vidékein való utazásában ad tudósítást.

A város csak ör-kerítés lévén, az természetesen mindenütt előállott, a hol, bár rövid időre, örzeni való volt. A nevek: földvár, favár, kővár, sárvár, mezővár os stb. mutatják, miből volt a kerítés, vagy hol volt. Sőt táborozáskor a társzekerekből is várat csináltak, a német »Wagenburg«. — Végre áttér a hun lakásokra a Duna-Tisza mellékein, a melyeket Priscus Rhetor leír, s az avarok ringjeire, a melyeket a frank írók leírnak. Sajnálni lehet, hogy se a görög, se a frank írók nem közlik a barbar neveket: a Jordanesnél előforduló Hunnivar, úgy látszik, a Deneper folyó ágaira vonatkozik.

13. (2) *Greguss Ágost* r. t. felolvassa »Shakespeare stíljéről« című értekezését, mint egyik részletét azon Shakespeare-magyarító műnek, a melylyel őt az Akadémia megbízta.

14. (3) Az osztálytitkár szomorodott szívvél jelenti az osztály egyik érdemes lev. tagjának Szepessi Imrének, kegyesrendi áldozárnak, a m. k. pesti egyetemen a classica philologia nyilvános rendes tanárának január 9-én reggeli három órakor élte 64. évében történt gyászos elhunytát.

Az osztályértekezlet, legközelebbi ülésében, gondoskodni fog, hogy a boldogult felett annak idejében emlékbeszéd tartassék.

15. (4) Az osztálytitkár bemutatja a Nyelvemléktár (régi magyar codexek és nyomtatványok) három első kötetét, a melyek a Nyelvtudományi Bizottság kiadásában épen most jelentek meg. Az I. kötet a bécsi- és müncheni codexeket foglalja magában; közzé tette Wolf György; a II. kötet a veszprémi, Beer, Winkler, Sándor, Thewrewk, Kriza és Bod codexeket; közzé tette szintén Wolf György; a III. kötet a nagyszombati Virginia codexeket és Szt. Domonkos életét; közzé tették Komáromy Lajos és Király Pál.

Örvendetes tndomásul vétetik.

16. (5) Olvastatik a f. hó 9-én tartott osztályértekezlet jegyzőkönyvének 5-ik pontja, a mely Kókai Lajos kiadó és könyvváros folyamodását tárgyalja. Kókai folya-

modásában előadja, hogy 1874. január 1-től fogva »Irodalmi Értesítő« czim alatt egy könyvészeti szaklapot indított meg, mely a legújabb magyar és nem magyar, de a hazában világot látott, és a külföldön nyomtatott de hazánkat érdeklő irodalmi műveknek lehetőleg teljes jegyzéke mellett, irodalom történeti czikkeket s egészen eredeti irodalom-statisztikai közleményeket is foglal magában. A sajtó a vállalatot mindjárt keletkezésekor előzékenyen fogadta s működését egész mostanig éber és kitüntető figyelemmel kísérte, azonban a közönség oly lanyhán pártolja, hogy 150 előfizetőjénél ma sincs több. Előadja továbbá a folyamodó, hogy e folyóiratot tisztán irodalmi czélból indította, készen áldozatra is, de belátta, hogy tőle ez áldozat aránytalanul nagy mértékben követeltetik. Ezért az Akadémiához fordul támasz végett s kéri hogy vegye pártolása alá folyóiratát, illetőleg fennmaradását biztosítsa azzal, hogy tagjai számára fizessen elő bizonyos példány-összegig, talán 100 példányra. Az osztályértekezlet a folyamodás mellőzését javasolja, minthogy az Akadémia pénztáa némely építkezési költségek miatt oly állapotban van, hogy az Akadémia szüksége nek sem felelhet meg. Azonban ajánlja, hogy az Irodalmi Értesítőből az Akadémia könyvtára részére rendeltessék meg két példány. A folyamodást annyiival inkább mellőzhetőnek véli az osztályértekezlet, mert az osztályelnök Pulszky Ferencz, a ki egyszersmind a nyilvános könyvtárak felügyelője, megígérte, hogy e vállalat támogatását más uton is eszközölni fogja.

Az osztályértekezlet javaslata elfogadtatik, egyszersmind az osztályelnök felhívja az Akadémia tagjait, hogy fizessenek elő az Irodalmi Értesítőre, a mit többen a gyűlés folyama alatt teljesítenek is.

17. (6) Indítványoztatott, hogy Kriza Jánosnak »Vadrózsák« czimű székely népköltési gyűjteménye vétessék fel az akadémiai kiadványok közzé s költsége pótlólag igtattassék be az osztály költségvetésébe.

E gyűjtemény kiadását a nyelvtudományi bizottság már régebben elhatározta, s a költségvetésbe csak azért nem vétetett föl, mert a munka nem küldetvén be, az ívek számáról, a nyomtatási költségről, s a tiszteletdíjról az osztály nem tájékozhatta magát. Épen azért elhatároztatik ujabbán is, hogy Kriza János 1. tag szólíttassék fel gyűjteménye beküldésére, s az osztály gondoskodni fog a becses munka mielőbbi kiadásáról.

TUDNIVALÓK

1. Az Akadémia ÉRTESÍTŐ-je oly folyóirat, mely az ülésein történt előadásokat s tárgyalásokat hozza, amazokat kivonatban, ezeket a jegyzőkönyv szerint.

2. Minden, ki az Akadémiában előadást tart, végzésileg fel van hiva, hogy annak előre elkészített kivonatát, még azon ülés folytán kézbesítse a titkári hivatalnak.

3. Az Értesítő tartalmát teszik

a) Az osztály-ülésekben előadott minden értekezés kivonata. Egy-egy kivonat *legfeljebb* 8 nyomtatott lapra terjedhet. Továbbá az ülésen felolvasott könyvismertetések, bemutatások, kisebb előterjesztések, melyek önálló tudományos értekezésnek nem tekinthetők.

b) A közlésben felolvasott értekezések kivonata, ha szinte maga az értekezés az Évkönyvekben jelenik is meg.

c) Kisebb emlékbeszédek, necrologok s effélék, melyek t. i. nem az Évkönyvekbe valók. Évkönyvbe szánt emlékbeszéd kivonata csak úgy, ha belőle alkalmas kivonatot lehet készíteni.

d) Az Akadémia mindennemű (osztály-, összes, és igazgatósági) üléseinek és nagygyűléseinek tárgyalásai; csupán a közönség elé nem való dolgok elhagyásával. E szerint

e) A tisztán személyt érdeklő ügyek mellőztével minden egyéb, a tagokat és a közönséget érdeklő dolgok.

f) Általánosb érdekekkel bíró indítványok; melyeket az indítványozó még az ülés folytán, írásban is köteles beadni az Értesítő számára.

g) A kiadás végett benyújtott művek és értekezések fölötti bírálatok, vagy egészben, vagy tartalmas kivonatban. El nem fogadott munkák általánosb irodalmi becsü bírálatai is közöltetnek: de a bírálók nevei ilyenkor nem.

h) Pályaművek bírálatai, akár osztályok, akár bizottságok vagy bizottsági előadók által nyújtatnak be. Összesített vélemény vagy előadói jelentés létében az egyes bírálók véleményei nem közöltetnek.

i) Az Akadémiának ajándékozott, vagy más intézetek által cserébe küldött könyvek jegyzéke.

k) Minden ülés előtt kitétetik az elnöklő neve; de a jelenvoltak névsora nem. Az indítványt, jelentést tevők neve sem hallgattatik el; ha pedig valamely tag értekezést ajánl, vagy olvas nem-tagtól, annak neve mindig kiteendő, s az köteles a felolvasott értekezés kivonatát kézbesíteni.

l) Minden kivonat, indítvány, jelentés stb. még ülés folytán írásban beadandó, az illető titkárnak, hogy az Értesítő szerkesztése késedelmet ne szenvedjen.

4. Ha nem-tag valamely akad. tag által kíván értekezést olvasatni fel osztály-ülésekben: dolgozatát jó előre be kell adnia az illető titkárnak, ki azt az osztály-értekezlethez átteszi, mely egy tagjával a munkát átnézetvén, ennek jelentése folytán dönti el, felolvastassék-e az osztály-ülésben vagy ne; első esetben valakit a felolvasással is megbízáván.

5. Ha nem-tag személyesen előadást akar tartani, erre, a munka előleges beküldésével, minden egyes esetben az Akadémia engedélyé kell kikérnie. Ilyenkor az Akadémia a beadott munkát szintén az illető osztály-értekezlethez teszi át, s annak véleménye alapján engedi vagy tagadja meg a felolvasást.

MAGYAR TUDOM. AKADEÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

I.

Igazgatósági ülés.

1875. jan. 24.

Nagyméltóságú gr. L ó n y a y M e n y h é r t akad. elnök úr elnöklése alatt.

1. Másodelnök úr előterjeszti a magyar földhitelintézet pénzügyi osztályának f. évi január 16-kán kelt levelét, mely mellett a M. Tudom. Akadémiának mult 1874. évre vonatkozó s decz. 31. lezárt számadása, nyeresémi és veszteségi számadásának kivonatai, a bevételek és kiadások, továbbá az adományok és hagyományok, végre az alapítványok és ezek kamatjainak kimutatásai azon kérelemmel terjesztetnek be, hogy ezek átvételét az Igazgató Tanács elismerni méltóztassék.

Midőn az elismerés, jelen jegyzőkönyv kivonatában, a magyar földhitelintézetnek kiadni határoztatik, — egyszersmind a beadott számadások megvizsgálására s ezeknek a magyar földhitelintézetnél levő könyvekkel és okiratokkal leendő összehasonlítására bizottság küldetik ki, melynek tagjaiul gr. Károlyi György, báró Vay Miklós és Horváth Mihály igazgató tag urak kérettek föl, jelentésük annak idején beváratván.

2. Szintén Csengery Antal-másodelnök úr előterjeszti a M. T. Akadémia költségvetési tervezetét az 1875-ik évre a következő összeállításban.

A M. Tud. Akadémia költségvetése az 1875. évre

A) Bevételek:

I. Alapítványok kamatai . . .	21,373	
II. Értékpapírok után . . .	25,000	
III. Házbér	38,610	
IV. Könyvek eladásából . . .	2,000	86,983
V. Az állam részéről		
a) Történelmi források és emlékek kiadására . . .	15,000	
b) Történelmi műemlékek kiadására	5,000	
c) A mathem. és term. tud. bizottságnak országos érdekű kutatásokra . . .	5,000	

d) A könyvtár gyarapítására	<u>5,000</u>	30,000
VI. Fogarasi János r. tagtól Bálinth		
G. tiszteletdíjához		500
VII. Az Akad. olvasó körtől	<u>1,000</u>	
		<u>118,483</u>

B) Kiadások:

I. Személyes járandóságok.		
a) Rendes tagoknak	7,140	
b) Főbb tisztviselőknek (titkárok, előadók, ügyész)	8,310	
c) A többi tisztviselőknek (gondnok, iroda, stb.)	9,130	
d) Szolgák illetménye	3,768	
» ruházata	<u>1,000</u>	29,348
II. Az összes Akadémiát általában illető kiadásokra (Almanach, Évkönyvek, Értesítő sat.)		8,000
III. Jutalmak		3,000
IV. A »Budapesti Szemle« segélyezésére		2,200
V. Az osztályok kiadásaira :		
a) Az I. osztálynak :		
aa) A Corpus poetarum II. kötet	1,410	
bb) Budenztól magyar-finn-angor szöveggyezések	700	
cc) Régi nyelvenlékek IV. köt.	1,400	
dd) A nyelvtörténeti szótár előmunkálataira	1,000	
ee) Bálinth Gábor tiszt. díja	1,200	
ff) Kazáni tatár szövegek I. k.	<u>700</u>	6,410
b) A II. osztálynak :		
aa) Pályamunkák (György E., Helmár és Matlekovics pályaművei) kiadására	2,200	
bb) A Repertorium II. köt. előkészítésére	<u>500</u>	2,700
c) A III. osztálynak :		
aa) A math. és term. tudom. Repertoriumra ez évben	1,500	
bb) Gömörmegye ásványvizei vizsgálataira	500	
cc) Hauertől az osztrák-magyar monarchia geológiája lefordítására ez évre	<u>1,500</u>	3,500

Áthozat

VI. Az állandó bizottságoknak :		
a) könyvkiadó bizottság	8,000	
b) történelmi »	15,000	
c) archaeologiai »	5,000	
d) math. és term. tud.	5,000	
e) nyelvtudományi bizottság		
aa) Közlemények	1,900	
bb) a »Nyelvőr« segélyezése	1,500	
f) nemzetgazdasági bizottság	1,500	37,900
VII. A könyvtár gyarapítására		5,000
VIII. Az akad. épületek fentartására (fűtés, világítás, tisztogatás)		3,000
IX. Irodai szükségletre		250
X. Ügyvédi, postai, szállítási stb. ki- adásokra		500
XI. Kamatok fejében :		
a) Az I. m. ált. bizt. társaságnak	2,400	
b) A m földhitelintézetnek	4,800	
c) Az Akad. által kezelt külön alapoknak	3,800	
d) Az Edl alapítvány kiadása	800	11,800
XII. Adó		500
		<u>114,108</u>

Ezen költségvetés bemutatása alkalmával a másodelnök úr az Akadémia pénzügyéről következő előterjesztést tön :

1874-re valóságos bevétele volt az Akadémiának

a zárszámadás szerint	164,397 ft
előirányozva volt	131,332 »

Több volt tehát a tényleges bevétel 33,065 frttal.

Megjegyzendő azonban, hogy a bevételek közt előirányozva volt, kamathátralék fejében, 8000 ft, s valósággal befolyt e czímen 5439 ft. mely összeg, mint activ tétel, a mely külön bevételt nem képezhet, van elszámálva a zárszámadásban. Ezen 5439 frtnyi összeggel együtt, az előirányzattal szemben 169,832 ft-ra volna tehető a tényleges bevétel. Ha pedig ezen összegből a hagyományokat, melyek 1874-ben 48522 frtot tettek, levonjuk : az Akadémia rendes bevételei a mult évben 121,310 ft-ra mennek. Ezen számítás szerint, az előirányzatból is kihagyva a hagyományok czímen főlvelt 5000 frtot, a következő egybevetés tehető :

Az Akadémia rendes bevételeinek előirányzata	126,332 ft.
E rendes bevételekből befolyt	121,310 »
Kevesebb mint előirányoztatott	5,022 »
Ellenben az 1874-ki kiadási előirányzat	116,333 »
A tényleges rendes kiadás volt	124,096 »
A tényleges kiadás több	7,763 frttal.

Ezen hiány okai az időközben előfordult, nagyobb részben engedélyezett, részben az előirányzott hitelen túl tett kiadások. Így az Igazgató Tanács physico-mineralogiai kísérletekre 500 frtot adott, a fűtőkári segéd lakbérét s egy őrök (Szentés) és egy szolgál (Mészáros) fizetését emelte, a Kazinczy laklázát és siremlékét ábrázoló két olaj festmény megvételére 100 frtot szavazott meg, továbbá a képzőművészeti társulat lakbérére az építés idejéről visszatérített, a jutalmakra előírt összeg időközben a Szilágyi-féle alapítványból kiadott díjjal vagyis 1257 frttal emeltetett, a Nemzetgazdasági Szemle segélyezésére az év második felére 1500 ft szavaztatott meg, a történelmi repertorium I. kötete az előirányoztnál jóval nagyobb összeget vett igénybe, az Értesítőkhöz tárgymutató készítése rendeltetett el, két természettudományi értekezésnek csak műmelléklete 1330 frtba került, az Akadémia épületeinek öt évi biztosítási díja (589 frttal) egészen az elmúlt év terhére iratott, a könyvkiadó hivatal részére egy bolt, mely eddig jövedelmezett, átalakított és összes felszerelési költségei szintén a múlt évnél estek terhére, az építkezések alkalmával történt rongálások kijavítása az épület rendes fentartási költségeit emelte, a könyvtár dotatiója kéziratok vásárlásával is terheltetett, az Akadémia folyó számadása után előirányzott kamatbevétel elmaradván, az építkezési előlegek következtében e czímen mintegy 725 frt kamat terheli az Akadémiát s végre, egyéb kisebb rendkívüli kiadásokat mellőzve, a bizottságok, a könyvkiadó bizottság kivételével, a melynek kiadásait magam utalványoztam, mind túlhaladták a részükre engedélyezett összegeket, és pedig

A történelmi bizottság	4,680 frttal
Az archaeologiai	289 »
A mathem. és természettudományi	82 »
A nyelvudományi	563 »
Összesen	5614 frttal.

Ha ennyi, időközben engedélyezett vagy előfordult fölös kiadás s a dotatiók ily nagy összegekkel túllépése mellett csak 7763 frtra megy a túlkiadás: azt csupán a más czímen eszközölt megtakarításoknak köszönhetni.

A tett tapasztalatokat tekintetbe véve, szükségesnek tartom, hogy a t. Igazgató Tanács, míg az Akadémia adósságai, melyeket az építkezés igényelt, törlesztve nem lesznek, a költségvetés keretén túl, időközben, minden újabb hitel engedélyezésétől lehetőleg tartózkodjék.

Szükségesnek tartom utasítani a fűtőkári hivatalt, hogy az osztályok és bizottságok kiadásait szorosan ellenőrizvén, az évi dotatiókon felül kívánt kiadásokat ne utalványozza. Miről a bizottságok és osztályok is értesítendőek.

Szükséges végre elrendelni, hogy a gondnok, az elnökség előleges engedelmével, semmiféle igazításokat ne tétethessen.

A mi már az 1875-iki költségvetést illeti, mindennek előtt megjegyezem, hogy a bevételek szorosan a zárszámadási eredmények és az országos költségvetésbe fölvetett dotatiók alapján vannak előirányozva, azzal a föltevással, hogy közoktatási miniszter úr 6 millió, műemlékek kiadására ez évben is szives lesz az archaeologiai bizottság részére az előirányzott 5000 frtot utalványozni.

Kérem a t. Igazgató Tanácsot, méltóztassék elhatározni, hogy ez iránt már a mai ülésből fölterjesztés intéztessék a vallás és közoktatási miniszter urhoz.

Lényegesebben eltér a bevételek előirányzata a tavalyitól a következő pontokban :

a) A bevételek közül kihagyatott a kamathátralék, mint oly activ tétel, mely külön bevételt nem képezhet.

b) Az értékpapírok után 25,000 frt kamat vétetett fel a tavalyi 30,000 forint helyett, mely összeg az értékpapírok kisorsolása esélyeinek tekintetbe vételével előirányoztatott.

c) A házbér (38,610) a tavalyival (31,316) szemben emelkedést mutat. Ez emelkedést indokolja, hogy az állam ez évben a képtár helyiségeiért 6,000 forinttal fizet többet, s a bérház is az Akadémia közvetlen kezelése alá ment át.

d) Hagyományok, adományok rendesen folynak ugyan be évenként: azonban biztos összegekben megállapítható rendes jövedelmeket nem képeznek, hanem töke természetével bírván, az Akadémia töke-tartozásai törlesztésére, s utóbb a tartozások törlesztése után, tőkéinek gyarapítására fordítandók. Ez az oka, hogy e cím a rendes bevételek költségvetésében elő nem fordul.

e) Az Akadémiai olvasókör oly helyzetben van, hogy az Akadémiától élvezett hasznokért, adósságai törlesztése fölött, ez évben már ezer forinttal járulhat az Akadémia költségeinek fedezéséhez.

A kiadásoknál személyes járandóságok címén fölvelt összegek a múlt évi tényleges kiadások alapján irányoztattak elő, a következő változtatásokkal.

a) A főbb tisztviselők fizetése (I. b.) a könyvkiadó bizottság előadójának előadói tiszteletdíjával, 400 frttal, emelkedett.

a) A többi tisztviselők (I. c.) fizetéséhez járul az akadémiai könyvtár fizetése és biztosított százaléka 1600 forinttal, míg ellenben azon fizetés, melyet a főtiskári segéd több címeken húzott, a múlt év folytán, 1760 frt helyett, 1200 frt évi fizetéssel és 400 frt lakbérrel rendszeresített. Ellenben meg kell jegyeznem, hogy Bálinth tiszteletdíjának azon része, melyet neki az Akadémia fizet, a nyelvtudományi osztály dotációjába tétetett által, miután Bálinth Gábor nem tartozik az akadémiai tisztviselők közé.

c) A szolgálak fizetése a drágasági pótlék elhagyásával s Mészáros 60 forintnyi személyes pótlékával 3768 frtra megy.

Az Akadémiát általában illető kiadásokra (Értesítők, Évkönyvek, Almanach stb.) ez évre is 8000 frtot vélek előirányoznának, habár az értekezések tiszteletdíjai ez évre már fölemeltettek. A múlt évi több kiadást, mint már érintém, főleg két természettudományi értekezés (Thanhofferé a szem porczhártájáról és Schenzl Guido meteorológiai értekezése) metszvényei okozták. E czímnél csak azon óhajtatásomat kell kifejeznem, hogy az Almanach mindig oly pontosan, sőt ha lehet még előbb jelenjen meg mint az idén, a mi csak úgy történhetik, ha a naptári rész már nyáron kinyomatik.

Az osztályok költségvetését illetőleg a következő felvilágosításokat kell tennem.

Az I. osztálynak az aa), bb), cc) és dd) alatt érintett munkák kiadására már a múlt évben megadattak a kívánt összegek. Miután azonban a Nyelvemlékekből az idén három kötet jelent meg, a mi egy évre elég anyagot nyújt tanulmányozásra: elegendőnek vélem, ha a t. Igazgató Tanács két újabb kötet helyett most csak egynek (a IV-iknek) kiadási költségeit szavazza meg 1875-re, a mely évnek nagy kiadásai még adóssággal fedeztethetnek. Ugy hiszem ez évről elhalsztható a magyar népmesék egy kötetének kiadása is, a melyre 700 frtot kíván az osztály előirányoztatni.

Tudományos tekintetben maga az osztály is elsőbbséget ad Bálinth Gábor kazáni tatár szövegei kiadásának. E szövegek — mond az osztály jelentése — lingvistikai pontossággal az élő népejtés szerint vannak leírva s latin transcriptioban jelennek meg. Mint nyelvmutatványok az altaji nyelvtudomány anyagkészletét tetemesen gazdagítják, egyszersmind pedig a tatár népköltészetet is ismertetvén, irodalmi és ethnographiai tekintetben is érdekesek. Az osztály úgy vélekedik, hogy e munkát a külföld is köszönettel fogadja, s épen azért kívánatos volna kétféle kiadást rendezni belőle, egyiket magyar, másikat német fordítással.

A II. osztály az V. cím cc) pontja alatt érintett pályaművek kiadására azzal a megjegyzéssel kíván felvételni ez évre 2500 frtot, hogy ez összegből oly akadémiai felolvasások kiadása is fedeztethetik, a melyek terjedelmöknél fogva az Értekezések során ki nem adhatók. Az ilyen felolvasások azonban, az Ügyrend szerint, az Értekezések sorában helyet nem foglalhatnak, mint könyvek bírálandók s egyenkint külön engedélyezendő összegekkel vétethetnek csak föl a költségvetésbe. Míután ily művek az osztály által jelenleg külön nem hozatnak föl, az osztály által kért összeget, tekintettel csupán a három pályamű kiadására, 300 forinttal leszállíthatónak véltém.

Ugyancsak a II. osztály egy magyar palaeographia előállítását is kezdeményezi, s erre es egy czímertani mű kidolgozása segélyezésére 800 forintot javasol felvételni a költségvetésbe. Részemről e kívánatot jelenleg nem vélem teljesíthetőnek. Az Akadémia terhes pénzügyi viszonyai miatt ez évben, a már kész munkák kinyomatásán és folyamatban lévő vállalatai fentartásán túl, újabb kezdeményezésekre és segélyezésekre nem terjeszkedhetik ki.

Egyéb indokokat mellőzve, az épen enlített indokból nem vélem teljesíthetőnek a II. osztály azon kérelmét se, hogy Ljubič István zágrábi muzeumi ór a magyar korona egykori déli melléktartományai ermszetét ismertető munkája kiadásában Akadémiánk által ezer forinttal segélyeztessék.

A III. osztály a költségvetésbe fölvett tételeken kívül még a következő kívánatokat terjeszti elő :

a) Balogh Kálmánnak a Cinchochina növény boncz- és élettani tekintetben tett tanulmányai kiadására (színes képekkel) 1000 frt.

b) Kruspér r. tagnak az *Observationes meteorologicae* bevégzésére 500 frt.

c) Petzval Ottó r. tag elemi csillagászata kiadására 1200 frt.

Az első munka kiadásához s a másodiknak bevégzéséhez segélyt csak úgy képes nyújtani ez évben az Akadémia, ha a mathem. és természettudományi bizottság hajlandó volna Gömörmegye ásványvizi vizsgálatának és Hauer geológiai művének kiadási költségeit saját költségvetésébe venni által. Ha erre a bizottság nem hajlandó : kénytelen a t. Igazgató Tanács az érintett (a, b, pontok alatti) kiadásokat, mint a melyek csak adóssággal volnának fedezhetők, ez évről elhalasztani. A mi Petzval Ottó r. tag elemi csillagászatát illeti : e mű még bírálat alatt áll, kiadása iránt akkor intézkedhetik az Igazgató Tanács, ha a bírálók által ajánlatni fog. Az esetben megindítható lesz ugyan az idén a mű nyomtatása : bevégzése azonban s kiadási költségei a következő évre háritandók által.

Az állandó bizottságok közül, mindenek előtt a könyvkiadó bizottság költségvetésére hívom föl a t. Igazgató Tanács figyelmét.

A M. T. Akadémia, a tudomány művelése mellett annak terjesztésére is levén

hivatva, a könyvkiadó bizottság, mely e czélból alakított, közelebb »A m. Tudom. Akadémia könyvkiadó vállalata« czim alatt eredeti munkákból és nevezetesebb külföldi munkák magyar fordításából három sorozatot indít meg, melyek a történet, irodalom, jog- és államtudományok egész körét fogják fölkarolni. A bizottság, midőn e vállalat határait kijelölte, nem tartotta czélszerűnek, hogy a természettudományi munkák közrebocsátására is kiterjeszkedjék, minthogy e téren a királyi magyar Természettudományi Társulat, irodalmunk szükségleteit és hiányait helyesen megfigyelve, élénk és sikeres tevékenységet fejt ki, mely a magyar közönség pártolását méltán vívta ki. A bizottság ennőlfogva, az Akadémia matematikai és természettudományi osztályának is hozzájárulásával, a Természettudományi Társulat könyvkiadó vállalatának erkölcsi és anyagi támogatása által óhajtja a természettudományi szak érdekeit előmozdítani, lehetőségessé tévén, hogy a társulat nagyobb költséget igénylő munkákat is vonhasson kiadványai körébe, s ezeket még az eddiginél is olcsóbb áron bocsáthassa közre. A Természettudományi Társulat könyvkiadó vállalata e szerint a Magyar T. Akadémia pártolása és közreműködése mellett folytattatik, a mi az egyes művek címlapjain is fölemlítettik.

A mi a M. T. Akadémia könyvkiadó vállalata pénzügyi oldalát illeti, már más alkalommal volt szerencsém megjegyezni, hogy a könyvkiadó bizottság nézete szerint a tudományok terjesztése nagy feladatának minden irodalom csak úgy felelhet meg, ha a tudományos munkák lehetőleg olcsó áron adatnak. Más nagy nemzeteknél az olvasó közönség nagy száma teszi ezt lehetővé. Mindazáltal még ezen nemzeteknél is nem csekély áldozatra van szükség, a tudományok terjesztése végett. Angliában, Amerikában és Németországban is társulatok alakulnak e czélból. Legyen elég csak a »Verein für Deutsche Literatur« című egyület említenem, mely közelebb kir. herczegek védnöksége alatt alakult. Hazánkban a tudományok terjesztése végett még inkább szükséges áldozatot hozni. Kiáltóan sürgeti ezt irodalmunk szegénysége tudományos munkákban, s tanáraink, tanítóink, tanuló ifjúságunk nagyobb részének s általában középrendünk miveltebb részének korlátolt anyagi ereje. S áldozatot hozni mindennek előtt hivatva van épen azon intézet, a melyért a nemzet annyi áldozatot hozott s áldozatot hoznak egyesek naponkint. Hosszas tapasztalás mutatja, hogy az az út, a melyet az Akadémia, mint kiadó, eddig követett, nem vezetett célra egy tekintetben se, könyvkiadó üzlete se költségeit nem fedezte, se a tudományok előmozdítására nem volt nagyobb hatással. Kiadásai pénzében, raktáraiban gyűlték halomra s váltak elavultakká. Ennek egyik fő oka az akadémiai kiadások drágasága. Szakítanunk kell tehát az eddigi rendszerrel. Ha az Akadémia egyik főczéljának, a tudományok magyar nyelven terjesztésének, valóban meg akar felelni: le kell mondania azon kilátásról, hogy kiadói költségeit kiadásainak jövedelméből fedezze. Hasztalan törekvés, mely egyszersmind a főczélt is meg hiúsítja. E főczélnek, a melyért tulajdonképen felállított, csak úgy felelhet meg valóban az Akadémia, ha a kiadói nyereség helyett, a mi viszonyaink között különben is elérhetetlen, elvöl tüzi ki, azt az áldozatot, a mit a tökében hozott és hoz a nemzet, részben legalább kamatokban visszadni. Ez alapon terveztetett a fentebbi javaslat. Ez az, a minek pártolására, a könyvkiadó bizottság részéről, a tek. Igazgató Tanácsot is felkérem.

A f. 1875. évre, mint fentebb érintém, a történet, irodalom, jog- és államtudományok köréből 200 ívre terjedő munkák kiadását tervezi a bizottság, az első soro-

zathból (történet) legalább 80 ívet adván négy forinton, a második (irodalom) és harmadik (jog- és államtudományok) sorozatból legalább 60—60 ívet 3—3 forintjával.

Mind a mellett, hogy ily nagy terjedelemben indul meg a könyvkiadó vállalat: elégnék tartottam e célra csak a múlt évi összeget azaz 8000 frtot venni föl a költségvetésbe, azon reményben, hogy a tek. Igazgatóság e cím és azon cím között, mely szintén az Akadémia összes osztályait illető kiadásokra nyújt fedezetet, átruházást enged. Egyszersmind az előfizetésből s a már kiadott munkák eladásából befolyandó összegekre is számíthat a vállalatot kezelő bizottság. Igénybe veheti végre a hasonló célból tett Hölgyalapítványt.

Az archaeologiai bizottság részére, mely föltétel alatt előirányoztatott 5000 ft, fentebb volt szerencsém érinteni.

A nyelvtudományi bizottság költségvetése, a múlt évihez képest, némi emelkedést mutat. Ennek oka főleg azon körülményben rejlik, hogy az írói díjakat ez évre az Akadémia fölemelte. A többi bizottság már előbb nagyobb tiszteletdíjakat adott.

A könyvtár gyarapítására ez évben is fölvett országos dotatio igen csekély összeg oly könyvtár szükségletéhez képest, mely a tudományok minden ágára és ezekben az összes világirodalomra kiterjeszkedik, egyik ok, hogy a t. Igazgatóság a könyvtári költségvetést történeti okiratok megvételével is ne terhelje. A történeti okiratokat gyűjteni, megvásárolni, a nemzeti muzeum és az országos levéltárnak különös feladata. A M. Akadémia már azon okból sem terjeszkedhetik ki történeti levéltár gyűjtésére, mert azoknak rendezésére, közhasználat végett felállítására, a könyvtárban hely nincsen. Szükség hogy e részben az Igazgató Tanács elvileg döntsön, miután ujabban ismét egy kéziratgyűjtemény ajánlatotott föl megvásárlás végett b. Nyáry Albert ur részéről. Nézetem szerint elvül volna megállapítandó és kimondandó:

Hogy az Akadémia kéziratára csupán nyelv- és irodalomtörténeti okiratok gyűjtésére szorítkozik.

Egyéb történeti okiratok gyűjtése a nemzeti muzeum és országos levéltár feladata, mint a mely intézeteknek ez különös rendeltetése, a mire nézve mind pénzzel, mind helyiségekkel és kezelő személyzettel rendelkezhetnek.

A M. T. Akadémia mind ezt nélkülözi. Helyiségei, mint érintém, már a könyvtár részére sem lesznek elegendők, ha a könyvtár, a mi már halaszthatatlan, rendeztetik.

Meg vagyok győződve, hogy ezeket a t. Igazgatóság és Akadémia is be fogja látni, s akkor ugyanaz fog történni a már eddig szerzett történeti okiratokkal, a mi az Akadémia érmészeti gyűjteményével történt, t. i. megőrzés és kezelés végett a nemzeti muzeumnak adatnak által.

Az előadottak szerint a bemutatott költségvetés mérlege következő:

Előirányoztatott összesen

Bevétel	118,483 frt
Kiadás	114,108 frt
Fölösleg marad	4,375 frt

E fölösleg igen csekély összeg azon terhek fedezésére, a melyek az építkezésekből még ezen év folytán is háruhnak az Akadémiára.

Az építkezési költségek ugyanis, szerződésileg is biztosítva, következőleg állapítottak meg:

A harmadik emelet átalakítására	100,000	frt
A második emelet átalakítására	21,154	» 17 kr.
A forróvíz-fűtés berendezésére	21,327	» 86 kr.
Összesen	142,482	» 3 kr.
Ezen összegből 1874. folytán kifizettetett	116,693	» 1 kr.
A még hátralévő követelés	23,461	» 91 kr.
Összesen	140,154	» 92 kr.

Előre nem látható kiadásokra marad 2327 frt 11 kr.

Ezen összeget hozzá adva a még hátralévő követelések összegéhez, kitűnik, hogy az építkezések következtében 1875-ben még 25,788 frtnyi újabb teher hárul az Akadémia pénztárára.

Ennek fedezésére szolgál az előirányzott 4375 frtnyi fölösleg. A hiány fedezése — s ha nagyobb összegek folynának be — a m. földhitelintézet m. évről átszállott 25,051 frtnyi követelése törlesztésére fordítandók továbbá a behajtandó kamathátralékok s egyéb activ követelések, úgy szintén azon alapítványok és adományok, melyek az év folytán, különös czélok kijelölése nélkül, tétetnek és adatnak a M. Tudom. Akadémiának.

A bemutatott költségvetés, minden pontjára nézve, helyeseltetvén s elfogadtatván, egy példányban az elnökség, és egy példányban a m. földhitelintézet pénzügyi osztálya használatára kiadni, — kivonatban pedig az Akadémia illető osztályaival és bizottságaival közölni határoztatott. Szintén helyesléssel fogadta, s magáévá tette az Igazgató Tanács másodelnök úrnak a költségvetést kísérő előterjesztésében foglalt javaslatait, különösen a főttkári hivatalt szigorúan utasítja, hogy az osztályok és bizottságok kiadásait szorosan ellenőrizze, és az évi dotációkon felül kívánt kiadásokat (melyeket eddig sem lett volna szabad) jövőre épen ne utalványozza: miről a bizottságok és az osztályok is értesítendők. Továbbá elrendeltetik, hogy a gondnok, az elnökség előleges engedelmé nélkül, semmiféle igazításokat ne tétessen. Az archaeologiai bizottság 5000 frt javadalma iránt még ez ülésből felterjesztés határoztatott a nm. vallás- és közoktatási miniszter úrhoz. Kimondotta végre az Igazgató Tanács, hogy másodelnök úrnak a történelmi okiratok gyűjtése ellen tett indítványát helyesli, s ilyennemű gyűjteményének a n. muzeumhoz áttételét a tud. Akadémiának ajánlja, valamint azt is, hogy az Almanach korábbi megjelenését, s a naptárnak tiszta lapokkal ellátását, rendelje el.

4. Olvastatott Hinka József akadémiai ügyész jelentése a múlt évben előfordult akadémiai jogügyek folyamáról.

E jelentés a bevégzett ügyekre nézve tudomásul vétetvén, a függőben levők szorgalmazása s azokról további jelentéstétel annak idejében elváratik.

5. Szintén az akadémiai ügyész, özv. Kralovánszky Györgyné sz. Kis Etelka asszony abbeli folyamodványát, hogy bold. férjének a székely nép javára tett 10,000 frt és Kralovánszky Bélának utód nélkül történt elhunytával az Akadémiára szállt 20,000 ftnyi hagyományai biztosítás mellett, királyutczai 65/67. sz. alatt fekvő háza, a folyamodó asszonyra mint törvényes özvegyére telekkönyvileg az Akadémia engedélyével, átirathassék, — azon véleménynyel terjeszti vissza, hogy folyamodó asszonynak ezen kérelmét — oly feltétel alatt, ha bold. férjének említett két hagyománya a folyamodó asszonyra átiratandó házra első helyen betábláztatik, az Akadémia annál

inkább teljesíthető, mivel a hagyományokat a hitelzálogul felajánlott s az örökhagyó által még 1859. évben a ... telekkönyvi kivonat szerint 48300 forint megvett, jelenleg pedig csak a kincstári illetékekkel terhelt háznak értékével, még jelen mostoha pénzügyi viszonyok közt is, elegendőleg biztosítottnak véli a jelentő ügyész úr; mert ha a helybeli adóhivatalnál megtekintett házbecskönyv szerint bevallott . . . 6789 forintnyi házbér jövedelméből az állami és községi adó fejében kivetett . . . 1731 » 20 kr.

levonatik : a fennmaradó 5057 » 80 »
 azaz a jövedelem még 100,000 forint tőkének 5% kamatát képezi.

Egyszersmind bemutatja az engedélynyilatkozat mintáját.

E jelentés alapján ö. v. Kralovánsky Györgyné asszonynak a kért betáblázási engedély, a bemutatott forma szerint, kiadatni határozatott.

6. A főtitkár bemutatja az adonyi járásbíróság 1874. decz. 17-én hozott végzését néh. Rosty Pál végrendeletének kivonatával, mely szerint a M. T. Akadémia részére báró Eötvös Loránt úr belátására bízott meghatározatlan összeg hagyományoztatott.

Figyelemben tartás végett áttétetik az Akadémia ügyészéhez, egyszersmind a magyarföldhitelintézet is értesítettvén.

7. A m. földhitelintézet a Zmeskál alapítvány iránt kérdezősködven,

A kívánt értesítés megadandó.

8. Az Akadémia I. osztálya jelenti, hogy Fogarasi János r. tag úr a nagy szótár pótkötetért nem kívánja évi fizetése visszaállítását s megmarad rendes tagi fizetése mellett; a pótlék kötetet, ha majd befejezi, külön ohajtja díjaztatni, az osztály belátása szerint.

Tudomásul vétetett.

Negyedik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1875 január 25-kén.

Nagymélt. gr. *Lónyay Menyhért* akadémiai elnök úr elnöklése alatt.

19. Gönczy Pál l. t. felolvassa *Kalchbrenner Károly* r. t. emlékbeszédét *Dorner József* elhunyt akadémiai levelező tag felett.

20. A főtitkár bemutatja a gyászjelentéseket *Szepesi* Imre lev. tagnak folyó hó 9-én, *Warya* János lev. tagnak szintén folyó január hó 10-én történt kimultáról, — továbbá jelenti *Valentinelli* József külső tagnak 1874. december 17-én és *Gabelentz* Jánosnak még előbb, 1874. szept. 3-án lett halálesetét.

Mindezek fájdalmas tudomásul vétetvén az illető (I. II.) osztályok felhivatnak, hogy az elhunytak felett mondandó emlékbeszédekről gondoskodjanak.

21. Olvastatt a vallás és közoktatási m. kir. miniszter úr, Budán 1875. január 2-án 34545 sz. a. kelt leirata, melylyel az Akadémia történelmi bizottsága elnökének előterjesztését Károlyi Árpádnak a bécsi historiai seminarium látogathatása végett

kért ösztöndíjról, azon megjegyzéssel küldi meg az Akadémia elnökének, hogy tekintve azt, hogy a mondott seminarium tanfolyama már néhány nap mulva kezdetét veszi, a történelmi bizottság ajánlatának figyelembe vétele mellett, nevezett Károlyi Árpád részére a bécsi hist. seminarium látogathatása céljából három hónapra, azaz f. é. márcz. végeig, kétszáz forintot engedélyezett ugyan, s azt a m. kir. központi állampénztárnál, Károlyi Árpádnak kellő bélyeggel ellátott nyugtájára, utalványozta; az egész évre ennek arányához képest még kijáró hatszáz forintot azonban csak az Akadémia elnökének kedvező nyilatkozata esetében fogja folyóvá tétetni, — s kéri erről a történelmi bizottság elnökét s ennek útján Károlyi Árpádot értesíttetni.

Akadémiai elnök úr erre jelenti, hogy a fentebbi leíratot oly észrevétellel tétette át a történelmi bizottsághoz, hogy nem találja szabályszerűnek, ha a bizottságok vagy osztályok elnökei, az Akadémia elkerülésével, közhatóságokkal egyenes levelezésbe bocsátkoznak; hanem az osztályok s bizottságok ily természetű kívánatai jövőre az Akadémia összes ülései elé terjesztendők; és a jelen esetben is a nmélt. minisztérium által kívánt ajánlatot nem teheti meg elnök úr mindaddig, míg ezen úton a jelen ügy is összes ülés elé nem terjesztetett.

Az osztályok és bizottságok az elnök úr ó nagyméltósága által hangsúlyozott szabályszerű eljárásra figyelmessé tétetvén, — jelen ügy, a történelmi bizottság jelentésének bevárásával, egyelőre tudomásul vétetett.

22. Olvastatott a m. kir. közmunka és közlekedési miniszter úr leirata, mely szerint a vasuti műszótár átvizsgálására részérői *Storck* Gyula kir. vasuti és hajózási felügyelőt nevezte ki.

Tudomásul vétetett.

23. A vallás és közoktatási m. k. minisztérium átteszi a franciaországi földrajzi társaság elnökének az akadémiai illető 4 taghoz intézett leveleit kézbesítés végett.

A főtítkárr azon jelentésével, hogy már kézbesítette, tudomásul szolgál.

24. A III. osztály, jan. 11-ki értekezletéből jelenti, hogy Schmidt Ferencz úr, mint a bordeauxi »Société des sciences physiques et naturelles« Budapesten lakó tagja, a nevezett társulattól felszólítást kapott az iránt: 1-ször, vajon a M. T. Akadémia azon társulattól 5—6 évvel ezelőtt — egy több kötetű küldeményt megkapott-e? — 2-szor, ha nem, — hajlandó volna-e csereviszonyba lépni? A III. osztály értekezlete, azon tudósítás folytán, hogy nyoma ilyen küldeménynek sem a könyvtárban sem az Értesítő jegyzékeiben nincs, a 2-dik kérdésre oda nyilatkozik, hogy a csereviszonyt a bordeauxi természettudományi társulattal elfogadja s ezen határozatáról az összes ülést értesíttetni rendeli; azonban Schmidt Ferencz úr (Magyar utca 28.) arról volna értesítendő: hogy előbb a bordeauxi társaság küldje meg a munkákat, s annak megfelelő sorozatot küldene Akadémiánk cserében.

Veleményre áttétetik a könyvtári bizottsághoz.

25. Az I. osztály, Kókay Lajos »Irodalmi Értesítője« pártolása ügyében, az 1874 decz. 21-i összes ülési határozat folytán, véleményre félhivatván, a folyamodás mellőzését javasolja az Akadémia jelen pénzviszonyai között; annál inkább, mert a pártolásra különben érdemes folyóirat terjesztésére más módok tétettek kilátásba; két példányt azonban az Akadémiai könyvtár részére megrendeltetni javasol.

Tudomásul vétetik, s a könyvtárhivatal két példány megrendelésére utasítatik.

26. A II. osztály ajánlólag terjeszti fel a történelmi bizottság azon kérelmét,

hogy b. Nyáry Albert lev. tagot, mint a bizottság egyik kiadványának szerkesztőjét, tagjai közé sorozhassa.

B. Nyáry Albert úr a történelmi bizottság tagjává kineveztetik.

27. Az archaeologiai bizottság Hegedüs Candid és b. Nyáry Jenő urakat tagjainul választván, e választást megerősíttetni kéri.

A választás megerősíttetett.

28. Ugyanaz jelenti, hogy Geduly Ferencz segédelőadó e tiszteről lemondván, helyette dr. Ortvai Tivadart választotta.

Tudomásul szolgál.

29. Szintén e bizottság jelenti, hogy Monumentái III. kötetének I. része, s Közleményei IX. köt. 2. füzeté megjelenvén : a Monumenták árát 8 frt, a közleményekét 2 frt 50 kr-ra határozta.

Tudomásul vétetik, s közlendő az akadémiai könyvtárral.

30. Ugyancsak az arch. bizottság Geduly Ferencz úrnak, mint a magyarországi műemlékek ideigl. bizottsága titkáranak, az archaeologiai bizottság minden kiadványából ezentúl egy-egy példányt határozott megküldetni.

A bizottság, a rendelkezésére álló példányokból, szolgáltatassa ki, s ha a rendelkezésére álló példányok száma nem volna elég, kérje annak fölemelését.

31. Olvastatott Pulszky Ferencz t. tag úr következő levele : »1867-ben volt szerencsém a tek. Akadémiának egyéb könyvekkel együtt archaeologiai könyvgyűjteményemet oda ajándékozni; azt találtam azonban hét év lefolyása alatt, hogy ezen régészeti könyvtár itt alig használtatik. Ellenben a magyar nemzeti múzeum régiségosztályának szakkönyvtára folyvást gyarapodik és használtatik; minek folytán bátor vagyok a tek. Akadémiát felkérni : méltóztassék ezen könyveket, vagy talán az egész archaeologiai könyvtárát, a m. nemzeti múzeumnál letéteményezni, hol ez sokkal gyakrabban használtatik s rendeltetésének jobban felel meg, mint a tek. Akadémia könyvtárában. Budapest 1874. decz. 22-én. Pulszky Ferencz.

E dolog nem lévén ily rövid úton elintézhető, kiadatik véleményre az állandó könyvtári bizottságnak, melyhez e fenforgó esetre, Pulszky Ferencz tiszt., Ipolyi Arnold rendes és Szalay Ágoston lev. tag urak is hozzáadtnak.

32. Miskovics Mózes egy »Palaeographia Universalis« czimű 3 kötetes kéziratot ajánl fel, megvétel végett.

Véleményre áttétetik a II. osztályhoz.

33. A kolozsvári tudományegyetem ifjúságának önképző köre és olvasó köre kéri az Akadémia minden eddigi és ezutáni kiadványainak díjtalan megküldését.

Áttétetik az állandó könyvtári bizottsághoz, véleményadás végett.

34. Blücher, E. I. úr »Grammatica Aramaica« czimű nyomtatott munkáját és egy arami nyelven írott dicskölteményt Erzsébet császár s királynéra, azon óhajttal küld be, hogy ezek alapján levelező taggá neveztessek.

A könyvtár részére köszönettel fogadtatván, a szerző úr erről oly megjegyzessel értesítendő, hogy szabályaink tiltják a tagságot kérelmezni.

35. A budapesti tudomány és műegyetem olvasó köre, a már részére megküldötteken kívül, kéri az Akadémia minden más kiadványait.

Véleményre áttétetik az állandó könyvtári bizottsághoz.

36. A tokaj-hegyaljai kerületi iparosok egyesülete aláírási ívet küld.

Tudomásul szolgál.

37. A főtitkár bemutatja az elismerő iratokat, a megkapott akad. kiadványokról, következő intézetek részéről: Finn tud. társaság, a boroszlói tört. és régészeti egyesület, a berlini középkori művészeti egyesület.

Tudomásul vétetett.

38. Ugyanaz bemutatja a decz. 21-ki összes ülés óta érkezett csere, ajándék és köteles könyvpéldányokat, így rendben:

I. Testületektől.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs a) Anzeiger. 1874. Nr. 27. 28. 29. b) Inhalt für den XI. (1874.) Jahrgang.

R. Asiatic Society. London. Journal. Vol. VII. P. I.

North China Branch of the R. Asiatic Society. Shanghai. Journal Nro VIII.

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. Sept.—Oct. 1874.

Société R. de la Numismatique. Bruxelles. Revue. 1875. 1. Livr.

Hist. Verein für Oberbayern. München. Oberbayer. Archiv. XXII. B. 2—3. H. XXIII. B. 1. H.

Finnische Literarische Ges. Helsingfors. Suomalainen ja Ruotsalainen Sanakirja. 7. 8. Wihko.

Kir. m. Természettudományi Társulat. Budapest. a) Helmholtz: Népszerű tudományos előadások. b) John Tyndall: A hő mint a mozgás egyik neme. c) Ch. Darwin: A fajok eredete. I. II. köt. d) Huxley: Előadások az elemi élettan köréből. e) B. Cotta: A jelen geológiája.

Angol kormány. Calcutta. a) Archaeological Survey of India. Vol. III. b) Notices of Sanscrit MSS. Vol. III. P. I.

Osztrák magyar fő consulság. Páris. La Table de Peutinger par Ernest Desjardins. Livr. 10. 11. 12. 13. 14.

Közös külügyminisztérium. Bécs. Mémoire sur l'achèvement des travaux d'amélioration des embouchures du Danube.

Földmívelési m. k. minisztérium. Budapest. Scharnaggl: Die Forstwirtschaft in Oester. Küstenlande.

Országos képviselőház elnöksége. Budapest. a) Az orsz. képviselőház Jegyzőkönyve, Naplója és irományai 1872/3. b) Hivatalos Stat. Közlemények. VII. évf. 1 füz. Érseki hivatal. Eger. Schematismus cleri archidioecesis Agriensis ad 1875.

Cisterci rend apátsága. Zircz. Névtár 1875-re.

H. hitv. lyceum igazg. M. Sziget. Iskolai Értesítő 1873—74-ről.

A »Journal des Savants« szerkesztősége. Páris. Journal des Savants. Décembre. 1874.

II. Magánosoktól.

Visontay János. Pécs. Európa összehasonlító földleírása.

Korizmicz László. Budapest. Úti képek és jegyzetek 1851-ből.

F. W. C. Trafford. Zürich. La vue du monde des montagnes de la Spezia.

Ch. E. De Ujfalvy. Páris. Revue de Philologie et d'Ethnographie. Tom. I. Janvier—Mars.

John Allan Broun. London. Observations of Magnetic Declination made at Trevandrum.

III. Köteles példányok.

Ref. főtanoda nyomdája. Kolozsvár. a) A testek hő okozta kitágulása. b) Emlék-irat az erdélyi ref. egyházkerület papnöveldeje ügyében. c) Névkönyv az erdélyi ref. anya szentegyház számára 1875. d) Bell: A tanár (regény) I. II. köt. e) Erdélyi múzeum 1875. 1. sz. f) Jelentés a kolozsvári szemkóroda működéséről.

Városi nyomda Debreczen. a) A polgári házasság ismertetése. b) Magyar mondat. c) A régi és új mértékek arány számai. d) Révész: A magyarországi prot. egy-letről. e) Magyar prot. egyházi és iskolai Figyelmező. V. évfoly. 12. füz. f) Balkányi: Magyar ösmesék. IV.

Popovics és Titelbach nyomdája. Újvidék. Orao. Vel. Kalendar za 1875.

Gyulai István nyomdája. Arad. a) Népirodalom 1. 2. 3. 4. 5. 6. sz. b) Az Arad-körös völgyi vasút tervezete.

Römer és Kammer nyomdája. Brassó. a) Vezérfonal a pénztári Naplók elsa-játítására. b) Istoria Regimentului alu II. Romanescu.

Czéh Sándor nyomdája. Győr. a) Remény. VII. évfoly. 1. 2. 3. sz. b) Legújabb nagygyőri Naptár 1875-re c) A fogyasztási adó kézi könyve.

Athenaeum nyomdája. Budapest. a) Vajkay: A német közönséges magánjog b) Külföldi regények. V. c) Egyetemes magyar Encyclopaedia. XII. köt. d) Hivatalos Statist. Közlem. VII. évfoly. 4. füz. e) Kocsipostai küldemények szállítási tarifája. f) A magyarországi néptanítók 2. gyűlése. g) Hasonszenvi Lapok. 1874. 15—24. sz. h) M. mérnök és építész egyesület közlönye. VIII. köt. 10. 11. 12. füz. i) Századok 1874. 9. 10. füz. 1875. 1 f. k) Statuten der Pester Eisenbahn. l) Irányítási segédkönyv a m. kir. postahivatalok használatára. m) Jókai Mór forradalom alatt írt művei. n) Nem-zetgazd. Szemle. I. köt. 4—5. füz. 2 péld. 6. füz. 1. péld. o) Greguss Gyula: Termé-szettan. p) Szilágyi: Rajzok és tanulmányok. I. II. köt. q) Castelár: A művészet, vallás és a természet Olaszországban. r) Eliot: Middlemarch. III. IV. k. s) Hunfalvy János. Földrajz. I. II. köt. t) J. Verne apróbb műveiből. u) Gróf Gyulay Lajos nap-lótörédekeiből. x) Jókai: Emlékeim. I. II. köt. y) Jókai: Egy ember a ki mindent tud. z) Castelar: Egy szív története. II. köt. j) Lewes: Göthe élete. II. köt. v) Tallián: A nemzetgazdaság az ó-kor népeinél. w) Kőrösi: Pestvárosi adó-tanulmányok. aa) Donpedró naptára 1875. bb) Az Athenaeum nagy képes naptára 1875. cc) Az Athenaeum kis képes naptára 18. 5. dd) Sz. István társulat naptára 1875.

IV. Saját kiadásbeli munkák.

a) Archaeol. Értesítő. VIII. köt. 13. sz.

b) Almanach 1875-re.

c) Monumenta Okm. XXIII. köt.

d) Monumenta Irók. XXVII. köt.

e) Monum. Országgyűl. II. köt.

f) Magyarország Rég. Emlék. III. köt. I. R.

g) Archaeol. Közlem. IX. köt. 2. füz.

h) Mathem. és Term. Közlem. XI. köt. 7. sz.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Ötödik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1875. febr. 1.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök helyettes elnöklése alatt.

40. A főtítkár bemutatja a *Vitéz József* alapítványából a must és bor vegyi vizsgálatára kitűzött kérdésre f. évi január 31-ig beérkezett következő pályamunkákat:

I. *Bordászati pályamű.* Címe a feladott kérdés. Jelígeje:

»Olyan a bűbánat mint az ürgefi:
Borral lehet, borral kell kiönteni.«

Petőfi.

II. Must és borelemzési pályamunka. 1875. Jelíge:

»Dicső hegyek! hány ronda kéz habar
Gerezditekből bort, mely visszamar.«

Vörösmarty.

III. A must és bor alkatrészeinek meghatározási módszerei, 18 ábrával. Jelíge: »Mennyivel többet költ el eszélyesen egy nemzet a földmivelés és ipar emelésére: annnyival többel fog bírni más szükségére; ez által szaporítja a nemzet anyagi vagyonát.«

J. Stuart Mill.

IV. Utasítás a must és bor alkatrészeinek egyszerű módoni meghatározására (kísérleti eszközökkel egy tokban). Jelíge: »Tudomány és szorgalom tesz bennünket gazdaggyá, a gazdagság szabaddá.«

Gr. Széchenyi.

Ez utóbbihoz a szerző névtelen levele van csatolva, melyben a kísérleti eszközök tulajdonjogát fentartani ohajtja.

Mind e pályamunkák rendben találtatván, áttétetnek bírálatra a III. osztályhoz, jelíges leveleik pedig, szokott módon közös borítékba zárva, levéltári őrizet alá adatnak. A IV. számú pályamunka szerzőjének a kísérleti eszközök tulajdonjoga iránt kifejezett kívánata tárgyában az osztály adjon véleményt.

41. Ugyanaz bemutatja a *Gorove*-alapítványi széptani kérdésre (történeti szemlélyek és korszakok feltüntetése költői művekben) a szintén január 31-ki határidőre érkezett ime pályaműveket:

I. Pályamű. (Címe csupán a feladott kérdés). Jelíge: »Ne quid nimis!«

II. Kísérlet a következő pályakérdésre stb. Jelíge: »Mi az igazság?«

Pilátus.

A rendben talált pályamunkák bírálatra az I. osztályhoz, — jeligés leveleik az Akadémia és az elnökség pecsététve, közös borítékba zárva, a levéltárba tételnek át.

42. Jelenti végre a főtitkár, hogy a *Gorove*-alapítványból, szintén 1875. január 31-re, kitűzve volt műveltség-történelmi jutalom-kérdésre, valamint a *Dóra*-alapból feladott nemzetgazdasági pályázatra (a börze jelentősége) egy pályamunka sem érkezett. Ellenben a *nagy* és *Marczibányi* természettudományi jutalomra egy nyomtatott munkán kívül (A komló okszerű termelésének kézikönyve) két kézirati munka is küldetett be jeligés levelekkel.

A *Gorove* és *Dóra*-jutalmak újra kitűzése tárgyában a II. osztály véleményre hivatik fel.

A komlótenyésztési munka áttétetik a III. osztályhoz; ellenben a kéziratos pályamunkák beküldői hirtapilag figyelmeztetendők, hogy a *nagy* és *Marczibányi* jutalmakra, csak az előbbi 6 évkörben megjelent *nyomtatott* munkák pályázhatnak.

Ugyanakkor a II. osztály *második* ülése.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

43. (7) *Fabritius Károly* az 1873. évi nagygyűlésen megválasztott lev. tag felolvassa ily című székfoglaló értekezését: »Pemfflinger Márk szász gróf életrata, különös tekintettel a reformáció elterjedésére Erdélyben.« Kivonatban így:

Mint rettenthetlen oltalmazója a vallásujító mozgalomnak az erdélyi szászok között, utóbb mint megingathatlan hive a Habsburg-háznak a koronáért I. Ferdinánd és Szapolyai János közt folyt küzdelemben — Pemfflinger Márk, a szászok grófja nevezetes szerepet játszik Erdély történetében. Életére vonatkozólag már fontos adatok közöltettek a szebeni szász nemzeti levéltárból s a bécsi cs. házi-, udvari- és államlevéltárból. Azonban a budai kir. kamarai levéltár, s — a reformáció idejéről, a szebeni káptalan levéltára is beccses okleveleket tartalmaznak, melyek e férfiú élettörténetére világot vetni alkalmasak.

A Pemfflinger nemes család Regensburgból származik. Pemfflinger János Regensburgból jött Budára, s itt 1491—1501. közt több ízben volt városbíró. 1492-ben mint ilyen irta alá Buda Consensualisát a pozsonyi békéhez, mely a magyar királyi ház kihalta esetére a Habsburg-háznak biztosítá a trónra következőt Magyarországon. Özvegye Orsolya (1515. előtt) Kallintzer Lönhárthoz, a későbbi borsodmegyei főispánhoz és diósgyőri várnagyhoz ment nőül. Orsolya II. Ulászló udvaránál élt, mint a király leányának Annának, ki később I. Ferdinánd király nejevé lett — dajkája; a koronáért folyt harc tartama alatt Ferdinándhoz ragaszkodásáért sokszoros életveszélyben forgott, miért Ferdinánd őt jószágokkal ajándékozá meg.

Eddigélé Pemfflinger János fiainak tartották Márkot, Sebestyént és Istvánt; a két utóbbiról helyes lehet a föltevés, Márk azonban nagybátyjuk, valószínűleg apjuk fivére vala. Sebestyén Mária királyné lovász-

mestere volt, s 1536. május 3-án mint Borsodmegye főispánja s Diósgyőr várnagya halt meg. István Anna királyné lovászmestere volt, később budai udvarbíró s Ferdinánd kamara grófja; mint ilyen halt meg 1537. május 21-én Diósgyőrött. Pemfflinger Márk egy nővére utóljára Werndl Lipót radkersburgi polgárhoz ment nőül.

Erdélyre nézve legnevezetesebb Pemfflinger Márk. Sok adat összevetése alapján szerző azon következtetésre jut, hogy ő 1480. körül született. Fiatal kora homályos; de valószínű, hogy egyetemen járt. Legelőbb a budai káptalan előtt jelenik meg, 1400 aranyforint adósságot követelvéen Som Gáspártól, melyet e mágnás 1513. helyett még 1515-ben sem fizetett volt le. II. Ulászló alatt Pemfflinger Márk alkincstárnok. 1521. nőül veszi Klárát, az elhalt szász gróf, Lulay János gyermektelen özvegyét, az atzéli (Hetzeldorfi) gazdag szász nemes, Tabiassy Tóbiás leányát. Barátja Szalkay László kancellár, utóbbesztergomi érsek melegen ajánló levelével megy le Szebenbe, s bele ül neje gazdag örökségébe, hozományába. A király csakhamar kinevezi Lulay utódává, szebeni királybíróvá, vagyis a szászok grófjává. A szebeniek eleintén választást emlegetnek, de a király élt kinevezési jogával; s erre csakhamar elcsendesednek. Később Pemfflinger kamaragróf is lesz Szebenben.

Pemfflinger neje 1523-ban hal meg s nagy vagyonát, némely nevezetes legátumok kivételével, férjére hagyja. Így lett Pemfflinger tulajdonosa a nagy háznak (a mai tanácsház), hol a pénzverde volt, s még más két háznak a kis piacon Szebenben; továbbá Nagy-Bolya, Ingodály, Sárdorf, Sálykó, Kis-Bolya, Alamor, Zekes, Feketehéviz, Váralja, Mártonfalva, Buza, Moha, Mihályfalva, Vesződ, Hidegviz, Ladamos, Kövesd, Ivánfalva, Emberestelek, Jára, Illye és Szederjes nemesi birtokoknak.

Gazdag jövedelmei daczára eladósodott; a Budán lakás, hová hivatala gyakran szolítá, kölcsönök fölvételére kényszeríté. Ez akkor különben divatos volt. Eisler Tamástól 1200 frtot vett volt fel ugy, hogy 1521-ben megfizeti, s halála után 1555-ben sem volt az még törlesztve. Egy másik budai hitelezője, Schöngrund Kristóf, 1516-ban királyi parancs és vajdai levél által támogatva sem kaphatta meg tőle 500 forintnyi követelését. Adósságot szeretett csinálni, de fizetni nem; egyébiránt így tettek más korabeli nagy urak is.

Pemfflinger hivatala és vagyonánál fogva tekintélyes állást foglalt el az erdélyiek közt. 1522-ben ő volt a szász fölkelés vezére Szapolyay fényes oláhországi hadjáratában, midőn Ráduly visszahelyeztetett, s a törökök elűztettek. Mindenekfölött a reformátio mozgalma s a török elleni harcok, kora e két nevezetes eseménye foglalkodtatá elméjét a mohácsi vésznap siralmas következményeivel egyetemben.

Pemfflinger ismerte a reformátio mozgalmat, még mielőtt Erdélyben letelepedett. A II. Lajos udvaránál lévő németeket a reformátio barátainak tarták. Ezek pártfogója volt György brandenburgi hatágróf, ki gazdag birtokos volt Magyarországon s szívesen látott vendég az udvarnál. Ő általa jutottak protestáns érzelmű tanárok a budai főiskolához, s Mária királyné mellé Henkel Jánosban olyan káplán, ki őt a reformátio

szellemével megismerteté. A királynét ugyan némileg korlátozta háza politikája; de azért rokonszenvezett a reformációval. Legkedvesebb udvari kisasszonya volt Pemflinger Kata, Pemflinger Márk közel rokona, Istvánffy szerint leánya, a ki, midőn Török Bálinthoz ment nőül, a »lutherána oroszán«-nak nevezetett. Az udvarral összeköttetésben álló Pemflingert kell, hogy érintette legyen a reformáció mozgalma.

Midőn Pemflinger Szebenbe jött, Luther iratai már hatottak volt itt. A kereskedés, ipar, egyetemek látogatása magasb műveltségű világiakat neveltek a városokban, s ezek szembeszálltak a papsággal, nem engedvén igen tág kört az idegen szellemű kánoni jogok alkalmazása.

Ugyanekkor a főpapok is meginták a szász plébánusok jogi állását. 1512-ben a szebeni és brassói káptalan az esztergomi egyházmegyébe olvasztatott be. Várday Ferencz, erdélyi püspök a szász plébánosokat súlyos rovatalokkal terhelé, s az ellene felszólalókat fogsággal is fenyegette, míg végre őt X. Leo pápa e miatt Rómába idézte.

Ennek daczára a reformáció ellenségekre talált a szász plébánusok között is; ilyenek valának Huet Márton szebeni plébános, Thonhäuser Péter dékán és Flaschner Farkas. A papság maga magának szerzett hasonerejű ellenfeleket. Ilyen volt Hecht (Csukás) János szebeni patricius, a kenyérmezei hős, Hecht György fia. Tudományosan képzett s az udvarnál is befolyásos férfiú volt ő. 1521-ben özvegygyé lett s második házasságra határozván el magát, Richersdorfer Nicusius ötvös jegyesét kaparintotta el. E miatt Thonhäuser dékán perbe fogta s évekig zaklatták az egyházi székeken; ez okozta, hogy utóbb minden alkalommal sorompóba lépett a papság ellen.

Pemflinger Szebenbe települése után nem sokára megkezdődött a reformáció mozgalma; de hamisított oklevelen alapszik azon állítás, mint-ha Szebenben legelőbb a siléziai Ambrus, és Weich Courád terjesztették volna a reformáció tanait.

Ez időben a római curia is állást foglalt a reformáció ellen Magyarországon, bibornok-legátust küldé, s a bibornoki kalap megigérésével Szalkay kanczellár is erélyre sarkaltatott. Így jött létre az 1523-ki 53. t.c.z. mely az eretnekek üldözését rendelte el. Az esztergomi érsek Caplyont küldé biztosnak Szebenbe.

Szebenben Luther iratai mindinkább elterjedtek; a papság tekintélye hanyatlott, gunyolták őket szóval, írásban. Kiátkozás, egyházi törvényszék elé idézés már kevésbe vététt. Nemsokára a papság összetűzött a szebeni tanácscsal is, melynek élén Pemflinger állott, kinek befolyása fölért az udvar legmagasb köreibe, s ki barátja volt Szalkaynak. Legelőbb Bongard fölött kaptak össze. A szebeni polgármester, a dékán híre nélkül elvétette a plébánustól a templom kulcsait, s kedvenczét ültette helyébe. Csak a király 1524. márcz. 9-ki parancsa birta a tanácsot engedelkenységre; ugyanezen napon parancsolta meg a király: kutassák fel Szebenben Luther iratait s égensék meg.

Magyarországon is vihar kerekedett a reformáció ellen. VII. Kelemen pápa 1524-ben az eretnekség elnyomására Német- és Magyaror-

szágra báró Burgiot küldé ki legátusának. Szatmáry György 1524. ápril 7-én elhalván, Szalkay László lett esztergomi érsekké. Ennek üdvözlétére a szebeni káptalan követeket küldé s egyuttal oltalmát kérte. Az érsek 1524. július 18-ki levelében megígérte ezt; de inté viseljék magukat tisztesen, ne adjanak okot panaszra. Szalkay kezét az kötötte meg, hogy a nemzeti párt őt gyűlölte, s Szapolyayval feszült lábon állott, különösen az Ujlaky-féle birtokok tőle elvétele óta. A papok mind gyakrabban panaszkodtak Esztergomban; de az egyházi átoktól senki sem tartott, nem bőjtöltek, s papok is terjeszték Luther tanait. Mindezekért a papság a szebeni tanácsot vádolta.

Az érsek 1524-ben meghagyá a papoknak, intsék a népet a szószékről, óvakodjék az eretnekségtől; a király Ráskay Gáspárt és Gerendi Miklóst küldé eretnek-üldözésre Szebenbe auguszt. 12-én. Ezek szeptemberben érkeztek le. A Lutherféle iratokat elégették, az eretnekséggel vádolt papokat megidéttek.

E közben Flaschner személyesen mondá el az egyház állapotát az esztergomi érseknek, vádolván a szebeni tanácsot és Pemfflingert. Az érsek 1524. november 27-én irt a káptalannak, szorítsa a papokat erkölcsös magaviseletre, különben szigoruan fog büntetni. Szava elhangzott. A török már az ország kapuit dőngette; a külföld nem sietett tetteleg Magyarország segélyére; benn villongás folyt. Ily viszonyok közt Szalkay nem léphetett fel Pemfflinger ellen, ki neki barátja volt, s még nyíltan nem szakadt volt el a római egyháztól.

1525. elején ismét lépéseket tett az udvar a lutheránusok ellen: halállal és javaik elkobzásával fenyegettettek. Szalkay zsinatot tartott Esztergomban. Thonhäuser ismét segélyt kért tőle, mit 1525. május 12. meg is ígért az érsek; ő s a király biztosokat fognak küldeni Erdélybe. Azonban épen ekkor dühöngött a Rákoson a Szapolyay-párt az érsek, s az udvarnál levő németek ellen, s hozatott az 1525. 4. és 5. czikk, mely a lutheránusok kiirtását és megégetését rendelte el. Budán és Besztercebányán meg is kezdék az eretnek-üldözést, Báthory a nádor és Verböczy versenyeztek ebben egymással.

A szebeni káptalan is akart életjelt adni efféleben magáról. Egy papot, Clementis Jánost, többek közt eretnekséggel is vádoltak; megidéttek; de mielőtt ítéletet mondhattak volna felette, 1525. novemb. 28-án a szebeni polgármester és tanács a káptalan előtt megjelent Pemfflinger nevében és az ítélet visszavonását kieszközlék, a vádlott arra köteleztetvén, hogy eretnekségét a szebeni keresztyén-szigeti és schelenbergi templomokban vonja vissza.

Budáról mitől se lehetett tartani a reformáció barátainak. Pemfflinger most nyíltabban támogatói őket. A polgárságnak oly formán hirdeték az evangeliumot, mint ekkor Németországban tévők. Hecht iskolát nyitott házában, hol a templomi énekeket németül éneklék, s németül mondtak misét. György, volt domokos-rendi házába fogadta, ki a kis templomban prédikált nagy tetszés közt; leginkább a kereskedők pártolták ezt. Az egyházi törvényszékeknek semmi tekintélyük se volt már ekkor. E fölött

1526. tavaszán határozák el Enyeden az erdélyi rendek, hogy a török ellen a papság is szálljon táborba. A szebeni plébános már senkit sem mert átok alá vetni. A világiak panaszkodtak az egyházi törvényszékek tulkapásai ellen; mire a király 1525. octob. 6-án parancsot küldö Gosztony erdélyi püspökhöz. 1525. novemberben hozta a szász egyetem azon határozatot, hogy senki se merjen lelki üdveért egyházaknak, kolostoroknak fekvőt örökre ajándékozni. Legnehezebb állása volt a szebeni plébánosnak. Itt a papok mesterségeket kezdtek tanulni; a templomi énekeket németül éneklék; a lelkekért mondandó miséket, az imaórákat bolondságnak tarták; szerzeteseket, apáczákat fogadalmaik megtörésére unszoltak. A reformáció mozgalma elterjedt az egész szászország közt valamennyi városaikban, s a vidéki népség is Luther tanaira hajlott.

A folytonos panaszokra végre a király 1526-ban szigorúan megparancsolta Pemfflingernek, nyomja el a Luther-eretnekség fejeit; vezesse vissza őket a régi vallásra. Pemfflinger nem teljesíté a papság ohajtását. Gosztony püspök pártjára kelt a szebeni papságnak s 1526. márcz. 10-én intő levelet küldé a tanácsnak: óvja azt az eretnekségtől. Máj. 1-én Pemfflinger Budára utazott. A szebeni papság ezt fel akarta használni György volt domokosrendinek a városból kiűzetésére. A tanács engedett; de ekkor György Pemfflinger házába menekült, mely nemesi sérthetlenségi kiváltsággal bírt.

Pemfflinger juliusban tért haza Budáról. Fejetlenséget talált. Mindenütt szenvedélyes pártoskodás. Solimán 300,000 emberrel közelgett Magyarország határai felé; ekkor eretnek-üldözésre gondolni sem lehetett. Pemfflinger nem gondolt arra, hogy Györgyöt házából kiűzze, mert a polgárság annyira ingerülve volt a papság ellen, hogy felkeléstől leheté tartani.

A plébánost az urnapi körmenetnél gunyolták, szidalmazták. Nemsokára a tanács Huet Márton szebeni plébánost letette. A szebeni káptalan ismét az esztergami érseknél panaszkodott. Hechtet és Pemfflingert vádolták el mindenek fölött. Rosszul számítottak: Szalkay nem szakított volt még Pemfflingerrel. A panaszlevélnek mégis volt eredménye, a király 1526. júl. 19-én, tehát Budáról táborba szállása előtti napon parancsolta Pemfflingernek letétel és javai elkobzása terhe alatt, gondoskodjék az eretnekek illő megbüntetéséről. Késő volt. A törökök Péterváradot ostromlák a fegyverfoghatók táborba szálltak, e miatt az eretneküldözést felejté mindenki. A szászok is felkészültek, augusztus elején Pemfflinger tekintélyes lovas dandár élén vonult ki Szebenből. A papság tétovázott; Gosztony papjait csak szeptember 29-re hívta egybe; szeptember 25-én még arról értesíti őket, hogy ismételve folyamodott a királyhoz, hagyja őket otthon. Ő tehát még e napon mit sem tudott a mohácsi veszedelemről. Augusztus 29-ke a király- és Szalkayval eltemette a szebeni papság reményeit is egy felülről jöhető segély iránt.

Szapolyay 1526. nov. 11-én koronáztatott meg. A szebeni papság hozzá, s az új érsekhez, Várday Pálhoz fordult vedelemért. 1527. január 21-én az érsek meghagyja a szebeni káptalannak: lépjen fel a küldendő

biztossal az eretnekek ellen, s el is küldé biztosul titkárát Blasiust. 1527. január 25-kén János király küldött szigorú parancsot a tanácsnak az eretnekek ellen. E parancsok nem birtak súlylyal. Perényi Péter erdélyi vajda az új tanhoz hajlott, s midőn később a pápa Szapolyayt, a törökökkel való szövetekezés miatt átok alá veté, a lutheránusok száma szaporodott, magát Szapolyayt is azzal gyanúsíták, hogy Luther tanaival rokonszenvez. Ferdinánd 1527. augusztus 20-án kelt edictuma, melyet Budára bevonulásakor adott ki, szintén hatás nélkül maradt.

A szebeni papoknak is elmúlt a kedvük a világi gondok terhe alatt az eretnek-üldözéstől. A szebeni plébánus állása tarthatatlanná vált. Esztergomból, Gyulafehérvárról segélyt nem várhattak; a háboru által a papságra rótt nagy terhek szelidté tették volt őket, s az volt szerencsájök, hogy engedtek.

A száz városokban levő szerzetesek nem voltak ily okosak. Szebenben a polgármester Vitalist, a domokosiak priorját elfogatta, s 1529. febr. hó 18-án elhatározta a tanács minden kath. papnak és szerzetesnek a városból kiutasítását. Ez politikai rendszabály is volt, mert a szebeniek készültek Szapolyay elfogadására, ki már közelgett seregével Szebenhez. Hanem azért Vitalis 1532-ben még Szebenben volt, 1536-ban még voltak ott Klára-apácák, s az ottani szt.-ferenczrendi kolostort 1531-ben még Pemfflinger pártfogásába ajánlja Lippai Ferencz provinciálisuk.

Segesvárt is viharos napokat állottak ki 1529-ben a domokosiak, a polgárok betörték a kolostorba, majd 25 márká ezüstöt követeltek; de végtére mit sem vittek el. Beszterczén is kevés kiméletet tapasztaltak a szerzetesek, a ferenczieknek nem engedték malmuk újra fölépítését, egy Fábán nevű papot pedig, ki a moldvai vajda Beszterczére rontása alkalmával egyházi edényeket raboltatott, s vett meg, a tanács ítélte el s égettetett meg. A reformátio haladásáról Brassóból keveset tudhatni; de az ottani káptalan is súlyos napokat ért; ezért kért oltalomlevelet 1528-ban Ferdinándtól, 1531-ben Szapolyaytól, a világi hatóságok beavatkozása ellen. A barczaság reformátioja csak később vett nagyobb terjedelmet.

A politikai viharok végre 1531-ben Pemfflingert arra kényszeríték, hogy Szebent örökre odahagyja. Benne a haladók vezérüket vesztek. A reformátio műve megakadt, míg később Honterus fel nem lépett. A küzdelem és ellenállás Rómával szemben a százszok közt vérontás nélkül vált a nép ügyévé. Ez kiválóan Pemfflingernek vala nagy érdeme.

Az »Értekezések« során kiadatik.

44. (8) P. Szathmáry Károly országgyűlési képviselő, mint vendég, előadást tart. »A történelem tanításáról.« Kivonata ez:

Mindenek előtt a művelődés-történelem tanításának szükségességét hangsúlyozza; megjegyezvén, hogy azon vita, mely a művelődés és politikai történelem közt közelebbi időkben kifejtett, nézete szerint meddő, mert az egyetemes történelem, valamint a specialis nemzeti sem lehet egyéb, mint hű visszatükrözése mindannak, mi a nemzetek életében lefolyt s minek a politikai élet csak egyik nyilatkozatát képezi. A pusztán politikai történelem, az ő felfogása szerint, nem is jogosult, mert a nemzetek

belső szellem-életétől elkülönítve, érthetlenné válik. Csakis az emberiség előhaladási tényezőinek felölelése által érte el és érdemelte meg a történelem a valódi tudomány nevét.

Felolvasó ezután áttér a tudományoknak azon, nézete szerint, hibás felosztására, melyek humán és reál nevet viselnek; mert az ő felfogása értelmében reál és humán tudományok nem léteznek; csak az összes tudományoknak tanítása irányában rejlik a különbség, a mennyiben azoknak egész összege vagy mint cél tűzetik ki az ember általános műveltségére, vagy mint eszköz az egyének bizonyos pályán megélhetésére és gyakorlottságára nézve.

E felfogás szerint szerző sem az egyetemes, sem a nemzeti történelmet nem tudja besorozni e köznapi értelemben fölvetett osztályzatok egyikébe sem, mert a történelem a közmívelődési tényezőknek felvétele által ép oly nélkülözhetlenné vált a határozott életpályára készülöre nézve, mint a mily létfeltétele az általános műveltségnek.

Ez előzmények után szerző áttér tulajdonképi tárgyára: a történelem tanításának módszerére és ezt a hármas beosztás szerint (elemi, középtanodai és egyetemi) röviden mindhárom fokozaton tárgyalja.

Az elemi történelemtanítások módszerét illetőleg azon megállapodásra jut, hogy ennek csakis olyannak szabad lennie, melyből a helyes erkölcsi tanulság tisztán, minden kétely nélkül elvonható. Megrövíja azon eljárást, mely ezzel ellentétben a gyermeki korban, részint a tanoncok által föl nem fogható, részint az erkölcsi tanulság céljaira föl nem dolgozható részeket ölel fel. Az előadás módját illetőleg azt jegyzi meg, hogy annak inkább életrajziúak, a titokszerűt gondosan kerülőnek kell lennie. Nem javasolja, hogy ez e koru gyermekek kezébe betanulandó tankönyv adassék; de nem ellenzi, hogy maga a tanító maga számára ilyest ne használjon.

A középtanodában előadott történelemnek szerinte már rendszernek és oknyomozónak kell lennie. A közmívelődési tényezőket itt oly arányban tartja szükségesnek fölvenni, a minő hatást gyakoroltak általában az emberi nem, vagy részletesen az illető ország haladására nézve. Az ugynevezett rövidleteknek nem barátja, mert nehéznék tartja egy nagyobb műből a történelem főmozzanatainak helyes arányban elvonását. Itt már súlyt helyez az aesthetikai és szónoklati formákra és a tanítványok előadási képességének kifejtésére. Szerinte a középtanodai oktatásnál van legjobb helye és ideje azon módszerek alkalmazásának, melyek által az emlékezet leköthető, s elősorolja a nézletetésnek minden eddig feltalált de kevésbé alkalmazott eszközeit. Szerinte az eszközök alkalmazása a sikerrel illetőleg oly nagy különbséget teszen, mint a minő különbség van különben egyenlő viszonyok és egyének között egy vak és egy tisztán látó tanítvány tanításánál. A magánszorgalomra már itt súlyt fektet, s havonként legalább 2—3 oly kérdés kitézését ajánlja, melyek a tanuló önszorgalmát és ítélő tehetségét veszik igénybe.

A harmadik (egyetemi) előadás fokozatának feladata az egyes történeteszek ítélese közötti eligazodás és történeti bölcsészet; és e cél eléré-

sére fő feltételnek tartja azon képesség megszerzését, mely által a tanuló az eredeti források tanulmányára maga is alkalmassá válik, s ebből kifolyólag az e szak irodalmának is lehetőleg teljes ismeretét. E célból különösen a történelem történetének tanítására fektet nagy súlyt, azaz nyomról nyomra menetelt azon tudományos vivmányok hosszú során, melyeknek a történelem mai állását köszönheti. E legfelső fokon szerinte már nem tanítani, hanem tanulni tanítani kell s a tantárgy előadási módora által oda hatni, hogy a tanuló tudványa fölébresztessék és a fokozatos érdekeltség fenntartása által fokoztassék. Nem az előadandók tömege, hanem a történelmi események kellő csoportosítása s a főtényezőknak mintegy drámai kiemelése által kell a tanárnak hatnia. A tanárnak nem kell saját felfogását ráerőszakolni tanítványaira, hanem kimutatni azon meggyőző adatokat és eljárási módozatot, melyekből ő maga ítéletét elvonta. A magánszorgalom fölismerésére célzó föladatok kitűzését, egyetemi ifjuságunk jelen szellemét tekintve, szintén ajánlja.

Ezután az egyetemes történelem három korszak szerint osztályzására tér át, s ezek jelleméből vonja el azon különböző előadási módokat, melyeket a történelem előadásában nézete szerint követni kell. Ezen osztályzás szerint az ő kornál inkább a régészeti és életrajzi irányt, a közép-korban az intézményeket, az új-korban pedig az uralkodó eszméket kívánja góczpontokul vétetni.

Tudomásul vétetik.

Hatodik akadémiai ülés.

A III. osztály második ülése.

1875. febr. 8.

Sztoczek József osztályelnök úr elnöklete alatt.

46. (4) Előleges jelentés a Tmesipterisről, Jurányi Lajos 1. tagtól. A jelentés így szól:

Az 1870-ik évi április havában voltam szerencsés a Psilotum triquetrum nevű növény termésének alkatára és morphologiai értékére vonatkozó vizsgálataim eredménye felől egy rövid előleges jelentést terjeszthetni a tek. Akadémia elé. Ott kimutattam, hogy a Psilotumnak ugynevezett sporangiuma nem azon kétlebensyű levélnek terménye, a melynek látszólag hónaljában ül kifejlett állapotában, hanem ellenkezőleg hogy e sporangium az őt támogatni látszó kétlebensyű levéllel együtt egy járulékos (adventiv) ágnak morphologiai értékével bír. E nézetemet a képzet fejlődés menetének észlelése által nyert tényekre alapítottam, a melyek-

ből kitűnt: 1. hogy az a fejlődő szár tenyészcupján egészen úgy jön létre mint valamennyi ág; 2. hogy e kis ág fejlődése bizonyos szakában maga hozza létre s pedig egymásután rövid időközben azon két levelet, melyek fejlődésük előhaladtával egybenőve a sporangium kétleányú támlévelét képezik; 3. hogy már e két levél létrehozása előtt fellép a fejlődő képletben az edénypamat, mely e növénynél csak az ágak s a szár sajátja s mely a kifejlett sporangium szövetébe mélyen behatolva kivétel nélkül megtalálható; s 4. hogy a két levél létrehozása után az ágvégben véghez menő szöveti kiválás által maga az ágvég alakul a sporangiumnak nevezett képletté.

Miután ezen vizsgálatomra a még akkor a Lycopodiaceák neve alatt egybefoglalt növények termésének keletkezési helye s morphologiai értékéről fennállott s részben maig is fennálló ellentétes nézetek indítottak volt, miután e kérdések helyes eldöntésének phylogenetikaiszemponthóli fontosságát a legélénkebben éreztem, igen természetes, hogy vizsgálataimat kiterjeszteni ohajtottam a rokon formákra s ezek közt különösen és első sorban arra, a mely a Psilotumhoz a legközelebb áll s ez a Tmesipteris. E növénynek beható vizsgálhatását már azért is ohajtottam, mert a genericus jelleg, a melynélfogva e növényt a Psilotumtól elkülöníthetni vélték, oly ingatag és oly értéktelen, hogy csupán azt vévén tekintetbe, nem lehet hibáztatni azon fűvészeket, a kik mind a két nemet — melyek különböztetése mint látni fogjuk teljesen alapos — egybefoglalták Psilotum név alatt. E vizsgálatokhoz szükségelt anyagot a bécsi egyetemi növénykert herbariumából kaptam, miért is dr. Fenzl Eduárd urnak ez uttal köszönetemet nyilvánítani kedves kötelességemnek ismerem. Miután csak csekély számú szárított példányok állottak rendelkezésemre e felette ritka növényből, természetes, hogy vizsgálataim a fejlődéstani kérdések megoldására ki nem terjeszkedhettek, azonban az eredmény, a mit a kifejlett növény morphologiai s hystologiai vizsgálata által nyertem, fáradságomat teljes mértékben kielégítette, mert míg egyrészről ez uton is *lehetséges volt a reproductív szervre nézve a Psilotum és Tmesipteris közt az egyenértékűséget megállapítanom, másrészről a Tmesipterisnél oly lényeges alkatbeli sajátságok felismeréséhez jutottam, melyek nem csak lehetővé s biztosabbá teszik a két nem megkülönböztetését, hanem azt egyenesen követelik is.* A mi azon sajátságokat illeti, melyek által a Tmesipterist mint önálló nemet a Psilotumtól megkülönböztetni kell, e helyen csak a leglényegesebbek felemlítésére szorítkozom s itt első helyen kell kiemelnem a fibro-vasal kötegeket. E tekintetben a Tmesipteris a Psilotumtól azon nevezetes szervezeti különbséggel tér el, hogy a míg ez utóbbinál csak a szár s ennek ágai vannak rost-edény kötegekkel ellátva, addig a Tmesipterisnél az ágakon kívül még a levelek is jól kifejlett edénypamattal birnak, mely rajtuk mint osztatlan közép ideg fut végig, belső végével pedig a szár központi pamatához illeszkedik. A levelek a Tmesipterisnél különben is fejlettségre nézve már a magasabb rendű növények leveleihez igen közel állanak, sőt ezektől alig különböztethetők meg, míg a Psilotumnál az ugynevezett leveleket alig lehet azon képletektől

elkülöníteni, a melyeket fölhámképletek vagy felületes emergenciák neve alatt szokás összefoglalni.

A második sajátság, mely által a *Tmesipteris* a *Psilotum*mal szemben mint genus jellemeztetik az, hogy a felhám (epidermis) a *Tmesipteris*nél a leveleken is jól ki van fejlődve és jól kiképződött zársejtekkel bíró légszajadékokat (stomata) hoz létre, melyek elég nagy számmal borítják a levél felületét, míg a *Psilotum* durványosan kifejtett levelein alig lehet a felhámot mint jellemző növényi réteget megkülönböztetni.

Elnézve mai egyéb apróbb s azért nem is oly lényeges eltérésektől a melyek még a két nem közt mutatkoznak, azt hiszem, hogy az itt röviden érintett két, *alkatbeli*, sajátság elég alap arra, hogy a szóban levő két nem külön választva hagyassék, továbbá biztosabb és alaposabb különböztető jelleg mint a sporangium rekeszeinek száma, a mire az eddigi írók a különböztetést alapították, s a mely annál értéktelenebb, mert a mint tapasztalásból tudom, a rekeszek száma mind a két nemnél, de kivált a *Psilotum*nál nem állandó.

Az ugynevezett sporangiumra nézve vizsgálataim után állíthatom, hogy a *Tmesipteris*nél az ugynevezett nyélzett kéthasábú levelek az ezek hónáljában ülő sporangiummal együtt morphologiai értékükre nézve teljesen azonosak a *Psilotum*nak sporangiummá alakuló járulékos ágaival. E tény itt még határozottabban felismerhető mint a *Psilotum*nál, azon körülménynél fogva, hogy a *Tmesipteris*nél a levelek is el vannak látva edénypamattal. Ha t. i. egy ily két karélyú ugynevezett termőlevelet, melynek két karélya közt a sporangium helyet foglal, szemügyre veszünk s figyelmünket az edénypamat lefutására irányozzuk, a nyél alapjától annak a két lemezt s a sporangiumot hordozó vége felé menve azt tapasztaljuk, hogy a nyél szövetének közepén elhelyezett edénypamat fel és azon két oldal felé, melyen a két lemez ül, mindinkább szélesedik, míg végre közel a lemezek felfüggesztési pontjaihoz három elkülönített pamatra oszlik t. i. egy középsőre és két oldalsóra. E pamatok közül a két oldalsó a középsőtől való elválása után a nyél tömegéből nem sokára kihajlik s egyenként a két levéllemezbe lép be, képezvén e levelek közép idegét. A harmadik vagyis a középső pamat pedig magasan tovább emelkedik a megoszlás pontjától s felhalad a sporangium szövetébe, hol is a sporangium felényi magasságáig emelkedvén, ott szabad véggel végződik. Világos ebből, hogy a sporangium mint jól kifejtett s a szár központi kötegéig lehágó önálló edénypamattal bíró képlet nem lehet terményszerű az alatta elhelyezett leveleknek, hanem ellenkezőleg úgy tekintendő, mint egy ág, mely fejlődése bizonyos korszakáig a vegetatív ágakkal megfelelően fejlődött, két levelet képez, ezután pedig azon élettani feladathoz képest, melyre hivatva van, megváltoztatja s illetőleg ahhoz alkalmazza fejlődése további menetét. Hogy ez így van, az kitűnik onnét, hogy a két levél-lemez edénykötege oldalról csatlakozik a középső pamathoz a szár pamatahoz. Kitűnik továbbá onnét, hogy e két lemez a *Tmesipteris*nél teljesen elkülönített két levelet képez, melyekből tehát a sporangiumnak, felváltva, hol egyikből hol másikból kellene származnia, s bizonyos, hogy

ekkor a sporangiumba menő edény-pamatnak legalább is a lemez aljánál kellene a levél pamatától elválnia, a mi nem történik; megdönthetlenül bizonyítja nézetem helyességét azon eset, melyet egy Tmesipterisnél láttam s melynél a törzs vége két teljesen egyenlő fejlettségű úgynevezett termőlevélre oszlott, melyek mindenikénél a karélyok közt a sporangium foglalt helyet. A vizsgálat kimutatta az edény-pamatok lefutásából, hogy azon két termőlevél valóban nem volt egyéb, mint a szárnak villázata, mindenik ág sporangium képzésre alkalmaztatván.

Szokott bírálatra adandó.

47. (5) Ugyanaz betérjeszti Hazslinszky Frigyes r. t. részéről »Magyarhon trifolái« című értekezést, saját észrevételei kíséretében. Kivonata ez:

*Krytogram virányunk összeállítás*a követeli, hogy az anyagot, a használandó rendszer szerint előlegesen összeállítsam. Adom ez alkalommal, a kitüntetőleg földalattiaknak nevezett gombákat, különösen a trifolaféléket. Anyagom ugyan kevés, de még is több, mint a mennyit homi területről az irodalom eddig feltüntetett.

A hypogaeusok mindannyian igen hasonlítanak egymáshoz külalakukra nézve s vagy kilenczven százaléka olyan mint a kolompér. De nagy változatosság mutatkozik termésük belső szervezetében; a miért leginkább csak az használható az egyének osztályozására, fajok-, nemek s magosabb rangú csoportokra.

A termés szervezeténél fogva tartoznak a trifolák a hasgombák vagy pöffekhez s eloszthatók nyílt és zárttermésűekre azaz gymnocarp és angiocarpokra. Az elsőik fejlesztik a csirtalajt legalább részben termésük felületén, az utóbbiak annak belsejében. A nyílt termésűek oszlanak basidiosporokra, minő p. a Gautieria, mely támsejtek (basidiumok) csucsán fejlesztí párjával czifra sporáit, és ascosporokra, milyen a Sphaenosoma, mely végre felszíni csirtalajban tart ascosporákat a tökéletes köggombák s a nyílt kocsú v. gymnocarp zuzmók módjára.

A zárt termésű hypogaeusokat elosztom hyphospor, basidiospor és ascosporokra, a szerint a mint sporáik vagy a csirtalaj hypha végeiben magánosan fejlődnek. s a fonal végeivel együtt elválnak, vagy réteget képző támsejtek dagadt végein társasan emelkednek, vagy végre különös tömlőkben társasan s egyidejűleg a protoplasmából (kelenyből) képződnek.

1. Nyílttermésű hypogaeusok

Gautieria morchellaeformis Vitt. Találtatott a kucsma Gautieria, eddig csak Kalchbrenner által Szepes-Olaszi fenyeveseiben.

II. Zárttermésű hypogaeusok.

1. *A hyphosporokhoz tartozik Hydnangium nudum nov. spec. In penitis ad urbem Bártfa mense Jul. Aug.*

2. *A basidiospor hypogaeusainkhoz tartozik Rhyzopogon rubescens Tul. a szepesiek veres trifolája, mely Késmárk határának Ziegenhals és*

Pestgraben nevű erdejében nő, s melyet *Kalchbrenner Lucsivna* mellett *Szepes* megye északnyugati részében is feltalált.

3. Az *ascospor de angiocarp hypogaeusokhoz* tartoznak gombáink közül a gimpöfek vagy *Elaphomycesek*, a trifolák és a disznógombák vagy *choiromycesek*.

1. Gimpöfek. (Elaphomyces.)

A közönséges szemcsés pöfet (*Elaphomyces granulatus*) honi területéről még nem láttam. *E. reticulatus* Vitt. Találtam 1854-ben *Eperjes* mellett *Corydalis* kiásása alkalmával. *E. variegatus* Vitt. Találtam *Eperjes* mellett 1847-ben porhadékká összehullott bikk maradványaiban.

2. Trifolák. (Tuber).

Trifola példányom származik *Somogy megyéből a selyei camardis* erdőből és tartozik *Vittadini Tuber aestivumához Tul. p. 137.*

A nyári trifola tőalakja nő bőven *Nyitra* megye déli részében, különösen *Pöstény, Szénásfalva (Szenicz)* és *Újlak* környékén, hol azt jelenleg is trifolakutyák segítségével gyűjtik.

III. Disznógombák. (Choiromyces.)

A disznógombák a legelterjedtebb, századok óta ismeretes s a felföldön legbecsesebb magyar trifolák. Terjednek a magas *Tátrától szórva nyosan a Száváig.*

A *Choiromyces meandriformis Tul.* következő három alakját, virágyunkban, rajz nélkül is biztosan meg lehet különböztetni:

1. *Ch. Dormizeri Corda.*
2. *Ch. gangliformis Vitt.*
3. *Ch. albus Cord.*

Végre bátorkodom ezen földlakókat fiatal szaktársaim figyelmébe ajánlani nemcsak honismeret tekintetéből, hanem azért is, mert *Vittadini* s *Tulasneék* még sokat hagytak, mit pontos észlelés útján kell felderíteniök.

Ezen észrevételek *Hazslinszky Frigyes* urral közlendők.

48. (6) *Say Mór* betérjeszti *Bernát József* részéről: »A budai Rákóczi keserűviz forrásnak egy új vegyelemzéséről« cz. dolgozatot. Kivonata ez:

Bernát József vendég a budapesti örmezői területen levő *Rákóczi forrás keserűvize* elemzésének eredményét terjeszti elő. Az elemzést dr. *Stölzel* müncheni műegyetemi vegyésztanár teljesítette. A víz ezen elemzésre nem merítettett külön, hanem az a kereskedésben előforduló palaczkokból vétetett; ez által a vízben tartalmazott szénsav és szénsavsók mennyiségének meghatározása tökéletlen lett.

Stölzel jelentése szerint a víz kissé sárgás színű, erősen keserű ízű és gyöngén égvényes hatásu, fajsúlya 18° Celsiusnál 1 0346.

Az elemzés eredményét a szokásos módon összeállítva a Rákóczy forrás vizében következő anyagok tartalmzatnak:

	1000 súlyrész vízben	1 font, azaz 7680 szemerben.
Kénsavas magnézia	18'074	138'808
» nátron	14'462	111'068
» káli	0'152	1'167
Chlórnatrium	1'689	12'972
Szénsavas nátron	0'456	3'502
» mész	1'089	8'363
Kovasav	0'013	0'100
Timföld, vasoxyd, manganoxyd oxydal	0'007	0'054
Ammonia, phosphorsav, légeny- sav és szerves anyag	<u>n y o m a.</u>	
A szilárd részek összege	35'942	276'034
Szabad és félig kötött szénsav	0'196	1'505
Az összes alkatrészek men- nyisége	36'138	277'539

Bróm, jód, lithium és könenykéneg a vízben nem találtatott, azonban megjegyzendő, hogy ezek vizsgálatára csak két liter víz használtatott.

Az elemzésből kiderül, hogy a Rákóczy forrás, úgy mint a többi budai keserűvíz, az égvényes keserűvizek osztályába tartozik; benne az alkatrészek mennyisége nem tér el jelentékenyen a többi budai keserű vizékétől. A vízben talált ammonia, légenysav és szerves anyag nyomait előadó a forrást környező szántóföldek talajából származtatja.

A többi hasonló tárgy betérjesztéseivel együtt nyomatandó.

49. (7) Felolvastatik Dr. Hirschler bírálata Rózsay József tanulmánya felett:

»A régi zsidók orvostanáról«, melyben azt kinyomtatásra ajánlja.

A munka az Értekezések közé felveendő.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ó J E.

Hetedik akadémiai ülés.

Az I. (nyelv- és széptudományi osztály) második ülése.

1875. február 15-én.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklése alatt.

51. (8) *Budenz József* r. t. szóbeli előadást tart »Az ugor nyelvek hangtanáról.«
Kivonatban így :

Észlelete első sorban abból indul ki, hogy a két *ugor* fő-nyelv közül csak *négy* (t. i. a lapp, vogul-osztják, zürjén-votják és a magyar) használja a dentalis *n* mellett a *palatalis* nasalist is (magyar írás szerint *ny*) szó kezdetén, míg a többi három nyelv (t. i. a finn, mordvin és cseremisiz) szó kezdetén csak dentalis *n*-t ismer. E mellett azonban az a tulajdonképen fontos, hogy a fent nevezett nyelvek a *palatalis n-t* (*ny-t*) csaknem kivétel nélkül ugyanazon szókban mutatják fel, a mennyiben azok összehasonlítható formában még fennvannak; valamint az, hogy ugyanezen nyelvek ismét más szavakat szintén közösen dentalis *n*-nel kezdenek. Egyező *ny* szókezdet, melyben a magyar is részes, Budenz szerint körülbelül tizenöt esetben mutatható ki; ezek közt megfelelő számmal mély hangú szavak, úgy hogy az *ny* eredete nem tulajdonítható magashangú összhangzók mouillirozó befolyásának; p. o. a magyar *nyal* = lapp *nyolo-*, vog. *nyoluluj*, osztj. *nyolij* (ellenben finn *noule-*, *nole-*, mordv. *nola-*, cser. *nul*); magy. *nyuszt*=vog. *nyochs*, oszt. *nyogos* (ellenben finn. resp. eszt *nugise*); magy. *nyel* = lapp. *nyüle*, vog. *nyalcj-*, oszt. *nyel*, *nyelt* (ellenben finn. *nele*, mordv. *nile*, cserm. *nel*).

Budenz a leírt egyezésekből azt következteti, hogy a nevezett négy nyelvnek a *palatalis nasalis* szókezdetet egyidejűleg, midőn együtt még *egy* nyelvet képeztek, kell vala kifejtienie, s ennek folytán azon nézethez jut, hogy az ugor alapnyelv először két főágra vált szét : I. lapp, oszt. vog., zürj. votj., magyar ; II. finn, mordvin, cseremisiz.

Ezután Budenz, szóközépi *d*-nek *l*-vé való változása alapján, melyben az I. főágon belül a *lapp* nem vesz részt, kimutatja, hogy legközelebb ezen nyelv vált el ezen ág többi három nyelvétől.

Annak eldöntésére, hogy a magyar nyelv az I. főág többi két nyelvének melyikéhez (az osztják-vogulhoz-e vagy a zürjén-votjához) áll legközelebb? Budenz az eddigi hangtörténelmi adatokat még nem találja elégéseknek.

Az elnök és Hunfalvy Pál ohajtásukat fejezik ki arra nézve, hogy az előadó tanulmányai e kitűnő eredményét mielőbb kidolgozva bocsáthassa a közönség elé.

52. (9) *Toldy Ferencz* r. t. »A legrégebb magyar iskolai könyv« czíme alatt egy 1531-ben Krakkóban megjelent könyvet ismertet, a melynek tartalma latin, német, magyar és lengyel nyelven írt s iskolai célra szánt párbeszédéből áll s melynek szerzője valószínűen Erdősi János.

Bírálatra adatik.

Nyolczadik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1875. február 22-én.

Nagyméltóságu gr. Lónyay Menyhért akad. elnök ur elnöklése alatt.

54. Xántus János l. t. emlékebeszédet mondott gr. Lázár Kálmán elhunyt lev. tag felett.

Ki fog nyomtatni az »Értekezések« közt.

55. A fotitkár bemutatja a gyászjelentést Czindér Mór lev. tagnak f. é. február hó 10-én történt haláláról, egyszersmind jelenti, hogy az ülésben vett értesülése szerint Cassin János külső tag is, még 1874. év folytán, elhunyt, de a halálozás napját még ezután fogja megtudni.

Mindkét eset fájdalmas tudomásul vétetvén, az illető (II. III.) osztályok felhívataknak emlékebeszéd iránti gondoskodásra.

56. Olvastatott a II. osztály jelentése, a Fáy alapítványi nemzetgazdasági pályázat eldöntése felől, mely szerint a feladott kérdést (a bankrendszer — különösen a jegybankról) a bírálók egybehangzó véleménye a négy pályamű egyike által sem tartja ugyan megoldottnak; s így a jutalom kiadását a Fáy-pályázat szabályai szerint, melyek *abszolút* becső munkát kívánnak, nem ajánlhatja: mivel azonban a III. számú »*Cogito ergo sum*« jeligés pályamunka, mely társai közt viszonylag a legjobb dolgozat, a bankügyre vonatkozó ismeretek terjesztésére alkalmas, mint ilyen, tekintve irodalmi viszonyainkat, megérdemli, hogy azon esetre, ha szerzője által közre bocsáttatik, az első hazai takarékpénztár által írói tiszteletdíjban részesíttessék; figyelmébe ajánlataván szerzőnek a bírálatban kijelölt javítások megtétele.

A jelentés így szól:

A pesti első hazai takarékpénztár részéről, a Fáy-alapítványból, a M. Tud. Akadémia által a következő pályakérdés tüzetett ki:

»Adassék elő a bankrendszer, különösen a jegybank és annak hatása a pénzforgalmi és hitelsz viszonyokra általában és ezen általános tapasztalatok alapján fejlessenek ki azon elvek és módok, melyek szerint a bankügy, tekintettel Magyarország politikai és gazdasági érdekeire, legcélszerűbben oldható meg.«

E kérdés első része a bankügy, különösen a jegybankügy ismertetését kívánja

általában, míg második része a nagyfontosságú jegybankügy gyakorlati szabályozására nézve vár javaslatot. A kérdés első részéhez, mely az elméletről szól, szakértő tudós kívánnak: míg a második részre nézve a pénzügyi politika nyújtja a megoldás kulcsát.

Tekintve a pályakérdés ezen második részének, főleg létező viszonyaink között fennforgó nehézségeit, melyeknél fogva a pályakérdés ezen részére, csupán közgazdasági írótól, alig lehet kielégítő megoldási javaslatot várni, alulírott bírálók a beérkezett pályaművek bírálatánál kizárólag a kérdés első részére szorítkoztak.

A kijelölt határnápig, u. m. 1874. június 30-ig négy pályamunka érkezett be.

Az I. szám alatti »sapere aude« jelszóval ellátott pályamunka két részből áll. Az első részben mintegy általánosan, összeszorítva ismerteteti szerző azon elveket, a melyeket a második részben, ha nem is behatóan, de terjedelmesebben fejteget. Szerző a bankkérdés megoldására nézve a következő javaslatot teszi: Állítsassék föl egy bank, a mely értékpapírokra s váltókra, ez utóbbiaknál a leszámított érték határáig, nem készpénzt, hanem kamatozó utalványokat adjon. E kamatozó utalványok néhány nappal előbb járnának le, mint az illető kölcsönnevű tartozása. Ezen kamatozó utalványokra pedig, a melyek beváltására nézve a bank fizető és kezes, a hitelt vagy most már pénzt kereső más valamely intézetnél vagy magánosnál szerezzen magának pénzt. Ezen valóban új eszmék, úgy mutatja be a szerző, mint hivatottat a világon létező mindannyi bankrendszert helyettesíteni és a magyar nemzetet szállítja fel, ezt a világnak bemutatni, annyival is inkább, mert ezen rendszernek megpróbálása pénzbe nem kerülne. — Ezen valóban új bankrendszer indokolására van irányozva az összes elméleti fejtegetése, mind az, a mit szerző a hitelről, pénzről stb. mond, az említett végcélra vezet. Szerző a bankjegyet egyáltalában nem akarja mint hiteljegyet, ennél fogva a bankjegy-fedezetéről sem akar hallani. Együttal a szerző lehetetlennek tartja a valuta helyreállítását s a bécsi jegybankkal való megélhetést, önámításnak egy magyar jegybank felállítását. A létező jegybankok alapját fictiosusnak jelzi és azon határozott nézetnek ad kifejezést, hogy az összes pénzforgalom kisebb részét képező fogyasztási forgalom kedvéért a túlnyomóan nagyobb kereskedelmi nagy forgalom lett feláldozva a létező bankrendszerek által (102. lapon.) Szerző egyáltalában az országok hitelrendszerében nem ismeri a bankok feladatát és javaslata a forgalmi eszközök tekintetében abban összefoglalul: a papírpénzt s jegybankügyet meghagyni a mint van, mert »az túlelégző forgalmi eszközt nyújt Magyarország fogyasztási forgalmának; erre tehát Magyarországnak semmi gondja sincs,« — Csak a nagy forgalomra volna szerző szerint Magyarországnak szüksége bankra, de ez ne bocsásson ki bankjegyet, hanem kamatozó utalványt.

A közel 160 lapra terjedő munka végzavában szerző javaslata — mint már említők — oda megyen ki, hogy mintán minden létező bankrendszer hibás, az ő rendszerét kísértse meg az ország, annál is inkább, mivel eszméjének valósítása veszteségi kockázattal nem jár.

Szerző a hitelről, pénzről s bankjegyről nem szól alaposan s téves nézeteiből származott, nem helyesítható új bankrendszere. A bírálók úgy hiszik, hogy a t. Akadémia feleslegesnek tartandja ezen pályamunka visszautasítására vonatkozó javaslat részletes indokolását.

A II. alatti pályamunka jeligeje: »Kutforrása a míveltségnek és jólétnek — haladás.« Tényezője a haladásnak pedig először: ész, másodsor pénz és harmadsor becsületes tetterő.

Szerző másfél írott íven szól a pályakérdéshez. Valóban megfoghatlan, hogyan lehetett e nagyhorderejű kérdés felett ily iratot a tud. Akadémia elé terjeszteni. A másfél ívnyi írat, mely helyes eszmékben is szegény, komoly bírálat tárgyát nem képezheti.

A komolyabb kritika tárgyát csak a III. és IV. alatti pályaművek képezik és a kettő közül figyelemre inkább csak a III. alatti munka méltó, miért is előbb a IV. alatti »Pecunia est nervus rerum gerendarum« jeligés munkát vontuk vizsgálat alá.

Előre bocsátjuk, hogy a mint maga a szerzője is kijelenti a bevezetésben, hogy munkája nem befejezett egész, hanem ígéri, hogy ha munkája bemutatott része elfogadhatónak, a hiányzó részletet rögtön pótolandja.

A munkában az elmélettel behatóan foglalkozó vagy a gyakorlati téren ismerős szakférfit szava sehol sem lép előtérbe, sőt a sietve írt munkának számos helyén elméleti ellentmondások találhatók. Mondhatni, hogy e munka sem mutat önállóan gondolkodó és vizsgálódó íróra.

A munka részleteiről szólva, megemlítendő, hogy szerző a három első fejezetben a gazdasági fejlődés, az emberi társadalom és a munka kérdéseivel foglalkozván, a IV-ik fejezetben megkezdí a »tőke« fogalmának fejtegetését, foglalkozik azután a »forgalom« és »csere« magyarázatával, majd áttér a »pénz« elméletére, ismerteti a pénz anyagát, általánosan ismert dolgokat mondván el, fejtegeti az »érték« és »ár« fogalmait, az arany- és ezüstérték között ingadozó viszonyt, a »valutát« mint érték-mérőt. A VII. fejezetben a »hitel«, »magánhitel«, »államhitel«, »kamat« fogalmait röviden adja elő, a kamatláb állósításáról nem helyesen nyilatkozik, és végre az uzsoratórvény mellett nyilatkozik, mert a pénzt nem tekinti oly árunak mint a többi és a kamatláb szabadságának kérdését kapcsolatba hozza a nemzeti műveltség fokával.

A VIII. fejezetben megkezdí szerző a bankok ismertetését, eredetük és osztályozásuk szerint. A IX. és X. fejezetben a bankok üzletnevei, a cheques, dearing-house ismertetnek. Tárghalja a jegybankok kibocsátási képességét, nem emeli ki a bankjegy és cheques közötti különbséget. A 157-ik lapon a váltóról is nem helyes fogalmat ad, a 168-dik lapon a bankjegyet papírpénznek nevezi. A fedezetet helyesen tárgyalja és a 170-dik lapon a bankjegyet már nem tekinti magán adóslevélnek, mert úgy mond pénzt helyettesít. A Peelrendszer mellett nyilatkozik, a nélkül, hogy azon viszonyokat, melyek közt ezen acta alkottatott, figyelembe venné. A jegybanknak üzleti összeköttetését az állampénztárral nem ellenzi, sőt még előlegeztetni is kíván bankjegyet az államnak, ha az adók pontosan be nem folynak; később pedig ismét ellenzi ezen összeköttetést, szintugy ellenmondásban egy előbbi állításával, a papírpénzt állami kibocsátású pénznek mondja. A 195-dik lapon kezd szólni a kincstári jegyről és adópénzről, a melynek mint adóelőlegnek kibocsátását helyesli, sőt nem tartja bajnak, ha ez utóbbi az ércpénzt kiszorítja, mert úgy mond »csak úgy megyen ki (t. i. az ércpénz) ha helyette más javak jöttek az országba.« Mint eszmény áll előtte, hogy a belforgalomban a népeknél a kincstári utalvány, a nemzetközi kereskedésben pedig az ércpénz forogjon. A kincstári jegyek jótékonyágát abban is látja, hogy kamatnélküli kölcsönt képvisel.

Szerzőnek ezen nyilatkozatai már eléggé mutatják, mit tartunk azon nézetéről, hogy az osztrák-magyar monarchiának, szerző véleménye szerint alakítandó pénzrendszere mintául szolgálhatna a világnak. Nem változtat ezen, szerzőnek még azon fékezője sem, hogy papírpénzt az adóknak csakis $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{3}$ -áig tart kibocsáthatónak. Később azt mondja, hogy mivel ezen papírpénzmennyiség a forgalmat nem elégíti ki, a további

papírpénzt érczalappal kell összeköttetésbe hozni, a minek alapján bankjegy bocsátandó ki.

Hivatkozik szerző Poroszországra, hol szerinte szintén háromféle pénz, u. m. ércpénz, papírpénz és bankjegy van forgalomban, de nem tekinti, hogy a papírpénznek (Cassenschein) mily terjedelem és mily alkalmazás adatott.

Áttér azután szerző a monarchia papírpénzének tárgyalására és abban a nézetben van, hogy 200 millió forintig disagio nélkül forgalomban volna tartható, sőt azon nézetnek ad kifejezést, hogy ha csupán ércpénz volna forgalomban, az illető ország vagyoni alapját és a vállalkozást ingatná meg, mert szerinte az ércpénz csak úgy tartja meg értékét, ha mellette növelhető vagy apasztható társat kap.

Vége Magyarországról részére egy külön jegybankot kíván több fiókkal, mely a skót bank módjára működven, egyuttal az állam bevételeit és kiadásait kezelné, mint a belga bank. A fedezet $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{3}$ ércz lenne, a banknyereményben az állam részesülne, a szabadság 25 évre adatnék.

Ezen pályamunkát nemcsak a szerző által elismert hiányosság, hanem a munka határozatlansága, bizonyos elméletek nem helyes felfogása s ebből származó helytelen következtetések miatt nem tartjuk méltónak arra, hogy a Magyar Tudományos Akadémia részéről pályadíjban részesíttessék.

A III. számú és »cogito ergo sum« jelígével ellátott pályamunka tartalmát illetőleg mondhatni, hogy az legnagyobb részt gondos munka, mely egyrészről arról tanuskodik, hogy a szerző bő anyagot gyűjtött és másrészről a bankügyről véleményt is képzett magának.

De találkoznak benne oly nézetek is, melyeket az elmélet és gyakorlat különböző irányai egyaránt nem fogadhatnak el helyeseknek.

A munka két részből áll. Az első részben behatóan tárgyalja a hitel szerepét, a hitel külön neveit, az összefüggést, a melybe a termelő, kereskedő és fogyasztó a hitel által jut.

A bankok, mint a hitel tényezőiről, szerző által kifejtett nézetek némelyikére alapos észrevételt tehetni. Ilyen többek közt az az állítás, hogy a bankjövedelem egy bizonyos plus-a a tartalékhoz csatoltatván, ez eljárás által új concurráló alapítások meggátoltatnának. A bankok üzletei közt az előlegezést értékpapirokra kártékonynak, árukra ellenben célszerűnek, hasznosnak tartja. Kölsönök közvetítésére nem a bankokat, hanem az egyes bankárokat tartja hivatottaknak, és nem helyesli, ha pénzügyi intézetek *egyáltalában* értékpapírokat vesznek. Mit szerző munkája ezen részében mond, a gyakorlat, de magával az elmélettel is meg nem egyeztethető.

A bankok történetében, a többi között hazai takarékpénztárainkat, mint az ok-szerű bankrendszer mintáit ismerteti. Részünkről, daczára azon nagy szolgáltatnak, melyet az ország takarékpénztárai a múlt időkben tettek és részben ma is tesznek, nem tartjuk azok rendszerét minden kifogás nélkülinek. Az országos hitelügy érdekében óhajtjuk, hogy e kérdéssel a kormány foglalkozzék és a törvényhozás mielőbb állapítsa meg azon rendszabályokat, melyek szükségesek a takarékpénztárak által képviselt fontos érdekek biztosítására. Annnyival inkább szükséges ez, mert a takarékpénztárak hazánkban a letéti bankok természetét vették fel, mint ilyenek az országos hitelügyben nagy szerepet játszanak és azért főfigyelmet érdemelnek.

Már azon körülmény, hogy szerző a »váltót tárgyzó« ötödik fejezetben kiemeli, miszerint a Magyarországhoz számolás alá hozott váltók legkisebb része bir a váltó

»üzleti jellegével«, takarékpénztáraink üzleti viszonyai beható kritikájára vezethette volna szerzőt. Nézetünk szerint éppen takarékpénztáraink helyzete teszi szükségessé, hogy számukra a jegybank kérdésének megoldása által direct források nyitassanak.

Szerző alaposan tárgyalja a 8. és 9-ik fejezetben a bankjegy elméletét, és mondhatni, hogy innét kezdve a munka több gondnal és alaposabban van dolgozva, mint az első rész, kivéve a currency-theóriát, a melyet különben a continentalis írók legnagyobb része teljes fontosságában és céljában nem ismer, miután a currency-theóriát a bankjegy kérdésével hozza okozatos kapcsolatba.

Szerző Európa főbb államainak és az egyesült éjszakai amerikai államoknak jegybankügyét ismerteti. De csak röviden érinti az osztrák nemzeti bank viszonyát Magyarországhoz, s csakis érzületeinek ad kifejezést és nem tárgyalja a viszony pénzügyi és közgazdasági hatását.

A XI. fejezetben, a melyben a bankjegykibocsátás előnyeinek adatnak elő, szerző azon írók nézetéhez csatlakozik, kik nem helyeslik a currency-theóriát.

A bankfedezet tekintetében ellenzi szerző az érczfedezeti hányad megállapítását. E tekintetben az írók nézetei igen eltérők és szerző nézete mellett is számos ok szól. A banktőke nagysága tekintetében alaposan fejtegeti nézeteit. A bankok viszonyát az államokhoz helyesen tárgyalja, az egybankrendszer mellett nyilatkozik és az osztrák-magyar monarchia állami papírpénzéről szólván, azon nézetet fejezi ki, hogy miután az osztrák nemzeti bank jegyei jelenleg úgy sem válthatók be, kár neki oly nagy érczkészletet holtan hevertetni, feledvén azt, hogy a bank tartozik az 1862-ik évi bankakták határozatait követni s a valutának elébb-utóbb bekövetkezendő rendezésénél a bankban letett érczérték nevezetes előnyül szolgáland.

Miután szerző a jegybankok körül támasztható kérdéseket elég kimerítően, világosan és főrészeiben helyesen ismertette, a befejezésben egy különálló állami jegybank mellett nyilatkozik, és ennek létesíthetése végett első vonalban a valuta rendezését az állampapírpénz visszavonása által tartja eszközözlendőnek, oly módon, hogy a kölcsönre való befizetések a megsemmisítendő papírpénzjegyekben történhessenek. A bank teteemes érczpénzzel volna alapítandó. Nem ellenzi azonban szerző, hogy a budapesti jegybank az osztrák bank által alapíttassék, de külön társaság formájában, külön alappal, külön érczfedezzel.

Mint látszik a gyakorlati megoldás kérésére előtt ezen szerző is határozatlan.

Mint már említve volt, ezen a pályakérdés második momentumára vonatkozó felelet legkevésbé sem elégíthet ki nem csak a javaslat határozatlansága miatt, hanem még azért is, mert a főkérdések tekintetében, mint például a valutahelyreállítás, ennek befolyása, az átmenet kérdései stb. nem is érintettek.

Az előadottakból következik, hogy alulírottak a beérkezett pályamunkák között egyiket sem tartják abszolút becsünek és így a m. t. Akadémia Ügyrendének 124-ik szakasza értelmében a pályadíj odaítélését nem indítványozhatják.

Másrészről azonban elismerik bírálók, hogy a III. számú »Cogito ergo sum« jelígjű munka, mely a beérkezett pályamunkák közt viszonylag a legjobb dolgozat, a bankügyre vonatkozó ismeretek terjesztésére alkalmas mű, s mint ilyen, tekintve irodalmi viszonyainkat, megérdemli, hogy azha szerző által közreolcsúttatik, az első hazai takarékpénztár által írói tiszteletdíjban részesíttessék. Midőn bírálók e nézetet az Akadémia részéről a nevezett takarékpénztárral, melyet e részben a határozás illet, közölni kéri: részökről csak azt az önhajtást fejezik még ki, hogy — ha a munkát szerző csak

ugyan közrebocsátja, annak »Befejezés« című fejezete hagyassék el, a munkában előforduló ismertető régebbi adatok ujakkal pótoltságának és a jegybankkérdést illetőleg Németországban most mutatkozó fontos átalakításra is kellő figyelem fordítsassék.

Budapest, 1875. febr. 14-én.

Lónyai Menyhért.

Pulszky Ferencz t. tag többek által támogatott indítványa, hogy a bírálók véleményében kifejtett előnyök tekintetbe vételével a III. számú pályamunkának a jutalom adassék ki, el nem fogadtatván ;

Az ülés az osztály javaslatát magáévá teszi s a jutalom ki nem adását elhatározza, a III. számú pályamunka tiszteletdíj melletti kiadását azonban ajánlani fogja a Fáy-alapítvány alapítójának a pesti első hazai takarékpénztárnak ; egyszersmind ismeretlen szerző munkájának ily módon kiadására hirteligen felszólíttatni s a jelítség levelet, öngigazolhatása végett, felbontatlanul megőrizni rendeli. A többi három (I. II. IV.) pályamunka jelítség levelei felbontatlanul megőrzésére elnök ur Keleti Károly és Xantus János lev. tagokat küldötte ki, s ezek még ülés folytán eljárak megbízatásukban. A ki nem adott jutalom újra kitűzése tárgyában az illető osztály véleménye beváratik.

57. Olvastatott az állandó könyvtári bizottság jelentése, mely szerint az Akadémia birtokában levő Pulszky-féle könyvgyűjtemény tisztán archaeologiai részének a nemzeti muzeumhoz áttételét elvben elfogadta a bizottság, s az átadandók kijelölése végett albizottságot küldött ki.

E kérdés felett akkor lesz helyén érdemileg határozni, ha majd a bizottság végjelentése s az áttételre ajánlott könyvek czimsora az Akadémia elé lesz terjesztve.

58. Szintén a könyvtári bizottság ajánlja, hogy a nemzeti muzeum érem és régiségtári könyvtára részére az Archaeologiai Emlékek és a Történelmi Tár kötetei küldeszenek meg.

Elfogadtatott.

59. Ugyanazon bizottság, a hozzája összesülésselé átett felszólítások és kérvények alapján több külföldi és hazai intézettel részint csereviszony kötést, részint, az utóbbiaknak, az akadémiai kiadványok ingyen küldését s az Évkönyvek összes füzetének minden belső tag számára való kiszolgáltatását hozván javaslatba :

A bizottság javaslatai a külföldi tudományos intézetekkel megkezdendő csereviszonyt illetőleg elfogadtatnak, ellenben a hazai folyamodó intézetek részére való adományozás, és általában az ingyenpéldányok szaporítása, valamint az Évkönyvek minden füzetének teljes megküldése a belső tagoknak, függőben hagyatik, a míg az Akadémia kiadványai ügyének célba vett bizottsági rendezése meg nem történik.

Ez alkalommal tehát csereviszony fogadtatott el a következő tudományos társulatokkal :

Prága. Verein Böhmischer Mathematiker. Matematikai, természettani (physikai) és meteorologiai kiadványok.

Harlem. Société Hollandaise des Sciences. Az Évkönyvek mathem. és természettudományi darabjai, a mathem. és természettudományi kiadások.

Harlem. Fondation de P. Teyler van der Hulst. Mint az előbbinek.

Bordeaux. Société des Sciences physiques et naturelles. Az ügyrendi 178. p) szerint a természettudományi kiadványok.

Bécs. Institut für österreichische Geschichtsforschung, a bécsi egyetemenél. A Monumenták eddig megjelent és ezután kiadandó kötetei.

A többi négy társulattal a csereviszony 1875. elejétől kezdendő.

60. A harmadik osztály, f. hó 8-án tartott értekezletéből, pártolólág terjeszti fel Ónody Bertalan ur folyamodványát, ki középázsiai útjára, hová természetrajzi gyűjtemések eszközlése végett közelebb indulni szándékozik, a m. t. Akadémiától, az orosz tudományos körökhöz szóló, nyílt ajánló levelet kér.

Miután a folyamodványból, és többek felszólalása után, kiderült, hogy Ónody ur a feltett komoly czélnek megfelelni képes, részére az ajánló levél kiadása elhatározatott.

61. Olvastatott az akadémiai történelmi bizottságnak a január 25-ki összes ülés 21. számú végzésével kapcsolatos jelentése, melyben Károlyi Árpádot, mint a ki a bizottság részére eddig is sikeresen működött, s ezután is hasznos szolgálatokat tehet másolásaival a hazai történelem ügyének, az állami ösztöndíjban továbbra is részesítés végett hathatóan ajánlja.

Tudomásul vétetvén, ez értelemben fog a m. kir. vallás- és közoktatási miniszter urhoz ajánló fölterjesztés tételni az akadémiai elnökség által.

62. Gróf Széchen Antal igazg. tag ur, egyike az 1875-diki párisi földrajzi congressusra, az 1874. ápr. 27-én tartott akadémiai üléseből, Magyarország részéről, a mondott congressus tiszteleti bizottságába a m. kir. közoktatási minisztériumhoz fölterjesztett tagoknak, családi körülményei miatt e megbízásról lemondván :

E körülményről a nmgu m. kir. minisztérium értesítettni határozatott.

63. A főtítkárral jelenti, hogy 1875-re a cs. kir. dunai gőzhajótársaság névre nem szóló két, a cs. kir. államvaspályatársaság névre szóló két, a cs. kir. déli vaspályatársaság névre szóló három szabadjegyet küldött akadémiai tagok használatára ; az alföld-fiumei vasúttársaság pedig azt válaszolta, hogy esztendősz szabadjegyet nem adhat, hanem a főtítkárral kívánatára, akad. tagoknak esetről esetre, egyes útra szóló szabadjegyekkel szívesen szolgál.

Köszönettel tudomásul vétetett.

64. A pozsonyi állami nótanítóképezde tanári kara folyamodik a Magyar Nyelv Szótára s egyéb akadémiai kiadványok megküldéséért.

A Magyar Nyelv Szótárából, mint a mely az Akadémiának nem saját kiadása, fölös példányok nem lévén : többire nézve áttétetik az állandó könyvtári bizottsághoz ; a végleges határozat a kiadványok ügyének bizottsági rendezéseig függőben hagyatván.

65. A főtítkárral bemutatja az elismerő iratokat, hogy az Akadémia könyvküldeményeit megkapták : a finn irodalmi társaság Helsingforsban, a Section historique de l'Institut royal grand-ducal Luxemburgban, és a Verein für die Hessische Geschichte Darmstadtban.

Tudomásul szolgál.

66. Ugyanaz bemutatja a január 25-ki összes ülés óta beérkezett csere-, ajánlók- és köteles könyvpéldányokat, valamint az Akadémia saját kiadásában megjeleneteket, ily rendben :

I. Testületektől.

Kön. Bayerische Akad. der Wissensch. München. a) Abhandlungen der Philos. Philol. Cl. XIII. B. 2. Abth. b) Abhandlung der Math. Physik. Cl. XI. B. 3. Abth. c)

Abhandl. der Histor. Cl. XII. 3. 2. Aeth. d) Sitzungsberichte der Philos. Philol. und Hist. Cl. 1874. II. B. I. H. e) Löher: Über Deutschlands Weltstetung. f) Müller: Philosophie und Theologie von Averroes. g) Döllinger: Gedächtniss-Rede auf König Johann von Sachsen. h) Büsching: Über den Einfluss des Freiherrn Justus von Liebig auf die Entwicklung der Philosophie. i) Vogel: Justus Freiherr von Liebig. k) Pettenkofer: Dr. Justus Freiherr von Liebig. l) Erlenmayer: Über den Einfluss des Freiherrn Justus von Liebig.

Section Historique de l'Institut. Luxemburg. Publications. Tom. XXVIII.

Histor. Verein. Darmstadt. Archiv. XIII. B.

Gesellschaft für die Geschichte der Herz. Schleswig-Holstein. Kiel. Zeitschrift. IV. B. Schlussheft. V. B. I. H.

Deutsche Morgenländ. Gesellsch. Leipzig. Zeitschrift. XXVIII. B. 4. H.

Kais. Akad. der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1875. N. 1. 2. 3.

K. k. Statist. Centralcomission. Bécs. Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1872.

8. 10. Heft.

K. k. Geologische Reichsanstalt. Bécs. a) Jahrbuch. XXIV. B. 1874. b)

Verhandlungen. 1874. Nr. 16. 17. 1875. Nr. 1.

Kön. Böhmische Gesell. der Wiss. Prága. Sitzungsberichte. 1844. Nr. 6.

Déli szláv Akadémia. Zágárb. Rad. Knj. XXX.

M. k. Földtani intézet. Budapest. Évkönyv. III. köt. 2. füz. IV. köt. 1. füz.

M. k. igazságügy-minisztérium. Budapest. A m. kir. igazságügy-minisztérium működése s a magyarországi igazságügy állása 1873-ban.

M. k. közokt. minisztérium. Budapest. a) Statistisches Jahrbuch für das Jahr, 1872. 8. 10. H. b) Ecclesiae metropolitanae Colocensis codices manuscripti.

Orsz. képviselőház elnöksége. Budapest. Az országos képviselőház Jegyzőkönyve, Naplója és Irományai.

M. k. állami számvevőszék elnöksége. Budapest. a) A m. korona országainak állami zárszámadása 1873-ra. b) Ugyanarra vonatkozó részletes jelentés.

Fővárosi tanács, Budapest. A fővárosi statiszt. hivatalának Közleményei IX. X. füzet.

Érseki hivatal. Kalocsa. Schematismus cleri archidioecesis Colocensis ad 1875.

L. sz. püspöki hivatal. N.-Várad. Schematismus ven. cleri dioecesis Magnovaradiensis pro 1875.

Püspöki hivatal. Sz.-Fehérvár. Schematismus ven. cleri dioecesis Albaregalensis ad 1875.

M. k. pénzügy-igazgatóság. Pozsony. A pozsonyi m. k. pénzügyigazgatósághoz tartozó községek és puszták névtára.

II. Magánosoktól.

Lubrich Ágost l. t. Budapest. Herbart bölcsészeti rendszerének alaptévedései.

Luciano Cordeiro. Lisbonne. Dos Bancos Portuguezes.

Ch. E. De Ujfálvay. Paris. Etude comparée des langues Ougro-Finnoises.

J. M. Haswell. Rangoon. Grammatical Notes and Vocabulary of the Peguan language.

Schwarzal Sándor. Budapest. A keskeny pályák, mint a mellék forgalom hivatott eszközei.

Bernáth József. Budapest. A budai keserű-só-vizforrások leírása.

Herczeghy Mór. Budapest. Etude médico-pratique sur les épidémies.

M. J. Oppert. Paris. L'immortalité de l'ame chez les Chaldéens.

III. Köteles példányok.

Ref. főtanoda nyomdája. Kolozsvár. a) Erdélyi Múzeum. 1875. 2. sz. b) Halotti ima b Kemény Ferencz felett.

M. k. egyetem nyomdája. Budapest, a) Acta R. scient. Universitatis Budapestiensis. A. 1874/s. Fasc. I. b) A budapesti m. kir. egyetememi könyvtár Értesítője. III.

IV. Saját kiadásbeli munkák.

a) Évkönyv. XIV. köt. 4. 5. dar.

b) Matlekovics. Vasuti különbözeti viteldijak.

c) Arch. Értesítő. IX. köt. 1. sz.

d) Monum. IV. osztály. I. köt.

e) Monum. I. osztály. XXIV. köt.

f) Név- és tárgymutató a török-magyarkori államokmánytár I—VII. kötetéhez.

g) Nyelvemléktár. I. II. III.

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Kilenczedik akadémiai ülés.

A II. osztály harmadik ülése 1875. márcz. 1-én.

Zsoldos Ignác z r. t. elnöklése alatt.

68. (10). *Szilágyi Sándor* r. t. felolvassa ily című értekezését: »Révay Péter a szent korona.« Kivonatban így:

Révay Péter a szent koronáról két munkát irt. A *Commentatiót* de Sacra Corona 1614-ben Augsburgban kinyomatta, de a nyomtatás nem lévén correct, igazításokat és jegyzeteket irt róla. Tanulmányai alapján azonban egy másik munka írására határozta el magát: de Monarchia et sacra Corona, mely tulajdonkép Magyarország története tekintettel a szent koronára. De a beállt háborús idők miatt ezt nem nyomathatta ki — csak 40 év múlva jelent az meg a Nádasdy Ferencz költségén. Ez időben azonban Révaynak már tettel kell védelmezni a szent koronát, melyet tollal dicsőített.

Bethlen 1619-iki támadását oly rendkívüli gyorsasággal hajtotta végre, hogy a Ferdinándpártiaknak idejük sem volt összeszedni magukat. Pozsonyba Kamper, a tanács titkos küldötte hívta be, s Bethlen okt. 14-én hajnalban egy véletlen támadással tönkre verte a német hadat és őrséget. A korona a várban volt, a Pozsonyban összehítt országgyűlés elhatározta, hogy 200 magyar gyalog menjen be annak őrzésére oda, de a két koronaőr: Pálffy és Révay csak hosszas alkudozás után, s az országgyűlés világos rendeletére eresztette be őket. Ugyanez az országgyűlés Bethlent fejedelemmé választá, de a király-választásnak propositióit is elibe terjeszté s kérte, hogy koronáztassa meg magát. Bethlen nem fogadta el. Ferdinánddal fegyverszünetet kötött, a békealkudozások befejezése végett Beszterczebányára országgyűlést hirdetett s azon német katonákat, kik még a pozsonyi várban maradtak, kiköltöztette onnan. De a beszterczebányai gyűlés béke helyett szakadást idézett elő, s Bethlent a rendek magyar királylyá választák; megerősítették a Csehországgal kötött uniót, mire Bethlen ujra megkezdte a támadó hadjáratot. De a szerencsétlen fehérhegyi csata s a csehek tönkreveretése, híveit megrettenté s ezek közül többen elálltak mellőle.

Bethlen, bár a csatátéren övé volt a győzelem, elhatározta, hogy a koronát az ország belső részébe viteti s e célra Zólyomot szemelte ki,

mint koronauradalmat. Révay és Pálffy nem akarták engedni, hogy Pozsonyból, törvény ellenére elvigyék, de a királyi tanács elrendelése, s végre ők Illésházyval s Perényivel elkísérték. Azonban a hadi koczka fordult. Bethlennek beljebb kellett vonulni s a korona Zólyomban nem volt teljes biztonságban. Révay Főjárt a nagyszombati országgyűlésre küldte, hogy kérjen a koronának segélyt. A gyűlés megrendelte ezt s annak eloszlása után Bethlen visszavonulván Kassára, utközben betért Zólyomba s Révay ellenzése daczára magával vitte a koronát Kassára. Az ide hirdetett országgyűlés Révayt újra kinevezte koronaórré s felszólította, hogy vigye le azt Ecsedre. Révay néhány pontban előterjeszté követeléseit. Bethlen azokat elfogadta s most Révay levitte a koronát Ecsedre. A nickolsburgi béke azonban néhány hó múlva visszahozatalát elrendelése, s Révay most felkísérte Kassára, onnan Trencsénbe: de haza, Pozsonyba szállítását nem érte meg; megtörve az ut fáradalma miatt, nemsokára meghalt. Özvegyétől, Forgács Máriától a soproni országgyűlés hat biztosa vette át a koronát s vitte Sopronba.

Szabályszerű bírálatra adatik ki.

69. (11). *Keleti Károly* I. t. felolvassa ily czimű értekezését: »Magyarország népesebbi mozgalmak az 1864—1873. években és a cholera.« Kivonata ez:

Értekező azzal kezdi, hogy népességünk állapotával több ízben volt alkalmunk megismerkedni s e tekintetben utal a II. Józsefféle, valamint az 1850. 57 és 1869^{9/10}-diki népszámlálásokra. De a népességnek változásait, évenkénti szaporodását, megfogyását, szóval a mit *népesebbi mozgalmak* nevezünk, azt csak egyes évekről és töredékesen ismerjük.

Ezúttal sikerült először szakadatlan tíz évnek ebbeli adatait összeállítani, melyek egyúttal a lehető legújabb időkig, azaz 1873. végeig terjednek.

Legelőbb is az *esketésekre* térvén ki, K. kimutatja, hogy az évtizedben átlag 133,000 házasság kötött egy évben, egy esketés pedig átlag 97 lélekre esik. Összehasonlítván a részletesen felmutatott számokat a külföld hasonló számaival, úgy találja értekező, hogy Magyarország valamennyi országnak előtte áll a népesség törvényes szaporodása első föltételével vagyis a házasságok viszonyyszámaival, a mennyiben Auszriában csak minden 112, a német birodalomban minden 108, Angliában, stb. minden 114 lélekre esik egy házasságkötés.

Összehasonlítván a házassági eseteket, mint szokás, a *gabonaárakkal*, azon eredményre jut értekező, hogy Magyarországon a külföldön szerzett tapasztalatokkal ellenkezőleg nem az alacson gabonárakkal, hanem inkább a magasabbakkal szaporodik az esketések száma, mit Magyarország földmivelő jellegéből magyarázván, ezen statistikai számokkal czáfolja *Neumannnak* azon, a monarchiára igen, de Magyarországra nem illő állítását, hogy »a legjobb állapot az volna, ha nagy az aratás terményekben, de olcsó az áruk.«

Említi továbbá K. hogy statistikai tények felsorolásával mindinkább simulni kell az ország *földrajzi viszonyaihoz* és e szerint az ország régibb felosztását ajánlja azon különbséggel mindamellett, hogy a Dunáninneni kerülettől a Duna-Tisza közé választassék el, mely utóbbit szerinte Pest

Bács és Hevesmegyék, a Jász-kún kerülettel, valamint a felével ugyis a Tiszán átszaporító Csongrádmegye képezzék. Ugyan így szakították el a régi Tiszántúli kerületből a Duna-Tisza-Maros köze, melyet Temes, Torontál, Krassó, Szörény megyék és a nagyikikindai kerület képeznének. Hetedik országrészül megmaradna Erdély. Ez alapon értekező szerint sokkal homogénebb, 4—900 □ mértföldnyi, $1\frac{1}{2}$ —2 milliónyi népességgel bíró kerületek keletkeznének, melyek az összehasonlítást eléggé megengedik.

Bemutatva még az esketéseket vallásfelekezetek szerint s kiemelve a vegyes házasságokat, áttér értekező a *születésekre*.

A tízévi átlag itt 552,000 születést mutat, melyből kerek számmal 24 személyre esik egy szülés. Ezt is a külfölddel összehasonlítva úgy találjuk, hogy csak az egy Szászország mutat nekünk egyenlő viszonyszámot, (24-et), Austria s a német birodalom átlag 25-öt, Angliában már 28, Belgiumban 33, Franciaországban éppen 39 lélekre esik egy szülés.

Ebből magyarázza értekező, hogy a magyarországi néptörzsek s nevezetesen a magyarnak korán sem gyér szaporulása oka, ha népességünk oly arányban nem gyarapodik, mint azt óhajtjuk, ennek okait a halálózásnál igérvén bővebben magyarázni.

Bemutatván még a *fiszületési* többletet, mely szerint a lefolyt évtizedben minden 100 leányszületésre 105—106 fűszületés esik, áttér a *törvénytelen* gyermekek viszonyaira, hol ez arány már nem áll, a mennyiben csak 103—104 törvénytelen fiú esik 100—100 leányra. Absolute szaporodik ugyan értekező szerint a törvénytelen gyermekek száma, mi a születések általános szaporodásából könnyen megérthető, de az arány egyre fogy s míg 1866-ban még 8.93 % volt, 1873 végén már csak 6.46 %. Itt is jobban állunk a külföldnél, az egy Olaszország haladván meg, hol a 5.49 %, Angliában körülbelül egyforma a mienkkel, de már Ausztriában 14.68, Bajorországban 18.67, Belgiumban is még 13 %.

Már a *halálózási viszonyt* szomorúbbnak találja értekező, a mennyiben az évtized alatt 500,000 embernél több halt meg s minden 26-dik előre esik egy halálózás; míg Ausztriában csak minden 32, Franciaországban 36, Angliában 44 emberre esik egy halálózás. De ennek okát K. az évtized két, illetőleg három (1866 és 1872/73) *cholera évében* látja, mert a 8 rendes évben nálunk is egyszer minden 33-dik, — két ízben, minden 30 és 31-dik előre egy haláleset jut.

Fölemlítvén még az 5 éven alúli gyermekhalálózást, mely nálunk tetemesen magasabb bármely más országénál, mégis e téren is öröndetes haladást tüntett ki a statistika, a mennyiben az 5 éven alúli halottak az összes halálózásnak 1864-ben még 56.9 %-át képezték s azóta folyvást apadva már csak 40 %-át teszik, mely számmal mi is az általános európai színvonalra emelkedtünk.

Ezzel a *születés és halálózás közötti különbség* alapján szaporodott népességet mutatja be értekező, mely szerint a 7 cholera ment évben 0.54 és 1.98 % között ingott az évenkénti szaporulat, de melyet főleg az 1873. nagy cholera 189,000-nyi rendkívüli áldozataival akkép csökkentett, hogy az egész évtized szaporulata csak 463,800 ember vagyis 3.49 %.

A népszámlálás ótai népszámváltozást értekező 5 grafikai térképen mutatja be, melyeken először általa használt módszer alapján két színű, ellenkező irányban terjedő skálában, tünteti ki a *születési* meg a *halálozási* többletet s a 4 év végeredményét.

Ugyancsak két térképen és két graficiai rajzban mutatja be K. az 1866-ik, és 1873-iki *cholera*t, más térképen meg az utóbbinak pusztításait, melyeket összehasonlítván az 1873-diki népesedési mozgalom térképével, a kettőnek azonosságát mutatja.

Végül azon óhajtással fejezi be értekezését K., mennyivel emelné a bemutatott anyagnak becsét és érdekességét, ha a rideg statistikuson kívül a szakértő orvos is hozzászólna az adatokhoz, s ha a statisztikai számok pusztá csontvázán túl, erélyesen megindult közegészségügyi politika nyújtana húst és vért ily értekezésnek, hogy az tudományos egészül domborodjék ki a hallgatók előtt.

Szabályszerű bírálat alá bocsáttatik.

70. (12). *Osztálytitkár* a február 20-án tartott osztályértekezlet jegyzőkönyvéből felolvassa a következő pontokat:

4. A főtitkár bejelenti Varga János, Valentinelli József és Czinár Mór II. osztálybeli tagok elhunytát.

Varga János felett *Galgóczy Károly* l. t., Valentinelli József felett *Wenzel Gusztáv* r. t. és Czinár Mór felett *Ipolyi Árnold* r. t. fognak az emlékbeszédek megtartására felkérteni.

6. Bemutatattik *Tarnay Károly* »Kísérlet a magyar bölcsészet jellegéről« című értekezése, melyet az Akadémiában való felolvasás, illetőleg kiadás végett beküld.

A dolgozat megbirálására *Horvák Cyrill* t. t. kéretik fel.

Az osztályülés az értekezlet ezen megállapodásait tudomásul veszi.

Tizedik akadémiai ülés.

A III. osztály harmadik ülése 1875. márczius 8-án.

Sztoczek József r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

72. (9). *Wartha Vince* mint megválasztott l. tag székét foglal. »A Bunsen-féle jégcalorimerről« című értekezéssel. Kivonata ez:

A Poggendorf Annalen 1870. évfolyamában Bunsen egy új elven alapuló jégcalorimerről értekezett, mely készülék nemcsak rendkívüli pontossággal működik, hanem könnyű kezelése mellett csekély correctióval igen kis súlyu testek fajmelegének is pontos meghatározását engedi meg. Ezen készülékben a testek fajmelege azon térfogat változásától határoz-

tatik meg, melyet 0 foknyi jég akkor szenved, ha 0 foknyi vízzé átalakítatik.

Igaz, hogy ugyanazon gondolat már 1848-ban John Herschel által és még régebben 1834-ben Hermann által megpendítettett. Tagadhatlan, hogy Bunsen tökéletesen önállóan oldotta meg először gyakorlatilag a fontos problémát. Csak egy árnyoldala volt ezen szép készüléknek, hogy t. i. vegytiszta havat igényelt pontos eredményeknek létesítésére, s mily nehézséggel jár ezen feltételnek főképp nagyobb városban eleget tenni, az eléggé ismeretes; sőt még a tiszta hó alkalmazása mellett is a készülék, összeállítása után Bunsen észlelése szerint még napokig oly változásokat mutat, a melyeket eddig kimagyarázni nem sikerült. És éppen ezen körülményben kell keresni az okát annak, hogy a Bunsen fentemlitett értekezésének közzététele óta csak egyetlenegy esetben használtatott e megbecsülhetetlen készülék, midőn Weber a szén különféle válfajainak fajmélegét határozta meg, de ő is munkájának legérdekesebb részében kénytelen volt szünetelni, hó hiánya miatt.

Törekvésünk tehát mindenek előtt oda irányult, hogy egy olyan calorimetert állítsunk elő, a mely közönséges jéggel kezelve époly pontosan s ha lehet még pontosabban működjék, mint a Bunsenféle készülék, szóval egy oly készüléket törekedtünk szerkeszteni, mely télen nyáron használható legyen, s a mely könnyű kezelése mellett heteken át állandó eredményeket szolgáltatson; reméljük, hogy ezen készülék ily alakban a fizikai és chemiai laboratoriumokban úgy, mint a mérleg, meg fog honosulni. Mi kitűzött czélunkat következő módon értük el: a tulajdonképi calorimeter egy hasonló szerkezetű nagyobb calorimeterben van elhelyezve, mely calorimeternek falai egy hüvelyknyi vastagságu átlátszó jég-réteggel vannak környezve, ezen külső nagyobb calorimeter vétetik aztán körül közönséges darabos jéggel, így minden, a tisztátalan jégtől származó háborgatásoktól meg van mentve a belső calorimeter; mert ha a legkülsőbb réteg alacsonyabb temperaturája mint 0°, akkor az lassanként a külső calorimeter jégburkját fogja növesztetni, de a nélkül, hogy azon jégburkon belől levő destillált víz hőmérsékváltozást szenvedne; ha most már felteszszük, hogy *magasabb* a temperatura a külső burokban mint 0 fok, akkor is mig a külső calorimeter jégburka létezik mindaddig a burkon belől levő destillált víz más temperaturát mint 0° nem mutathat. Az áramok ellen a külső calorimeter edényteteje destillált vízből készült jégdarabokkal befedetik.

Meggyőződünk, hogy czélunkat tökéletesen elértük. A calorimeter csak néhány órával összeállítása után állandó, és rendkívüli állandóságát, óvatosan kezelve, hetekig megtartja. A rendelkezésre álló test súlyához képest könnyű szerrel más-más scala választható és így a készüléknek érzékenysége is nagyobb vagy kisebb mértékben növesztethető vagy csökkenthető. De hogy mi egészen függetlenek legyünk a scala- cső capillaritásától, — mely főként finom scaláknál rendkívüli befolyást gyakorol, — a készüléket sulycalorimeterré alakítottuk át, s ilyen alaku készülék állandóságáról volt alkalmunk meggyőződni. — Közép számban azt találtuk,

hogy a készülék magára hagyatva óránként mintegy 0.010 higanyt szív be, pedig egy gramm víznek 100 foktól 0 fokra való lehűlésére 1.4462 gramm higany felel meg. Elértük azt, hogy a milyen pontosan sikerül a test súlyát meghatározni, közeli pontossággal megkapjuk a sulcalorimeter segítségével ugyanannak a testnek fajmelegét is. A majd + majd — változásait a készüléknek illetőleg, és Bunsen által is észlelt kimagyarázhatatlan változásokat némileg kimagyarázni sikerült; azt találtuk ugyanis, hogy a calorimeter legbelső és higanyoszlop nyomása alatt álló része teteszés szerint olvasható és fagyasztható, a mint a nyomást nagyobbítottuk vagy kisebbítettük; nézetünk szerint a nyomás befolyásához még a calorimeter nyílt csövében foglalt hűtő víz párolgása által elvont meleg okozza a legtöbbször észlelt lassankénti fagyást.

Több kísérlet között, melyet ezen készülékkel véghezvittünk, csak egyet említünk meg, melynek fajmelege eddig nem határozottatott meg senki által, ez elem a *titan*. Kopp a titanvegyületek, különösen a titansav fajmelegéből azt a következtetést vonta, hogy a titannak valószínű melege 6.4 s így fajmelege 0.133. Rendelkezésünkre állott egy kis mennyiségű titan, alig egy gramm, melyet Dr. Merth zürichi egyetemi tanár még Städeler laboratoriumában Wöhler eljárása szerint fluortitankaliumból hydrogen atmosphaerában állított elő. De meglepetésünkre nem a remélt 0.133 hanem 0.206-nak megfelelő számot kaptunk, a mely a titannak atomsúlyával a 48-al szorozva 9.88-nak megfelelő atommeleget ad. Ezen eltérés csak onnét származhatott, hogy ezen tisztának tartott rész oly elemeket tartalmazott, melyeknek igen nagy fajmelege van. Meggyőződünk csakhamar, hogy ezen fémpraeparat nem kevesebb mint 34% nitrogent tartalmazott, minek következtében fajmelege olyannyira emelkedett, mi a nitrogen vagy a tiszta hydrogenből származhatott a mit Merth tanár az előállításnál használt, vagy pedig a fluortitan, fluor-kalium, fluor-ammoniacum alakjában foglaltatott. A megvizsgált készítmény közel $Ti N_2$ -nek felel meg, mely Wöhler által már előállítottatott. Szándékunk vizsgálódásainkat a többi ritka fémekre is kiterjeszteni. Előleges kísérletekkel is foglalkoztunk a gázok elégeési melegének meghatározására, s itt csak annyit említünk meg, hogy két kísérletben a hydrogen és oxygennel való egyesülés miatt a Faber és Silbermann-féle 34.000 hőegység helyett csak körülbelül 31.000-et kaptunk. E mellett feltűnő nagy mennyiségben ozon és valószínűleg hydrogen superoxyd is keletkezett.

Mint székfoglaló, bírálat alá nem bocsátva nyomatandó ki.

73. (10). *Jurányi Lajos* 1. tag beterjeszti a) *Lojka Hugó* részéről »Adatok Magyarhon zuzmó virányához«. b) *Bolla János* részéről »Adatok Magyarhon gomba virányához«. c) *Borbás Vincze* részéről »Ujabb jelenségek a magyar flórában« czimű értekezéseket, rövid kivonatanb így :

1. *Lojka Hugo* ur »Adatok Magyarhon zuzmó virányához« czimű munkájában az ő általa éjszaki Magyarhonban eddig gyűjtött zuzmókat sorolja fel. A felsorolt formák számosak, körülbelül négyszáz, ezek közt majd

70-re rug azon fajok száma, melyek honunkra nézve újak, de ezeken kívül vannak olyanok is, melyek jeles lichenologok által új fajoknak ismeretettek fel.

2. Bolla János ur Pozsony körül talált néhány gombát, melyeket újak gyanánt leír és pedig két Polyporus, egy Agaricus, egy Tulastoma és egy Hyoxylon fajt. A leíráshoz az illető példányok is mellékelve vannak. A nevezett nemekhez tartozó fajok nagyság, színezet, sőt alakra nézve is elég változatosságot mutatnak arra, hogy ez alapon külön formák megkülönböztetésére vagy új fajok felállítására alkalmat szolgáltatssanak. Mennyire jogosult egyik vagy másik esetben az ily különböztetés, annak megítéléséhez nem csak egy példány látása szükséges, de szükséges számos példányoknak élő állapotban észlelése s különösen megfigyelése annak mennyi állandósággal vagy mennyi értékkel bírnak a fajok megkülönböztetésére felhasznált jelek.

3. Borbás Vincze ur »Ujabb jelenségek a magyar flórában« czimű értekezésében adatokat közöl a phanerogam virányhoz. Az adatok közt némely formák külön név alá foglalását s leírását találjuk; felemlítettnek továbbá részint néhány fajok, részint válfajok, melyek az ország egyes vidékeire vagy az ország virányára nézve újak.

A szokott bírálatra adandók.

Tizenegyedik akadémiai ülés.

Az I. (nyelv és széptudományi) osztály *harmadik* ülése.

1875. márczius 15-én.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklése alatt.

75. (11). *Fogarasi János* r. tag. »Az új szókrol« czimű értekezését olvassa föl. Bírálatra adatik.

76. (12). *Toldy Ferencz* r. tag. »Az új magyar orthologia« czimű értekezését olvassa föl.

Bírálatra adatik.

77. (13). Olvastatnak a f. évi február 20-án és 22-én tartott osztály értekezletek jegyzőkönyveinek 20. és 22. pontjai, a melyek szerint a m. kir. közlekedési minisztérium, a mult év végén felkérte az Akadémiát egy, a közlekedési minisztériumban szerkesztett vasuti szótár megbírlására, még pedig oly módon, hogy az Akadémia nevezzen ki egy nyelvész bírálót, a kivel aztán érintkezésbe tenné magát egy a minisztérium által kinevezendő szakférfiu, a szükséges felvilágosítások végett. A vasuti szótár az Akadémiától az I. osztályhoz utasítatván, ez Fogarasi János r. tagot kérte fel bírálólul, a ki az általa megbírlált és kijavított szótárból azon szókat, a melyek iránt kétségei voltak, az osztályértekezet elébe terjesztette, hol e kétséges szók részint helyeseltetvén, részint másokkal pótoltatván, a megbírlált és kijavított vasuti szótár a m. k. közlekedési minisztériumnak felküldetett.

Tudomásul vétetik.

A

MAGYAR TUDOM. AKADEÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Tizenkettedik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1875. márczius 19-dikén.

Csengery Antal akadémiai másodelnök úr elnöklése alatt.

79. A főtitkár bejelenti *Lyell Károly* külső tagnak ez évi február 23-dikán történt halálát.

Fájdalmas tudomásul vétetvén, a III. osztály felhivatik emlékbeszéd iránti gondoskodásra.

80. Szász Károly r. t. mint a gr. Teleki vígjátéki pályázat bíráló bizottságának előadója, felolvassa jelentését, mely szerint a bizottság a beérkezett 12 pályamű közül egyet sem tart ugyan érdemesnek a jutalomra, sőt az egész pályázatot igen silány-nak jellemzi, mivel azonban a szabályok szerint a jutalmat a viszonylag legjobb pályaműnek minden esetre ki kell adni, a bizottság azon kényszer-helyzetbe jutott, hogy a társai közt mégis tűrhetőbb III. számú, *Jóslat* című és »Sic fata tulere« jeligével jegyzett munkának, mely pedig nem is tiszta vígjáték, nem is színre való, a jutalmat odaitélje, — úgy azonban, hogy a bírálók többségének (4—1 ellen) javaslata szerint, — a jutalom kiadása előtt az Ügyrend 110. pontja alkalmazásba vétessék. A jelentés így szól:

A gróf Teleki József drámai jutalma 1874-ben vígjátéokra volt kitűzve s a bíráló bizottság, mely *Pulszky Ferencz* tiszt. tag elnöklete alatt *Szász Károly* rendes, *Fóth Kálmán* levelező tagokból és a nemzeti színház részéről *Feleki Miklós* és *Bercsényi Béla* urakból állott, tizenkét pályaművet vett át bírálatra.

A bizottság a fődologra, t. i. az egész pályázat jelleme- és érdemére, valamint a jutalmazandó pályaműre nézve is, tökéletesen egy értelemben volt — s egyhangulag ítélte; a jutalom kiadásának formáját illetőleg azonban a bizottság egyik tagja, *Tóth Kálmán*, külön véleményt jelentvén be, melyet önállóan óhajt előterjeszteni, nekem csak a többség nevében van szerencsém a jelentést tenni, mely — a nevezett tag kivételével — a bizottság többi négy tagjából állt. Sőt, bár a többség nézetének, mely az enyém is, hű kifejezésére törekszem, kész vagyok a jelentést s a mit benne mondandó vagyok, egészen a magam felelősségére venni, mint a hogy ez, a Karácsonyi-féle pályázatra nézve, az Ügyrend 115. pontjában ki is van mondva, mely szerint ott a pályázatról a jelentést oly tudósító teszi, a ki a többség nézetét pártolja, de a ki aztán saját felelőssége mellett értekezik az egész pályázatról. Részemről, saját néze-

teimért s azoknak kimondásáért, sőt modoráért is mindig elvállalom a felelősséget; s ha hibázok, a hibát nem akarom, nem is engedem az Akadémiára hárítani, mely kegyes nekem, mint tagjának, szót engedni, de sem nézeteimről, sem modoromról nem felelős. Ezt a journalistikában emelkedett némely hangok ellenében tartom szükségesnek megjegyezni, melyek a bíráló bizottságok ítéleteért, sőt az előadók modoráért is, az Akadémiát akarták felelőssé tenni. Megtámadták az akadémiai pályázatokról, s különösen a drámaiakról, melyek leginkább szerencsések a journalistika érdeklődésében részesülni, a bizottsági előadók jelentését, egyfelől az ítélet túlszigoráért, másfelől a bírálóat kissé erős hangjáért. A mi az úgynevezett túlszigort illeti, úgy tudom, azt a következők még eddig minden egyes esetben igazolta. Azok a darabok, melyek érdekében az akadémiai areopág túlszigora miatt az illetők vagy barátjaik leginkább feljajdultak, az Akadémián kívül sem igen érdemelték s vívtak ki kedvezőbb bírálatot. A mi pedig a módot illeti, nem is említve azt, hogy minden madár csak úgy szól, a mint tud s le styl, c'est l'homme, úgy tudom az akadémiai jelentések a tehetséget s a művek egyes jelességeit mindig elismerték s kiemelték, ha az egésznek koszorút nem nyújthattak is, s ha kénytelenek voltak olykor aranyak mellé töviseket is tűzdelni a koszorúba: tehettek-e róla? ítéletüket nem igazolta-e a következők? A pályázatok többségét tevő silányságok ellen pedig lehet-e igen éles bármely modor? Legyenek azok, a kik a hírlapok tárczáiban minket oly élesen, annyira gúnynyal s keserűséggel támadnak meg, szerintök bántó és illetlen modorunkért, legyenek, mondom, a Teleki-pályázat bírálói, s fogadom: élesebbek, gúnyolóbbak és keserűbbek lesznek, mint mi vagyunk.

Azért hogy valaki gyöngé, vagy éppen silány művet írt, még nem érdemel ostort, nem érdemli, hogy itt az Akadémia- s a nyilvánosság színe előtt lehurrogattassék, s azért, hogy jó indulattal, bár gyarló művel, az Akadémia sorompói előtt megjelenik és bizalommal kopogtat a nemzet e házának nyilvános ajtaján, nem méltó, hogy innen csufondárasosan üzessék el. Ilyenformán szólnak az irodalmi illem és tisztesség ez új tanárai.

Igaz; rossz darabot írni még nem bűn; s azért, hogy koszorút nem érdemeltünk, nem következők, hogy ostort érdemlünk. De fokozatok vannak a gyöngé, gyöngébb és leggyöngébb, aztán a silány, silányabb és legsilányabb közt. S tagadni nem lehet, hogy a silány csak akkor számíthat kiméltre, ha egyszersmind igénytelen is és szerényen meghúzza magát; de ha igényekkel lép föl, már akkor maga hívja ki maga ellen a bírálatot.

Igaz, hogy az Akadémia minden esztendőben maga hívja föl az egész író világot a Teleki-, s minden második évben a Karácsonyi-pályázatra. De következők-e abból, hogy tanuló gyerekek és éretlen ifjonzok, egyszóval olyan egyének, kikben írói tehetségnek szikrája sincs, kik irodalommal és aesthetikával komolyan egy perczig sem foglalkoztak, kiknek — nem mondom a drámaírás művészetéről és technikájáról — de avagy csak a drámáról, sőt általában a költészetről legkisebb fogalmuk sincs, kiknek nincs eszméjük, nincs semmi mondani valójuk; mégis évenként vaskövetkezetességgel idejőjenek s tartsák a markukat, hogy nekik 100, esetleg 200, vagy éppen 400 arany kell, a miért egy félkoncz papírt haszontalanságokkal, képtelen silányságokkal bemázoltak.

Bocsássanak meg, illemtanárraim, az ily (Petőfi szerint) mezítlábos suhanczok egyáltalában nem érdemelnek kiméletet.

A kritika első és főcélja az igazság, a teljes, a leplezetlen igazság, s valamely műről azt, hogy egészen silány, hogy nemcsak kritikán alóli, de boszantóan rossz, bizony nem lehet kiméletesen s kellemesen kimondani, kivált a szerzőre nézve. Az Akadémia, a bíráló bizottság s maga a jelentést tevő kétségkívül örülne, ha nem kellene megrovást is hallatnia; de megrovás nélkül hagyni, a mi azt érdemelne, az lehet keresztyéni, lehet tán lovagias, de bizonyára nem *kritikai* eljárás. S nem kritikát követel-e bizottságától az Akadémia? nem azt-e a közönség, mely tájékozva kíván lenni a pályázatok eredményei, sőt részletei felől is? nem azt-e maguk a pályázók? kiket különben is véd nemcsak a pecsétés levél, de kivált a gyöngébb nagyobb részt a teljes ismeretlenség is, mert míg a jobb író, ki már ösvényt vert magának az irodalomban, pecsétés levele daczára is, akaratlanul, megismerjük vagy sejtjük, s jaj annak, a ki, ha már néhány munkát írt s azokkal a nyilvánosság előtt áll, még annyira se bírta vinni, hogy névtelen is rá lehessen ismerni, mint barátinkat a setétben is megismerjük a járásukról, addig a pályázók többsége olyan, hogy kilétéről vagy általában létezéséről fogalmunk sincs s így attól a gyanútól legalább mentek vagyunk, hogy személyes indulatból rántanók le.

Különösen élesen támadtatott meg az Akadémia azért, mert közelebről az Ügyrend 110. szakaszát alkalmazta, sőt megrovatott maga ezen szakasz is. Erre a szükség kényszerítette az Akadémiát; a Teleki-jutalom ma már az egyetlen az Akadémia összes jutalmi között, melyet mindenesetben ki kell adni, még ha csak egyetlen egy s az irodalmi legalsóbb színvonalon is alulálló silány mű versenyzene is érette, — mint, Széchenyi ismeretes példázata szerint, ha lóversenyterén angol paripák helyett csak egy számár jelenne meg s az lomhán végig ballagná a pályát, azé a serleg és az aranyok. Ilyen levén a Teleki-pályázat szabálya, míg másfelől épen ez van a legszigorúbban megkötve, hogy rajta csak tiszta tragédiák s még a mellett csak verses formában, vagy tiszta vígjátékok versenyezhetnek, továbbá a színszerűség is nyíltan kimondott követelmény (107. 108.), mi természetesebb, mint hogy az akadémia gyakran jöhet — s jött is — oly helyzetbe, hogy a feltételeknek teljességgel meg nem felelő, irodalmi s színi becsben egyaránt szegény, műnek volt a jutalmat kiadni kénytelen. S vajon melyik a nagyobb botrány: szigorú, talán éles kritikát tartani silány művek fölött, esetleg még ostort is fonni (Urunk példája szerint) a templomba tolatkodó hivatalnok ellen, — vagy pedig alkalmat adni, hogy ezt mondhassák: ime ily silányságokat jutalmaz, ilyeneket koszorúz meg az Akadémia! Mert az ember el sem hinné, pedig úgy van: míg az Akadémia, az alapítvány szabályai szerint, feltétlenül adta ki jutalmait a leggyöngébb, bár társai közt legjobb drámai pályaműnek, addig az volt a baj, azt mondta a journalistika, ez már mégis botrány, az Akadémia ily silányságokat jutalmaz és koszorúz meg! mióta pedig az Akadémia, saját tekintélye megóvására, ügyrendét ama cikkelylyel megtoldotta s azt egy párszor alkalmazta is, azóta ez a baj s a journalistika most meg azt mondja: ez már mégis botrány, az Akadémia pelengére állítja azt, a kit megjutalmaz! — Nem a molnár- és fiáról, meg a szamarukról szóló ismeretes mesének újabb változata-e ez? De az Akadémia-e a hibás, hogy a Teleki-pályázat évről évre gyöngébben sikerül? hogy a pályázó művek közül a legjobbik sem érdemli meg azt a száz aranyat, melyet valamelyiknek még is ki kell adni? s hogy a bíráló bizottság nem a pályázók érdekét vagy még inkább susceptibilitását, hanem az irodalom érdekét, a kritika méltóságát és az Akadémia becsületét tartja első sorban szembe előtt s azt igyekszik megóvni inkább, mint amazok kegyét nyerni meg kiméletesség által?

Bocsánat, tekintetes Akadémia, a kitérésért, mielőtt még dolgomhoz hozzá is kezdettem volna. Fájdalom, ezúttal ez nem volt kitérés, nem csak lenye polémia a most egy évi hirlapi támadások ellen; mert a bíráló bizottság az idén pályázatról sem nyilatkozhatik kedvezőbben, mint elődei a közelebbi évekbeliekről; sőt a bizottság többsége most is abban a szomorú kénytelenségben találja magát, hogy ezúttal ismét a 110. szakasz alkalmazását kell javasolnia.

Valóban a jelen vígjátéki pályázat a leggyöngébbek egyike, melyek valaha az Akadémia előtt megfordultak, sőt a bizottság oly tagjai, kik több ízben voltak már szerencsétlen szerencsések drámabírálókul működhetni, azon nézetüket fejezték ki, hogy ily silány pályázatra, hosszab tapasztalásuk idejéből, még nem emlékeznek. Annyi igaz, hogy számszerint ily gazdag pályázaton, 12 pályamű közül, ily sok selejtesre, minden — még a legigénytelenebb önképzőküri bírálaton is alulállóra nem akadhatni; s a sok selejtes közt az egynehány — talán szóba jöhető, soha sem volt oly gyöngye, és a legjobb is oly igen közepszerű, mint a jelen pályázaton.

Mert van a pályaművek közt olyan is, hogy a legsilányabbat nevének nevezzem, a *Mike Pál* című, melynek szerzője tele írt ugyan 30 ívet jó sűrűn, de nem tud írni egy becsületes mondatot s nincs egy, bár még olyan árva, eszméje is! s a mit személyei, következetes tudatlansággal, a hősről, — a ki egy együgyű s nem is igen tisztességes jellemű inas — mondogatnak: hogy »blazirozott eszű« — akarván mondani, hogy bornírozott vagy bornírt eszű, — az az egész munkára s szerzőjére éppen úgy ráillik mint szerencsétlen lővére.

De mily művek a jobbacskák is, a pályázat nagy többsége! A nevetés (de nem ám a vígjátéki hatás derült mosolya!) és a boszankodás küzd az olvasó (s kivált a bíráló, mint kénytelen-köteles olvasó!) ajkán az ásitással, e szellemtelen, üres, formátlan és élvezhetlen, csaknem elolvashatatlan darabok (mert nem *művek*!) olvasása közben. Seholy egy enyhületes pont; egy, ha nem is éppen költői, de legalább józan emberi gondolat, seholy egy ép érzés melegebb szava, seholy egy művészi fordulat vagy bár egy szép sor, a mi a leggyöngébb műben is csak akad, ha írójában valami tehetségnek bár csak a csirája is van. Semmi, semmi. Áldatlan, meddő lapok, lapok után; férczmű, melynek kár a papirosért a mire iratott, hát még az időért és fáradságért, melylyel a szerző valami hasznos munkát, akármit, csak nem irodalmi, végezhetett volna.

Ily darabok mellett aztán még örülnünk kell, ha olyanra akadunk, a melyben legalább némi halvány, s csak a legengedékenyebb jóindulat szemeivel is jóba vehető nyomaira akadunk — nem ugyan a költői, vagy éppen drámairói tehetségnek, de legalább annak, hogy a szerző gondolt s akart valamit, ha gondolatának formát adni s akarátát érvényesíteni nem bírta is.

Pl. a *Körtünetek* című, zavaros és képtelenségeket halmozó mű szerzője legalább jóhelyen kereskedett, mikor fő-körtünetül azt veszi föl, a mit *Schwindel*-nek és *Gründolás*-nak neveznek s a mi valóban elég anyagot nyújtana, a saját itthoni tapasztalásainktól kezdve egész az Offenheim-pörig egy új Aristophanesnek a legerősebb komoediára. De a mi fia-aristophanesünk embereiben oly kevés a közönséges józanész, nem hogy szakértelem vagy üzleti ügyesség, gründolásaik oly esetlenek, sőt hülyék, hogy a néző el nem hinné, hogy ily úton, ily eszközökkel, nem célzt érni, de a közönséget csak egy napig is ámítani lehessen. Második körtünetül a cím- és rangkórság van fölvéve s ismét helyesen, de a kivitelben megint oly silányul, oly üresen — mint az

első. A mese hozzá oly zavart, oly tele képtelenségekkel, hogy bele fáradunk s nem birunk kibontakozni belőle, mert a szerzőnek semmi más célját nem látjuk benne, mint hogy minél több össze nem illő dolgot halmozzon egymásra. A cselekményt csak a felesleges mellékesemények lomhalmazza teszi oly szövevényessé, a főcselekvény majdnem semmi.

Ugyanazt, hogy t. i. jó helytt kereskedik, de találni nem képes, mondhatjuk a pályázat egy másik darabjáról: *A tervező* címűről is. Egy jó indulatu, nem nyegle, nem önző, de ábrándokban rajongó tervező, ki filléregyletet, szóró-löveg-legyezőt, s tudja isten mi mindent tervez örökké, e miatt egyleteket alakít, érdekeibe a legkülönbözőbb embereket s érdekeket igyekszik bevonni, — melyek mindenikében van egy-egy alaknak, vagy eszmének — bár csak mikroskoppal fölfedezhető gyöngye csirája: ez a darab tárgya. Gyakorlottabb kéz talán csinálhatott volna belőle valamit. Így a mint van, legfőlebb az a fölötti sajnálkozást költi fel, miért nem került jobb kézbe.

Egy harmadik mű, *Az öngyilkos*, egy életúnt fiatal ember körül forog, a ki öngyilkos akar lenni minden áron, de nem mehet rá; a vasúti sínre akar fekünni (és pedig egy nagyobb városi állomás pályaudvarában!) de szándéka végrehajtásában megakadályoztatik, (no persze, hogy is gondolt olyat? vagy talán épen ebben van a komikum? nem merném állítani, hogy a szerző öntudatosan tette-e vagy nem?) — s esetleg a vasúton érkezők között oly ismeretséget köt, mely miatt nemcsak végre nem hajthatja szándékát, de végre boldog is lesz. Nem volna rossz gondolat. A szegény és minden inventio nélküli cselekvény azonban, melyet a szerző három felvonásra nyújtott el, egyre is kevés volna, s a kidolgozás, még a nyelv s irány is oly kezdetleges, oly gyarló, hogy a legszerényebb irodalmi igényeknek sem felel meg. Az alapeszmét talán érdemes volna egy kisebb vígjátékra felhasználni.

A Tévedések játéka szerzőjében volna komikai ér, de nincs benne írói tehetség, egy szikra is. Olyan falusi, vagy kollégyiomi adomázó tehetség-féle, de a kinek műformáról s kivált drámai formáról fogalma sincs. Boros úr, tiszteletbeli törvényszéki ülnök, úgy leiszsza magát egy multságban, hogy kedvese helyett egy másik leányt néz el, annak halálra udvarol, és erőszakkal gyűrűt húz le az ujjáról. A tévedések egész játéka aztán ez első tévedés után csak azon sarkallik, hogy mind a két leányt Flórának hívják, az emberek mindenikről csak mint Flóráról beszélnek s olyan mesterségesen (persze akaratlanúl) elkerülik a közelebbi vonatkozást, hogy soha sem sül ki, mikor beszélnek Sóvári Flóráról, mikor Bereghi Flóráról. Szörnyű gyöngye alap egy vígjátékra. Mihelyt az egyik leányt Zsuzsikának hívnák, az egész vígjáték semmivé lenne. Hanem e gyöngye alapon van aztán néhány multságos helyzet, egy pár jó alakhoz tartozó néhány sikerült vonás; ennyi az egész. De hiába, az embernek kévéssel is meg kell elégednie.

A Tűzidők című vígjáték, vagy tulajdonképen bohózat, mert gyarlóságainak csak abban van mentsége, ha szerzője megengedi, hogy vígjáték helyett, a minék ő a pályázat föltétele iránti respectusból nevezte, bohózatnak tekintjük, egy késhegynyi vastagságn fokkal fölebb áll az előbbieknél. Egy német Johannita-lovag, aggszűz nővérével s két gyámleányával, az 1391-iki dögvész elől Bécsből Magyarországra menekül egy fiatal nemeshez, kinek apját egykor valami veszélyből mentette volt meg s ki őket ezért hálából szívesen fogadja. A fiatal házi gazdának van egy fiatal barátja. S a két ifju bele szeret a két fiatal leányba, kikre roppant örökség néz. A gyám s az

agg szűz pedig a dús örökséget maguknak akarnák kaparítani s ezért az egyik leányt apáczává tenni, a másikat egy unokaöccsük nejeül igyekeznek megszerezni. Hogy a két ifjútól elidegenítsék a két leányt, elhítetik velők, hogy az ifjak nem keresztyének, hanem vad pogányok, tűzimádók, a kik után, ha megtalálnak halni, feleségeiknek a tűzbe kell ugrani. Ennél otrombább cselet még soha senki sem gondolt ki, ha csak persiflage nem akar lenni német szomszédaink ama törekvése ellen, melylyel minket ma is barbároknak akarnak feltüntetni a világ előtt. A két leány azonban, bár szeretik az ifjakat, elhiszi a ráfogást s a mi különösebb, a két ifju sem igyekszik eloszlatni a balvéleményt (mert akkor hova lenne a vígjáték!), hanem belemegy, hogy bíz ők tűzimádók; s rábirják a két leányt, hogy először legyenek rövid időre ők is tűzimádókká, majd azután mindnyájan keresztyének lesznek s idvezülnek. Az öreg lovag még a pénznél is jobban szereti a borókát, s le-lelopózik a pinczébe, a honnan részegen hozák fel, a két leány pedig elhiszi, hogy a tűzimádók megmérgezték, s egyszer az egyik leány, a másiktól féltve kedvesét, féltékenységi rohamában szintén felhörpönt abból a borzasztó méregből. Mindebből azonban semmi sem fejlődik. Az aggszűz azonban, látva hogy nem gátolhatja meg a szerelmet, valami ürügy alatt elküldi Budára a két ifjút s egy felbérelt paraszt által elhíteti a leányokkal, hogy kocsistul belefördültek a Dunába s belevesztek; a szintén felbérelt íródiák pedig, táltosnak öltözve, hívja a két leányt, hogy völegényeik meghalván, menjenek máglyára. A néni csele azonban túllőtt a célon, mert a két leány, szerelemből s mert tűzimádóknak érzik magukat, kész máglyára menni. Szerencsére a két ifju visszaérkezik s felvilágosítja a leányokat, hogy sem a Dunába nem vesztek, sem nem tűzimádók, hanem becsületes keresztyén katolikuskok. Az aggszűz e kifejlés elől már megszökött s elutazott. Mi lett a lovagból: nem tudjuk meg, de nem is érdeklődünk iránta. Oly képtelen mese, s annyira túl teszi magát minden valószínűségeen, a mint csak bohózatban engedhető meg. S valóban, ha a szerző bohózatot írni tűzi vala maga elébe, arra volna tárgyában anyag s gazdagon kizsákmányolható helyzetek. Kidolgozása azonban, erőltetett lyraságával, nehéz verselésével, itt-ott esetlen szójátékaival: egyenesen elárulja, hogy a szerző sem tárgya természetével, sem a bohózat elméletével s aesthetikai igényeivel nem volt tisztában. Ámbár meg kell vallani, hogy nyelve itt-ott a bohózat nyerségei, sőt a durva póriasságig is lebecsátkozik. — S így az egész fölött, a mese furcsaságában s egy-két jól sikerült helyzetben fölcillanó komikai ér daczára, napirendre térhetünk.

Mind az öt darabról, melyeket — az eleve elutasított hat után — egyenként mégis fölemlítettem, általánosságban azt kell mondani, hogy nincsenek sem az irodalom, sem a színpad színvonalán, helyezzük ezt bár a lehető legalacsonyabbra. Mindegyikben van valami; egyikben több, másokban kevesebb; de így a mint van egyik sem olyan, hogy a jobb izlésű olvasó vagy néző közönség botrányt ne kiáltana, ha nyomtatva olvasná vagy előadva látná; egyik sem olyan, hogy akár olvasva, akár látva, a műélvezetet (ha egyiknél vagy másíknál lehetne szó arról) a legdurvább hibák, olykor még a nyelvbéli kezdetlegességek is, ne zavarnák. S csak azért válhatnak, csak ennyire is részletező kritika tárgyaivá — mert maguk vannak a vásárban.

A pályázat egyetlen darabja, mely mégis irodalmi színvonalon áll, a III. számú és *A jóslat* című. Ennek van öntudatos alapeszméje, van számításal szőtt meseje, nyomait mutatja a drámai forma és a fejlesztés iránti érzéknek, jellemek helyett legalább néhány alakot is bír felmutatni, nyelve pedig, bár legkevésbé drámai, itt-ott

legalább költői s általában irodalmi nyelv. Alapeszméje, melyet végsoraiiban, mint az aesopi mese a tanuságot, elég szépen fejez ki :

»Te mindeneknek ős-törvénye vagy,
Megdől, mi ellened van, bármi nagy ;
Veszendő minden, nincs itt végtelen ;
Örök te vagy csak, égi szerelem !«

alkalmazásában még világosabbnak és konkrétebbnek, mert abban látszik megtestesülni, hogy a szerelem hatalma előtt a delphii orakulum s Apolló temploma ledől, összeroskad. De csak látszik : mert valóban konkrét s így drámai nem lehet az, a mi végre is csak egy — többé-kevésbé sikerült — allegoria. Így e mű, már alapeszméjénél, vagy annak alkalmazásánál fogva, ahhoz a bizonytalan műfajhoz tartozik, melyet a szerzők csak drámai költeménynek neveznek, drámának nem mernek nevezni. Még kevésbé nevezhető vígjátéknak és pedig nemcsak kidolgozása s részletei miatt, melyekről mindjárt szölok, hanem ismét alapja miatt sem, mely a görög sors és végzet, ha nem is rémletes alakjában, midőn Orestes és Oedipus-féle tragediákat idéz elő, de egész komolyságában s a görög világnézetre nézve, melyből véve van elég megdöbentő komolyságban arra, hogy kizárja a vígjáték derült légkörét, melynek nem a sorsrejtelmek, hanem az emberi élet és jellem gyarlóságai s nevetséges tévelyei körül kell forognia.

De lássuk, fővonásaiban legalább, a darab meséjét.

Delphiben, az Apolló jósdájában (jósdának nevezi szerző, feleljen érte a Nyelvörnek ő) minden 20—20 évben négy szűzet férjhez adnak, azok egy évre anyák lesznek, és pedig egyik ikerleánnyakkal, a más három is leánnyal, úgy hogy a jósdának a négy férjhez adott leány helyett öt leány áll ismét rendelkezésére ; az öt csecsemő közül a legszebb, az ikrek egyike, Pythiának van kijelölve s mind az öt együtt neveltetik föl. Mikor 20 évet érnek, hogy az előbbi eljárást ismételni lehessen, a pythia-jelöltet kiküldik a világba, (t. i. Görögország városaiba, Athénbe, Korinthusba stb.) hogy keressen férjet a másik négy leánynak ; maga aztán — ha a világ- és férfi-látás e nehézséget nélkül állja ki, hogy szerelemre gyúljon, átveszi a Pythia tisztét, a másik négy leányt pedig a kijelölt férjeknek odaadják azzal a kötelezéssel, hogy első leánygyermeküket a jósdának szentelik. De ha a férjkeresésben a Pythia szerelmes talál lenni, ha ajkát férfi ajka éri : vége mindennek, a jósda rombadől s a Delphi dicőségé s az Apolló tisztelete oda van.

Ez a meglehetősen mesterkélt jóslat és sors-végzet, melyen a darabnak meg kell fordulnia, s melyet mindjárt az expositióban Adrasttól a főpaptól és segédjétől Dioskurostól tudunk meg, kik a darab megnyíltakor épen a legénynézésből várják vissza Olympiát a Pythia-jelöltet ; annál nagyobb aggálylyal Adrast, mert, öreg, ránczosképű főpap létére maga szerelmes Olympiába s azt még eltűrné, hogy övé sem lehet, ha senkié sem, ha papnő, de hogy másé legyen, nem viselhetné el. Papi jövedelmeiket s tekintélyöket is féltik ; és pedig oly undokul, hogy érzelmeik iránt minden részvétet lehetetlené tesznek.

Olympia azonban megjő ; zavartan, mert egy ifju (Helios) üldözi, a kit utjában megszeretett, de kötelessége tudatában fut előle. Még illetetlen, de szíve már háborog. Adrast és Dioskur észreveszik ezt, elhatározzák, hogy elzárják a leányt, nehogy az ifjival találkozzék, az ifjut pedig kikérdezik s ha lehet, másik leánnyal adják össze.

De a leány kiszökik, találkoznak, ő azonban a szerelmes ifjút most is szentül visszatartatja; éjjelre mindazonáltal találkoztót ígér neki a jósa kertjében.

E közben a holnapi jósnapra, a Delphi melletti vendéglőbe (mert a búcsujáró szent helyek a korcsmárosoknak akkor is jövedelmes állomások voltak ám) négy szerelmes ifju s egy veszekedő házaspár érkezik. Amazok közül három a három szűz jelöltjei; a negyediké, Eryciáé, épen Helios, az Olympia imádója s üzője, holott Erycia nem Helios, hanem ezt a negyedik ifjút, Knemont szereti. A házaspár pedig azért jő, állítólag, hogy magtalan házassága megáldatását kérje Apollótól, de titkon s valósággal azért mindkettő, hogy Apollo szabadítsa meg házastársától; a nő fiatalabbat, a férj kevésbé házsártosat kíván magának. Az athéni négy ifju ketteje két korinthetaera elől szökik, kik azonban nyomukban vannak s szintén e fogadóba szállnak be. Sosius, a jósdabeli szolga, valamennyitől gazdag borra válót csikar ki, hogy elősegítse ügyüket.

Dioskur kilesvén Helios s a vele a kerben találkozó Knemont, megtudja, s tőle Adrast is, hogy a két ifju azon éjjel Olympiát és Eryciát meg akarja szöktetni s a kertben lesz találkozásjuk. Elzárják tehát a leányokat, s felbérlik a hetaerákat, hogy azok a szűzek ruháiban, éjjel ott várják a két ifjút a jósa kertjében. E kertben aztán az ifjak, a szűzek, maga Pythia is, meg a két hetaera, mind összejönnek s ebből mindenféle, ügyes és ügyetlen, bonyodalom ered. Olympia is találkozik Heliossal, meg is vallja, hogy szereti, neki is adja a szent gyűrűjét, de magát nem adja oda, hanem fel fogadtatja vele, hogy másnap megjelenik a tripos előtt, s a mit Apollo a Pythia szája által rendel, azt megfogadja.

Felvirad a jósnap. A pythia-széken ülő Olympia először a házastársakat, azontul egyenként az ifjakat egy-egy barlangba utasítja, hol mindenik meg fogja találni párját. Végre Helios is; de mikor ennek a jósigét, nagy küzdelem s erőfeszítés után ki mondja: elhagyja ereje, eszmélete, leroskad s a templom kárpitját le kell eresztetni. A papok közt nagy megdöbbenés s ijedelem uralkodik. Az ötödik felvonásban aztán ki-ki megleti párját. A veszekedő házaspár ismét csak egymást, de kibékül. Az ifjak ki-ki a magáét. S az Adrast cselfogásai daczára, vagy épen azok által is, Helios is Olympiát. S e perczen a mint a jások összeérnek, távolról nagy dőrej hallatszik, s az Apollo temploma összeomlott, a jóslat betelt. Az egyik hetaerát a pap-segéd Dioscuros, a másikat Sosius a szolga veszi el; csak Adrastos marad üres kézzel.

Házasságban tehát, a mi a vigjáték befejezésének hagyományos bélyege, nincs hiány; nem kevesebb mint 7 házasság fejezi be ezt a komor Jóslatot. De mind a hét házasság sem elég ezt vigjátékká tenni. A vigjátéki elem, a mű összes kórikuma csak a mellékszemélyekre és a mellékselekvényekre szorítkozik. A szolga, a korcsmáros, a hetaerák s a veszekedő házaspár kórikai személyek; de már a négy ifju csak annyiban azok, a mennyiben kettejük a két hetaerával van viszonyban; mind a négynek a négy szűz iránti viszonya, s még inkább az Olympia és Helios szerelme, a főpap és Pythia s a hatodfél pár egész viszonya, valamint a körülöttök forgó egész főcselekvény oly komoly, mint csak drámában lehet s mint vigjátékban, — még a Molière-féle fensőbb vigjátékban, egy Tartuffe-ban vagy Mizantropé-ban is, soha sem lehet. És pedig komoly nemcsak a tárgyalás modorában a hangban, a nyelvben, hanem komoly a legbensőbb lényegben, az alapeszmében, a jellemek alkotásában, az érzelmek és indulatok összeütközésében, mindenben. Maga az alap, melyre a mű építve van, a görög sors-jóslat, melyről a darab címét is vette, az Apollo-tisztelet, a templom és orákulum fennállása vagy megdőlése, tekintélye vagy elsüllyedése, — ha hiszünk benne

(tudniillik a mennyiben a költészet illúzióban hinnünk lehet és kell) nem csak komoly, sőt megdöbbenő, ha pedig nem hiszünk, a mint hogy nem is hihetünk, csak üres allegoriává válik, a melyből hiányzik a drámai élet és valóság s kétszeresen hiányzik a komikai ér, a vígjátéki légkör s azzal együtt a költői hatás.

Nem tagadhatni, hogy a mellékszemélyekben, különösen Nausiklesben és Harpyában, a veszekedő házastársakban, Lerinában és Phrynében, a két hetaerában, Sossiusban a jósdá haszonleső és zsebmetesző szolgájában, Dioskurosban a főpap mindig éhes segédjében, és Agrionban a delphii korcsmárosban, van komikai elem s nem hiányzik a komikai ér, és oly közönség előtt, mely a mellékcselvények s epizódok tarkaságával s a mellékszemélyek hőbortjaival megelégszik és drámai összhatást nem követel, a darab még némi tetszést is vívhat ki. De hiszen Shakespere megmutatta, hogy a mellékszemélyek erős, sőt vastag komikumát a tragedia is megtűri s azért Rómeót a dajka, Machbethet a kapus, Othellót Rodrigo miatt senkinek sem jutna eszébe vígjátéki pályázatra bocsátani, sem egy pár jelenet nevettető hatásaért vígjátéknak venni. Olympiában s a négy szűzben, Heliosban s a négy ifjubar, Adrastós undorító szerelmében s hatalomvágyában pedig egy szikra komikum sincs. Még kevesebb magában a tárgyban s a főcselvényben. Legkevesebb pedig szenvedélyeik rajzában s nyilatkozataiban, mely, a dráma egész nyelvével oly komoly, sőt fellengős, hogy ha szintoly sikerült is volna : a legmagasabb drámai stílnak kellene mondanunk. Fájdalom, nem az ; mert bár helyenként nem nélkülözi a költői hevet és emelkedést, többnyire s általában véve két ellenkező hibában szenved : vagy dagályos és erőltetett, vagy lapos és hoszadalmas. Épen nem drámai ; oly bőbeszédű, oly sokat fecsegő, sokat akaró, de keveset mondó, mint a drámai nyelvnek, sem komoly, sem víg drámai műben, lenni soha sem szabad. Az igazi érzés, az igazi szenvedély nyelve ritkán szólal meg benne. Oly író nyelve szól csak, a ki talán tudja, elméletileg, hogy mit kellene, de nem tudja, megvalósítani hogyan kellene.

Mindezek után a bíráló bizottság többsége, bár elismeri : hogy a Jóslat, pályatársai közt határozottan a legérdemesebb mű, sőt egyetlen, mely általános irodalmi színvonalon áll, s annál fogva kénytelen azt az Ügyrend 109. szakasza értelmében a jutalomra ajánlani, — de egyfelől, mert csak külsőleg s mellékrészeiben ismerheti el vígjátéknak, mert általában véve csak igen relatív becset tulajdonít neki, s mert másfelől színszerűség tekintetében is alig hiszi, hogy közepes sikert is arathasson, feltétlenül a jutalomra még sem ajánlhatja.

Annál fogva, a bíráló bizottság többségének, öt tagja közül négynek, véleményéhez képest kérem a tekintetes Akadémiát, hogy a Teleki-alapítványból a folyó évre kijáró 100 arany jutalmat méltóztassék a III. számú, és *Sic fata tulere* jeligés, a *Jóslat* című pályaműnek ítélni oda, de a jutalom kiadásánál az Ügyrend 110. szakaszát venni alkalmazásba.

Ez utóbbi feltétel ellen, a bírálók egyike, Tóth Kálmán l. t. kisebbségi külön véleményt ad be, melyben azt javasolja, hogy a díj, az ügyrendi 110. pont alkalmazása nélkül adassék ki. A külön vélemény így hangzik :

Én is osztozom a többség azon véleményében, hogy az egész pályázat kevés eredményt mutat föl ; én sem tartom a »Jóslat« című vígjátékot kifogás alá nem eshető darabnak, de viszont azt sem tartom méltányosnak, hogy e vígjátéknak a jutalom csak a prostitúció paragrafus alkalmazása mellett adassék ki.

Elismerem azt is, hogy a »Jóslat« tulajdonképen nem is szorosan vett vígjáték ;

az emberi gyengeségek rajza helyett két szerető szív küzdelmével találkozunk, mely az akadályokat végre legyőzi; a küzdelemben kevés komikai mozzanat vegyül s a víg elemet csak egy pár mellékalak képviseli, kik közül az egyik vajmi keveset foly be a mese megoldására; a szerelmesek: Pythia és Helios szép költői alkotások, a kik ékes jambusokban ömlengenek, de éppen nem vígjátéki alakok, az orákulum főpapja pedig oly bizonytalan színnel van festve, hogy a tán czélba vett megdöbbenés helyett inkább visszahatást gerjeszt s végül egészen elmosódik.

De a vígjáték szerzője biztos tudattal bír a dráma természete felől; eszméjét, hogy a szerelem hatalma az orákulum templomát is porba dönti, meglehetősen sikerrel oldja meg; a drámai érdekgerjesztés titkának teljesen birtokában van s ha nem is kifogástalanul, de folytonosan fejleszt, s a mű meséjét ugyan megtámadható, de nem éppen érdektelen cselekvénynyel viszi keresztül. Általában a vígjáték gyakorlott s nem tehetség nélküli író műve; nyelve nem mindenütt tartalmas, de helyenként szép, néhol erőteljes, verselése pedig majdnem kifogástalan.

A Teleki-féle pályázat nem követel abszolút becsű műveket; nézetem tehát az, hogy a 100 aranyat a »Jóslat« című vígjátéknak a hibák kiemelése s a jó tulajdonok méltatása mellett, a prostituáló paragrafus igénybevétele nélkül is ki lehetne adni.

Toldy Ferencz r. t. indítványozza, hogy a 110. §. csak világos botrány esetében alkalmaztassék, majd indítványát oda módosítja, hogy miután a Teleki-pályázat tiszta vígjátékot kíván, s a III. számú nem az, a bíráló bizottság a többi pályaművek közül a legkevésbé rosznak kijelölésére utasíttassék, s annak adassék ki a jutalom a 110. pont alkalmazása mellett.

Többek felszólalása után határozottatott:

Az Akadémia magáévá teszi a bíráló bizottság többségének véleményét, s a III. számú pályaműnek a jutalmat odaitéli, azonban a 110. pont alkalmazása mellett; minél fogva a III. számúnak jeligés levele a szerző nyilatkozatáig, megürzés végett, levéltárba teendő; a többi pályamunka jeligés leveleinek elégetésére pedig elnök úr Arany László és Vadnay Károly lev. tagokat nevezte ki, a kik még az ülés folytán eljártak küldetésökben. Szász Károly jelentése után a külön vélemény is fölveendő az Akad. Értesítőbe.

81. Toldy Ferencz r. t. az elnök úr engedelmé folytán olvasó-asztalhoz lépván, a mai Józsefnap alkalmából kegyeletes szavakkal emlékezik meg néhai gr. Teleki József első elnökünknek az Akadémia iránti érdemeiről, s indítványozza, hogy neve és emlékezete az elnök által e napon minden évben hálás kegyelettel emlékeztetbe hozassék. Az indítvány így szól:

A mai nap, Tekintetes Akadémia, a gróf Teleki József napja, kit a nemzet, kit irodalmunk, kit ez Akadémia ezelőtt húsz évvel vesztett el.

Ha illő, sőt a kegyelet szent kötelessége, hogy egyes ember se feledkezzék meg a háláról, melylyel jötevőjének tartozik, s azt ennek sirján túl is híven megőrizze kebelében: nem kevesebbé illő, hogy e nemes testület, az első alapítón túl legnagyobb jötevőjéről, gróf Teleki József-ről ne csak e napon, és némán, mint szoktunk évenként az ő jutalma kiosztásakor, emlékezzék meg, hanem hogy koronként újra meg újra emlegethessük őt a feledékeny kornak, mely annyi téren, naponként, annyit köszön az ő hazafi lelke ránk örököltet áldozatainak.

A legnagyobb alapítónak neveztem őt, a nélkül hogy megfelelkez ném azon nemes hazafiakról, kik egyenként 40, 60, sőt 80,000-rel járultak az akadémiai vagyon megalapításához, neveléséhez. Hadd szóljanak a számok.

Ugyanis, családjával, ő volt az, ki a minden tudományos segédeszközök nélküli Akadémiának:

1. a 24,000 kötetre menő, gazdag és becses Teleki-könyvtárt felajánlotta, mely könyvtárunknak meg is vetette alapját;

2. ahhoz egy 5000 frtnyi alapítványt csatolt, egy könyvtárnoki hely létesítésére.

3. Megvette a *Kresznerics Ferencz* kézirat- és éremtárát; ismét

4. a ritkaságokban gazdag *Veszerle-gyűjteményt*, s azokat az Akadémiának ajándékozta; ezekhez

5. egy 2000 frtnyi alapítványt csatolván, az éremtár nevelésére.

6. Gazdag incunábulum-gyűjteményt ajándékozott, s ezzel három *Corvinoxet*, melyek közt *Carbo Lajosnak* addig ismeretlen munkája: *De laudibus R. Mathiae*.

7. Végintézetileg saját könyvtárát hagyta ránk, csupán a *doublettek* kivételével.

8. A Történelmi Bizottság részére 12 kötetes nagy munkáját: *A Hunyadiak kora Magyarországon*, annak nyomtatott példányaival együtt.

9. Az akadémiai könyvtár nevelésére s a könyvtárnoki fizetés javítására 24,000 frtos alapítványt tett.

10. Végre egy 12,000 frtos alapítványt, melyből évenként egy száz aranyos drámai jutalom kiadását rendelte el.

De szabad-e újabb meg újabb emlegetés nélkül hagynunk azon szellemi nagy és nemes működést, melylyel intézetünket harmincz éven át támogatta?

Vezérlő részt vett az Akadémia alaprajza készítésében.

Az ő, s a Széchenyi István egyesült fáradozásainak köszöni Akadémiánk, hogy miután, daczára a törvénynek, felállítása késett, sőt kétséges volt — hiszen a *Ludovica Akadémia* is húsz évvel előbb szinte meg volt törvény által alapítva és felállítása elrendelve, még is csak a második ministerium korában, pár év előtt, léphetett életbe — e két nagy ember iparkodásainak köszöni, mondom, hogy 1830-ban tetteg felállított.

Végre, vezette az Akadémiát, mint annak első elnöke, huszonöt éven át, mi ez intézet évkönyveiből tudva van. De nincs tudva — mert az idők nem engedték az Akadémia titkos történeteit is elmondani — nincs, mondom, tudva, mennyiszer fenyegette azt, súlyos vádak és rágalmak folytán, veszély. — Csak én ismertem azokat, mert már jegyző, majd titkár koromban e bajok körül az én gyenge tollammal rendelkezett bizodalmasan az elnök, — s elhárította a veszélyt mindannyiszor személyes nagy súlyával, a *Nádor útján* tett elnöki felterjesztéseivel, ki neki módot nyújtott a legmagasabb körben gyűlölt és félt intézetnek védelmére kelhetni.

Ezt kötelességemnek tartottam valahára kibeszélleni: többi tettei magoktól szólnak.

Aldott legyen tehát a nagy elnök emlékezete mindenkorra, s áldott különösen e napon, melyet az ő áldozatai egyike avat fel minden évben irodalmi életünk egy fontos ünnepévé!

És szerény indítványom ez:

A 19-dik márcziusi ülést nyissa meg ezentúl mindig ily vagy hasonló elnöki felszólalás:

»Áldott legyen a nagy elnök, gróf Teleki József emlékezete, most és minden időben!«

Az Akadémia osztozik az előadónak gr. Teleki József emlékezete iránti hálás érzelmeiben; indítványa tárgyalását pedig a közelebbi összes ülés napirendjére tűzi.

82. A főtítkár jelenti, hogy a f. évi Fáy-alapítványi pályázatnál dicsérettel ki-tüntetett, és az első hazai takarékpénztárnak tiszteletdíjra ajánlott III. számú »Cogito, ergo sum« jeligés pályamunka szerzőjeül nála *Beöthy Leo* úr jelentette magát.

A felbontott jeligés levélből szintén »*Beöthy Leo, ministeri titkár*« név tűnven ki: e szerint a szerző azonsága igazoltatott.

83. Jelenti végre a főtítkár, hogy az akadémiai nagy szótár elkészülte emlékére verendő érem tárgyában működő bizottság, az érem mintáját bemutatván, az iránt intéz kérdést az Akadémiához, hogy mivel a megbízott művész MDCCCLXXIV vagyis a szótár elkészültének éve helyett, tévedésből MDCCCLXXV-től vagyis az érem elkészülte idejét tette, vajon ez így hagyandó-e, vagy kellően kijavítandó.

Mínthogy az érem feladata nem a maga, hanem a Magyar Nyelv Szótára elkészülte idejét fejezi ki: a hiba minden esetre megjavítandó.

Tizenharmadik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1875. márczius 22-dikén.

Nagymélt. gr. Lónyay Menyhért akad. elnök úr elnöklése alatt.

85. Galgóczy Károly l. t. felolvassa *Érkövy Adolf* lev. tag emlékbeszédét néhai *Török János* akad. lev. tag felett.

86. *Toldy Ferencz* r. t. következő indítványt nyújt be:

»Tekintve gr. Teleki Józsefnek az Akadémia körül mind elnöki működése, mind nagy áldozatai által szerzett halhatatlan érdemeit, tisztelettel indítványozom, hogy az általa alapított drámai jutalom kilirdetése végett évenként márczius 19-én artatni szokott összes ülést az elnök mindig ily vagy hasonló kegyeletes felszólítással nyissa meg:

»Áldott legyen a nagy Elnök Gróf Teleki József emlékezete most és minden időben!»

Mire, többek felszólalása után, határozottatott:

Az Akadémia szintén halás kegyelettel őrzi első nagy elnökének, néhai gr. Teleki Józsefnek emlékezetét, és kész azt, a nagy férfiú tudományos és hazafiúi érdemeinek, valamint különösen az intézet alapítása és 25 évi vezetése körül kifejtett, mind szellemi mind anyagi tevékenysége- s áldozat-készségének méltó dicsőítése által — valahányszor idő és alkalom hozza magával, — ezután is megújítani; azonban a kegyelet ébrentartásának indítványozott módját nem találja célravezetőnek, s e fölött annál inkább napirendre térhet, minthogy a tárgyalás folyamában maga Toldy Ferencz rendes tag úr kijelenté, hogy visszavonja indítványát.

87. A főtitkár jelenti, hogy a márczius 19-ki összes ülésen gr. Teleki jutalmat nyert »Jóslat« című pályavígjáték szerzőjeül *Csiky Gergely* úr, tanár Temesváron, jelenkezett s kéri jeligés levelét felbontatni.

A »sic fata tulere« jeligés levél elnökileg felbontatván, ebből a szerző azonsága kitűnt, s neki a 100 arany jutalom kiadatni rendeltetett.

88. A vallás és közoktatási m. kir. ministerium 5252. sz. leiratában értesíti az Akadémiát, hogy a Károlyi Árpád első évre eső ösztöndíjának hátralevő részét 600 frtot a központi állampénztárnál utalványozta s nevezett Károlyi Árpádot utasította, hogy a tudom. Akadémia felhívására, ösztöndíjának tartama alatt a bécsi államlevéltárban másolásokat eszközöljön.

Köszönettel tudomásul vétetett.

89. Ugyanazon kir. ministerium 327. eln. sz. a. tudositást küld, hogy a párizsi nemzetközi földrajzi congressus megnyitása f. é. aug. 1-re, a vele kapcsolatos kiállítás pedig jul. 15-re halasztatott, és az erre vonatkozó nyomtatványokat, kiosztás — valamint a cs. kir. közös külügyminister úr értesítését tájékozás végett, az utóbbit visszavárolag, mellékeli.

Tudomásul vétetvén, s a nyomtatványok a tagok között kiosztatván, a többi melléklet visszaküldendő.

90. A III. osztály értekezlete ajánlja, hogy dr. *Klug Nándor* egyetemi magántanár »A szín-érzésről indirect látás mellett« című értekezését az osztály ülésében személyesen olvashassa föl.

Megengedtetik.

91. Néhai Dr. *Tormai Károly* özvegye, férje hátrahagyott irataiból, Magyarország 1847-ik népességi mozgalmairól egy táblás kinnutatást küld, nem használhatás esetében kérvén visszaadni.

Köszönet kifejezése mellett, átteendő a nemzetgazdasági bizottsághoz.

92. A dán kir. akadémia egy a folyó évi febr. 12-dik ülésében előterjesztett s a távirda javítását célzó közleményt küld nyomtatásban.

Áttétetik a III. osztályhoz tudomás végett.

93. A »Società Adriatica di Scienze Naturali« csereviszonyt kér.

Véleményre áttétetik a könyvtári bizottsághoz.

94. A »Société Hollandaise des Sciences à Harlem« köszönnén a febr. 22-ki határozatot, *teljes* csereviszonyt kér mind a múltra, mind a jövőre.

Áttétetik a könyvtári bizottsághoz, hogy a kért teljes csereviszony iránt véleményezzen.

95. A bécsi »Orientalisches Museum« az alábbi könyvsorozatban előforduló négy munkát küldvén: kéri az Akadémia könyvtárában netalán létező oly másodpéldányok viszonzásul való megküldését, melyek tudományos körébe vágnak.

A főkönyvtárnok jelentése szerint oly doublettek nem levén a könyvtár birtokában; erről az orient. Museum, köszönet kifejezése mellett, értesítendő.

96. A könyvtári bizottság jelentvén, hogy az összes ülés által már régebben rábizott feladatát, a könyvtári ügyek rendezését, munkába vette s folytatja, — mely munkálatból egyelőre bemutatja a *közolvasó teremre, a könyvek kikölcsönzésére és a könyvtári bizottság* állandó működésére vonatkozó szabályokat.

A felolvasott szabályok elfogadtatván, az Értesítőben és majd az Akadémia¹ Almanachban is kinyomatni — illető szakaszaik pedig a könyvtári olvasó teremben felfüggesztetni rendeltetnek.

97. A főtítkárr bemutatja a vételi elősmervényeket az Akadémia megküldött kiadványairól a következő intézetek részéről: Holdmező-vásárhelyi főgymnasium, győri jogakadémia, kassai jogakadémia, végre a pozsonyi evang. lyceum igazgatósága.

Tudomásul szolgál.

98. Ugyanaz bemutatja a február 22-ik összes ülés óta az Akadémia részére érkezett csere, ajándék s köteles könyvpéldányokat, valamint az Akadémia saját kiadásában megjelenteket is következő rendben:

I. Testületektől.

R. Instituto Veneto. Velencze. Memorie. Vol. XVIII. P. 1. Smithsonian Institution. Washington. a) Miscellaneous Collections Vol. XI. XII. b) Contributions to knowledge. Vol. XIX.

Kön. Preuss. Akad. der Wiss. Berlin. Monatsbericht. Nov. 1874.

Kön. Gesellschaft der Wiss. Göttinga a) Abhandlungen XIX. B. b) Göttingische gelehrte Anzeigen. I. II. B. 1874. c) Nachrichten aus dem J. 1874.

Russische Entomologische Ges. Sz. Pétervár. a) Horae Soc. Entomologicae. Tom. IX. No 1. Tom. X. No 1. 2—4 b) Dybowsky: Beiträge zur näheren Kenntniss der Cammariden.

Schweizerische Ges. der Naturwiss. Zürich. Neue Denkschriften XXVI. Band.

R. Geographical Society London. Proceedings Vol. XIX. No 1.

Nassauischer Verein für Naturkunde. Wiesbaden. Jahrbücher. Jahrg. XXVII. XXVIII.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. a) Monumenta Conciliorum Generalium. Script. Tom. II. b) Fritz: Verzeichniss beobachteter Polarlichter. c) Denkschriften. Math. Naturw. Cl. XXXIII. B. d) Almanach für 1874. e) Archiv. LI. B. 2. Häfte. f) Register zu den Bänden I—L. des Archives. g) Sitzungsberichte. Philos. Hist. Cl. LXV. B. 1—3 H. LXVI. B. 1. 2. 3. H. h) Sitzungsberichte. Philos. Math. Naturw. Cl. I. Abth. XXVIII. 3—5. H. LXIX. B. 1—2. 3. H. II. Abth. LXVIII. B. 3. 4. 5. H. LXIX. B. 1. 2. 3. H. III. Abth. LXVIII. B. 1—3 4—5 H. i) Anzeiger 1875. Nr. 5. 6.

K. K. Zoologisch-Botanische Ges. Bécs. Verhandlungen. XXIV. B.

Alterthumsverein. Bécs. Berichte und Mittheilungen. XIV. B.

Orientalisches Museum. Bécs. a) Port catalogues of the Chinese customs collection. b) Südenhorst: Syrien und seine Bedeutung. c) Schwegel: Volkswirtschaftliche Studien über Constantinopel. d) Franceschi: Volkswirtschaftliche Studien über Alexandrien.

Società Adriatica di Scienze Nat. Triest. Bolletinos. Nr. 1. 1874.

Histor. Verein für Steiermark-Gratz. a) Mittheilungen. XXII. H. b) Beiträge. II. Jahrg.

Kön. Böhmisches Ges. der Wiss. Prága, Sitzungsberichte. Jahrg. 1874.

Tudom. Akadémia: Krakó. a) Monumenta medii aevi Hist. Tom. I. b) Rozprawy. Matem. Tom. I. c) Rozprawy. Philol. Tom. I. d) Rozprawy. Hist. Tom. II. e) Dzieje Bez krolewia. Tom. I. f) Niemiec-Polski Słownik. g) Sprawozdanie kom. Fizyjojr. Tom. VIII. h) Lud. Ser. VIII. Czes. 4. i) Helda Pism pozostałych. Tom. I. k) Pamiętnik. Matem. Tom. I.

Magyarhoni földtani társulat. Budapest. a) Földtani Közlöny IV. évfoly. b) Mel-léklet a Földtani Közlöny IV. évfolyamához.

Ángol kormány, London. Statistical Abstract from 1859. to 1873. 21. Number.

M. kir. közökt. minist. Budapest. The periodical literature of the United States of America.

Orsz. képviselőház elnöksége. Budapest. A képviselőház Jegyzőkönyve és Nap-lója 187²/₅.

Orsz. m. kir. Statist. Hivatal. Budapest. Hivatalos Stat. Közlemények. VII. évfoly. 1. 5. 6. füz.

Kir. tengerészeti hatóság. Fiume. Annuario Marittimo per 1875.

Érseki hivatal. Esztergom. Schematismus cleri Archidioecesis Strigoniensis pro 1875.

II. Magánosoktól.

Ljubič S. Zágráb. Opis Jugoslavenskih Novaca.

Schuler-Libloy Fr. Nagyszében. Der Socialismus und die Internationale.

III. Köteles példányok.

Athenaeum nyomdája Budapest. a) Vécsei: Római családi jog. b) Hoffmann Pál: Institutiók. c) Hivatalos Statist. Közlem. VII. évfoly. 5. 6. füz. d) Nemzeti casino-könyv. e) A m. mérnök és építész egyesület Közlönye. IX. köt 1. füz. f) Budapest fővárosának Stat. Közlem. IX. g) Ugyanaz németül. h) Jókai Mór elbeszélő költeményei és satyrái. i) Grubicy: A baromfi tenyésztés. k) Wissinger: Ásvány-kőzet- és földtan. l) Ultzmann: Útmutatás a hűgvívizsgálatra. m) Röser: Kereskedelmi könyvvitel. II. Rész. n) Stewart: A természettan elemei. o) Jókai: Enyim, tied, övé, (regény). I. II. III. IV. V. VI. köt.

Steinhaussen T. nyomdája. Nagy-Szeben. Verhandlungs-Protocolle des Sächsi-schen National-Confluxes 1874.

Szerb nemzeti nyomda. Ujvidék. a) Letopisz Mat. Szrpszke. knj. 117. b) Tamás-Turiaier Sparcassa. c) Proa Bácska-Trgovacska i Prometna Banka.

IV. Saját kiadásbeli munkák.

- Értesítő. 1874. 14. 15. 16. 17. sz.
Történett. Értek. IV. köt. 3. 4. 5. sz.
Természett. Értek. V. köt. 4. 5. sz.
Nyelvtud. Értek. IV. köt. 6. sz.
Mathem. Értek. III. köt. 5. sz.
Társad. Értek. III. köt. 1. sz.
Archaeol. Értesítő. IX. köt. 2. sz.
-

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Tizennegyedik akadémiai ülés.

Az II. osztály negyedik ülése.

1875. ápril 5-én.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

100. (14) *Fraknoi Vilmos* az 1873-dik évi nagygyűlésen megválasztott rendes tag felolvassa ily című székfoglaló értekezését: »II. Lajos és Mária«. Kivonata következő:

Értekező előrebocsátja, hogy háláját azon kitüntetésért, melyben az Akadémia, rendes tagjai sorába választva, két év előtt részesítette, által kívánta bebizonyítani, hogy székének elfoglalása alkalmából hazánk egy nevezetes időszakának, a mohácsi vészt közvetlenül megelőző évtizednek történetét igyekezett felderíteni; e célból széles kiterjedésű levéltári kutatásokat tett a hazában és külföldön; első sorban a diplomatai jelentések meglepően dus forrásaiból meritve, melyek Velenczétől Rómáig és Béctől Moszkváig az állami levéltárakban fakadnak.

A nagy munkából ez alkalommal azon részleteket adja elő, melyek a király és királyné személyét ismertetik meg velünk.

Magyarország régiebb királyai közül csak kevesen részesültek azon szerencsében, hogy koronájukat fiaikra hagyhassák.

És az Árpádok kihaltától a mohácsi vészig 200 év alatt, csak két izben váltotta fel a trónon fiu az atyját: I. Lajos és II. Lajos. De a két Lajos születését nem egyforma érzelmekkel fogadta a nemzet. Míg az elsőben a virágzás és hatalom állandósulásának zálogát szemlélte: a másodikban bölcsőjétől kezdve ellenséget látott egy hatalmas párt, mely nemzeti királytól várta az ország letűnt nagyságának visszaállítását.

II. Lajos 1506. július 1-én, mint koraszülött, és születésével anyjának halálát okozva, jött világra. A gyenge testalkatu csecsemő folytonosan betegeskedett. Másfél éves korában az orvosok lemondottak a reményről, őt életben tarthatni. De Lajos már néhány hónappal utóbb felgyógyult, ünnepélyesen megkoronáztatott, — ezóta szokatlanul gyorsan és kedvezően fejlődve és erősödve. Alig volt két éves, midőn lovak és fegyverek valának gyermekjátékainak legkedveltebb tárgyai.

Első nevelője és udvarmestere gersei *Pethő János*, első tanítója az olasz *Balbi Jeromos* vala. Az utóbbi avatta be őt az ismeretek elemeibe. Azonban vezetése alatt a királyi gyermek nem nagy előmenetelt tett. Tíz éves korában ő maga panaszkodik, hogy kiképzetése el van hanyagolva és belátta, hogy mulasztásait kettőzött szorgalommal kell pótolnia.

És pótolnia kellett akkor, midőn idő előtt az uralkodás súlyos terhei nehezdedtek gyenge vállaira.

II. Ulászló 1516. márczius 12-én halt meg. Fia gyámjaivá a császárt és a lengyel királyt rendelte. Azonban az országgyűlés nem hagyta helyben ezen rendelkezést, és kormánytanácsot állított fel, melyre az ország kormányzását bízta, a nélkül, hogy a felségi jogokat is ráruházta volna.

Lajos kiskorúsága alatt is valóságos uralkodó volt, és végezte mindazon teendőket, melyeket állásának természete magával hozott. Nemcsak az oklevelek és rendeletek az ő nevében adtak ki, hanem a kormánytanács és a királyi törvényszék üléseiben is elnökölt. Ő nyitotta meg az országgyűléseket, ő erősítette meg végzéseiket. Levelezett a külhatalmakkal, fogadta követeiket, meghallgatta előterjesztéseiket, melyekre gyakran személyesen, nem egyszer rögtönözve válaszolt, és pedig a követek tanúsága szerint elég ügyesen és szabatosan.

Bár azon törvények, melyek a nemesi közfelkelés kihirdetését a király személyes táborba szállásától tették függővé, nem vonatkozhattak oly esetekre, midőn a király kiskoru, — Lajos 1521-ben köteletségének ismerte a török ellen táborba szállani.

E szerint, bár a XVI. századbéli magyar államférfiaknak sejtelműk sem volt az ujabbkori államtudomány amaz elméleteiről, melyek az uralkodás és kormányzás között szoros határokat vonnak, ezeket Lajos kiskorúsága alatt tényleg keresztülvive látjuk.

Lajos, midőn a trónra lépett, csak tíz éves vala ugyan, de mind testi, mind szellemi tekintetben megelőzte a fejlődés rendes menetét. Korát meghaladó magas és erőteljes testalkattal bírt. Termete karcsu volt. Szép és szabályos arcvonásain, melyeket anyjától örökölt, a jószívűség kifejezésé honolt. A későbbi években sokat veszített ugyan a kellemből, mert orra vastaggá, ajkai duzzadtakká, és vonásai erősekké fejlődtek; de a sugártermetű, széles vállu és izmos ifju férfias, tekintélyes alakká lett.

Nem közönséges tehetségeknak adta jeleit. Els magas hivatásának tudata által vezetettve nagy szorgalommal szentelte magát tanulmányainak. Ezeknek vezetését, kevéssel atyja halála után, a meggyesi *Piso Jakab* jogtudós vette át, ki nagy mértékben megnyerte fejedelmi növendékének rokonszenvét és felébresztette benne a tudományok iránti szeretetet. A király rövid idő alatt nagy előmenetelt tett. Hat nyelven beszélt: latinul, magyarul, németül, csehül, lengyelül, francziául, sőt olaszul is értett. E mellett folyékony előadást és tiszta írányt sajátított el.

Nem csekélyebb eredményt mutatott fel a lovagi és katonai ismeretekben és gyakorlatokban, melyekre unokabátyja Brandenburgi György örgróf személyesen oktatta. Ijjal és puskával a legszivesebben mulatta ma-

gát. Már 13 éves korában résztvett nyilvános fegyverjátékokban, és testi ereje, ügyessége és bátorsága által annyira kitűnt, hogy nemcsak a néző tömeg tapsai jutalmazták, hanem a szakértők is elismerték hogy egy tökéletes lovagnak minden tulajdonságait bírja.

De nemcsak harczias szórakozások iránt volt fogékony. Gyönyörködött a zenében, maga is játszott egy hangszeren és domborművek készítésével is foglalkozott.

Derült kedélyű, nyájas és jólelkű volt. Egy velenczei követ anygali jószágú gyermeknek, egy másik kimondhatatlanul kegyesnek mondja.

E szerint birt minden kelléssel, hogy jeles és szeretett uralkodóvá váljék. És valóban a hazában ép úgy mint a külföldön nagy reményeket kapcsoltak hozzá.

Ezek bizonyára valósultak volna is, ha gyermekkorában nevelését lelkiismeretes és komoly férfiak vezetik. Ezen feladatot atyjának végintézkedése Brandenburgi Györgyre, Bakács Tamásra és Bornemissza Jánosra bízta. *Bakács* előhaladott kora és gyakori betegeskedése miatt nem volt alkalmas egy élénk gyermek vezetésére. Nem is érzett ezen hivatásra hajlamot, a mint hogy a tért egészen két társának engedte át, a kik állandóan a király személye körül tartózkodtak, és közvetlen felügyeletet gyakoroltak rá.

Azonban *Bornemissza János*, bár önzetlen ragaszkodása és feláldozó hűsége által a gyermek tiszteletét és bizalmát teljesen kivívta, mint komoly és rideg, a kiméletlenségig őszinte és a fősvénységig takarékos férfit, rokonszenvet nem ébreszthetett növendékében.

Mig ez politikai ügyekben leginkább rá hallgatott — magán-életében és így jellemének kifejlődésében kiválóan fogékony vala azon hatás iránt, melyet György örgróf gyakorolt rá, ki az országban egyetlen rokona volt, és könnyelműsége, gyönyörvadászó és tékozló hajlamai által kiválóan alkalmas arra, hogy az ifjú lelke felett döntő hatalmat ragadjon magához.

György örgróf, bizonyára minden roszakaratu célzat nélkül, egészen a maga mintájára idomította a gyermek-királyt. És azon arányban a mint befolyása növekedett és Bornemissza háttérbe szorítottatott — azon mértékben kezdett Lajos jólelkű gyermekből könnyelmű ifjává fejlődni.

Csakhamar egyedül lovagi játékok és vadászatok, lakomák és tánczvigalmak birták lebilincselni és foglalták el egész lelkét. Ő, a ki előbb naponkint rendesen végezte imáit és áhitattal hallgatott szent misét, nem csekély botránkozást idézett elő az által, hogy ájtatossági gyakorlatait elhanyagolta és ünnepnapokon is részt vett vadászatokban.

Ezek kedvéért még könnyebben hanyagolta el a legfontosabb politikai ügyeket. Vadászebei kiváló kedvezésekben részesültek; szüntelenül körülette voltak, és az udvari illemszabályok gunyjára, elfogadó teremeiben tanyáztak, asztalánál étkeztek.

Még inkább megbecsületlenítették a királyi asztalt azon léha ifjak, kiket György örgróf Lajos társaiá jelölt ki és a kik nem egyszer illetlen kicsapongásoknak, melyekben Lajos is részt vett, színhelyévé tették az

udvart; néha például a királyi palota nagy fürdőmedenczéjében hordatták fel maguknak az ételeket, és fürödve lakmároztak.

Ily életmód és ily társaság elidegenítette a királyt a komoly ügyekkel való foglalkozástól. Az ország dolgaival semmit sem gondolt; tárgyalásuktól, a mennyire lehetett, távol tartotta magát, és midőn mégis a kormánytanács üléseiben elnökölni kellett, szótalanul ült és többnyire érzéketlen tanuja volt a vitatkozásoknak.

A gondok és nehézségek, a bajok és veszélyek alig egy pillanatig foglalkoztatták és nyomtalanul vonultak el felette.

A könnyelműséggel, mely ekkép Lajosnak főhibája volt, rendszert a gyengeség és tékozlás karöltve szokott járni. Lajos is oly gyenge volt, hogy nem birta bárkinek megtagadni kívánatát és kérelmét. Udvarnokai mindenre rá tudták venni. Ezek gyakran visszaéltek jóságával.

Mindenét szétosztotta azok között, kik környezetében voltak. És ha nem is valószínű az, mit egy későbbi cseh történetíró elbeszél, hogy egy betanított selyomért az egri várnagynak 40,000 aranyra menő adósságát elengedte, — ha ezen elbeszélés a külső és belső valószínűség kellékeit nélkülözi is; kétségtelen, hogy a királyi kincstár zavarteljes állapotának ő maga volt egyik főoka.

Mindazok, kik a király gyengeségét és könnyelmű életmódját látva, aggodalommal néztek a jövő elé, azon gondolatban kerestek megnyugtatót, hogy talán házassága forduló pontot fog képezni életében.

Azon családi szövetség értelmében, melyet II. Ulászló Miksa császárral 1515-ben kötött, ez utóbbinak unokája, *Mária* főhercegnő, Lajosnak jegyese vala. Ez 1521. tavaszán fényes magyar követség hozta Innsbruckból Magyarországra. Deczember 10-én Székesfehérvárrt Erdődy Simon zágrábi püspök fejére tette a szent koronát. A következő év január 15-én részesült frigyük az egyház áldásában. De csak közel két évvel utóbb (1523. nov. 15-én) consummáltatott a házasság.

Az ifju fejedelmi hölgy, ki ekkép Magyarország királynéjává lesz, 18 éves vala. Külső bajakkal a természet nem látta el pazarúl. Alacsony termetű és sovány volt. Hosszu, keskeny barna arcát a Miksa császár utódait jellemző duzzadt és lecsüggő ajkakkal a hízolgók sem mondhaták szépnek; a kik pedig ellenszenvvel közeledtek feléje, rútnak tartották. De az utóbbiak igazságtalanok voltak fekete szemei iránt, melyekből élet és szellem ragyogott.

Élénk volt egész a nyugtalanságig. Bár a tánczot is kedvelte, elsőseget adott a férfias mulatásoknak. Lovaglás, vadászat és czéllövészet voltak kedvencz szórakozásai. Ennek tulajdoníthatni, hogy nem közönséges testi erőre tett szert. Bármily szilaj lovat könnyen megült, a fáradságot zugolódás nélkül tűrte. És az sem lephet meg, ha az olasz diplomaták jellemzéseiket azon megjegyzéssel egészítik ki, hogy étvágyának igényei feltűnően nagyok valának.

Szüleit korán elvesztette. Nélkülöznie kellett az anyai szeretet jótékony hatását, mi szívének és jellemének kifejlődésére nem maradt hátrányos következmények nélkül. Büszke volt, és a valódi nőiesség hiányzott

benne. Egyébként öreg-atyjának felügyelete alatt gondos neveltetésben részesült. Kiváló műveltséggel és gazdag ismeretekkel birt. Minélfogva mindazok, kik vele megismerkedtek, biztosan várták, hogy férjére és az ország ügyeire előnyös befolyást fog gyakorolni.

E remények nem mentek teljeseedésbe; sőt házasságuk első éveiben Lajos könnyelmű életmódjának folytatását és állandósulását eredményezte.

Tirol bércei közül a kolostorszerű insbrucki udvarból egy akaratonlküli gyermek-király oldala mellé, szegénysége daczára is pazar, a veszélyek és zavarok közepett is mindig derült nemzet trónjára lépve, egészen elhagyta magát ragadtatni élvágyó hajlamai által, melyekben ledér környezete még inkább megerősítette.

Vadászatok és fegyverjátékok sűrűn követték egymást, és gyakori vig lakomák által megszakítva, többnyire betöltötték az egész napot; míg az éj nagy része tánczvigalmaknak volt szentelve. Brandenburgi György volt e mulatságok főrendezője. Lajos, ki nejét szerette, és neveltetésénél fogva a komoly tevékenység iránt nem érzett vonzalmat, szívesen vett részt a neje által kedvelt szórakozásokban, és midőn ezek szüneteltek, egész napokat töltött Mária és udvarhölgyei társaságában.

A magyar urak is tapasztalván, hogy legbiztosabban úgy küzdhetik ki uralkodójuk kegyeit, ha szórakozásaiban részt vesznek és azokat rendezni segítik: nem mulasztották el kedvében járni. Még a szolgák is, kik vadászataiban kíséreti szolgáltak, különös figyelmének tárgyai voltak. 1523. tavaszán négy vadászt nemességre emelt.

Ezalatt az ország ügyeinek intézését egészen versengő tanácsosaira bízta. Magán életében sem volt képes erőt fejteni ki és tekintélyre tenni szert. Bárki szabadon lépett szobáiba és hivatlanul ült asztalához. Udvarnokai illetlen tréfákat üztek előtte, gyakran vele is. Erre ő maga látszott őket feljogosítani, mert minden szemérmert félretett, és gyakran meztelenül jelent meg előttük.

Pazarlása is mind nagyobb mérveket vett fel. Mindent elajándékozott: pénzt, jószágokat és várakat. A ki valamit megkívánt, a hivatalos formák mellőzésével, egyszerűen maga megírta az adománylevelet, bemutatta a királynak, és ez minden megfontolás nélkül látta el aláírásával és gyűrű-pecsétjével. Mások még kényelmesebbek találtak, a király tudta nélkül a kincstárt fosztani ki, a mint hogy némelyek ily módon rövid idő alatt ezreket szereztek. Ekként azután a véghelyek és a királyi udvar rendes szükségeire semmi sem maradt. És míg Lajos az érdemetlenekre ezreket pazarolt, érdemes férfiakat, kik önfeláldozással védelmezték a véghelyeket, nem volt képes jutalmazni.

A király illetlen magaviselete és annak következményei általános elkeseredést szültek az országban. A Zápolya-párt több ízben felújította azon régi tervét, hogy a főhatalom egy választandó kormányzóra ruháztassák. Az alsó nemesség fenyegetődzött, hogy nem fog többé adót ajánlani. A király személye ellen intézett gúnyiratok tejesztettek.

Nem hiányoztak, kik a királyt e következményekre figyelmeztették. .

Burgó András császári követ maga beszéli, hogy többször térdre borulva esdeklött a király előtt: változtassa meg eddigi életmódját; viselje magát úgy, a miut uralkodóhoz illik, s ne legyen az emberek gúnyja; fenyegetőleg előadta, hogy alattvalóinak megvetését fogja magára vonni, a kik minden hatalomtól megfosztják, és úgy bánnak majd vele mint a sértéssel, vagy éppen elűzik.

Szalkai László egri püspök és cancellár, ugyszintén Bornemisza is több ízben szólaltak fel. Lajos mindannyiszor javulást ígért, a mely azonban soha sem tartott egy fél napnál tovább.

Ezen államférfiak igyekezeteiben azon uralkodók is részt vettek, kik Lajos és országának jóléteért érdeklődtek. *Zsigmond* lengyel király már 1520-ban intézett erőteljes hangon irt levelet Lajoshoz, melyben feltárta hibáinak hosszú lajstromát és javulásra intette. Midőn pedig 1523. őszén Lajos és Ferdinánd főherczeg találkozandók voltak, V. Károly császár és *Zsigmond* király követeiket, kiket ezen összejövetelre küldöttek, utasították, hogy ezen alkalommal a magyar urakkal a bajok orvoslása iránt tanácskozzanak. Csakugyan Németujhelyen, és utóbb Pozsonyban hosszas tanácskozások tartattak a királyi pár életmódjának és udvartartásának szabályozása tárgyában. Ezeknek titkos részleteit a lengyel követnek naplója, mely az egykori lengyel királyság moszkvai levéltárában őrizték, tartotta fenn.

Azonban ezen tanácskozások üdvös végzésekre vezettek ugyan, de az óhajtott czélt el nem érték.

Lajos és Mária a következő években, a trónjukat fenyegető veszélyek hatása alatt, nagyobb tevékenységet és komolyságot fejtettek ugyan ki; de nem szakitottak teljesen korábbi könnyelmű életmódjukkal. Ferdinánd főherczeg tanúsága szerint a magyar királyi udvar egyik tagja a mohácsi csata után azon jellemző észrevételt tette, hogy »soha sem létezett ország, mely oly vígan és mulatva rohant az örvénybe mint Magyarország.«

Osztályelnök a felolvasót felhívja értekezése második részének egyik következő ülésen való felolvasására.

101. (15) *Konek Sándor* r. t. felolvassa »Ujabb adataink Magyarország bűnvádi statistikájából« czimű értekezését. Kivonatban így :

Elismert tény, hogy a bűnvádi statistikában bő forrás kínálkozik a legfontosabb társadalmi és állami érdekek kellő méltatására; annál sajnósebb, hogy e tekintetben is a legujabb időkig szegényebbek vagyunk, mint voltunk az absolut kormány idejében; egész 1872-ig nem sikerült sem a magyar kormánynak, sem az önállóan működő magyar stat. hivatalnak igazságügyünk azon adatait évről évre beszerezni, melyeket az osztrák kormánynak módjában volt minden fennakadás nélkül évenként gyűjteni és összeállítva közzé tenni; hiányzanak ennél fogva biztos bűnvádi adatok éppen azon korszakra nézve, mely alkotmányos ujjaszületésünk történetében annyira fontos és melyre legkivánatosabb lenne, hogy autonom szereplésünknek a társadalmi életre való közvetlen kihatását

mérlegelheessük. Csak midőn 1871-ben bíróságaink törvényhozásilag szervezve lettek, és a kir. ügyészségeknek a büntetőügyi adatoknak évenkénti beszolgáltatása kötelességül tétetett, indult meg újra az öt éven át megszakasztva volt adatgyűjtés, és két ministeri tudositásban az 1872- és 1873-ik évre vonatkozó ebbeli adatok tétettek közzé, de csak az utolsó évből valók terjednek egész Magyarországra mai értelemben véve, míg az 1872-ik évekből hiányzanak a Fiume városa és kerületére, meg a polgárosított magyar határőrvidéki részekre vonatkozó adatok: a magyar stat. hivatal évkönyve 2-ik folyamában közli ugyan az 1867—71-ki időszakra gyűjtött igazságügyi adatokat, de ezek oly töredékesek, oly hézagosak, hogy csak viszonylagos értékük szerint használhatók fel, a nagy számok törvényének egyik folyamánya lévén, hogy az állandó viszonyok még töredékes számokban is csudálatos arányegyenlőséggel jutnak kifejezésre.

A büntett miatt évenként előforduló *följelentések és bűnvádi nyomozások* száma, főleg pedig a megejtett vizsgálatok *eredménye* már magában véve némi fontossággal bír: 1873-ban volt 67,683 följelentés, miből 28,511 vagyis 42.1 % több tehát mint két ötödrész ugyanazon évben nem lett elintézve, mi már bíróságaink működésének ki nem elégítő volta mellett tanuskodik, mert hogy e tekintetben felette sok függ az eljáró közegek fokozottabb tevékenységétől, onnan tetszik ki, hogy szemben 1872-el már némi javulás észlelhető; meg leverőbbé válik a följelentések roppant száma, ha a megindított vizsgálatok eredményét veszszük szemügyre, mert 36,279 oly följelentésből, mely vizsgálati eljárást vont maga után, 8,994 vagy 24.8 % olyannak találtatott, melyben a büntett tényálladéka teljesen hiányzott, és a Themis papjai hiában vétettek igénybe, 5,877 vagyis 16.2 % oly eset volt, mely hol a büntett, hol a tettes ki nem puhatólása miatt eredménytelen maradt, egyáltalán csak 18,374 vagyis 50.7 % bűnvádi tárgyalás megindításával végződött, ellenben 17,405 vizsgálati eset vagyis 49.3 % (tehát közel felerésze) nem vezetett tárgyalásra, mi kétségekivül szomorú illusztratiója az egyrészt nálunk szaporábban, mint másutt előforduló följelentéseknek, másrészt bíróságaink erélytelen eljárásának és a bűnvádi följelentési ügynek korszerű reformját sürgősen igényli.

Még szomorítóbb a vizsgálati fogságban volt egyének irányában 1873-ban volt eljárásnak menete. Ez évben t. i. büntettről vádolva 23,487 befogott személy vonatott vizsgálat alá és azok közül csak 19,238-nak fogsága ért az évben véget, míg 4,249 vagyis 18 % merő vád alapján tovább fogva maradt; az előbbieknél a nyomozási fogság 14.1 %-ban 3—6 hónapig 7.3 %-ban 6 hónaptól —1 évig, sőt 2.9 %-ban egy évnél is tovább tartott!

A büntett miatti *perbefogottak* száma is évenként sajnos összeleteket tüntet fel. 1873-ban a perbefogottak száma nem kevesebbre mint 48,848-ra rugott, tehát 286 lélekre egy, míg Ausztriában 1871-ben 575 lakóra egy büntett miatt bevádolt jött, tehát Magyarországhban aránylag épen még egyszer akkora a büntett miatt perbefogottak számaránya, sőt ha

ott a vétség miatt vádlottak is hozzá számíthatnak, még mindig 11,705-el kevesebb perbefogott van mint nálunk. 1872-ben Lajtán tul a büntett és vétség miatt perbevont egyének száma volt 40,297 s így még ez évben is kevesebb mint nálunk 1873-ban.

A perbefogott 48,848 egyén közül csak 33,837 irányában lett a bűnvádi tárgyalás ugyanaz évben befejezve, ellenben 15,011 egyén (30.7 %) tovább is vád alá helyezve maradt; ha meggondoljuk, hogy eltekintve a positiv hátrányoktól, melyeket a törvényhozás a vád alá helyezéssel egybeköt, mennyi hátrányt, mennyi bajt gördít az élet azok elé, kik, talán egészen ártatlanul, criminalis perbe vonattak; ha meggondoljuk, hogy mennyi keserű perczet szül a vád alá helyezés, főleg akkor, midőn merő gyanu a vád emelés alapja, akkor megérthetjük, mi az, hogy nálunk 15,000 ember, meglehet nagyrészt ártatlanul, egyik évről a másikra a belyegző vád sulya alatt marad.

A bűnvádi tárgyalás eredményét illetőleg első pillanatra szembeszökik a *felmentések* nagy számaránya, közel egy harmada a perbefogott személyeknek hol bizonyítékok elégtelensége miatt felmentetvén, hol büntetlennek nyilvánítatván; és e viszony u'abban nálunk még rosszabbodott, 1867—71-ki átlag szerint 23.6 %, ellenben 1872-ben 30.3 és 1873-ban 32.4 %-ra menvén az évi felmentések számaránya, ez oly viszony, mely nem egy könnyen találthatik más cultur államban; az már rég túlhaladott álláspont, mely a felmentések évi folytonos gyarapodásában némi cultur haladást vagy liberalisabb felfogást keres; míg az eskütszéki intézménynél a felmentések számaránya azon fokozatban szállt alább, a mely arányban a törvénykezési szerkezet, a kor igényei szerint szerves egészsze átidomul? mely arányban másrészt a közerkölcsiség körüli fogalmak mindinkább tisztulnak; értekező a porosz birodalom és egyéb európai államoktól való adatokkal ezt bebizonyítja, de legszölbbs érv az, hogy az orosz birodalomban a felmentések számaránya akkora (76 %), hogy ott megfordítva annyi szokott évenként felmentetni, a mennyi más civilizált országban el szokott ítélteni. Nálunk 1873-ban 5,664 perbefogott büntetlennek ismertetett el, 5,322 pedig felmentetett, mivel nem lehetett az elkövetett büntetett kisütni, tehát 10,986 perbefogott tisztulva került ki a törvénykezés ressortjából, képes-e ez az igazságügy iránti tiszteletet növelni? Legnagyobb engedelkenység a becsületsértések eseteiben tapasztalható, holott épen e téren a gyors és szigoru igazságszolgáltatás már azon oknál fogva elutasíthatlan követelmény, minthogy különben a lanyha birói eljárás az önelégtételt, a párbajokat növeli, főleg ha azzal karöltve jár a különös elnézés vagy lomha eljárás a párviadatok birói üldözésében, mint ez nálunk van, hol 1873-ban egészben csak 5 személy fogatott perbe párviadal miatt és azok közül egy ellen sem fejeztetett be az évben a megindított bűnvádi tárgyalás.

Értekező az egyes büntetteknél előfordúlt felmentéseket külön vizsgálja meg és azt találja, hogy bíróságaink részéről különös enyhe felfogás mutatkozik a hamis eskü, a vallás, a közerkölcsiség, de még a közintézkedések ellen irányzott merényletek megítélésénél is; és népünk

erőszakoskodásra való hajlamánál fogva azt kétszerte veszélyesnek tartja, mert társadalmi kötelék tágitására vezet, ennek pedig egyik elmaradhatlan szüleménye magának a társadalmi rendnek fokozatos decompositiója, és végleges felbomlása.

Hason enyhe felfogással találkozunk bíróságaink részéről az elítéltek irányában is, jelesen tekintve a büntettekre kiszabotni szokott szabadságbüntetések időtartamát. Így 1872-ben 80., és 1873-ban 83.4 % vagy is több mint négyötödrésze az elítélteknek egy éven aluli börtönnel bűnhődött, holott Ausztriában az ott sem mondható tulszigoru bíróságok részéről jóval nagyobb szigor fejtetik ki, évenként csak 70 % egy éven aluli, ellenben 30 % egyénnél tovább tartó börtönre íteltetvén el, tehát minden 100 elítélt közt 10—12-el több mint nálunk súlyosabb büntetéssel sujtatik; ugyanezt értekező más államokból való adatokkal kimutatja; különösen feltűnő, hogy míg a czégeres büntetteknel, az állam és társadalom érdekeit nagyobb mérvben veszélyeztető merényleteknél is ily mérsékelt adagok használtatnak, úgy hogy péld. a súlyos testi sértés miatt 1873-ban elítélt 4,604 közül 4,305 vagyis 93.5 % egyéven alóli börtönnel lakolt, de még a közintézkedések elleni büntettek megfenyítésében is ily lágy engedékeny felfogás uralg, úgy hogy 3037 e miatt elmarasztalt egyén közül 2,842 csak egy éven alóli börtönre lön elítélve, méltán kérdezi értekező, hogy hiszik-e bíróságaink hogy ily félremagyarázott philanthropismussal jó szolgálatot tesznek a társadalomnak, az országnak; hiszik-e, hogy ily büntetési mérv képes lélektanilag olyképen hatni, hogy a kit nem saját jelleme, vallása és önérzete, hanem csak a büntetéstől való félelem birhat szenvedélyei önfékezésére, hogy azt az ily homoeopathicus büntetési adag is képes lesz ily lelki harc megvívására indítani? hivatkozik a szerző *Oettingen* helyes megjegyzésére »eine laxe Justiz geht nur zu leicht Hand in Hand mit der Abstumpfung des öffentlichen Gewissens.«

Kétségkívül legérdekesebb része a bűnvádi statistikának az elítéltek *személyes viszonyainak* ecsetelése, és e tekintetben legelőbb a *nemi különbség* vizsgáltatik meg; a nőnemnek büntettekben való részesülési aránya nálunk constans és szemben más európai államokkal kedvező viszonyt mutat 10—11 %, Európában átlag 16 %, de a nőnemnek a népességben való általános számtulnyomósága is nálunk csekélyebb mint másutt. Az értekező az egyes bűntények neveit külön vizsgálja, melyekben a nőnem kisebb nagyobb mérvben képviselve van. A *életkorra* nézve is azon kedves tünemény mutatkozik, hogy nálunk a fiatalabb életkor jóval mérsékeltabb arányban van képviselve mint Lajtán tul, holott általános populationistikai tekintetben a fiatal koruak épen a magyarországi népességben magasabb procentuatiót mutatnak; értekező az egyes korosztályok szerepelését és pedig nem szerint elkülönítve, és az egyes bűntények fajai szerint, külön veszi vizsgálóra.

A *családi állapotot* illetőleg bűnvádi statistikáknak egyik állandó sajnos főismérve a házaseletűeknek magas, úgy az osztrák, mint más állambeli hasonviszonyt tetemesen felülhaladó arányosztaléka, mely az

1867—71-ki átlag szerint 51,7 %, 1872-ben 51. és 1873-ben éppen 55,7 %-ot tesz, 15—19 %-al magasabb arány mint Ausztriában és 10—14 %-al nagyobb mint arányosztalék, mely az általános népességben a nők állapotuakra jut, mi arra mutat, hogy a házasságnak erkölcs mentő és nemesítő befolyása nálunk, hol az egybekelések nagyobbbrészt fiatalabb korban jönnek létre, és inkább az oeconomicai élet, mint a családi érzület exigenciáinak szüleménye, kevésbé érezhető; kiviláglik ez jelesen az özvegy nők felette magas szerepeléséből a büntettek szinpadán (1873-ban 13,5 %) főleg szemben Ausztriával; és még leverőbb azon észlelet, hogy a gyermekkel megáldott szülők, főleg az anyák feltűnő nagy és ujabban még sajnosan emelkedett arányban vesznek részt a büntettségben, úgy hogy 1873-ban az elítélt büntettes nők közt 52,7 % tehát több mint fele része anyák voltak; a büntettek egyes nemei szerint azt tapasztaljuk, hogy az erőszakos ellenszegülés és nyilvános erőszakoskodás egyéb büntetteiben a nők állapotuak oly mérvben vesznek részt, hogy részesülési arányuk egész 70,8 %-kig emelkedik, köztök 67,7 % gyermekkel bírók; a súlyos testi sértések eseteiből 55 %, az emberi élet elleni büntettekben 48 % házasság állapotuakra jut, holott a vagyon ellen intézett bűnös cselekvényeknél, melyeknél nagyobb részesülésük a szükség és családi nyomor által inkább igazolva volna, az átlagnál csekélyebb arányban vannak képviselve.

A *valláskülönbőséget* illetőleg, noha a dolog természetéből, és hazánk bűnvádi lajstromából is folyó egyik észlelet, hogy a confessionalis momentumnak nincs közvetlen kihatása a büntettek akár szaporítására, akár apasztására, mit értekező az egyes hitfelekezeteknek a büntettek és az összes lakosság közti számviszonyának egybevetésével törekszik kimutatni, még is az egyes felekezeteknek az egyik és másik büntett kategoriánál nagyobb szerepeléséből tanulságos következtetéseket von le.

Az elítéltek közt *kereset* és mesterségük szerint fenforgó különbözeteiből, miből az u. n. penchant au crime-féle hajlam szokott levezettetni, értekező szintén tanulságos következtetéseket származtat le, elég itt csak a tisztviselők részesülési arányát felemlíteni, azoknak főleg becstelenség büntetteiben való fokozottabb részesülése általános depravációra mutatkozván, és a viszony ujabban tetemesen rosszabbodott; az 1867—71-ki átlag szerint a közhivatalnokok 0,6 %-al, 1873-ban ellenben 1,2 %-al, tehát éppen kétszer akkora aránnyal szerepelvén az elítélt büntettek sorában, a midőn 264 tisztviselő büntett miatt lón elmarasztalva, úgy hogy nálunk minden 118, Ausztriában ellenben csak 408 egész 500 tisztviselőre jön egy büntett miatt elítélt hivatalnok.

Nem csekély érdeklődéssel bír az elítéltek *képzettségi fok*a: a dolog természetében fekszik ugyan, hogy az elítéltek legnagyobb része azon szerencsétlen polgárok sorából kerülnek ki, kik oktatás nélkül felnőve nélkülözik azon biztos irányítót, mely az embert átkaluzolja az élet viharain, mindamellett az egészen oktatlanok számaránya még a bűnvádi lajstromokon is a szerint mérséklődik, a mint a népoktatási ügy helyesebb szervezetet nyer, miért örvendetes, hogy e viszony nálunk évről évre

kedvezőbb alakban jelenkezik, így a számarány 1867—71-ig átlag még 61. % -ot, 1872-ben 58 és 1873-ban csak 56.7 % -ot tett, tehát 4.3 % -al való arány javulás, de Ausztriához képest még mindig 10—12 % -al kedvezőtlenebb a magyarországi viszony.

A *vagyoni állapotot* illetőleg úgy a régibb mint az újabb adatok szerint bűnvádi statistikánkból azon sajátos tapasztalás meríthető, hogy nálunk a vagyonosabb néposztály a büntettek közt jóval magasabb arányban van képviselve, mint akár Ausztriában akár más államokban; az 1867—71-ki átlagok úgy mint az 1872- és 1873-ki adatok szerint legalább egy harmada az elítélteknek nem minden vagyon nélküli, Ausztriához képest, hol 11—12 % nem minden vagyon nélküli, nagy a különbség, mert még az abszolút számokat tekintve is nálunk négyszer annyi módos és tízszer annyi találhatók a büntettek közt, kik vagyonosnak vannak bemutatva, mint Lajtán túl, ha csak biróink más fogalmat nem kötnek a vagyonossághoz, a mi egyrészt arra mutat, hogy hazánkban, mint agronom országban a közvagyon jobban el van oszolva, másrészt az összhangzatban van büntető ügyünk azon egyik határozott főismérvével, hogy nálunk a büntető cselekvények nagyrészt nem haszonlesésből, nyereség-vágyból, hanem indulatosságból, erőszakoskodási hajlamból követtetnek el, mit az értekező egy másik fejezetben tüzetesen törekszik bebizonyítani, a melyben t. i. az elkövetett büntettek egyes nemei szerint, az egyes törvényszegések három fő kategóriába hozatnak, mi következő párhuzamra vezet Magyarország és Ausztria közt: az elítéltek közt, azok, kik közérdek elleni büntett miatt ítéltettek el, nálunk 16.7 % -al, Ausztriában 14 % -al, kik emberi élet, testi épség, személyi szabadság elleni büntett miatt ítéltettek el, nálunk 31.1 % -al, Ausztriában csak 17 % -al, végre vagyonbiztonság elleni büntett miatt elítéltek nálunk 52 % -al, Lajtántul 69 % -al szerepelnek, vagy is nálunk minden 100 elítélt közt 17-el kevesebb mint Ausztriában oly büntettes van, ki másnak vagyona ellen tör, de másrészt 17-el több olyan, kinek bűnmerénylete a köz- vagy társadalmi érdekek ellen közvetlenül irányul, és melyeknél kevésbé a nyomor, az inség, mint a féketlen indulatok, erőszakoskodás, garázdálkodó természet stb. jelenkeznek mint a büntettség fő rugói.

Elmellőzve azon további mozzatanokat, melyek az értekezésben a a büntettek iránt még felemlítettnek, mint a visszaeséseket, a büntettek illetőségét stb., itt szószerint hozatik fel, mit a szerző a *sajtvétésekre* nézve közöl: azoknak statistikája nálunk sajátlagos eredményet tüntet fel; a végtárgyalások száma, melyek nálunk egy-egy évben sajtóvétségek ügyében tartatnak, oly csekély, főleg szemben az egy évben való följelentések számával, az a miatt indíttatni szokott vizsgálatok oly rendkívüli lassúsággal folynak le, de kivált az évi elitélések száma oly feltűnőleg csekély, hogy a becsületsértések ellen, melyek sajtó útján követtetnek el, nálunk az esküttek eljárásában nem látszik elég erélyes védelem kínálkozni; ez azonban oly észlelet, mely az eskütszéki intézmény meghonosodásának első korában másutt is tehető; azon meggyőződés, hogy a jury valamint a sajtószabadságnak, úgy a köz- és magánbecsület szeptőlten

megóvásának is egyaránt örje, csak lassan tör utat magának a nép öntudatában, szintugy a napi sajtó kezelőiben is csak fokozatos culturfejlemény folytán, lassankint szokott támadni azon tapintat, mely a szabad szónak tekintet nélküli ugyan, de a köz- és magánbecsület tiszteletben tartásával való erélyes kezelésében nyilatkozik; hozzájárul, hogy a sajtószabadság meggyökerezésével a nagy közönség részéről a tullelérzékenyedés mindinkább tünedezik, a hirlapi közlemények valódi értéke iránti fogalmak mindinkább tisztulnak; mindenesetre a két utolsó év adatai arra látszanak mutatni, hogy nálunk is a sajtó kezelése és nyilvánulásai iránt helyesebb felfogás foglal tért; legalább 1873-ban tetemesen kevesebb a följelentett vétségek száma, mint a közvetlenül megelőzőtt 1872-ki évben, a midőn 74, ellenben 1873-ban csak 51 följelentés tétetett sajtóvétség miatt; vajon azonban a följelentéseknek ezen kevesbedése a sajtót kezelő organumok higgadtabb eljárásának, vagy nem inkább-e azon körülménynek kifolyása, hogy a lanyha, erélytelen eljárás, főleg magán rágalmozások ügyében eskütteink részéről eddig tapasztalt indokolatlan engedékenységek sokat visszatartóztatást sértett becsületüknek bíróság útján való érvényesítésétől, egy két évi adat után teljes határozottsággal nem ítéltető ugyan meg, de a két évi eskütszéki működés eredménye nagyon is sejteti, hogy ezen utóbbi körülménynek is tetemes része van a följelentések apasztásában.

Mily lanyha t. i. e tekintetben nálunk az eljárás, következő adatokból tűnik ki. 1873-ban a 74 följelentésből 70, 1873-ban az 51 följelentésből 47 a vizsgálat megindítása által intéztetett el, de a megindított vizsgálatok közül 1872-ben csak 26, sőt 1873-ban csak 21 fejeztetett be végleg, és így az előbbi évben 44 vizsgálati eset vagy 63% és 1873-ban 26 eset vagy 55% nem lett befejezve, tehát az utóbbi évben is, hol annyival kevesebb vétség jelentetett fel, azoknak még fele része sem talált végelintéztést. Még feltűnőbb pedig a megindított vizsgálatok és a végtárgyalások eredménye; így 1872-ben Magyarországon egészen csak 12 és 1873-ban 16 sajtóvétségi végtárgyalás volt, és ez alkalommal az előbbi évben összesen csak 3, az utóbbi évben 4 vádlott találtatott vétkesnek, a felmentések tehát mindkét évben épen 75%-ot tettek, valóságos muszka-birodalmi arány, annyival inkább mert a négy egyén közül, kik 1873-ban sajtó vétség miatt el lettek ítéltve, csak egy volt, ki magánszemély becs-telenítése miatt, a többi három közhatóságok rágalmozása miatt találtatott vétkesnek. Hogy ily körülmények közt a sértett félnek már a legflagransabb becsületsértés eseteiben sem igen lehet kedve sajtóper útján megkísérteni a sérelem orvoslását, világos. Ezzel eskütteink még a sajtószabadságnak is rossz szolgálatot tesznek, mert a legkiválóbb bántalmazásoknak kényszerű eltűrése általános közönyt szül a sajtó kifakadásai iránt, mi lassankint a nagy közönségben még a józan sajtó erélyesb ennunciatiói iránti fogékonyságot, ha nem is végképen elfojtja, de tetemesen eltompítja, ezzel pedig elvész az éle azon egyedüli fegyvernek, mely-lal a napisajtó, a közvéleménynek ezen legjogosultabb képviselője, a visszás állami és társadalmi intézmények sikeres megtámadására bír.

A *kihágásokra* nézve, melyek felette bő rovatot képeznek bűnvádi statistikánkban, úgy hogy a följelentések száma 1873-ban 165,009 és a vádlott személyeké 176,023-ra rug, értekező kimutatja, hogy nem annyira a vagyonbiztonság mint az emberi élet, a közerkölcsiség ellen irányulnak, a 72,193 egyén közül, kik kihágás miatt 1873-ban elítélve lettek, csak 49 % birvagy által, 51 % pedig vagy több mint fele része más indok által biratott a törvény megszegésére ; jelesen leverő azon észlelet, hogy az élet és testi biztonság ellen elkövetett kihágás miatt a két utolsó év mindegyikében több mint 27,000 ember vonatott fenyítés alá, a közcsend, rend és közintézkedések elleni kihágások miatt több mint 4,000, a közerkölcsiség és becsület-biztonság ellen együtt szinte több mint 4000 lón elítélve.

A kihágásoknál is bíróságainknak a körülmények által alig igazolt enyhe felfogásával találkozni, mi legvilágosabban azon egy tényből tűnik ki, hogy egy-egy évben 24,000-nél több elítéltre egy héten aluli fogság méretik ; — de vagy a fenyítés alá vont kihágás könnyebb természetű törtség, és akkor kár irányukban a bírósági nagy aparatust mozgásba vénytteni, azok inkább a közhatóságok körébe valók levén, vagy a bűnös cselekvények megítélése nem történik azon komolysággal, azon birói szigorúsággal, melyet a társadalmi érdekek kellő megóvása okvetlenül követel ; ez utóbbi feltételezés mellett pedig azon körülmény harczol, hogy míg egy részt az elítéltek közt 33,148 oly egyén fordul elő, ki az emberi élet, testi épség, közintézkedések és közerkölcsiség ellen vétett és így fontosabb társadalmi érdekeket veszélyeztetett, másrészt csak 21,849 egy héten tul terjedő fogsággal, és pedig köztük 18,425 egy hónál rövidebb idejű fogsággal lett megfenyítve.

Végül ha a büntettek, sajtóvétségek és kihágások egybevonva vétetnek tekintetbe, 1873-ban volt Magyarországon összesen 224,883 vádlott és 93,173 elítélt, vagy minden 62 lélekre egy vádlott, minden 150-re egy eltitélt, és egyetemenleg véve még jobban tüntetik fel bűnvádi statistikánk főjelleget, t. i. a merő erőszakoskodásból elkövetett törvényszegéseknek a vagyon ellen irányzottak feletti tulszárnyalását.

Szabályszerű bírálat alá adatik.

Tizenötödik akadémiai ülés.

A III. (mathem. és természettudományi) osztály *negyedik* ülése.

1875. ápril 12-én.

Sztoczek József r. t. osztály elnök elnöklése alatt.

103. (12.) *Klug Nándor* egyetemi magán tanár mint vendég »A színézésről indirect látás mellett« értekezik. A kivonat így szól:

A szem reczeghártyája csak igen kis téren — a sárga folton — bir éleslátási képességgel, itt ismerjük meg az egyes tárgyak határvonalait és színét, ezentúl — az úgynevezett indirect vagy oldalagos látásnál — a tárgyak mindinkább elmosódottaknak látszanak, és színöket is igen különbözőnek érezzük. Előadó ezen oldalagos színéризést illetőleg tett vizsgálatait, melyeket tiszta színképi fénnyel eszközölt, terjesztette elő.

A színérizési képesség a reczeghártya oldalrészsein egyáltalában csökkentnek mutatkozik, és pedig annál nagyobb fokban minél távolabb esik a sárga foltól a színérizés képességére vizsgált hely. A színérizési képesség ezen csökkenése, a reczeghártya egyes dőlőiben, nem egyenlő fokú. Még leginkább birjuk a látott tárgyak színét megismerni, ha azok képe a reczeghártya orri oldala felé esik, már feltűnőleg csekélyebb térre terjed színérizési képességünk a reczeghártya felső vagy alsó részeiben, legkorlátoltabb pedig a halántéki oldalon. Előadó tapasztalata szerint hosszas gyakorlat által a színérizés határa épen úgy nagyobbítható, mint a hogy a tapintás érzékének finomságát is gyakorlat által fokozni lehet. Sajátságos itt az is, hogy a reczeghártya oldalrészei a színkép egyes színei iránt nem birnak egyenlő fogékonysággal; legtovább ismerjük meg a kékét, ezután már kisebb kiterjedésben a zöldet s sárgát, még kevésbbé a vöröset, legkisebb kiterjedésű a narancs színérizés. Az ibolyát alig érezzük nagyobb kiterjedésben mint a narancs színt. Azon határon túl pedig, a melyben az egyes színek még megismerhetők, a megfelelő fénysugarak a rendestől lényegesen eltérő színéризést támasztanak.

A narancs sárgába megy át; a vörös szintelennek tetszik; a sárgát zöldnek látjuk; a zöld és kék mindinkább halványodnak, a nélkül hogy más színéризést támasztanának, végre a zöld egészen sötét szintelen lesz, a kék pedig halvány szürke ködként mutatkozik; az ibolya élénk kék színűvé válik és a kék szín minden változásain átmegy.

Nevezetes tünemény, hogy a sárga szín az egyenes látásnál is, midőn tehát a tárgy képe a sárga foltra esik, ha az illető tárgytól mindinkább eltávolozunk, bizonyos távolon túl élénk zöld színérizésbe megy át.

Színérizési képességünk a reczeghártyán nem élesen határolt, azaz, nincs a reczeghártyának olyan kiszabott határa, a melyen túl egy bi-

zonyos szín már épen nem volna megismerhető; valamely szint a reczeghártya annál nagyobb felületén érezünk meg, minél nagyobb a színes tárgy. Az oldalagos színlátás ezen függésére a látott tárgy nagyságától befolyással bír a tárgy alakja, mert csak ha a tárgy képe, minden részében, a reczeghártyának közel egyenlő színérzési képességgel bíró helyeire esik, nő színérzésünk kiterjedése is. A tárgy nagyságán kívül még egy másik tényező is van itt befolyással, és ez a megfigyelt tárgy fényereje; ugyanazon tárgy színe a sárga felttől annál távolabb érezhető meg, minél fénydúsabb a tárgy. Lehetséges tehát oly nagy és fénydús tárgy, hogy annak színe a láttér egész kiterjedésében megismerhető legyen.

Előadó tapasztalata szerint valamely tárgy alakjának felismerése független annak színétől. Egy négyszögű felület alakja a reczeghártya vízszintes délőjében tovább ismerhető meg mint a függélyesben, és tovább a reczeghártya külső mint belső oldalán. Előadó az iránt is tett vizsgálatokat, hogy mily fokú oldalagos látás mellett lehet két négyszöget egymástól megkülönböztetni az egyes színek fénye mellett; s azt találta, miszerint két négyszöget a kék és ibolya fényben lehet legtovább egymástól megkülönböztetni, sőt még tovább mint a szintelen fehér fény mellett. A reczeghártya azon felülete a melyen belül két négyszög egymástól külön látható, függ a négyszögek egymástól való távolságától, ellenben független a négyszögek kiterjedésétől.

Mind ezen tünetmények oka, vagy a reczeghártyának az egyes színek iránt való különböző érzékenységében vagy a színeknek különböző erejében, vagy mind kettőben, lesz keresendő. Előadó vizsgálatai alapján kimutatja, hogy a színek különböző ereje itt nem lehet a döntő, hanem igen a reczeghártya periphericus részeinek különböző fogékonysága az egyes színek iránt. A három alapszín közül legérzékenyebb szemünk a kék sugarak iránt, erre következik a zöld végre a vörös szín. Ezen alapon egyszerű magyarázata adható mindazon mozzanatoknak, a melyeket előadónak az oldalagos színlátásnál kimutatni sikerült.

104. (13) *Than Károly* r. t. a) »Közlemények az egyetem vegytani intézetéből;«
b) Dr. Heerdegen Lajostól : »A légeccsav mennyiségi meghatározásának módszere.« c)
Dr. Fleischer kolozsvári egyetemi tanár részéről »Vegytani közlemények« cz. értekezéseket terjeszt be. Kivonatban így :

I. *Than Károly* r. t. a közlemények IV-ik sorzatát terjesztette elő a m. k. e. vegytani intézetében véghezvitt dolgozatokról. E közlemények magukban foglalják 7 borszéki ásványforrás vegyelemzését, melyeket 1873-ban részint saját maga, részint felügyelete alatt tanítványai hajtottak végre u : m :

A Főkut vizének elemzését	<i>Than Károly</i>
A Boldizsárkut »	<i>Lengyel Béla</i>
A Kossuthkut és uj Sárosét	<i>Rohrbach Kálmán</i>
Az Erdei kut és uj Lobogót	<i>Rik Gusztáv</i>
A László kutét	<i>Schopper Gyula uraktól.</i>

Az eljárás és a nyert eredmények részleteit előadó, az Akadémia III. osztályának értekezéseiben, terjedelmesen fogja közölni, ez alkalom-

mal csak a végeredmények rövid összefoglalására szorítkozik, melynek lényegét a következő táblázat foglalja magában. Megjegyzendő, hogy az Új Sáros és Új Lobogó nevű forrásoknál csak a főalkatrészek aránylag csekélyebb mennyiségű vízből és kevesebb szigorú ellenőrzéssel lettek meghatározva.

A borszéki források vegyalkata 1000 súlyrészben.

	Főkut	Kossuth-kut	Boldizsár-kut	Lászlókut	Erdei kut	Új Lobogó	Új Sáros.
Szénsavas meszeny Ca CO_3	1·331	1·481	1·082	1·048	1·113	0·486	0·818
Szénsavas magnesium Mg CO_3	0·765	0·904	0·520	0·567	0·449	0·256	0·280
Szénsavas natrium $\text{Na}_2 \text{CO}_3$	0·545	0·748	0·323	0·138	0·181	} 0·089	} 0·108
Szénsavas lithium $\text{Li}_2 \text{CO}_3$	0·002	0·012	0·005	0·002	0·003		
Szénsavas vas Fe CO_3	0·007	0·067	—	0·008	0·010	nyomok	0·010
Chlorkalium K Cl	0·086	0·123	0·097	0·062	0·040	} 0·017	} 0·038
Chlornatrium Na Cl	0·033	0·049	—	0·261	0·033		
Kénsavas mészeny Ca SO_4	0·006	0·003	—	0·020	0·005	0·020	0·040
Kovasav Si O_2	0·072	0·084	0·054	0·060	0·054	0·040	0·036
Alumíniuméleg $\text{Al}_2 \text{O}_3$	—	—	—	—	0·001	—	—
Szénsavas kalium $\text{K}_2 \text{CO}_3$	—	—	0·045	—	—	—	—
A szilárd alkatrészek összege.	2·846	3·472	2·126	2·166	1·889	0·908	1·296
Szabad és félig kötött szénsav sulya	3·530	3·400	2·925	2·718	3·181		
A szabad és félig kötött szénsav térfogata 1000 gramm vízben	1792 k c.	1218 k c.	1485 k c.	1379 k c.	1615 k c.		
A forrásból kiömlő légnem	tiszta szénsav	tiszta szénsav	tiszta szénsav	tiszta szénsav	tiszta szénsav		
A forrás hőmérséke	8°15 C.	6°8 C.	8°75 C.	9°3 C.	7°5 C.	9° C.	9° C.

Ezen összeállításból látható hogy szigorubban megvizsgált, 5 borszéki víz főalkatrészét tulnyomólag a szabad szénsav képezi. A Kossuth kut kivételével a többiekben a félig kötött és szabad szénsav sulya jóval meghaladja a szilárd alkatrészek összes sulyát. Így p. a főkútnál a szilárd anyagok 100 súlyrészére 124, sőt az Erdei kutban 168 s. r. szénsav jut.

E viszony a szilárd részek és a szénsav sulya között páratlan ilyenmü forrásoknál.

De a szénsav abszolút tartalmát illetőleg is alig léteznek egyéb jól ismert ásványvizek melyek a nevezett forrásokhoz csak hasonlíthatók volna is. E források vize a szó szoros értelmében tul van telítve szénsavval a mennyiben nagyobb részt több szénsavat tartalmaznak, mint a mennyit a víz az illető hőmérséknél elnyelni képes, ha az 1 atmosphära

nyomás alatt telítettik. Így ezen teltelési többlet minden liter viznél az egyes forrásokra nézve a következő értékeket éri el.

A Főkutnál mintegy	511 k. c. szénsav
A Boldizsárkutnál mintegy	254 » » »
Az Erdeikutnál »	334 » » »
A Lászlókutnál »	148 » » »

Egyedül a Kossuthkutnál mintegy 116 k. c. szénsavval kevesebb van jelen mint 1 liter víz telítésének megfelelné.

E tekintetben a borszéki források és különösen a Főkut minden eddig jól ismert ásványvizek között szénsav-tartalomra nézve a leggazdagabbak.

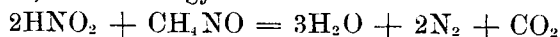
A nem illó részek mennyisége általában véve csekély, legkevesebb az Erdeikutban, legtöbb a Kossuthkutban. Ezen alkatrészek mindenik forrásnál főképp szénsavas mész és szénsavas magnesiumból, továbbá szénsavas natriumból állanak, úgy hogy főjellemük szerint »a földes égvényes savanyuvizekhez« számíthatók. A csekélyebb mennyiségű alkatrészek közül jellemző a jelentékenyebb kovasavtartalom és a lithium, mely a vizek mindenikében előjön. Vasat a Boldizsárkut kivételével csekély mennyiségben tartalmaznak.

A Kossuthkut a többi forrásoktól sok tekintetben eltér. Aránylag legkevesebb szénsavat, legtöbb szilárd alkatrészt kivált chlorvegyületeket és absolute véve több lithiumot, különösen pedig igen jelentékeny mennyiségű szénsavas élenvasat tartalmaz. E forrás vastartalma meghaladja a spaa-i és pyrmonti híres vasas vizek tartalmát.

Ha a borszéki főkut vize roszul bedugaszolt edényekben huzamosabb ideig áll, gyöngyöri mészpát alaku jegeczek válnak ki belőle, melyek főképen szénsavas mész és kevés szénsavas magnesiumból állanak. E jegeczek vegyalkatáról és alakjáról más alkalommal lesz szerencsém a tek. Akadémiának jelentést tenni.

II. A légecssav mennyiségének biztos meghatározása nagy fontosságú, különösen a talaj vizének valamint a különféle szervi trágyaanyagok vizsgálatánál. Mivel az eddigi módszerek a légecssav meghatározására nagyon hiányosak voltak, előadó egy módszer felkeresésére gondolt, mely elég szabatosággal bír arra, hogy kisebb légecssavmennyiségek szigorúan meghatározhatók legyenek az esetben is, ha a légecssav mellett légenyások és szénsavsók fordulnak elő, mint az a természetben mutatkozik.

A módszer lényege arra van alapítva, hogy savanyu oldatokban a légecssav főlegesen huyanynyal igen könnyen légenyenyé, vízzé és szénsavvá alakul át, következő egyenlet szerint.

A keletkezett szénsav a Pettenkofer-féle módszer szerint könnyen meghatározható, ebből azután a légecssav mennyisége pontosan kiszámítható. A módszer helyességének kísérleti megvizsgálására előadó Heerden Lajos urat szólította fel, a ki következőkép járt el.

Az ismert tartalmu tiszta légecssavas kaliumoldat megmért mennyisége egy kis lombikba adatott, ezután mintegy 9—10 annyi tiszta higanyoldat töltetett hozzá. A lombik kétszer átfurt dugaszszal volt elzárva, melynek egyik nyílásán egy tekenőből hig kénsavat lehetett cseppenkint beviinni. A kénsavval érintkezésnél azonnal beáll a gázfejlődés. A gázok a dugasz második nyílásával összekötött Pettenkofer-féle csövön vezetnek lassu folyamán át, hol a szénsav a mézsvíz által megkötetik. A gázfejlődés megszűnte után a lombik igen gyengén megmelegített mialatt rajta szénsavmentes levegőt kell keresztül vezetni. Ezután a mézsvíz ismert módon sósavasval megmértetik. Ha szénsavsók is vannak jelen, ezek előbb felesleges mézsvízzel bontatnak szét és a megszürt folyadék adatik a lombikba további kezelés végett. A kísérletek részletei az értekezésben lesznek közölve, itt csak az eredményeket közlöm, melyeket Heerdegen ur nyert.

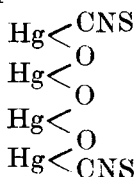
I.	0.080 gr. légecssavas kalium	adott	100	helyett	99.793%	légecssavat.
II.	Ugyanannyi		100	»	99.303	»
III.	»		100	»	99.796%	»
IV.	»	0.1011 gr. légenysavas kaliummal elegyítve	100	»	99.792%	»
V.	Ugyanannyi légecssavas kalium					
	0.045 gr. szénsavas kaliummal					
	a főnnebbi módon kezelve	adott	100	»	99.790%	»

Ezekből látható, hogy a kérdéses módszer által a légecssavnak még igen csekély mennyiségei is légenysavsók és szénsavsók jelenlétében vagy a nélkül, 0,2—0,3%-nyi csekély eltéréssel biztosan meghatározhatók, mi az addigi módszerekhez képest felettebb előnyös.

III. Szerző hivatkozávan azon előleges kísérleteire, melyeket 1871-ben »a kényckankalium egyvegyü módosulatáról« czim alatt közölt az Akadémiával, előadja a jelenleg helyesebben dithiocyansavas kaliumnak nevezett só előállítás módját a persulphocyansavból. E só az egyhajlásu rendszer hasábjaiiban jegeczedik, sárga színü vízben könnyen, borszeszben nem oldható, a hevítésnél előbb jegeczvizét veszti el, később pedig az isomer kényckankaliummá alakul át. Képlete $K_2 C_2 N_2 S_2, H_2O$. Szerző ezután leírja a dithiocyansavnak, továbbá bárium, réz, ólom és ezüst sóinak sajátosságait, előállítás módját és elemzéseit. Végül előállította a főnnebbi savnak aethylvegyületét, mely barna vörös szörpsűrűségü folyadékot képez és bomlás nélkül el nem illan. Hevítés alkalmával a vegyület aethylbisulphiddá és paracyánná bomlik szét. A dithiocyansav vegyjellemének részletesebb ismertetését szerző, kutatásainak további folytatása után fogja közölni.

Szerző második értekezésében leírja hogy a rhodanammonium töményoldata higanyéleggel ammoniakot fejleszt, mi által egy új só képződik mely szerző felfogása szerint, higanyammoniumrhodanidnak tekinthető. $4 Hg < \begin{smallmatrix} H_3N \\ H_7N \end{smallmatrix} CNS + 2H_2O$. E vegyület vízzeli főzés alkalmával egy sárga poralaku testté változik át ammoniak fejlődés mellett. E sárga

sajátságaira nézve hasonlít a Claus által előállított vegyülethez, de több higanyt és élelyt tartalmaz, képlete

és higanyoxyrhodanidnak nevezhető.

A higanyéleg behatásánál rhodanammoniumra, még egy másik kettős só is keletkezik, a rhodanhigany-rhodanammonium, $\text{Hg C}_2 \text{ N}_2 \text{ S}_2$, $2 (\text{H}_4\text{N}) \text{ CNS}$, mely az egyhajlású rendszerbe tartozó szépen kifejlett szintelen jegeczeket képez, vízben és borszeszben oldható. Előállított továbbá az rhodanezüst-rhodanammonium Ag CNS , $(\text{H}_4\text{N}) \text{ CNS}$ hófehér tialaku jegeczek, melyek víz által felbomlanak. Végre elemeztetett még a

zinkammoniumrhodanid $\text{Zn} < \begin{array}{c} \text{H}^3 \text{NCNS} \\ \text{H}_3 \text{NCNS} \end{array}$ képlettel.

Szerző értekezésében Koch tanár mérései alapján a szebben jegecedő vegyületeknek alakjai szabatosabban vannak leírva és rajzokkal felvilágosítva.

Előadónak van szerencséje egyszersmind az eredeti értekezéseket a tek. Akademiának benyújtani.

105. (14) *Sztoczek József* r. t. Schuller polytechnicum tanár részéről betérjeszt egy értekezést: »A súly és a hő állítólagos összefüggéséről.« Röviden így :

Crookes Vilmosnak azon állításával szemben, hogy valamely test sulya függ a mérséklettől, értekezőnek a mérleg segélyével tett kísérlet által sikerült kimutatni, hogy a sulyváltozás, melyet 500 foknyi felhevülés netalán okozhatna, nem haladja meg az egész sulynak 500,000-ed részét, hogy tehát egy pár foknyi mérsékletemelés nem okozhat oly sulyváltozást, mely mérlegeinkkel észrevehető volna. Egyuttal kimutatja az értekező, hogy Crookesnak a sodrati mérleggel tett kísérleteinél nem a tömegvonzás, hanem a fénynek és a hőnek közvetett vagy közvetlen hatása szerepel, melyet nem szabad a gravitációval összetéveszteni.

Mind ezen értekezések a szokott módon bírálatra adandók.

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Tizenhatodik akadémiái ülés.

Az I. osztály *negyedik* ülése 1875. ápril 19-én.

107. (15) *Szarvas Gábor* »A nyelvújításról« című értekezését olvassa fel.
Bírálatra adatik.

108. (16) Az osztálytitkár jelenti Kriza János l. tagnak f. é. márczius 26-án történt halálát. Egyszersmind értesíti az osztályt, hogy a bold. özvegye felszólított a »Vadrózsák« II. kötetének beküldésére, a melyet az osztály kiadásra már régebben elfogadott, s melynek felküldését többször sürgette. Az özvegy azt válaszolta, hogy a »Vadrózsák« II. kötetének anyaga össze van ugyan gyűjtve, de nincs teljesen rendezve, s a jegyzetek s nyelvtudományi felvilágosítások teljesen hiányzanak. Minthogy az anyag maga is becses, az özvegy ennek felküldésére is felszólított, hogy az osztály, megvizsgálta a kéziratot, a kiadásra nézve újabban határozhasson.

Fájdalmas tudomásul vétetik, s az értekező felhivatik az emlékezés iránti gondoskodásra.

109. (17) Olvастatik az osztályértekező márczius 20-án tartott ülése jegyzőkönyvének 24-ik pontja, mely szerint Hunfalvy Pál r. tag, szóval, előadja véleményét Óhidy Lajos urnak a »Kettős betűkről« című értekezéséről. Hunfalvy Pál r. t. méltánylólag szól a szerző által ajánlott egyszerű betűkről, a melyekkel a kettős betűket helyettesíteni akarja, de általában nem ajánlja, hogy az osztály a kettős betűk egyszerűsítésére nézve bármely tervet bíráljon vagy elfogadjon, mert életbeléptetése oly akadályokba ütközik, s oly kétséges, hogy nem éri föl a belőle háromló hasznot, még akkor se, ha elfogadná az irodalom, a mire kevés a kilátás. Aztán a betűkre nézve azért sem ajánlatos elkülönöznünk magunkat a nyugoti nemzetektől, mert az is nehezítené nyelvünk terjedését. Ennélfogva a szerző értekezése visszautasítandó.

Helyesléssel tudomásul vétetik.

110. (18) Olvастatik az osztályértekező márcz. 20-án tartott ülése jegyzőkönyvének 27-dik pontja, a mely szerint egy »Rímező Szótár« című kiadásra beadott munka, mint teljesen értéktelen, visszautasítatik.

Helyesléssel tudomásul vétetik.

111. (19) Jókai Mór rendes tag indítványozza, hogy a bukovinai csángók nyelvének tanulmányozására és népköltési hagyományaik összegyűjtésére induló írónak, László Mihály urnak, adjon az Akadémia megbízó levelet, hogy mint az Akadémia küldötte annál sikeresebben valósíthassa célját.

Az indítvány az osztály értekezőhöz utasíttatik, még pedig oly módon: hogy a határozat egyenesen az összes üléshez terjesztessék fel.

II. Igazgatósági ülés.

1875. ápril 25-én.

Nagymélt. gr. Lónyay Menyhért akad. elnök úr elnöklése alatt,

10. A január 24-ki ülés jegyzőkönyve felolvastatván :
Tudomásul vétetett.

11. Ugyan e jegyzőkönyv 5-ik pontjára Csengery Antal másodelnök úr előadja, hogy miután a magyar földhitelintézetnél 10,000 frt, sőt már a kamatokkal együtt 15828 frt 54 kr., mint a Kralovánszky-féle székely kivándorlási alap külön kezeltetik; és mégis most az özvegy e 10,000 frtot is király-utczai házára betábláztatni kéri: kétség merült fel az iránt, vajon e tizezer forint be van-e fizetve. Ő tehát az Akadémia ügyészét megbízta, hogy e dolognak végire járjon; kinek bemutatott jelentéséből az derült ki, hogy noha e székely alapítványi tizezer forint 1869. év óta előfordul az Akadémia számadásaiban, az befizetve nincsen. Mert a Kralovánszky György-féle hagyaték kezeléséről 1866. ápr. 2-től egészen 1870. január 31-ig vezetett végrendelet-végrehajtói számadásokban — kivéve az Akadémiának hagyott külön 2000 frtot, — erről semmi említés nincs: ellenkezőleg a végrendelet 17. pontja e 10,000 frtot csak az özvegy halála után rendeli kifizettetni; az özvegy pedig beadott folyamodványában maga kérte, hogy az, valamint a Kralovánszky Béla elhunytával az Akadémiát illető 20,000 frt, a király-utczai házra betábláztassék. Ezek folytán másodelnök úr a betáblázási engedélyt kiállította, a külön kezelt székely-alapítványra nézve pedig azt véli, hogy az, az Akadémia saját tőkéjébe foglalandó s a külön kezelés megszüntetendő.

Másodelnök úr eljárása helyeseltetvén és javaslata elfogadtatván, a székely alap mint még be nem fizetett alapítvány külön kezelését a m. földhitelintézet szüntesse meg. Mivel azonban e csaknem 16,000 frtra nevedett összegben a kamatokon kívül valószínűleg mások kisebb adományai is foglaltatnak: ez tisztába hozandó, s az így kiderülő összeg rendeltetése szerint evidentiában tartandó lészen. Egyszersmind az Akadémia ügyésze utasíttatik, úgy a székely kivándorlási 10,000 frt, mint a Kralovánszky Béla 1869-ben történt elhunytá óta az Akadémiát illető 20,000 frt ügyeinek figyelemben tartására.

12. Szintén másodelnök úr jelenti, hogy az Akadémia bérháza után követelt adó a magyar földhitelintézet által lefizettetett ugyan, mert különben végrehajtással fenyegetőzött az adóhivatal; azonban a teljesített fizetményben oly összegek is rejlenek, melyek 1874. szeptember előtti időből valók, és így a bérház volt bérelőjét Diescher urat illették. Ezek összege 3828 frt 59 krt tesz, melyet tehát a Diescher örökösök az Akadémiának megtéríteni tartoznak, s ezek azt meg is ígérték.

Tudomásul vétetvén, ez ügy nyilvántartása másodelnök úrra bízott.

13. Másodelnök úr előterjeszti továbbá Hinka ügyésznek hozzatett jelentéséből, hogy a néh. Molnár István sárospataki főiskolai tanár végrendelete szerint az Akadémia részére hagyományozott 500 frt alapítvány tárgyában Mezössy Menyhért megbízott ügyvéd azt jelentette, miszerint a sárospataki főiskola gondnokával létrejött egyességnél fogva, e hagyomány f. é. július 1-jén — a Molnár Terézia halála napjától vagyis múlt évi november 22-től számítandó 6%-kos kamatjával együtt — említett

gondnok által ki fog fizettetni. Ennek folytán másodelnök úr a végrendeletet és az ügyvéd jelentését áttette nyilvántartás végett a magyar földhitelintézethez; a Mezőssy ügyvéd által kért 6 frt 50 kr. költséget pedig utalványozta.

Helyeselve tudomásul vétetett.

14. Ugyan ő az akadémiai ügyész jelentése nyomán előadja, hogy Jakabffy István úr, azon alapítványáról, melyet évenkénti 100 frt járadék alakjában tett, az Igazg. Tanács 1874. nov. 29-ki jegyzőkönyve 72. számú határozatában kívánt rendes alapító levelet egész készséggel kiállította, és ez áttétetett megőrzés végett a magyar földhitelintézethez.

Helyeslőleg tudomásul vétetik.

15. Szintén másodelnök úr az akadémiai palota és bérlház után az 1873. VIII. t. cz. 3. §-a értelmében követelt személyes kereseti adóhátralék, s a szintén követelt házbérkrajczárok iránt — ellentétben az akadémiai ügyész jelentésével — úgy vélekedik, hogy az Akadémia adómentessége, sem a 4°/_o-os kereseti adót, sem a házbérkrajczárokat illetőleg, nem terjed ki a bérlházra és a palota azon lakosztályaira, melyek bérbé vannak adva; azoktól tehát fizetni kell; a házbérkrajczárookra nézve pedig a bérlőkön követelni a megtérítést.

Az Igazgató Tanács osztozik másodelnök úr véleményében, és őt bizza meg az ügy további intézésével.

16. Jelenti továbbá másodelnök úr, hogy az akadémiai könyvkiadó hivatal ügymenetét, egy általa kiküldött bizottság javaslata alapján, következőleg véli szabályozandónak:

1. A könyvkiadó hivatal részéről következő üzleti könyvek vezetettek:

- a) Pénztári napló;
- b) A könyvkiadó vállalat aláírási könyve;
- c) Könyvkészletkönyv;
- d) Könyvárusok folyó számlájának könyve;
- e) Posta szállítókönyv;
- f) Postakönyv a beérkező pénzeslevelek és utalványok részére;
- g) Posta-utánvételi könyv;
- h) Könyvkötő szállítókönyv.

2. A főtítkári hivatal, midőn az egyes munkákat sajtó alá adja, levélben értesíti a nyomdát a nyomtatandó példányok száma felől, és egyúttal utasítja, hogy a munka elkészülén, a példányokat melyik könyvkötőnek adja át. A nyomda viszont a munka elkészülése és a könyvkötőhöz való szállítása felől fogja értesíteni a főtítkári hivatalt, mely erről a könyvkiadó hivatalt a megfelelő számú példányoknak a könyvkötőtől való átvételére utasítja.

3. A lapoknak és a helybeli akadémiai tagoknak a főtítkári hivatal, az összes vidéki tagoknak a könyvkiadó hivatal — esetről-esetre a főtítkári hivataltól veendő utasítás értelmében — fogja a munkákat közvetlen postai úton szétküldeni. Ugyanakkor a főtítkári hivatal nyomtatott levelekben értesíti az illetőket, hogy mily könyvek fognak részükre közelebb küldetni.

4. A külföldre szóló könyvküldemények egy-egy Lipcsében és Bécsben megnyerendő bizományoshoz, a könyvkiadó hivatal által küldendők.

5. A könyvárusoknak 25°/_o adatik.

6. A könyvtáraknak adandó hitel maximuma, az akadémiai könyvtárak meghallgatása után, esetről-esetre az elnökség által állapítandó meg.

7. A könyvkiadó hivatal folyó kiadásokra 100 frtot tarthat készletben. Az ezen összeget meghaladó összegek, ha ismét száz forintot elérnek, a földhitelintézetnek beszolgáltatandók.

8. A könyvkiadó hivatalban egy állandó szolgáló állomás 25 forint havidíjjal rendszeresítendő, s ezen szolgáló teljesen az akadémiai könyvtárak rendelkezésére áll.

9. Az akadémiai könyvtárak az Akadémia könyvkiadó üzemére szenteli egész idejét. Azonban megengedtetik neki, hogy az Akadémia, m. földhitelintézet, és — az Akadémia elnökségének engedelmével — egyes tudományos társulatok és egyesületek könyvtárai számára a hazai és külföldi kiadóknál megrendeléseket tegyen, s az elnökség engedelmével egyes hazai tudományos intézetek és társulatok kiadásait bizományba is vehesse.

10. Azon irnok, a ki eddig a főtitkári hivatalban a könyvek küldözésével volt főleg elfoglalva, áttétetik a könyvkiadó hivatalba, hogy a kiadói üzettel megismerkedvén, az akadémiai könyvtáraknak segítségére legyen, és betegség vagy egyéb körülmény által akadályoztatása esetében helyettesítse. Minthogy azonban ezen teendők folytonosan el nem foglalják: ezen irnok ezenkívül is egyszersmind a főtitkár rendelkezése alatt áll.

Az akadémiai könyvkiadó hivatal előterjesztett szervezete az Igazgató Tanács által is helyben hagyatván és megerősítetvén; az akadémiai könyvtáraknak megtartás — s az elnökségnek s a m. földhitelintézet pénzügyi osztályának kellő tudomás és ellenőrzés végett kiadatni határozatott.

17. Végül szintén Csengery Antal másodelnök úr jelenti, hogy Budenz József r. tag és alkönyvtárnok, a könyvtári bizottság közelebbi ülésén, beadta lemondását, s bemutatja egyszersmind a visszaadott pénztári könyvecskét, melyen fizetését csak április végéig vette fel; minthogy azonban a könyvtári új rendezés szerint szükségesnek mondatott ki a könyvtári szolgálatra nézve, hogy az alkönyvtárnok ne legyen egyszersmind akadémiai tag okvetetlenül: az alapszabályok ilyenmő megváltoztatása végett a közelebbi nagygyűlés bevárando, s a megüresedett hely csak azután tölthető be.

Tudomásul vétetvén, a fizető könyvecske a m. földhitelintézethez áttétetni határozatott.

18. Elnök gróf Lónyay úr előterjeszti a Rhédey hagyatékféle kis-toronyai szőlő ügyét illetőleg, az Akadémia ügyészenek jelentését.

Jelentő ügyész úr véleménye helyeseltetvén, ugyan ő felhivatik, hogy Kormos Ödön urat szólítsa fel az egységre — s ha az, valamint az illető örökös társintézetek képviselői, beleegyeznek, a barátságos egység iránt a jelentésében előadott alapon tegye meg a kellő munkálatokat; ellenkező esetre a per folytatandó s eredménye bevárando lévén.

19. Szintén elnök úr ő nmga emlékeztetbe hozza, hogy a Kazinczy-alapítványi birtok és emlékkert ügyének rendezését immár kívánatos volna véglegesen eszközölni. Pár évvel ezelőtt az Igazgató Tanács elhatározta volt a fekvő jószág eladását, mivel annak kezelése sok nehézséggel jár, és nem is jövedelmez eléggé, akkor a jószágot megbecsültette sőt az árverés idejét is kitűzte volt, azonban a körülmények nem voltak alkalmasak az eladás foganatosítására. Indítványozza tehát, hogy az akkori

végzés hajtassék végre; egyszersmind a síremlékhez tartozó kerthez a szükséges néhány hold kiszakíttatván, a kert rendezése is vétessék munkába.

A javaslat elfogadtatván, elűk űr mind az árverés kihirdetésével, mind az emlékkert végleges rendbehozásával megbízatik.

20. Olvasztatott gr. Károlyi György, báró Vay Miklós és Horváth Mihály igazgató tagok, mint az Akadémia 1874. évi számadásainak megvizsgálására kiküldött bizottság jelentése eljárásukról, mely szerint a számadásokat pontosan vezetetteknek, azok egyes tételeit a magyar földhitelintézet könyveivel és az ott létező okiratokkal teljesen egyezőknek és a pénztárban elhelyezett értékpapirokat a legnagyobb rendben találták; minek folytán azon indítványt terjesztik az Igazgatóság elé, hogy a magyar földhitelintézetnek a múlt évi számadására a szokásos fölmentvényt kiadni, és tekintettel azon körülményre, hogy az intézet az Akadémia vagyonát minden díj nélkül kezeli, ezen önzetlen és nagymérvű szolgálatért, az Akadémia forró köszönetét nyilvánítani — a földhitelintézet főkönyvvivőjének Trebitsch Ignácznak pedig száz arany tiszteletdíjat utalványozni méltóztatssék.

Az Igazgató Tanács nagy meglepéssel veszi tudomásul, hogy pénztára és számadásai a magyar földhitelintézet által, valamint az előbbi úgy a legközelebb múlt évben is, a legjobb rendben kezeltettek; s midőn ez önzetlen és tetemes fáradozásba kerülő szívességgért ez alkalommal is köszönetét nyilvánítja, s az 1874. évi számadásokra nézve a fölmentvényt jelen jegyzőkönyv kivonatában az intézet részére kiadni határozza, egyszersmind készséggel fogadja el a bizottság indítványát, s az intézet főkönyvvivője Trebitsch úrnak, buzgó fáradozásai némi viszonzául, száz arany tiszteletdíjt utalványoz.

21. Hinka József akadémiai ügyész beadja Mezőssy Menyhért úrnak a Kazinczy-alap kezeléséről 1873-ban vezetett számadására tett nehézségek iránti nyilatkozatát, egyszersmind annak 1874-ki számadását a mondott alap kezeléséről.

Mindkettő kiadatik jelentéstevő ügyész urnak, az első azért, hogy arra nézve netaláni ellenészrevételeit tegye meg; az 1874-ről való számadás pedig felülvizsgálás végett, oly utasítással, hogy az iratokhoz csatolt két — u. m. 162 és 538 frtról szóló — takarékpénztári könyvecskét küldje vissza Mezőssy úrnak, hogy ez azokat számadás terhe alatt tovább is kezelje.

22. Bemutatott gr. Csekonics János úrnak az Akadémia elnökéhez intézett levele, mely szerint a magyar tudományos akadémia céljaira 1842-ben tett ezer pengő — s 1860-ban ismét kétezer frt alapítványaihoz most egy újabb, ötezer forintos alapítványt ajánl fel »a tudományok művelése, terjesztése s a magyar nyelv emelése céljából a magyar tudományos Akadémia tőkéjének növelésére,« egyszersmind az erről szóló alapítványi kötlevelet is beküldvén.

Az Igazgató Tanács nagy örömmel értesült gr. Csekonics János úrnak már harmadízben tett ily egyszerű alapítványáról; és, bár az elnök űr sietett a maga és az Akadémia köszönetét mindjárt a levél vétele után kifejezni, mindazáltal az Igazgató Tanács a maga részéről is elhatározza megíratni hálás köszönetét. Az alapító levelet pedig, megőrzés végett, áttétetni rendeli a magyar földhitelintézetnél levő többi alapítványi iratokhoz.

23. A főtitkár bemutatja *Bresztyenszky* József végrendeletének a kis-jenői járásbírótság által megküldött másolatát, melyben az Akadémiának 50 frt hagyatik; azon

jelentéssel hogy ez 50 frt be is küldetett, és azt a főtitkár áttette a magyar földhitelintézethez.

Tudomásul vétetik.

24. Ugyanaz bemutatja a néh. *Schwanfelder* József sz. fehérvári kanonok 200 frt. hagyatékáról szóló iratokat, hasonló jelentéssel, hogy t. i. a kétszáz frt át van téve a pénztárhoz.

Szintén tudomásul vétetik.

25. Ugyancsak a főtitkár bemutatja, a gyöngyösi kir. törvényszék végzését néhai *Biró* Albert végrendelete iránt, ki az Akadémiának 100 frtot hagyott.

Áttétetik az akadémiai ügyészhez, egyszersmind a m. földhitelintézet is értesítendő lévén.

26. *Bogyó-Becske* Olga, mint *Kazinczy* utód, kérelme tárgyában, hogy a *Kazinczy*-alapból legalább száz forint utalványoztatnék neki gyermekei nevelésére, az elnökség jelenti, hogy a már leapadt *Kazinczy*-pénztárból 50 forintot, az Igazgatóság jóváhagyása reményében, utalványozott a kérőnek, 50 forintot pedig az irói segélyegyletnél kísért meg kieszközölni.

Jóváhagyatik.

27. A főtitkár jelenti, hogy *Igaz* Dániel, barsi nyugalmazott lelkész, egy 200 forintos kötelezvény átvételéről szóló elismerését *Németh Boldizsár* szigetvári ügyvédnek, adta át, oly módon, hogy az Akadémia hajtassa be saját tőkéje gyarapítására; s ezt az elnökség áttette az akad. ügyészhez, hogy a követelés behajthatása iránt adjon véleményt. Továbbá jelenti, hogy a mondott lelkész úr késznek nyilatkozott ezenkívül még 1000 frt alapítványt tenni, oly feltétel alatt, ha annak kamatja fejében — vagy kívánt pótlásával a lakbérnek — az Akadémia saját házában neki holtig egy szobát enged.

Az ajánlat utóbbi része figyelembe vehető sem lévén, — a 200 frtos követelés iránt az ügyész véleménye beváratik.

28. *Hinka* József akadémiai ügyész a b. *Lopresti*-féle perekben bíróilag megállapított, de meg nem térített s az illetők tönkrementje miatt azokon meg sem vehető 425 frt 4 krnyi költségeit utalványoztatni kéri.

Bár a jelen évi költségvetés ilyenmő régieb költségekre semmi fedezetet nem nyújt; tekintve mégis ügyész úrnak a *Lopresti* per bevégezése körüli buzgalmit és fáradozásait, az elnökség felhatalmaztatik, hogy ezt, az ügyvédi, postai stb. kiadásokra felvett 500 frtból (X. sz.) utalványozza.

29. Másodelnök úr bemutatja az *Athenaeum* nyomdatársulat egy számláját, mely szerint *Knauz »Kortan«* cz. munkájának 14—36 ivei nyomásáért 483 frt volna fizetendő, azonban ezt a főtitkár nem utalványozhatta, mert bár *Knauz* munkájára a múlt évben felvett 750 frtból csak 273 frt utalványoztatott ki, de miután az osztály a maradványnak az 1875-iki költségvetésbe leendő újra fölvételét kérni megfeleldte, az idei budgetben e célra felvéve semmi sincsen.

Sajnos tudomásul vétetik a tévedés; miután azonban a nyomdai számla kifezetését a jövő évre halasztani nem lehet, a II. osztály rovatának többi tételei terhére utalványozandó s az így beállott hiány az osztály jövő évi költségvetése terhére veendő fel.

Tizenhetedik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1875. ápril 26-án.

Nagymélt. gr. L ó n y a y M e n y h é r t akad. elnök úr elnöklése alatt.

113. *Galgóczy Károly* 1. t. emlékbeszédet mondott *Warga János* 1. tag felett. A kivonat így szól:

Szigethi *Warga János* 1804. január 8-án született Abaujmegyében Kovácsvágáson. Főbb iskoláit a sárospataki collegiumban végezte. — 1833-ban Nagy-Körösre hivatott meg a physica és mathesis tanítására. Itt 41 évig tanárkodott. Főérdemeket különösen a nevelés és oktatás ügynek javítása körül szerzett, melyre valamint gyakorlatilag megfelelő tanítóképzés, képezdéknak felállítása, azonkép tanítókat oktató, és tanulók számára szolgáló iskolakönyveknek kiadása által is közreműködött.

Mielőtt Nagy-Körösön tanári állását elfoglalta, külföldi egyetemeken volt kinn, különösen Berlinben, honnan a hégeli bölcészetet hozta haza. Mig külföldön járt, az alatt itthon a magyar tud. Akademiánál mathematicai kérdéssel 100 arany jutalmat nyert, melyre még Sárospatakról pályázott. Azután is nyert még kétszer pályajutalmat, egyiket 1834-ben nevelésügyi munkájával, másikat 1839-ben a pantheismus tárgyában kitűzött pályakérdéssel. Akadémiai taggá 1835-ben választatott. Tehát 1875. január 10-én történt halálakor 40 éves tag volt. Az ő megválasztatásaig terjedő korból, vele együtt még 12 elő tagja volt az Akademiának, épen annyi, mint az apostolok. Ezen apostolok száma vele csonkult meg. Legidősb tag *Toldy Ferencz*, ki 1830-ban választatott. Utána gróf *Károlyi György*, *Fábián Gábor*, *Udvardi Cserna János*, 1832-ből stb.

A nevelés s tanításügy javításán kívül érdeme van *Wargának* a magyar nyelv terjesztésében és mívelésében is. Azon időben, mikor ő Nagy-Körösre került, a főiskolában ott is, mint egyébütt az országban, a latin volt az általános tannyelv. Még a magyar nyelvet s irodalmat is latinul tanították. Az ő sürgetésére változtatott ez meg s tétetett a magyar általános tannyelvvé. És alkalmasint a nagy-körösi iskola volt e tekintetben az egész országban az első kezdeményező. Ezzel kapcsolatosan a bölcészeti osztályban a magyar irodalom tanítását is *Warga* vette kezébe. Ezen idő előtt Nagy-Körösön még a felső tanulók is igen kevésé ismerték a magyar irodalmat s annak termékeit. A kik ekkor *Warga* tanítványai lettek, még ma is élénken emlékeznek arra, hogy midőn az első magyar irodalmi órán az új nyelvmozgalmakat, *Kazinczy*, a *Kisfaludyak*, *Kölcsey*, *Vörösmarthy*, *Bajza* stb. műveit, és pedig nemcsak költészeti műveit, hanem kivált *Kölcsey* lelkes szónoklatait is megismertette, mily csodaszép világ tárult fel lelki szemeik előtt. Az édes anyanyelv előbb

oly miveletlen vadonnak látott tündérvilága volt ez (mond Galgóczy, ki szintén Warga tanítványa volt) melynek már megismert elsőrangú csillagokkal is tündöklő egéből, új kedv és lelkesedés virágát élesztő harmat, a honszeretet tüzeit tápláló olajcsep hullott a fogékony ifjú kebelbe.

A módszeres (methodicus) tanításrendszert már 1833-ban megkezdte. Nemcsak tanította azt a leendő tanítóknak; hanem egyenesen alkalmaztatta is a felügyelete alá került iskolákban. Már 1840-ben kisdudovodát állított fel. Javitotta, szervezte, szaporította a népiskolákat, melyeknek az utolsó időig buzgó vizsgálójuk és felügyelőjük volt. Gondjait a fiiskolákon kívül még a külön nőiskolákra is kiterjesztette. Már a negyvenes években felső leányiskolát is sürgetett. A Nagy-Körösön virágzó tanítóképző intézet első sorban az ő műve.

Sok kedvező siker koronázta buzgó működését.

Ebben azonban közvetlen a helynek is, a hol működött, és a környezetnek szintén nevezetes része van. Egy nagy magyar város, teli értelmes, tiszta fejű, sok jó akaráttal buzgó, igazi tős-gyökeres magyar néppel, — egy régi iskola szép történeti multjával, melyet a vagyonos városnak a tudományos miveltség előmozdításaért mindig készséggel és fényesen tanusított áldozatkészsége fejtett ki. Már Warga előtt, különösen a »Hármas kistükrő« országos elismerésben részesült írója, Losonczy István elhintette itt a nemzeti s reális nevelés némely magvát, és előkészítette a talajt az eredményes működhetésre; legközvetlenebbül pedig a nagy-körösi iskolai-, azután különösen a városi-, sőt az egyházkerületi és egyházmegyei hatóság is elősegítette és könnyítette azt.

A dunamelléki ref. egyházkerület 1836. óta kiváló pártfogása alá vette a nagy-körösi iskolának különösen tanítóképezdei részét, akkép, hogy a néptanítók az itt tanmódszeresen képzett növendékek közül alkalmaztattak, Nagy-Körös város pedig 1840-ben éppen a nevelésügy javítására, a közlegelőből kiszakított 200 holdnyi földnek bérleti használatra adományozásával egy külön tanszéket alapított, melyhez a didactica mellé, az állami viszonyaink közt, országunk anyagi jóllétének első alapját képező mezőgazdasági tudományok rendszeres tanítása is csatoltatott azon célból, hogy az ezen intézetből kikerülő néptanítók, vagy tovább papságra menendő egyének, itt nyert szakképeztetésüknél fogva, a nagy közönségnek legterjedtebb foglalkozásában, a mezőgazdaság különböző ágaiban is, barátságos tanácsadói és vezérei lehessenek. Hogy annál tökéletesebben eléressék a cél, ezen tanszékekhez a város külön egy 25 holdas kísérleti és gyakorlati telket is adott a tanár vezetése alá. Ezen gazdasági intézet és a gazdasági tudományok tanítása 1850-ben, midőn a körösi iskola az új rendszer szerint nyilvános főgymnasiummá szerveztetett, megszűnt ugyan: de a tanítóképezde megmaradt; sőt 1853-ban a főgymnasiumtól külön válva, egészen önállóvá lett. Ekkor Patay Sámuel és Beretvás Éva gyermektelen közbirtokos házastársak különösen a két Warga János, t. i. professor Warga János és a városi tanácsnok s főbíró Warga János eszközlésére azzal segítették megvetni annak anyagi alapját, hogy a dászentmiklósi pusztán 135 hold birtokot adományoztak e célra.

De a nevelésügy körül, annak nemcsak gyakorlati és anyagi mezején vannak Wargának érdemei: hanem a szellemi téren is nagy munkásságot fejtett ő ki e czélra. Fellépése előtt kivált a nevelésügy körül, nagyon parlag volt még a magyar irodalom mezeje. Ő különböző folyóiratokban megjelent, ide vágó czikkein s értekezésein kívül, valamint a nevelést és oktatást tanító felsőbb tanodai tankönyveknek, ugy a népiskolák és középtanodák növendékei számára szolgáló kézi könyveknek is egész sorozatával gazdagította azt, e szakban egy maga, igen különféle tárgyakkal, mintegy egész irodalmat teremtvén.

Felsőbb tanulók számára irt »Nevelés és oktatástan«-a, öt különböző kiadásban jelent meg, folyvást javítottan. Bölcsészettana, mely három kötetre, s mindenikben több füzetre osztva, a tudomány egész körére kiterjed, négy különböző átdolgozással, különösen egyes füzeteiben, szintén több kiadást ért; egyes részeiben azonban a két utóbbi átdolgozás csak kéziratban maradt.

Iskolai könyvekül elemi és középiskolák számára vannak tőle: kézi ABC, — Bibliai történetek, Bibliai ismeret; Olvasó és tankönyv, mely a természettan, természetrajz, földrajz, történet, vallás, erkölcs és jogtan elemeit foglalja magában; Magyar nyelvtan; Latin nyelvtan; Mértan; Természettan. Mindenik különbözőleg javítva, több kiadásban.

Midőn e sok szakra kiterjedt irodalmi munkásságról ítéletet hozni akarunk, nem lehet és nem kell azt egyenesen a mai kor felfogása szerint tekintenünk, mely szerint a mindent-tudás ideje lejárt s csak a tudomány egy különösen kiválasztott ágának kellő művelése is egész embert s egész életet igényel: hanem mindenesetre vissza kell mennünk azon korra, melyben Warg János irodalmi működését megkezdette. Akkor még nagyon zsengejében volt kivált az iskola-tankönyvi irodalom. A tankönyvek avultak voltak. Nagyon sok szakban egyáltalában nem is volt szakkönyv. Neki tehát, kiben a pangó állapot javítására kész akarat volt, tennie kellett: tennie sokszor munkatársak nélkül. Ily szempontból tekintve a dolgot, az agg tudós sirjánál is azon elismeréssel lehet és kell neki adoznunk, hogy ő a sok közül is bármely tudomány-ágban kezdeményezett, igyekezett mindig kellőleg színvonalára emelkedni a kornak, azután sem maradt vesztég, hanem előre haladt s fogékony volt a tudomány új vívmányai iránt. Ezt bizonyítják különféle munkáinak újított kiadásai. A mellett munkái azt is bizonyítják hogy ő már maga megkülönböztette magában az alányilag kutató s elődolgozó tudóst, a gyűjtő tudóstól. Kiválasztott szakjain kívül, egyebekben főkép a gyűjtésre s a módszeres előadásra szorítkozott. Mindez, a munkásság sokfélesége ellenében is, javára fordítja az ítéletet.

A napi sajtó terén is terjedt munkássága volt Wargának, kivált az első időkben. E téren is főkép nevelésügyi s bölcsészeti irodalommal foglalkozott. Nevezetes azon irodalmi vita, melyet a harminczas évek utóján s a negyvenesek elején az Athenaeumban és Figyelmezőben a Hegelismus mellett vívott.

Mind a gyakorlati, mind az irodalmi téren ily minőségű és ily terjedelmű működés jókor megszerezték Wargának mindenfelé az elismerést. Neve országszerte, széles körben, sőt a külföldi tudós világ előtt is ismeretessé lett. A magyar tudományos Akadémia már 1835-ben tagjává választotta. A sárospataki collegium azzal tüntette ki tanári képessége iránt bizodalját, hogy 1839-ben a bölcsészeti tanszékre hívta meg: de ő kőrösi állásán maradt. 1836-ban a dunamelléki-, 1838-ban a dunántuli helvét hitvallásu egyházkerület tanácsnokságával-, ugyancsak 1838-ban Abaujmegye táblabíróságával-, ismét 1840-ben a kecskeméti egyházvidék tanácsnokságával tiszteltetett meg. E szorosan egyházi tisztségeken kívül pedig halálakor tagja volt: a kecskeméti helv. hitv. egyházmegyei tanbizottságnak-, ugyanaz a dunamelléki egyházkerületben, egyszersmind ennek részéről tagja a képezdei iskolaszéknek és a tanító képességi vizsgáló bizottságnak, a nagy-kőrösi egyháztanácsnak, a városi képviselő testületnek és a pestmegyei iskolatanácsnak.

E megtiszteltetéseket nemcsak eddig ismertetett működésével érdemelte ő ki; hanem azon sajátságokkal is, melyekkel mint tanár, hivataltárs, a közügyek pártolója, s általában mint ember ékeskedett.

Mint tanár kitartó szorgalmu volt, méltányos igényeiben, s okszerűen kiméletes bánásmódorában. Már legelső fellépésekor nagyon megnyerte tanítványai rokonszenszenvét azon igyekezettel, melylyel az iskolai ódon fegyelmi szabályokat az előhaladott korszellemhez idomítani törekedett. Ő az ódon fegyelmi szabályok szerint mintegy szigoruan az iskolafalak közé zárt tanulósnak, szabadabb társadalmi mozgást engedett, sőt ugyszólván maga vezette be a társadalomba. Emberszerető jó szívének sok tanítványa közvetlen is érezte melegét. Sok szegény tanulót anyagilag is segített. Kitünő pártfogást tanusított különösen a század elején Morvaországba nagyobb számmal kivándorolt református papok ivadékai iránt, kik közt egészen szokássá vált Warga pártfogása alatt a nagy-kőrösi iskolát keresni meg kiiskoláztatásuk végett. És Warga jó szíve közülök sok derék fiut ismét visszaadott a nemzetnek. Tanárkodása utolsó évén 1874-ben a megszüntetett tót gymnásiumok tanulói közül is többen jöttek az ő szárnyai alá Nagy-Kőrösre, kiket ő bizonyára nemcsak kenyérkeresetre képes, hasznos: de egyszersmind jó magyar érzelmű honpolgárokká is képezett volna, és megtanította volna őket a közös magyar hazát szeretni. E feladatot helyette most tanártársai, nevezetes részben volt tanítványai fogják teljesíteni.

Mint hivataltársnak bizalomra gerjesztő előzékenység volt sajátja. Husz év óta legidősb volt a tanári testületben; hivataltársai jóval fiatalabbak; több köztök tanítványa; még az utána legkorosabb az öreg Deák József is tanítványa volt. E viszonyból folyólag hivataltársai tisztelték, szerették: de egyszersmind bizalommal is voltak hozzá. Fokozta mindezt az, hogy ő szívesen engedett tért a fiatalabbak hatáskörének, s nem igyekezett azokat korára, s már megszerzett érdemeire támaszkodó felsőbb-séggel háttérbe szorítani.

A közügyek terén működése főképp azon megtiszteltetések körében

forgott, melyek fentebb elősoroltattak. A politicalai szerepléstől mindig tartózkodott.

Mint embernek a vallásosság, erkölcsiség és józan takarékoság volt jelleme. Rendesen szerette gyakorolni a nyilvános isteni tiszteletet. Kiváltképp gyönyörködött a templomi zenében és énekben. Ezen vallásos buzgóságának s a közerkölcsiség és vallásosság iránt viseltető érdekelt-ségének előemlékét hagyta hátra többek közt abban, hogy ő volt eszköze annak is miszerint a képezde alapításánál már ismertetett Patay Sámuel és Beretvás Éva házastársak a nagy-körösi ref. templomba egy több ezerbe került díszes orgonát állíttattak, egy részben azon czélból, hogy azon a képezdei ifjak gyakorolhassák magukat az orgonálásban, más-részben pedig, hogy a templomi zene, mely ezen nagy hitközségben az előtt teljesen hiányzott, a nép vallásos érzelmének, szivnemességének, s azzal hitéletének erősítésére szolgáljon. Midőn pedig az ezen uton már készítettnei megkezdett nagy orgona, az igen nagy terjedelmű, de nagyon alacsony falazatu templomba, ezen alacsonyág miatt nem fért be, ismét Waga volt az, a ki kieszközlötte, hogy Fitos István és Galgóczy Erzsébet szintén gyermektelen házastársak, nem haláluk után, — a mikor szándékuk volt az egyház részére adományt tenni, — hanem még életökben, a roppant templom egész falazatát saját költségökön két üllel magasabbra emeltették.

Szigethi Waga János folyó év január 10-én, életének 72-ik évében, öregségi elgyengülés folytán, fájdalom nélkül szenderült át a jobb-létre; gyászoló özvegyet és hat, mind nagykoru gyermeket hagyván hátra. Ismertetett munkás életével sirjához a kőnél és ércnél maradandóbb emlékoszlopot, kiválság a nevelés terén szerzett gyakorlati érde-meiben, alkotásaiban és irodalmi műveiben, nyilvános fellépésétől 42 éven át maga építette fel !.

114. A főtitkár meghatottan jelenti *Krizu* János lev. tagnak ez évi márczius 26-án, nem különben báró *Prónay* Gábor lev. tagnak f. é. ápril 1-én történt halálát.

Mindkét eset fájdalmas tudomásul vétetvén, az illető (I. III.) osztályok felhívatnak emlékbeszéd iránti gondoskodásra.

115. Olvastatott a m. kir. közmunka és közlekedési miniszter úr leirata, melyben köszönetet mond az Akadémia s különösen *Fogarasi* r. tag úrnak a vasúti műszótár megvizsgálása körül nyújtott segélyért.

Kedves tudomásul vétetett.

116. A portug. kir. kormány, bécsi követsége által, *Manuel Godinho de Herédia-nak* Ausztrália fölfedezésére vonatkozó leveleit, fényképmásolatban, megküldi.

Áttétetik a könyvtárba ; a portugál kormánynak pedig, bécsi követsége útján, az Akadémia köszönete ki fog fejeztetni.

117. A közülési állandó bizottság bemutatja az 1875-ki nagygyűlésnek már elnökieleg kitűzött és megállapított rendjét, mely következő :

Május 23. megjelenés ; d. u. 5 órakor az osztályok értekezletei.

» 24. a havi összes ülés.

» 25. nagygyűlés d. u. 5 órakor.

Május 26. nagygyűlés d. u. 5 órákor.

» 29. Igazgatósági ülés déli 12 órákor.

» 30. ünnepélyes közülés d. e. 10 órákor.

Tudomásul vétetvén, az Akadémia tagjainak körlevélben hírül adandó.

118. Az alapítványi állandó bizottság, az 1874. decz. 21. összes ülésből lett megbízatása folytán, bemutatja a Bézsán alapítványi jutalomnak általa formulázott szabályzatát az Ügyrend számára, következő szövegben :

139. *Bézsán alapítványi jutalom.* Néhaj Bézsán József hazánkfia végrendeletileg 40,000 frt alapítványt tett az Akadémia részére, mely összeg 1874. folytán be is fizetett, oly kívánata kifejezésével, »hogy annak kamatjaiból, időnkint egy *legalább* ezer o. ért. frtból álló jutalom tüzessék ki a természetrajzi, physikai, vegytani, matematikai és ezekkel rokon tudományok köréből feladott kérdés legjobb megoldására, és egy másik, szintén annyi összegű jutalom a történelmi, archaeologiai, philosophiai és ezekkel rokon tudományokból vett kérdés legjobb megoldására ; a kérdések kijelölése és kitűzése, valamint a jutalmak odaitétele, természetesen a magyar Akadémiát illetvén.«

E végrendelet értelmében :

a) Egyelőre 3—3 évenként, tehát hat év alatt, egy-egy 1200 frtból — aranyban — álló jutalom tüzetik ki a megnevezett tudományok köréből oly módon, hogy az első kérdést a jelen 1875-i nagygyűlésre az Akadémia III-ik osztálya jelöli ki, 1877. decz. 31-i beküldési határidővel s e jutalom az 1878-i nagygyűlésen ítéltetik oda ; akkor pedig a II-ik osztály tűz ki kérdést 1880. decz. 31-i határidővel, s e pályázat az 1881-i nagygyűlésen fog eldöntetni. Azontúl is, felváltva a III-ik és II-ik osztály terjeszt elő kérdéseket ;

b) E hat év leforgásával az Akadémia ismét rendelkezik, úgy a pályázat újabb évköre, mint a jutalom összege iránt a végrendeletben kijelölt minimum határáig ;

c) Az illető osztályok, a megnevezett tudományok köréből, a mindenkori nagyobb szükséghez képest, szabadon választják a kérdéseket. Mi értelessék a végrendeletben említett »rokon tudományok« elnevezés alatt, az osztályok döntenek el ;

d) A jutalom csak általános (absolut) becsü munkának adható ki. A mely jutalom a maga évében ki nem adatott, arra többé kérdés nem tüzhető ki ;

e) A jutalmat nyert munka tulajdoni joga a szerzőé marad, azonban egy év alatt köteles kiadni, mit ha nem tenne, az első kiadás az Akadémia rendelkezése alá esik vissza.

Elfogadtatván, az Ügyrendbe felveendő lesz.

119. A főtítkárr bemutatja a pesti első hazai takarékpénztár igazgatóságának válaszát a febr. 22-iki összes ülés határozatából (56. sz.) hozzá intézett kérelem tárgyában. A levél így hangzik :

A Fáy alapítványból 1874. évre kitűzve volt pályázat eredményére vonatkozó értesítésének tudomásul vétele mellett, igazgató választmányunk elfogadja a t. Akadémiának azon javaslatát : hogy a beérkezett pályamunkák közül az általa legjobbnak ítélt »Cogito ergo sum« jeligés dolgozat írói tiszteletdíjjal jutalmaztassék. Hogy pedig ezen jutalmazás lehetővé tétessék, szükségesnek látta a választmány a szabályok 12. §-a által fenntartott jogánál fogva a szabályokat módosítani, illetőleg egy szakasszal megtoldani, melynek szövegét $\frac{1}{2}$ alatt van szerencsém mellékelni.

Elhez képest tisztelettel felkérem a t. Akadémiát, méltóztassék a fentérintett jelígis pályamű írói tiszteletdíját meghatározni, s az ezen jutalom kiadása után fennmaradó összeg kiutalványozhatása céljából kijelölni azon dolgozatot, melyet a pályázati időfolyama alatt megjelent szaktudományos munkák közt a t. Akadémia a legjobbnak ítélendő. Tisztelettel maradván, a m. t. Akadémiának alázatos szolgálója Hajós József sk. igazgató.

/. A pesti hazai első takarékpénztár által létesített »Fáy András« nevét viselő alapítvány szabályainak módosítása :

13. §. Ha a kiírt jutalom bármely okból ki nem adatik, az alapító takarékpénztár választmánya elhatározásának tartatik fenn, a szabályok b) pontja értelmében, új pályázatot írni ki ; vagy a beérkezett pályaművek közül azt, a melyiket a magyar tudományos Akadémia legjobb dolgozatnak fog ítélni, a pályadíj összegéből írói tiszteletdíjjal jutalmazni, — mely jutalom összegét az Akadémia határozza meg azon korlátozással : hogy ennek mennyisége a kitűzött pályadíj felénél nagyobb nem lehet ; az ezen írói tiszteletdíj kiadása után fennmaradó összeg a pályázati határidő alatt megjelent s az Akadémia által legjobbnak ítélendő szaktudományos munka jutalmazására fordítandó, a szabályok 3-ik pontjában érintett feltétel teljesítése után.

E tárgyban az Akadémia II. osztálya, melyhez elnökiileg áttétetett volt, következő javaslatot nyújt be :

a) Az Akadémia Beüthy Leó úr részére, mint a Fáy pályázatnál dicséretre méltott munka szerzőjének, tiszteletdíjúl 1500 frtot határozzon.

b) Minthogy a takarékpénztár a fennmaradó 1500 frttal a pályázati idő alatt megjelent legjobb magyar szaktudományi munkát kívánja megjutalmaztatni ; de a különböző szaktudományok terén megjelent munkák közül a jutalmazandónak megválasztása nagy nehézséggel járna : kéressék fel a takarékpénztár, jelölje meg azon szaktudományt, a melynek körében megjelent munkák közül a legjobbat az Akadémia által jutalmaztatni kívánja ; és pedig jelölje ki mielőbb, hogy a jutalmat a legközelebbi nagygyűlésen ki lehessen adni.

Az osztály javaslatának mindkét pontja elfogadtatott, az utolsó annyival inkább, mert a takarékpénztár az alapító levélben magának tartotta fenn esetről-esetre megjelölni a tudomány-szakot, mely jutalmazandó. Ennélfogva a takarékpénztár igazgatósága fentebbi értelemben fölkérendő ; a szintén elfogadott alapítványi módosítás pedig az akad. Ügyrend illető helyére (a jelenlegi 127. pont helyett) beiktatandó s Beüthy L. úr a tiszteletdíj iránt értesítendő lészen.

120. A Holczer ösztöndíj iránt fennálló bizottság az ösztöndíjt, a jelenleg élvező Miskolczy Aladárnak, újabb kérelmére, még egy fél évre — f. év ápriltól számítva — meghosszabbíttatni ajánlja.

Mintán az alapító végrendelete egy egész évi meghosszabbításra hatalmazza fel az Akadémiát, bár Miskolczy Aladár már félévi meghosszabbítást kapott, most újra fél évvel meghosszabbíttatik.

121. A főtitkár jelenti, hogy *Asbóth* Lajos lev. tag ily című kézirati munkáját adta be megvizsgálás, illetőleg kiadás végett : »Az éjszakamerikai polgárháború története.«

Áttétetik a II. osztályhoz.

122. A bécsi cs. Akadémia az árvizek tanulmányára bizottságot nevezvén, a m. t. Akadémiát is közreműködésre hívja fel ; jelesül a folyóvizek állásáról netalán ösz-

szegyejtött több évi adatokat kér, s tájékoztatásul megküldi *Vex Gusztáv* erre vonatkozó munkáját s az arról szóló akadémiai véleményt.

Kiadatik a III-ik osztálynak, áttekintés, illetőleg véleményadás végett.

123. A magyar földrajzi társulat tudatja, hogy az osztrák-magyar monarchiát a párisi nemzetközi földrajzi gyűlésen az ottani cs. kir. főconsul Walcher lovag és miniszteri tanácsos úr fogja képviselni, egyszersmind, hogy a cs. kir. külügyminisztérium a congressusra vonatkozólag minden szükséges felvilágosítással szolgál, valamint a kiállításra szóló bejelentéseket is ő fogadja el; bejelentő ívek pedig, valamint a congressusra vonatkozó egyéb nyomtatványok, Aigner könyvkereskedésében kaphatók.

Áttétetik az archaeologiai bizottsághoz tudomás végett, ha ne talán a kiállításban részt akarna venni.

124. Ugyanazon társulat köszönetét fejezi ki, hogy könyvtárának az Akadémia két éven át helyet adott.

Tudomásul szolgál.

125. Megküldetett: »Programma Certaminis poetici ab Academia Regia Disciplinarum Neerlandica ex legato Henffliano indieti in annum 1875.« című körlevél 4 példányban.

Tudomásul vétetik s a netaláni pályázók a példányokból részesítendők.

126. A dorpati egyetem tudatja, hogy a Meteorologisches Observatoriumának szánt könyvküldemények jövőre Weihrauch tanárhoz küldendők.

Az Akadémiának Dorpaton csak az észttudós társasággal levén viszonya, áttétetik a könyvtári bizottsághoz véleményadás végett.

127. Bőja Gergely tanfelügyelő a fővárosi tanuló testületnek néhány kötet könyvet és egyéb kiadványokat kér adományoztatni.

Véleményre áttétetik az állandó könyvtári bizottsághoz.

128. Szegedváros közönsége a felállított városi közkönyvtár részére kéri, egészben vagy részben, az Akadémia kiadványait.

E kérést a m. kir. vallás és közoktatásügyi minisztérium 8030. sz. leirata is támogatja.

Mindkettő kiadatik a könyvtári bizottságnak véleményadás végett.

129. Az országos közléptanodai tanáregylet szintén kéri az Akadémia kiadványainak egy-egy példányát.

Véleményre áttétetik a könyvtári bizottsághoz.

130. Nemkülönben a vasmegyei régészeti egylet az Akadémiának a régészetre vonatkozó kiadványait kéri.

Áttétetik véleményre a könyvtári bizottsághoz.

131. A pozsonyi k. főgymnasium rendkívüli tanár értekezlete jegyzőkönyvének egyik példányát, a *Kolmár József-féle ösztöndíj-alapítvány* ügyében, küldi megőrzés végett.

A levéltárba teendő.

132. A váczii első általános iparegylet elnöke értesíti az Akadémiát: a) hogy az egylet gr. Széchenyi István halála napját ez évben gyászszünnepélylyel ülte meg, s azt jövőre minden évben tem i elhatározta; b) azon egyleti határozatról, hogy az Akadémia kerestessék meg az íránt, hogy »mivel az idén van 50 éves évfordulója Széchenyi első fölléptének az 1825. évi országgyűlésen, ez alkalommal tehát az évfordulati nov. 3-án az Akadémia díszszünnepélyt rendezzen, ugysis mint az Akadémia megalapí-

tása 50-ik éve megünneplésére* minek alapján az elnök úr felhívja ez ügyre az Akadémia figyelmét.

Az Akadémia örömmel veszi tudomásul a hazafiui kegyeletet, melyet a váczai iparegyesület gr. Széchenyi István dicső emlékezte iránt tanusít; s midőn egyrésről teljes lélekkel s a hála soha meg nem szünő érzelmeivel osztozik ama kegyeletben; másrésről tekintetbe kellett venni a körülményeket, melyek a bár Akadémiánk létrejövetelére oly döntő fontosságú hazafiui nagy ige és tett első nyilvánítása évfordulati napjának külön megünneplését nem mutatják czélszerűnek. Ugyanis az Akadémia, midőn saját megalakulása évéről, s ennek félszázados évfordulójáról van szó, az 1830-ik évnék ötvenes fordulóját sem mellőzhetné 1880-ban megünnepelni; közelebb pedig, talán már a jövő évben, a Széchenyi-szobor leleplezése alkalmával, ismét kell hogy ünnepély tartassék; az Akadémia tehát a Széchenyi-ünnepélyek nehány év alatti összecsoportosításával nem akarná mintegy köznapivá tenni a kegyelet azon magasztos nyilvánítását, melylyel Széchenyi halhatatlan emlékezetének mindnyájan tartozunk. Egyébiránt, a mi azon Akadémiánk létesültére oly hathatós mozzanatot illeti, annak hálás kiemelését a jelen évi ünnepélyes akadémiai közülésen az elnöki beszéd figyelmeztetés nélkül sem fogta volna elmulasztani.

133. A főtítkárr bemutatja az érkezett elismerő iratokat, illetőleg köszönő leveleket, azon társulatoktól és külső tagoktól, kik a részökre küldött akadémiai kiadványokat megkapták. Ezek: a székesfehérvári alreáltanoda, a beszercebányai kir. gymnasium, a nagy-enyedi ref. főiskola, a brassai ágostai gymnasium, a nagy-szebeni állami főgymnasium, az eperjesi kir. kath. gymnasium, a gyula-fehérvári Batthyány könyvtár, a máram.-szigeti ref. főtanoda, a sárospataki ref. collegium, a pozsonyi jogakadémia, a kolozsvári kath. lyceum, a kecskeméti ref. főiskola, a kassai állami főreáltanoda, a nagyváradai jogakadémia, a zágrábi jogakadémia, a nagy-szebeni »Verein für sieb. Landeskunde,« a kecskeméti kath. főgymnasium, a m.-vásárhelyi ref. collegium, a miskolci ref. lyceum igazgatóságai — végre Hauer és Birk k. tagok.

Tudomásul vétetett.

134. Ugyanaz bemutatja a márcz. 22-ki összes ülés óta érkezett csere, ajándék és köteles könyvpéldányokat. Ily rendben:

I. Testületektől.

Kön. Preuss. Akad. der Wiss. Berlin. a) Monatsbericht. Dec. 1874. b) Register für die Monatsberichte vom 1859 bis 1873. c) Monatsbericht. Január 1875.

Kön. Bayerische Akademie der Wiss. München. a) Sitzungsberichte. Philos. Philol. u. Hist. Cl. 1874. II. B. 2. II. b) Sitzungsberichte. Math. Physik. Cl. 1874. 3. II. Society of Natural Sciences. Buffalo. Bulletin. Vol. I. No 4.

R. Geogr. Society London. Proceedings. Vol. XIX. No 2. 3.

Société Hollandaise des Sciences. Harlem. a) Naturk. Verhandelingen. Deel. II. N. 3. 4. b) Archives. Tom. IX. 4. 5. Livr.

Société R. de Numismatique. Bruxelles. Revue. XXXI. Année 2. livr.

Society of Antiquaries. London. Proceedings. Vol. VI. No 2.

Histor. Verein von Oberpfalz. Regensburg: a) Verhandlungen. XXX. B. b) Verzeichniss über die Verhandlungen zu B. I—XXX.

Oberlausitzische Gesellsch. Görlitz. Neues Lausitzisches Magazin. L. B. 2. H. LI. B.

Académie R. des Sciences. Amsterdam : a) Verhandelingen. Deel. XIV. b) Verslagen en Mededeelingen. Afd. Naturk. Deel. VIII. Afd. Letterk. Deel. IV. c) Jaarboek 1873. d) Catalogus van de Beckery. Deel. I. Stuk. 1. e) Musa. Elegia Petri Esseiva. f) Processen-Verbaal 1873 —74.

Société des Sciences Phys. et Nat. Bordeaux. Memoires. Tom. I. Cah. I.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger 1875. N. 7. 8. 9.

K. k. Statist. Central-Commission. Bécs. Statist. Jahrbuch für das Jahr 1873. 6. H.

K. k. Geogr. Gesellschaft. Bécs. Mittheilungen. XVII. B.

Verein für Siebenb. Landeskunde. Nagy-Szeben : a) Der Siebenbürgisch-Sächsische Bauer. b) Beiträge zur Kenntniss Sächsisch-Reens. c) Geschichte der Terra Siculorum terrae Sebus.

Muzeum-egylet. Kolozsvár : a) Erdélyi muzeum. 1875. 3. sz. b) Évkönyv II. sz. Déli szláv Akadémia. Zágráb. Rad. Knj. XXX. 2 péld.

Angol kormány. London : a) Catalogue of Sanskrit Mss. Fasc. IV. b) Archaeological Survey of India. Vol. IV. c) Astronomical and Magnetical and Meteor. Observations made at Greenwich in 1872. d) The Cape Catalogue of 1159 stars, reduced to the epoch 1860.

Közös külügyminisztérium. Bécs. Atlas zu dem Mémoire über die Arbeiten zur Schiffbarmachung der Donaumündungen.

Közös hadügyminisztérium. Bécs. Militair-Statist. Jahrbuch für 1871. 2. Theil. 1872. 1. Theil.

M. kir. földmiv. minisztérium. Budapest. Közlemények a m. óvári gazd. akadémiának eszköz- és gép kísérleti állomás köréből.

M. kir. közokt. minisztérium. Budapest. Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1873. 6. Heft.

Püspöki hivatal. Vác. Schematismus cleri dioecesis Vaciensis ad 1875. 2 péld.

II. Magánosoktól.

Pietro Ellero. Bologna. Scritti minori.

Vinc. Chiocchio. Campobasso. Il medico pratico sollecito.

Erich Koschny. Leipzig : a) Philos. Monatshefte. XI. B. 3. H. b) Kirchmann : Über das Princip des Realismus.

T. I. Wiedemann. Pétervár. Grammatik der Estnischen Sprache.

I. H. Schwicker. Bécs. Zur Geschichte der kirchlichen Union in der Croatischen Militair-Gränze.

Dr. Arthur von Oettingen. Dorpat. Meteorologische Beobachtungen angestellt in Dorpat im Jahre 1872 et 1873.

Ch. E. De Ujfalvy. Paris. Revue de Philologie et d'Ethnographie. Tom. I. N. 3.

III. Köteles példányok.

Wigand Károly nyomdája Pozsony. a) Jamin : A kísérleti természettan tan-
könyve. b) A m. kir. minisztérium rendeleteinek gyűjteménye. 1874. évfolyam. c) Lan-
desgesetze des Jahres 1874. d) Berger : Geldbehandlung, Verwendung und Beschaffung.
e) Az 1874. évi országgyűlési törvényczikkek. f) Falvay : Deutsches Lesebuch. g)
Rosegger : Die Schriften des Waldschulmeisters. h) Magyar-német olvasókönyv. i)
Manzoni : A jegyesek (Regény).

Siegler Mihály nyomdája. Nyitra. Schematismus cleri dioecesis Nitriensis
pro 1875.

Tóth László nyomdája. Kecskemét. Kecskeméti kétes elmeállapotok a törvény-
szék előtt.

Pecsek Dániel nyomdája. Székelyudvarhely. Rédiger Géza költeményei. I. k.

Stein János nyomdája. Kolozsvár : a) A kolozsvári m. kir. egyetem tanrendje
1874/5. nyári szakára. b) Ugyanannak Almanachja 1873/4-ről. c) Jelentés a kolozsvári
egyetem természettani intézetének jelen állapotáról.

Gött János nyomdája. Brassó. Ceamai nova carte de Bocate.

Gyulai István nyomdája. Arad. Csík : Vezérkönyv a méterrendszer tanításához.

Városi nyomda. Debreczen : a) Latin mondattan. b) Magyar prot. egyházi és
isk. Figyelmező. V. évfoly. 2. füz. VI. évfoly. 1. 2. 3. füz. c) Gyakorlati könyv.

IV. Saját kiadásbeli munkák.

- a) Term. Értek. V. köt. 6. 7. 8. 9. 10. sz.
- b) Math. Értek. III. köt. 6. sz.
- c) Történelmi Tár. XX. XXI. köt.
- d) Monumenta II. oszt. XXII. köt.
- e) Nyelvtud. Értek. IV. köt. 7. 8. sz.
- f) Értesítő. 1875. 1. 2. sz.

Pótlék az 1875. márcz. 22. összes ülés 96. sz. végzéséhez.

Könyvtári szabályok.

I. A köz-olvasó-terem szabályai.

1. § A M. T. Akadémia könyvtárának köz-olvasó tereme nyitva áll nemcsak az
akadémiai tagok, hanem mindenki előtt, a ki tudományos célból ohajt olvasni, oly
megszorítással, hogy a főgymnásiumok és reáltanodák tanuló ifjúságából csak a VII.
és VIII. osztály tanulói, a mennyiben igazgatóik bizonyító levelével vannak ellátva,
nyernek bejárási jogot.

2. §. Az 1. §-ban megnevezett közönség számára a köz-olvasóterem naponkint
délutáni 3 órától 7 óráig áll nyitva.

3. §. Az akadémiai tagok, egyetemi tanárok és külföldi vendégek számára a köz-olvasó-terem a délutáni órákon kívül naponként déli 11 órától 1 óráig is nyitva áll.

4. §. A könyvtár zárva van az olvasó közönség előtt :

- a) vasárnapokon, újév napján, továbbá husvét, pünkösd és karácsony két-két napján ;
- b) az akadémiai köz-ülés napján ;
- c) július 15-től szeptember 15-ig.

5. §. A könyvtár köz-olvasó-teremét látogató vendégek nyomtatott kérő lapokra írják a könyv címét, saját nevüket és lakásukat. Az ekkép betöltött kérőlap a könyvtár tisztjéé kezei közt marad.

6. §. Rendszerint csak egy kötet adatik ki olvasás végett egyszerre. Midőn azonban valamely munkának helyes használata, vagy a tudományos cél több könyvnek használatát kívánná, ez is megengedett.

7. §. Hasonlóképp megengedett, hogy az olvasó egymásután több különböző munkákat is kaphasson. De tervetlen pusztá kapkodást eláruló követelések visszautasíthatóak.

8. §. Kivonatokat, másolásokat és jegyzéseket csak írómmal szabad tenni, s e célra az olvasó maga köteles magát papírral ellátni. Erre nézve a legnagyobb vigyázat és tisztaság ajánlatik, nehogy a könyveken, rajzokon, abroszokon stb. folt vagy sérelem ejtessék. Viaszsral vagy olajjal itatott és szalmapapíroson át rajzolás; továbbá javításoknak és jegyzéseknek könyvekbe írása, levelek behajtása, végre könyveknek alátételül használása nem engedetik meg.

9. §. Ha az olvasó valamely munkán sérelmet ejtene, a kár teljes megtérítésével köteles ; s mielőtt ezt teljesítené, a könyvtárt nem használhatja.

10. §. Az olvasó-teremben a legnagyobb csend követeltetik ; egymás között, vagy akár a tisztekkel való fenhangon beszélgetés, úgy szintén minden láborgatás tilos.

11. §. A tisztviselők és szolgálk kötelesek minden olvasóval udvariasan banni, ohajtásaikat a szabályok határai között készséggel teljesíteni ; viszont az olvasóktól is ezek irányában illedelmes viselet váratik.

II. Az akadémiai könyvtár könyveinek kikölcsönzését illető szabályok.

1. §. A könyvtár tisztviselősége a Budapesten lakó akadémiai tagoknak és egyetemi tanároknak, azon órákban, midőn a könyvtár nyitva áll, a két havi szünet alatt pedig minden hétfőn déli 11—12 között, nyomtatott térítvény aláírása mellett, egy hónapra adhat ki könyveket használat végett.

2. §. Az egy hónap elteltével a kölcsönvevő maga tartozik visszaküldeni a kivett könyvet, szabadságában állván azt, ha időközben más nem jelentkezett, ismét egy hónapra magához venni.

3. §. A mennyiben a kölcsönvevő a 2. §-ban kiemelt köteletségének meg nem felel, a könyvtár tisztviselősége tartozik a könyvtár egyik szolgálját a kölcsönvevő könyvekért küldeni, kinek a kölcsönvevő minden térítvény után 20 krt tartozik fizetni.

4. §. A kölcsönvevők halálozása esetére a könyvtár tisztviselősége tartozik a kölcsönvevő könyvek visszaszerzéséről haladéktalanul gondoskodni, és eljárásáról a könyvtári bizottságnak jelentést tenni.

5. §. Vidéken lakó akadémiai tagoknak csak a könyvtári bizottság megegyezésével küldhet a könyvtár tisztviselőse könyveket. A levél, melyben ezeket kéri, ideiglenes térítvénynek tekintetik, míg a küldött könyvekhez csatolt formaszerinti térítvényt aláírásukkal ellátva, posta fordultával tartoznak bérmentesen visszaküldeni, valamint két hónap leteltével saját költségükön, a kölcsönvett könyveket is, megfelelő értékbiztosítással. Azoknak, kik e kötelességeknek meg nem felelnek, többé könyvek nem kölcsönözhetnek.

6. §. Budapesten lakó nem akadémiai tagok, csupán a könyvtári bizottság megegyezésével, s általa meghatározandó biztosíték mellett, kaphatnak ki könyveket.

7. §. Felütő munkák, melyekre a könyvtárban folytonosan szükség van; továbbá ritka munkák, melyeket elveszés esetén nehéz volna visszapótolni; sok kötetű munkák egyes kötetei (kivéve oly munkákat, melyeket a könyvtár több példányban bir) és végre kéziratok rendszerint nem adatnak ki a könyvtárból. A lehető kivételeket esetről esetre a könyvtári bizottság határozza meg.

8. §. A kölcsönzésekről két kölcsönkönyv vitetik, a melyek egyikében a kölcsönadott könyvnek címe, a másikban pedig a kölcsönnevűnek neve iratik ki vezérszóul; mindkettőben a kölcsönadás napja és a visszatérítés határideje bejegyzendő. A térítvények gondosan őrzendők, s csak a könyvek sértetlen visszaadása után adatnak vissza.

III. A könyvtári bizottság.

1. §. A könyvtár bizottságának tagjai: az Akadémia elnökei, főtítkára, az osztályok elnökei és titkárai, végre a főkönyvtárnok.

2. §. A könyvtári bizottság minden összes ülés napján tart ülést. Határozathozatalra legalább öt tag jelenléte szükséges.

3. §. A könyvtári bizottság feladata:

- a) a könyvtár kezelése, rendezése, kiegészítése és lajstromozása tárgyában rendelkezni, a főfelügyeletet gyakorolni, és esetleg javaslatait az Akadémia elé terjeszteni;
- b) az újabb könyvek szerzése iránt az Akadémia egyes osztályai és bizottságai, úgy szintén a főkönyvtárnok által előterjesztendő javaslatokat és kívánatokat tárgyalni;
- c) a vidéki akadémiai tagok és a Budapesten lakó nem akadémiai tagok kölcsönzési kérelmei tárgyában határozni;
- d) a könyvadományozásokat és a csereviszonyokat illető kérvények és előterjesztések tárgyában javaslatokat tenni;
- e) működéséről évenként az Akadémiának rendszeres jelentést előterjeszteni.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ó J E.

Tizennyolczadik akadémiai ülés.

A II. osztály ötödik ülése.

1875. május 3-án.

Zsoldos Ignác r. tag, majd Horváth Mihály osztályelnök elnöklése alatt.

126. (17.) *Wenzel Gusztáv* r. tag felolvassa ily című értekezését: »Az egykori kir. curia (1723—1778.) döntvényeinek jelentőségéről az újabb magyar jog és jogtudomány alkotásában.«

127. (18.) *Mátyás Flórián* l. t. előadja »Egyházviselési Régiségek«-ről szóló értekezését. Kivonatban így:

Művészeink a 10-ik és 11-ik századi püspököket, Sz. Adalbertet, Anasztázt, Gellértet és Mórt, nem római hanem görög-egyházi viselettel, vállat verő üstökkel és szakállal ábrázolják.

Vagy Schwartz Godofréd elméletét fogadták el, mely szerint a magyarok keresztény hitre térítését nem a római, hanem a keleti görög-egyháznak kell tulajdonítanunk (Initia religionis christianae inter Hungaros ecclesiae orientali adserta. 1740); vagy ismeretlen előtők a római egyház fegyelmi története. Az is meglehet, hogy amaz ismeretes közmondás szerint: pictoribus atque poetis stb. magoknak korlátlan szabadságot követelnek.

Ily szabadság gyakorlása korunkban meg nem engedhető. Apostolokat hosszú vendéghajjál, Ábrahámot Izsákra irányzott pisztolylyal, ma már egyházaink egyikében sem fogadnának el. Az is kétségtelen tény, hogy a kereszténység alapítása és terjesztése honunkban, a római egyház érdeme. Nem tulajdoníthatjuk tehát ama téves jellemzést egyébként, mint járatlanságnak egyházunk fegyelmi történetében.

Nem fogadhatjuk el mentségül a hivatkozást Oláh Miklós, Veráncz, Pázmán szakállos képeire; mert ezen egyháznagyok 16. és 17-ik századiak: nem az utalást külföldi művészek bevett szokására; mert ellenkezőleg számos példával lehet bizonyítani, hogy az újabb képrás és szobrászat, az alakok helyes korjelmezére fő figyelmet fordít, s csak mázoló és

kőfaragó, nem valódi művész az, ki ma 11-ik századi római szertartású püspököt görög-keleti paptól nem tud megkülönböztetni.

A képző művész jelmez- és környezetbeli eljárása négy szempontból tekinthető.

1. Midőn az alak viseletében és környezetében kora szokásaival teljesen egyezik.

2. Midőn a képzett személy eltér ugyan viseletében a korában divatoztól; de az eltérés olyan, melyet csak kevés szaktudós vehet észre. Vagy midőn rangot, méltóságot mostani szokás szerint különböztet a művész, habár az adott korban az nem, vagy másképp létezett is. Például: Sz. Ágoston mai divatu püspöksüveggel; I. Gergely pápa három koronás tiarával fején. Ez tűrhető, sőt némelyek szerint nagyobb közönség érdekében, épen szükséges.

3. Oly jelmez- és környezetbeli tévedés, mely a nem épen szaktudós szemlélőt is, kor, nemzetiség, vagy egyházi szertartás tekintetében bántja. Ez megrovást érdemel: mert a művész célt tévesztett képével, kielégítő érzet helyett bosszankodásra adván okot.

4. Oly tévedések, melyek miatt a személy egyáltalában fel nem ismerhető; vagy ha igen — az gúny tárgyává válik. Például: parókás apostolok; Abrahám pisztolyal kezében.

Adalbert és Anasztáz szakálla, Sz. István keresztelésénél, és koronázásánál, a harmadik szempont alá esik.

Egykorú írókkal bizonyíthatjuk, hogy a 10-ik században úgy szerzetesek mint világi papok hajat és szakállt nyirtak. Maga Szt. Adalbert az esztergomi főkapitán 1285-i kisebb pecsétén sima arccsal látható.

A 11-ik század fegyelmét nem csak egyes példákból, de Caerularius Mihály konstantinápolyi patriarcha és Humbert római kárdinál vitáiból is teljesen ismerjük. (Cod. Diplom. I. 374. 380.). Ezek szerint a keletiek majdnem dogmatikai fontosságot tulajdonítottak a papi szakáll-viselésnek, s kárhoztatták a szakállatlan nyugotiakat.

II. Sándor pápa (1061—1073.) sajátkezüleg kezd nyírni egyelőtte szakállasan megjelent papot. VII. Gergely pedig (1073—1086.) nemcsak meborotváltatja a szárd érseket, hanem a szakállatlan viseletet a kereszténység első kezdetétől, »more Romanae ecclesiae in toto occidente a Christianae religionis primordiis servato« — származtatja (Lib. 8. epist. 10.) Végre kortársa Damiani Péter kárdinál († 1072.) még magát Sz. Pétert is szakáll nélkül képzeli. (Lib. 8. epist. 20. Edit. Paris. I. p. 243.).

Tehát 11-dik századi püspökeink szakállal képezése, csakugyan szémsértő idétlenség.

Mi Veráncz, Pázmán s több közel korbeli püspök és pap viseletét illeti, ezen ismételve változott szokás történetéről röviden ezeket jegyezzük meg.

A 12-ik században III. Sándor pápa (1170.) így rendelkezik: »Cle-

rici qui comam nutriunt et barbam, etiam inviti a suis archidiaconis tondeantur.» (Decretal. III. l. 7.)

A 13-ik században csak a Ferencz-rendi papok nyertek pápai engedélyt szakállviselésre, 1236-ban. Azelőtt ők is rendesen borotválkoztak. E körülmény csak 60 évvel azután, elkerülé VIII. Bonifác pápa figyelmét; ki 1296-ban a Lateráni egyház talaján Sz. Ferencz és Antal képeit rakatá mozaikban, mindkettőt szakállosan. Holott 1231-ben 36 éves korában elhunyt Antal egykoru páduai képe sima arczczal ábrázolja őt; valamint Arezzoi Benedek azon rendi papot is 1224-iki siremléke. Honunkban is Roland veszprémi püspök 1226-iki tojásdad pecsétén szakálatlan alak szemlélhető.

A 14-ik században több emlék az addig dívott fegyelmi viselet fenntartását bizonyítja. Az esztergomi főkáptalan 1365-iki nagyobb pecsétén királykoronázó érsek; — 1301. Episcopus Amianus siremlékén Pécsétt; 1365. és 1374-iki siremlékeken Pannonhalmán mind szakállatlan egyháznagyok képei láthatók.

A 15-ik század első feléből Valentin kárdinál Pécsmegye kormányzója 1408-iki, — és Henrik pécsi püspök 1444-iki siremlékek hasonló fegyelmi viseletről tanuskodnak. E század második felében kezd lábra kapni a bajusz — s végre szakáll-viselés; de ez nem általános; mert a Decretálék 1509-iki kiadása czimlapjánál látható fametszvény miséző papot tüntet elő tonsurával, szakáll nélkül, és keleties kivágtatlan casulában. X. Leo pápa 1513-ban határozottan tiltja a fegyelmi rendeletek megszegését: »Clerici — tam beneficiati, quam in sacris ordinibus constituti comam, neque barbam non nutriant.« (Septimi Decr. I. 4. 5). Bakacs Tamás érsek is még tonsurált és borotvált; miről főnmaradt érme tanuskodik.

1521. után VII. Kelemen pápa példájára közönséges a szakáll-viselés. IV-ik Pius 1560-ban már csak a tonsurát követeli papjaitól; ezt is csupán Róma városában. (Septimi Decr. III. l. 2.)

Utolsó szakállas esztergomi érsek Kolonics († 1707.), miután XII. Incze pápa új szokást kezdett vól 1692-ben. Utolsó szakállas pécsi püspök Radonai († 1703.). A latin szertartásuak szakállviselése 170 évi időközön divatozott. A bajuszt tovább is viselték. Dugónics írja: »A papi bajusznak közönséges letevése nem régi; 1770-ben láttam még bajuszos plébánosokat és kanonokokat.« Példabesz. I. 90.

Jó lenne, ha ezek felől képző művészeinket felvilágosítanók, s csak kifogástalan művekkel díszítenők nyilvános épületeinket.

128. (19.) *Fraknoi Vilmos* r. t. ily czímű dolgozatát olvassa fel »Mária királyné állása a reformatio irányában.«

129. (20.) Olvastatik *Toldy Ferencz* r. tagnak, mint a Történelmi Bizottság előadójának »Jelentése a Történelmi Bizottság 1874/5-ik évi munkálkodásáról,« mely így szól:

Tisztelt osztály!

Eszteendeje, hogy szerencsém volt a történelmi bizottság 1873/4-ik munkálkodásairól e helyen átnézetet adni. Ma, e jelentéshez csatlakozólag, a most végződő akadémiai év sikerei- és intézkedéseiről értesítem a tisztelt osztályt.

A bizottság szőtt összeköttetései segédelmével folytatta a hazai történelem felvilágosítására szolgáló nyomozásokat és emlékek másolásait Európaszerte, Spanyolországtól Moszkváig. Névszerint; a *simancasi* spanyol államlevéltárban dr. *Fraknoi Vilmos* bizottsági tag kijegyzései alapján megtörtént 940 okmány másoltatása 1272 iven, melyek a XVI. századbéli országgyűléseinket illető, V. Károly és II. Fülöp spanyol királyokhoz tett követi jelentéseket tartalmazzanak. Köszönettel illik e helyett b. Graveneg Ottó austro-magyar diplomáciai ügyviselő úr szíves készségét felemlítenem, ki a másolások eszközzésében és azoknak hivatalos úton s így biztosan és majdnem költség nélkül kezünkhez juttatásában buzgón közbenjárt. — E közben Óváry Lipót úr viszont *Nápolyban* másolt újabban az Anjou-kori külviszonyok felderítésére szolgáló, dr. Wenzel Gusztáv biz. tag által postulált, emlékeket. — *Rómában* *Türkányi* apát s akad. tag úr szerencsés személyes közbenjárásának köszönjük, hogy az 1873-ban előttünk megnyitni nem akaró Vaticán levéltárában részünkre a másolások derekasán folytak. — A Mátyáskori külügyek részletes ismerete érdekében az illető albizottság *Mantua, Modena és Párma* levéltáraiban folytattat másolásokat. — *Danckában* *Möschke* porosz kir. őrnagy úr s a II. Rákóczi Ferenczcel 1711-ben oda kivándorolt Meskó Ádám ősnokája, sziveskedik az ottani levéltárban általa felfedezett s a magyar történelmet érdeklő, százakra menő actákat, Mátyás s Ulászló királyok korából, kérésünkre másoltatni; — míg Pavinsky Ádám varsói tanár a *varsói* lengyel státuslevéltárban folytatja a *Supala Ferencz*, azóta ellhunyt utazónk kijegyzései alapján a másolásokat, melyek közül kilencz darab a Hunyadiak korából és kettő a XVII. század elejéről már meg is érkezett. — Ugyan Varsóban *Géresi Kálmán* úr Schydlowyecz Kristóf lengyel követnek az 1523. október 16-ától azon évi december közepéig Ferdinánd osztriai főherczeg és II. Lajos m. király által tartott bécs-njhelyi congressusnál viselt követségi diáriumát másolták számunkra. — Szintén Varsóban *Rómer Flóris* apát és akad. r. tag, a gr. Krasinsky-könyvtárban fedezte fel egy ismeretlen munkáját II. Rákóczi Ferencznek »De Potestate, dedié a Jean Jablonovsky Palatin de Russie« 1714. évből, melynek e fejedelem sajtó alatt lévő minden munkái számára lemásoltatása iránt szintén megtétettek a szükséges lépések, — *Bécsben* a cs. k. titkos levéltárban folytattatnak ez évben is nagyban az országgyűlési emlékek másolásai.

Mig ezek így a hazán kívül, *Budán* a kamarai levéltárban, valamint a gr. Erdődy István hazafiui készségéből folyton rendelkezésünkre álló vörösvári Rákóczi-levéltárból a II. Rákóczi Ferencz történetére szolgáló levelezések másolása szintén nagyban folyt *Thaly Kálmán* biz. tag felügyelete mellett.

Intézkedett a bizottság az erdélyi magyarok és székelyek jogemlékeiknek a XVI. századtól a XVIII-dikig terjedő összegyűjtése iránt is, melyekhez Libloy *Schuller Frigyes* nagy-szebeni tanár készségéből 11 füzetnek remél legközelebb birtokába jutni. Másfelől *Thalcic Iván* zágrábi főegyházi levéltárnok úr e nyáron a dalmát levéltárakat fogja részünkre magyar történelmi irányban átvizsgálni; sőt *Knauz Nándor* kanonok és biz. tagtól, a XVI. század történetére tartozó okmánytár összeállítására is van kilátásba helyezve az esztergomi érseki levéltárból.

Mindezen készülétek részint sajtó alatt levő gyűjteményeinkben, részint ezek későbbi köteteiben fognak érvényesíttetni; s a tisztelt osztály e jelentésekből képes lesz megítélhetni, mily világosság fog ez ügyekvések folytán lassankint, különböző korbéli történelmünk részleteire, névszerint a beléltre, a jogi fejleményekre, a kül-

viszonyokra terjedni; mint fog e tömeges adatszerzés főleg a jövődöbéli oknyomozó történetíróknak kezökre dolgozni.

Áttérek ezek után jelentésem második részére: *kiadványainkra*.

Mindenek előtt van szerencsém a *Történelmi Tár* három új kötete, a XIX. XX. és XXI-nek megjelenését bejelenteni. E gyűjtemény, melynek rendeltetése kisebb történelmi kútföket, valamint ilyek alapján és közlése mellett feldolgozott szakaszokat közölni, e három kötetben több becses okmánytáron kívül — melyek Knauz XIV. századbéli Kondé-féle, Szilágyi Sándor 1552—1623. közti vörösvári okmányai, Thaly Kálmán közléséből Bocskay István levelei, és Érdy János éremtani egyvelege, — úgy Mazza Antal egykorú bö jelentésén kívül Buda 1541. évi végzetes bevételéről, — Erdély története van főleg képviselve Jakab Elek társunk két nagy dolgozata által: *Az erdélyi nemzeti fejedelemség utolsó évei*, Sándor Pál 1687—9. közt itt közlött hagyományai alapján egy elsőrangú kútfőmunka, és a XXI. kötetet egészen betöltő tanulmány: *Az utolsó Apafi*, gazdag okmánytárral, mely Erdélynek az austriai láz alá menése időszakát a közlött, eddig ismeretlen, oklevelek alapján, valahára igaz világításban tünteti fel s így e dolgozatok a hazai történelemhez nevezetes kiegészítést hoznak.

Továbbá a m. történelmi emlékek gyűjteménye, mely hazai történetírásunkban egy új időszakot indított meg, mind az által, a mit adtak, mind az által, a mit példajokkal előidéztek, az akadémiai évben, legnagyobb részt szokatlan kiterjedésű kilencz kötettel gyarapodott, t. i. 335 iven. E tömeg a gyűjtemény négy osztálya közt ekkép oszlik fel:

Első osztály: Okmánytárak: XXII. kötet: Árpádkori új okmánytár, XII. kötet, vagyis a harmadik folyam II. kötete (1270—1301.) *Wenzel Gusztávtól*. — XXIII. kötet: Okmánytár II. Rákóczy György diplomaciai összeköttetéseihez (1648—1660) *Szilágyi Sándortól*. — XXIV. kötet: A két Rákóczy György fejedelem levelezése (1632—1660) szintén *Szilágyi Sándortól*.

Második osztály: Írók: XXII. kötet: Kritóbulosz, az utolsó byzanti történetíró: II. Mehemet élete, a Dethier Antal akad. tag által kiadott görög szöveget fordította Szabó Károly akad. r. t. — XXVII. kötet: Történelmi naplók (1663—1719.) *Thaly Kálmántól*. — XXX. kötet. Verancsics Antal m. kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái. XII. és utolsó kötet, az egész gyűjteményhez szolgáló név- és tárgymutatóval, *Wenzel Gusztávtól*.

Harmadik osztály: Országgyűlési emlékek: II. kötet: Magyar országgyűlési emlékek, történeti bevezetésekkel. II. kötet (1537—1545) *Fraknoi Vilmostól*, — s ebből külön a magyar országgyűlések történetei 1537—1545.

Negyedik osztály: M. Diplomaciai Emlékek: I. és II. kötet: M. Dipl. Emlékek az Anjou-korból: (1268—1470). *Wenzel Gusztávtól*.

Ezekhez számítható még a bizottság segélyezésével megjelenő *Hazai Okmánytár*nak, melyet Ipolyi Arnold, Nagy Imre és Véghely Dezső urak szerkesztenek, V-dik, már megjelent kötete, 1199-től 1581-ig terjedő tartalmával, s a VI-dik kötet, mely sajto alatt van.

Íme mily tömege ismét az ily kútfői emlékeknek, különösen a XIII. s a XVII. századból; s ez utóbbiak közt mennyi, mely nemcsak a polgári történet, hanem a belélet s a külviszonyok ismeretét is meglepőleg előmozdítja. — Mennyi új világossá-

got derit az Országgyűlési Emlékek kötete a XVI. század országos életére, mely a Corpus Juris öt országos és egy slavoniai gyűlése helyett nyolcz országos, huszonegy részleges, hat erdélyi és hét slavoniai, összesen *hat* helyett *negyvenkét* gyűléssel ismeret meg! — Mennyi új fény sugárzik a Diplomaciai Emlékek két zömök kötetéből történetünk Anjou-századára, melyben hazánk először nyult be, még pedig hatalmas kézzel, a diplomatia útján is Európa viszonyaiba, holott mily kevés az, mit e téren történelmünk eddig tudott.

Megemlítvén még, hogy a mult években közzétett Török-Magyarkori Államok-mánytár hét kötetéhez, Szilády és Szilágyi társaink buzgósa után, külön füzetben »Név- és Tárgymutatót« is adtunk, befejeztem rövid évi jelentésemet, köszönetet mondván a bizottság nevében különösen az Akadémia tisztelt másod-elnökének, hogy a kor nyomasztó viszonyai közt is oda hatni méltóztatott, hogy a hazai történelem előmozdítására az Akadémiának juttatott országos segély a folyó évben se vonassék meg a bizottságtól, mely ezentúl is rajta lesz e segély czélszerű felhasználása által az osztály bizodalját kiérdemelni.

Az Értesítőben közrebocsáttatik.

Tizenkilenczedik akadémiái ülés.

A III. osztály ötödik ülése.

1875. május 10-ik.

Sztoczek József r. tag osztályelnök elnöklése alatt.

131. (16.) *Szily Kálmán* mint megválasztott rendes tag székét foglal: »A hőelmélet második alapelve levezetve az elsőből« értekezéssel. Kivonatban így:

Nincs olyan elmélet s nem is lesz soha, mely a be nem bizonyítható, meg nem magyarázható alap-föltevéseket, axiomákat egészen nélkülözhetné. Még a legtökéletesebb theoria is, a matematika, mint tudva van, be nem bizonyítható, meg nem magyarázható axiomákból indul ki. — Így van ez az elméleti természetben is. Bármennyire fejlődjenek és tökéletesedjenek is idők jártával a physikai theoriák, mégis mindig bizonyos alap-föltevésekből, alaptételekből fognak kiindulni, melyek magukban véve meg nem magyarázhatók. *De annál tökéletesebbnek tartandó valamely elmélet, mentől kevesebb ily be nem bizonyítható alap-föltevésre van szüksége, és mentől több és mentől többféle tényt képes magába foglalni.*

A melegség mechanikai elmélete, a mai állásában, két ily fundamentalis elvre, két ily főtantételre van alapítva. Az első főelv (a Mayer-Jouleféle) nem egyéb, mint az erély megmaradása elvének, ezen universalis elvnek, alkalmazása a melegségre, s közönségesen így szokott formuláztatni:

»A munka átalakulhat melegséggé, és viszont a melegség munkává; s e közben az egyik mennyisége mindig aránylagos a másik mennyiségével«.

A második főelv (a Carnot- Clausiusféle) nem hagyja magát oly egyszerűen kifejezni s nem is illeszthető oly könnyen egy általános fizikai elv ráájába mint az első. E második főelv, Clausius formulázása szerint, így hangzik:

»Valahányszor melegség munkává alakul, de úgy, hogy a közbenjáró test állapotában maradandó változás nem áll be, mindannyiszor bizonyos melegmennyiségnek át is kell menni valamely melegebb testből hidegebbe; és e két melegmennyiség viszonya nem függ a közbenjáró test minőségétől, hanem csupán annak a két testnek mérsékletétől, melyek között az átmenetel történik«.

Nyilvánvaló, hogy az ily complicált tétel, a milyen ez, bármennyire egyezzek is a tapasztalati tényekkel, még sem fogadható el egyszerű axioma gyanánt. Keresni kellett valamely, könnyebben kifejezhető, világosabban elképzelhető alap-elvet, melyből azután a Carnot-Clausiusféle elv matematikai szigorúsággal levezethető legyen. És találtak is többféle ily kisegítő új elvet a főelv levezetésére.

Tartsunk egy rövid szemlét azok fölött a hypothetikus **mellék**-elvek fölött, melyeket a Carnot- Clausiusféle fő elv levezetésére javasoltak. E hypothéseket a könnyebb áttekintés végett két csoportba osztályozzuk. Az első csoportba sorozzuk azon hypothesiseket, melyek általában a melegségnek mint agensnek magaviseletére vonatkoznak, a nélkül hogy azt a kérdést, minő mozgás legyen a melegség, feszegetnék. A második csoportba sorozzuk azon hypothesiseket, melyek a melegségi mozgás minőségét illetik.

Az első csoportba (a thermikus hypothesisek csoportjába) a következők sorozhatók:

1) A Clausius axiomája, melyet a berlini Akadémián az 1850-ik évi február havában tartott alapvető értekezésében javasolt először s melyet utóbb több ízben bővebben is kifejtett, t. i. *»hogy a melegség magától sohasem megy a hidegebből melegebbre.«*

2) A Thomsonféle axioma, mely szabad fordításban így hangzik: *»Valamely test melegségéből mechanikai munkát csak úgy nyerhetünk, ha környezetében nálánál hidegebb test is van.«*

3) A Clausius második hypothesis, melyet a disgregatióra vonatkozó értekezésében állított fel s mely így hangzik: *»a mechanikai munka melyet a melegség valamely test disgregatiójának változtatásában végezhet, aránylagos az abszolút mérséklettel, a melynél a változás történik.«*

4) A Belpaire axiomája, mely szerint *valamely végtelen kicsiny mérsékletű isothermikus transformationál a munkává alakult erély mennyisége is csak végtelen kicsiny lehet.*

Ezek ama thermikus hypothesisek, melyek a Carnot-Clausiusféle elv levezetésére tudtommal javaslatba hozattak.

Az e végből javasolt *dynamikai hypothesisek*, melyek tehát a melegségi mozgás minőségére vonatkoznak, tudtommal a következők:

1) Az úgynevezett molekuláris vortexek hypothesise, melyet 1851-ben Rankine állított fel, s mely szerint a testrészecskék köralakú áramokban keringének.

2) A kerengő áramok hypothesise (circulating streams of any figure whatever), melyet ugyancsak Rankine 1852-ben fejtett ki s 1865-ben jelentékenyen egyszerűsített.

3) A periodicus mozgás hypothesise, melyet Boltzmann 1866-ban alkalmazott a második főelv levezetésére.

4) A quasi-periodikus mozgás hypothesise, melyet Clausius 1871-ben tárgyalt először s azóta több nagy értekezésben bővebben kifejtett.

Ezek azon hypothesisek melyeket a második főelv levezetésére ekkoráig alkalmaztak. Leginkább el vannak terjedve és minthogy legplausibilisebbek, legtöbb keletre is találnak közöttük: a Clausius axiomája és a Thomson-féle axioma.

De vajon nem lehetne-e a második főelvet egyenesen az első főelvből minden további föltevés statuálása nélkül levezetni. Ha ez sikerülhetne, úgy a hőelmélet tényleg csak egy tételre lenne alapítva, t. i. arra, melyet az erély megmaradásának universalis elve fejez ki.

E kérdés ekkoráig nemcsak hogy megoldva, de még megvizsgálva sincs igazán. Tudtommal csakis Rankine és Clausius szóltak e kérdéshez, s ezek is csak úgy mellékesen, odavetve. Rankine a Philos. mag. IV. ser. 7-ik kötetében a 250-ik lapon így nyilatkozik: »most arra a következésre jöttem, hogy Carnot törvénye a hőelméletben nem független elv, hanem mint következmény levezethető a melegség és mechanikai munka kölcsönös átalakíthatóságának egyenleteiből.« S hozzá teszi, hogy ezt meg is mutatta értekezése első fejezetében; azonban elfeledi, hogy az idézett első fejezetben nagyon is hypothetikus alapra állott, midőn többek között a mérsékletet ekként értelmezte: »a mérséklet függvénye a molekulár vortexek keringési sebességi négyzetének, elosztva az atom-atmosphaerák rugalmassági együtthatójával.« Természetes, hogy az ily complicált hypothesisre alapított levezetést senkisé sem tartotta elfogadhatónak. Rankine következtetése e szerint nem egyéb mint pusztá állítás, melynek bebizonyításával adós maradt. — Clausius meg éppen csak egész mellékesen érinti e kérdést azon előadásában, melyet a német természetvizsgálók és orvosok 41-ik gyűlésén Frankfurtban tartott, midőn t. i. így szól: »de van még egy második tétel is, mely amabban [t. i. az elsőben] nem foglaltatik benne, és a melyet külön be kell bizonyítani, minthogy a két tétel együtt véve formálja azt a teljes alapot, melyen a mechanikai hőelmélet áll. — A mint látható, Clausius nyilatkozata homlokegyenest ellenkezik Rankinéval. Az egyik azt állítja — de be nem bizonyítja — hogy a második főtétel az elsőből levezethető; a másik pedig azt a véleményt fejezi ki, hogy a második főtétel nem foglaltatik benne az elsőben.

A jelen értekezés feladata e fontos kérdést tüzetesebben megvizs-

gálni és megmutatni, hogy a második főtétel az elsőből minden további mellék hypothesis nélkül is levezethető.

Mint székfoglaló bírálat nélkül kinyomatandó.

32. (17.) *B. Eötvös Loránd* 1. t. »Válasz Ketteler néhány észrevételére az észlelt rezgések intenzitása felett« cz. értekezést olvas. Az értekezés így szól:

A m. t. akadémia III. osztályának 1874-iki június 15-ikén bemutatott értekezésem »A rezgések intenzitásáról, tekintettel a rezgési forrásnak és az észlelőnek mozgására« azóta német fordításban is megjelent a Poggendorff által szerkesztett »Annalen der Physik und Chemie« czimű folyóiratban. ¹⁾

Ugyan e folyóirat 1875-iki 2-ik füzetében *Ketteler* bonni tanár kétségbe vonja állításaim helyességét. ²⁾

Értekezésemben ugyanis levezetve azon képletet, melyet az intenzitásra vonatkozólag már 1871-ben megállapítottam ³⁾, iparkodtam egyszerűsíteni *Ketteler* úrnak az enyimtől eltérő nézetét megczáfolni, melyeket 1873-ban »Astronomische Undulationstheorie« ⁴⁾ czimű munkájának függelékeiben tett közzé.

Ketteler ellenében azt emeltem ki leginkább, hogy a *sebességi amplitud* a rezgési forrás mozgásától csak annyiban függ, mennyiben e mozgás ama távolság módosítja, melyből a fényforrás az észlelővel rezgéseit közli. E távolság *hatási távolság* (active Entfernung) nevezve, szerintem a sebességi amplitud a közegnek valamely pontjára nézve a hatási távolsággal megfordítva arányos — s egyébként független a rezgési forrás mozgásától.

Ezzel ellentétben *Ketteler* bár fent említett művének 8-ik lapján kétségtelenül ugyanezen nézetből indul ki, mégis az intenzitást tárgyaló függelékben a 137-ik lapon a kiütési amplitudot

$$A = \frac{A_1}{\delta}$$

egyenlet által állítja elő, hol δ a hatási távolság jelenti s A , mint a rezgési forrás mozgásától független mennyiség szerepel. ⁵⁾ E szerint a kiütési amplitud volna azon mennyiség, mely a mozgástól kizárólag csak annyiban függne, mennyiben az a hatási távolság módosítja.

¹⁾ Ueber die Intensität der wahrgenommenen Schwingungen bei Bewegung der Schwingungsquelle und des Beobachters. Poggendorff's Annalen. Bd. 152, 513 — 535 l.

²⁾ Erwiderung auf einige Bemerkungen des Herrn Baron Eötvös P. A. Bd. 154. 260—271. l.

³⁾ L. A m. t. Akadémia Értesítője. Ötödik évfolyam 207-ik lap.

⁴⁾ Astronomische Undulationstheorie oder die Lehre von der Aberration des Lichtes von Dr. E. Ketteler. Bonn. 1873.

⁵⁾ Erre vonatkozólag lásd az »Astronomische Undulationstheorie« 140-ik, 143-ik és 144-ik lapján kimondott tételeket.

Nézetem helyességét s az ellenkezőnek helytelenségét említett értekezésemben úgy hiszem elég világosan kimutattam. Szükségtelennek tartottam egytől egyig megczáfolni azon kötes pontokat, melyek *Ketteler* munkájában még ezen kívül foglaltatnak; mert úgy véltem, hogy az intenzitásra vonatkozó képlet azon levezetése, melyet értekezésemben közöltem, a kérdést kellőleg fogja felderíteni. *Ketteler* újabb értekezésében ennek daczára az általam megállapított képlet helytelenségét törekszik kimutatni.

A sebességi amplitudot illetőleg e dolgozatában azon nézethez czatlakozik, melyből én is kiindultam.

Igy aztán egészen más tétélekhez jut mint »Astr. Undulationstheorie« czimű munkájában. *Ketteler* maga nem említi e körülményt s így szükségesnek tartom állításom igazságát idézetekkel bizonyítani.

Az »Astronomische Undulationstheorie« czimű munkában a 140-ik lapon a rezgési forrás mozgásának esetére vonatkozólag ez áll:

»Die Intensität ist also die nämliche, als wenn die Quelle fortwährend in der Entfernung D verbliebe.

D itt a pillanatnyi távot jelenti. Ugyanczen munka 143. lapján a következő tételt találjuk:

»Wie auch immer die Bewegung der Fixsterne beschaffen sein möge, die Intensität des in einer bestimmten Entfernung von ihnen wahrgenommenen Lichtes bleibt an einem im Raume als fest angenommenen Punkte die nämliche, als ob der Fixstern in der bezüglichen Entfernung in Ruhe wäre.«

E tétel

$$J = \mu \left(\frac{\Delta_1}{DT} \right)^2$$

egyenlet kifejezése, tehát a »bezügliche Entfernung« a D pillanatnyi távot jelenti.

Végre a 144-ik lapon ez áll:

»Wie also auch immer die relative Bewegung zwischen Fixsternen und Erde beschaffen sein möge, die Intensität des in einem bestimmten Abstände von ihnen wahrgenommenen Lichtes ist ausser von diesem nur noch abhängig von der absoluten Bewegung der Erde.«

Ezek szerint az észlelő és rezgési forrás mozgásának esetében az intenzitás a pillanatnyi távoltól s azon kívül csak az észlelőnek mozgásától függne.

Újabb értekezésében *Ketteler* egyenesen az ellenkezőt állítja, t. i. a 269-ik lapon:

»Wie auch immer die relative Bewegung zwischen Fixsternen und Erde beschaffen sein möge, die Intensität des in einem bestimmten Abstände von ihnen wahrgenommenen Lichtes ist nur abhängig von der absoluten Bewegung der Fixsterne.«

Ez újabb tétel azonban ugyancsak hamis képleteken alapszik.

Eltekintve egy szerencsétlen számítási hibától, mely *Ketteler* újabb értekezésében az intenzitásra vonatkozó képlet egész bevezetésén áthu-

zódik*), még egy fontosabb elvi hiba is zavarja az eredmény helyességét.

Ketteler szerint az intenzitás minden esetben ki van fejezve következő képlet által:

$$J = \mu \int_{t=0}^{t=1} u^2 dt$$

hol u az észlelő felületegységgel érintkező részecsek sebessége, μ pedig (*Ketteler* szerint) azoknak tömege.

Az intenzitás ismeretesen nem egyéb mint a hullám-felülethez párhuzamos felületegységgel az időegység alatt közölt rezgések eleven ereje.

A *Ketteler* által használt kifejezésben

$$\mu u^2 dt$$

e szerint nem egyéb mint a felületegységgel dt időtartam alatt közölt elevenerő. Ennélfogva a tömeg mely dt időtartam alatt eleven erejét az észlelő felületegységnek átadja:

$$= 2\mu dt$$

Az észlelő nyugvásakor e tömeg egy lemezben fekszik, melynek alapja a felületegység s melynek vastagsága az az út, melyet a rezgés a dt időtartam alatt befut. A rezgések terjedés-sebességét v -vel jelezve a lemez vastagsága $= vdt$, s így annak tömege:

$$= \sigma v dt$$

*) A $t = 0$ időpontra vonatkoztatott pillanatnyi távol (D) és a hatási távol (δ) közötti összefüggés megállapításánál (*Poggendorff's Annalen*. 154-ik kötet 264-ik lap).

$$\delta = \frac{D - (g - g') t_0}{1 - \frac{g'}{v}}$$

egyenletbe

$$t_0 = \frac{t \left(1 - \frac{g'}{v} \right) - \frac{D}{v}}{1 - \frac{g}{v}}$$

értéket helyettesítve, nyerjük:

$$\delta = \frac{D - (g - g') t}{1 - \frac{g}{v}}$$

nem pedig, mint *Ketteler*:

$$\delta = \frac{D \left(1 - \frac{g'}{v} \right) - (g - g') t}{\left(1 - \frac{g'}{v} \right) \left(1 - \frac{g}{v} \right)}$$

E számítási hibát e helyen azért említem föl, mert elhallgatása azon összefüggést tehetné kétségessé, melyet a pillanatnyi távol és a hatási távol között számításaim folyamában alapúl vettem.

hol σ a közeg sűrűségét jelöli. Az, a mit Ketteler μ -vel jelez, ez esetben:

$$\mu = \frac{\sigma v}{2}$$

Másként áll a dolog, ha az észlelő is mozog a közeg részeihez képest. Legyen $A_1 A_1$ az észlelő felület normál metszete a dt időtartam kezdetén, $A_2 A_2$ az észlelő felület normál metszete a dt időtartam végén. Az észlelő felület e szerint $Ol' = c'dt$ hosszal közeledett a rezgési forrás felé. A dt időtartam elején az észlelő felület az $A_1 A_1$ felületen fekvő pontok rezgéseit veszi fel.

A dt időtartam végén pedig azon rezgések jutnak az akkor $A_2 A_2$ -ben fekvő észlelő felülethez, melyek amaz időtartam elején egy az észlelő felülettel párhuzamos $F' F'$ felületből indultak ki.

Az $F' F'$ és $A_2 A_2$ felületek merőleges távolsága

$$QP = vdt$$

E szerint dt időtartam alatt a közegnek mind azon részei közlik eleven erejüket az észlelő felülettel, melyek $A_1 A_1$ és $F' F'$ között fekszenek. E réteg vastagsága:

$$= (v + c') dt$$

tehát a felületegységre vonatkoztatott tömege:

$$= \sigma (v + c') dt$$

Összehasonlítva ez eredményt a Ketteler által használt kifejezéssel, látjuk, hogy

$$2\mu dt = \sigma (v + c') dt$$

tehát

$$\mu = \frac{\sigma}{2} (v + c').$$

Ennélfogva μ az észlelő mozgásától függ s nem juthatunk helyes eredményhez, ha e mennyiséget, mint Ketteler teszi, e mozgástól függetlennek tekintjük.

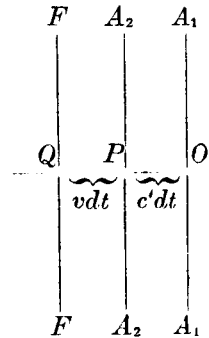
Különben az itt kijelölt uton könnyen juthatunk az intenzitás kifejezéséhez, Helyettesítsük

$$J = \mu \int_0^1 u^2 dt$$

egyenletbe μ -nek értékét, úgy lesz:

$$J = \frac{\sigma}{2} (v + c') \int_0^1 u^2 dt$$

tegyük, mint értekezésemben kimutattam

$$u = \frac{A_1}{\delta} f \left(\frac{v + c'}{v - c} t - \frac{D_0}{v - c} \right)$$

hol c és c' a sebességeket jelentik, melyekkel a rezgési forrás illetőleg az észlelő egymás felé közelednek, D_0 a pillanatnyi távolság $t = 0$ időpontban, A_1 pedig mint állandó szerepel.

E helyettesítés által nyerjük

$$J = \frac{\sigma}{2} (v + c') \frac{A_1^2}{\delta^2} \int_0^1 f^2 \left(\frac{v + c'}{v - c} t - \frac{D_0}{v - c} \right) dt$$

Tegyük továbbá

$$n T = 1 \quad \text{hol}$$

$$T' = \frac{v - c}{v + c'} T$$

az észlelt rezgési tartam

$$J = \frac{\sigma}{2} (v + c') \frac{A_1^2}{\delta^2} n \int_0^{T'} f^2 \left(\frac{v + c'}{v - c} t - \frac{D_0}{v - c} \right) dt$$

$$J = \frac{\sigma}{2} (v + c') \frac{A_1^2}{\delta^2} \frac{1}{T'} \int_0^T f^2(x) dx$$

ha tekintetbe vesszük, hogy:

$$\delta = \frac{v}{v - c} D$$

s az intenzitást azon esetben midőn $c = 0$ és $c' = 0$, J_0 -al jeleljük:

$$J_0 = \frac{\sigma}{2} \frac{A_1^2}{D^2} \frac{v}{T'} \int_0^T f^2(x) dx$$

úgy nyerjük

$$J = J_0 \left(\frac{v - c}{v} \right)^2 \left(\frac{v + c'}{v} \right)$$

Ez úton tehát ugyanazon képlethez jutunk, mint e kérdésre vonatkozó első értekezésemben.

A Ketteler által használt képlet:

$$J = J_0 \left(\frac{v - c}{v} \right)^2$$

ez eredménynyel csak akkor fog megegyezni, midőn $c' = 0$, tehát midőn az észlelő nyugszik a közeg részeihez viszonyítva.

Ketteler ez újabb képlete különben ugyanaz, melyet *Fizeau* egy különös esetben, már 1852-ben *) használt.

A mondottak, úgy hiszem, elég világosan bizonyítják, hogy az általános esetben, midőn a rezgési forrás s egyszersmind az észlelő is mozog, csak az általam megállapított képlet vezethet helyes eredményhez, s így a *Fizeau-Ketteler*-féle képletet mint hamisat kell elvetnünk.

133. (18.) *Jurányi Lajos* lev. tag beterjeszti a) *Hazslinszky Frigyes* részéről »Egy felszíni hypogaeus« b) *Janka F.* részéről »Adatok Magyarhon délkeleti virá-nyához« cz. értekezéseket. A kivonatok így hangzanak :

I. *Hazslinszky Frigyes* r. tag legújabbban egy berlini meglegházban talált gombát vizsgált, s erre vonatkozó észleleteinek eredményét van szerencsém »Egy felszíni hypogaeus« czimű értekezésében bemutatni. A gomba a hypogaeusok közt a *Hydnangium* nemhez tartozik s a szerző azt véli, hogy a *Wallroth*-féle *Hydnangium carneum*nak egy nevezetes válfaját képezi, melynek megjelölésére ajánlja, hogy az *H. carn. β. »varietas caldariorum«*-nak neveztessék. Hogy a vizsgált gomba a nevezett *Hydnangium* fajnak válfaját képezi, erre a nézetre szerzőt azon körülmény vezette hogy a nevezett fajtól olyan tulajdonságok által tér el, melyek ugymond szerző »a meglegház sajátosságos tenyészeti viszonyainak nyomása alatt keletkeztek, így a változott szín, a vékony peridium, a támscejték változatossága stb. Kiválik még ezen növény fajtársai közül az által is, hogy nem föld alatt hanem virágcserepek felületén nő. — Ez utóbbi sajátosságánál fogva válik fontossá e lelet, mert kilátást nyújt arra, hogy azt tenyészteni s így fejlődését tanulmányozni s megállapítani a fejlődés minden szakaira nézve lehetséges lesz. — Ha nincs is valami vérmes reményem abban, hogy a tenyésztés és a fejlődési módnak hiánytalan észlelése sikerülni fog — mert tapasztalásból tudom, mily kevésbé áll hatalmunkban a legjobb akarat, rendíthetetlen kitartás és éles szem mellett is egy egy ily vizsgálatnak sikeres kivitele, kivált ha úgy mint ez esetben, csak egy »történetes alakkal« van dolgunk, mind a mellett igen is egyet értek a szerzővel abban hogy a leletet magam is igen fontosnak tartom. Fontosnak tartom különösen azon körülménynél fogva, hogy az alig mult napokban a közel rokon *Hymenomycet*eknél *Van Tieghem*- és *Reesz* által felfedezett ivari készülék és ez ivarzásnak ösmérete figyelmeztet s reá visz, hogy a szóban levő gombák fejlődéstani tanulmányozásánál is szem előtt tartsuk e képletet s így minél szélesebb alapon legyen lehetséges, a rokonsági viszonyok megállapítása.

II. A szerző mindenek előtt hő köszönetét nyilvánítja a Tek. Akadémiának azon szíves pártfogásért, melylyel őt fűvészeti utazásaiban már két ízben kegyeskedett részesíteni. Már hosszú éveken át s a legkedvezőbb sikerrel tanulmányozza szerző a homi virányt s írja hogy 1868 és 1869-ben a T. Akadémia segítségével különösen Erdély növényzetét ku-

*) *Cosmos* t. I, p. 690 ; *Pogg. Ann.* Bd. 92, 652. 1.

tatta, 1867 és 1870-ben pedig kiválólag Magyarország legdélibb és legkeletibb részeit kutatta át igen jó sikerrel. Az 1867-iki kutatásainak eredménye »Neilreich: Nachträge-Verbesserungen zu seiner Aufzählung der in Ungarn und Slavonien bisher beobachteten Gefäßpflanzen. Wien 1869« című művében lett felvéve és közzé téve; a többi kutatásainak eredményét eddig csak exsiccataiban közlőtte, mert várta Szerbia flórájának közel kilátásba helyezett megjelenését, hogy ez ország flórájával a Bánság növényzetét összehasonlítva tárgyalhassa. Az 1870-iki útja alkalmával mintegy 22 fajt talált, melyek alsó Dunánk vidékére egészen újak, s ezek közt egy t. i. a *Pteroneurum apterum* Janka, a tudományra — három más pedig az összes osztrák-magyar monarchiára új. — Mielőtt jelen értekezése tárgyalásának részleteit megkezdené, saját védelmére óvását jelenti be a T. Akadémiánál Dr. Borbás Vincze azon eljárása ellenében, hogy a nevezett doctor úr a szerzőnek bánsági kutatásai alkalmával gyűjtött adatait a forrás megnevezése, a szerző tudta és beleegyezése nélkül saját kutatásai eredményeképen közölte a czimben kitett értekezésében. Janka úr jelen dolgozatában ismét mintegy 70 növény faj van a bánság területéről felsorolva, melyek közül *Cardamine longirostris*, *Nasturtium Aschersonianum*, *Spiraea banatica* s a Vaskapu környékéről *Alsine cataractarum* újak.

A többi felsorolt fajokra nézve igen becses jegyzeteket tartalmaz az értekezés; részint új lelhelyeket közöl, részint kritikai megjegyzéseket tesz egyes fajoknál vagy a használt synonymokat igazítja helyre stb.

Szokott bírálat után Hazslinszky értekezése az értekezések, Jankáé a bizottsági közlemények között kinyomtatandó.

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Huszdik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1875. május 24-én.

Nagymélt. gr. Lónyay Menyhért akad. elnök úr elnöklése alatt.

135. A főtítkár bejelenti *Ewald György Henrik August* külső tag f. évi május 4-én történt halálát.

Szomorú tudomásul vétetvén, az I. osztály felhivatik emlékbeszéde iránti gondoskodásra.

136. A vallás és közoktatási m. kir. minisztérium pártolva átteszi a naszdódi g. e. főgymnasium folyamodványát, az Akadémia kiadványaiért.

Véleményre áttétetik a könyvtári bizottsághoz.

137. Ugyanaz Szegedváros már beadott kérelmét, hogy közkönyvtára részére az Akadémia kiadványai küldetnének meg, ajánlvá, a határozatról jelentést kíván.

Áttétetik a könyvtári bizottsághoz, hogy kapcsolatban Szeged városának oda már áttett kérelmével adjon e tárgyban véleményt.

138. Olvastatott gr. *Cziráký* János urnak, mint a szótár-érem-bizottság elnökének tudósítása, hogy az érmek (4 arany, 11 ezüst és 200 bronz példány) elkészültek, azokat beküldi, s azok kiállítási költségét 1074 frt 50 krt utalványoztatni kéri.

Gr. *Cziráký* János urnak és a bizottságnak köszönet mondatván fáradozásukért, annak meghatározására, hogy a m. évi július 1-i összes ülés végzése szerint, mely tudományos intézetek s minő érem-példányt kapjanak, az Akadémia elnöksége elnöklete alatt az osztályelnök és titkár urakból s a főtítkárból álló bizottság neveztetett ki.

139. Olvastatott az érsekújvári Czuczor-ünnepély rendező bizottság levele, melyben a M. T. Akadémiát meghívja a néh. *Czuczor* Gergely szülőháza falába (Andódon) f. é. június 6-án beillesztendő emléktábla ünnepélyes leleplezésére.

A meghívás örömmel fogadtatván, az Akadémia ottani képviselésére küldöttséget nevez ki, melynek elnökéül *Pulszky* Ferencz t. tag urat, mint az I. vagy nyelv-és széptudományi osztály elnökét, tagjaiul pedig ugyanazon osztály titkárárt *Gyulai Pált*, továbbá *Fogarasi János* és *Fraknói Vilmos* r. t. urakat kéri fel, kikhez az Akadémia bármely tagjainak csatlakozása kedvesen fogadtatik. Egyszersmind a bizottság fölkératik a szótár-érem egy bronz példányának az ünnepélyrendező bizottságnak leendő átnyújtására.

140. Az aszdódi ev. gymnasiumi iskola-bizottmány és tanári kar nevében *Csengey* Gusztáv igazgató tanár és a bizottmány jegyzője lelkes szavakban értesítve az

Akadémiát a Petőfi emléktáblának f. hó 26-án, csak mintegy szerényebb házi körben leendő leleplezéséről, tudatja, hogy ez alkalommal egy Petőfi ösztöndíjnak a mondott gymnasiumban megalapítása és könyvtára gyarapítása is célba vététt, mely utóbbi érdekében az Akadémia kiadványai némely darabjainak a gymnasiumi könyvtár részére való megküldését kéri.

Örvendetes tudomásul vétetvén: véleményre szintén az állandó könyvtári bizottságnak adatik ki, hogy mind a jelen, mind a hozzá már áttett több hasonló kérelmek ügyében jelentését beadni siessen.

141. A III. osztály értekezlete Wartha Vincze l. t. azon kérelmét, hogy photo-chemical kísérleteket tehessen az Akadémia physikai termében, és hogy az azokhoz szükségelt eszközöket az Akadémia eszköztárából használhassa — ajánlólag mutatja be.

Az engedély megadatik, s a physikai szertár öre Nendtvich r. tag úr ily értelemben utasítatik.

142. Ugyanazon osztály jelenti, hogy Asboth Lajos l. tagnak hadtörténelmi munkáját, mely hozzá a II. osztályból áttétetett, Hollán Ernő t. tag által megvizsgáltatván, ez a munkát ajánlja kiadásra.

Egy bíráló véleménye nem lévén elég, átteendő ismét a II. osztályhoz, hogy történelmi szempontból is vizsgáltassa meg.

143. A főtítkárról jelentve, hogy az Edl-alapítványi ürességben levő orvosi ösztöndíjra a pályázatot elnöki felhatalmazás folytán kihirdette, arra emlékezteti az összes ülést, hogy ez alapítványból a technikai vagy *Holczér* ösztöndíj is most már hirdetendő, minthogy annak jelenlegi élvezője már két ízben kért félévi meghosszabbítást, s az alapító végrendelet csak egy évi meghosszabbítást enged az Akadémiának.

E szerint a *Holczér* technikai ösztöndíjra is pályázat hirdetendő, minthogy az a folyó évi októberre megüresedik. Egyszersmind az ezen ösztöndíjak ügyében kinevezett szakbizottságok fölhivtnak, hogy az alapítványi föltételek azon pontjára is, mely az ösztöndíjasokat irodalmi munkára kötelezi, fordítsanak figyelmet; továbbá az ösztöndíjasok pályája közelgő bevégzésére az utolsó fél év kezdetén figyelmeztessék a főtítkárt, hogy az új pályázatot idejében ki lehessen hirdetni.

144. A brassói kereskedelmi és iparkamra 300 frt jutalmat hirdet ily című pályamunkára: »Geschichte des Siebenbürgischen Handels mit den Ländern an der unteren Donau.«

Tudomásul vétetett.

145. Elnök úr jelenti, hogy b. Lo-Presti Árpád úr megküldte neki Miani áfrikai utazónak sajátkezüleg rajzolt közép-áfrikai térképét és két érdekes levelét s arczképét azon kérelemmel, hogy a hires utazó e hagyományai tétetnének le az akadémiai kéziratárba. Elnök úr a tárgyakat egyelőre kiadta Hunfalvy János rendes tagnak megtekintés végett.

B. Lo-Presti úrnak elnöki levélben is kifejezendő köszönet mellett, az adományozott tárgyak a kéziratárba lesznek elteendőek.

146. A főtítkárról bemutatja azon elismerő iratokat, melyek tud. intézetektől és külső tagoktól érkeztek az Akadémia megküldött kiadványairól. Ezek a nagy-beckereki algymnasium, a segesvári ágostai gymnasium, körmöczbányai kir. főreáltanoda, a kolozsvári unitarium collegium igazgatóságai, továbbá Petzval József és b. Ettinghausen András külső tagok.

Tudomásul vétetett.

147. Ugyanaz bemutatja a közelebbi összes ülés óta az akadémiai könyvtár számára érkezett csere, ajándék és köteles példányokat, s az Akadémia kiadásában megjelent füzeteket. Érkeztek pedig:

I. Testületektől.

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. Febr. 1875.

R. Geogr. Society. London. Proceedings. Vol. XIX. No 4.

Académie Imp. des Sciences. Pétervár. Otcset 1874.

Observatoire Physique Central. Pétervár. a) Annales. Année 1869. b) Repertorium für Meteorologie. IV. B. 1. H.

Commission Imp. Archéol. Pétervár. Compte-rendu pour les années 1870. et 1871. avec un atlas.

Société des Sciences Physiques et Nat. Bordeaux. a) Extrait des procès-verbaux des Séances. b) Mémoires. Tom. V. VI. VIII. IX. X. 1. Cah.

Physikalischer Verein. Frankfurt. Jahresbericht für 1873—74.

Gesellschaft für Erdkunde. Berlin. a) Zeitschrift. IX. B. 6. H. X. B. 1. H. b) Verhandlungen 1874. Nr. 9. 10. 1875. Nr. 1. 2—3. c) Correspondenzblatt 1875. Nr. 11. Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger 1875. Nr. 10.

K. k. Geolog. Reichsanstalt. Bécs. a) Jahrbuch. XXV. B. Nr. 1. b) Abhandlungen. VIII. B. 1. H. c) Verhandlungen. 1875. Nr. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7.

Mährischer Landesausschuss. Brünn. Mährens Allgemeine Geschichte. VI. B.

Ángol kormány. Calcutta. Catalogue of Sanskrit Manuscripts. P. I.

Magyarhoni földtani társulat. Budapest. Földtani közlöny. 1875. 5. sz.

Maticza Szrpszka. Budapest. Letopisz. 1874. II.

Fővárosi közmunkatanács. Budapest. Hivatalos jelentés az 1874. évi működéséről.

II. Magánosoktól.

M. Krieshaber. Paris. Annales des maladies de l'oreille et du larynx.

H. Milberg. Hamburg. Das Gesetz des Wasserlaufes.

Lubrich Ágost l. t. Budapest. Herbart bölceleti rendszerének alaptévedéseit kimutató szemelvények.

Dr. Barna Ignác. Budapest. Q. Horatii Flacci Carmina.

III. Köteles példányok.

Ref. főtanoda nyomdája. Pápa. Pap Kálmán költeményei 4 péld.

Römer és Kamner nyomdája. Brassó. Romanii si Magiarii.

Ipar- és hitelbank nyomdája. Eperjes. Urbán: Sárosi tót nyelvtan vázlata.

Szerb nemzeti nyomda. Ujvidék. a) Peszme L. Koszticsa. b) Letopisz 1875.

Knj. 118.

Tóth László nyomdája. Kecskemét. Spencer: Értelmi, erkölcsi s testi nevelés.

Closius G. nyomdája. Nagyszeben. Cele doue Congresse nationali.

Gyulai István nyomdája. Arad. Simay : A felnöttek oktatásának reformja.

Városi nyomda. Debreczen : a) Magyar prot. egyházi és isk. Figyelmező. VI. évfoly. 4. füz. b) A tiszántúli ref. egyházkerület statistikája 1875-re.

Ref. fötanoda nyomdája. Kolozsvár. a) Acta r. Scienc. Universitatis Claudiopolitanae anni 1874—5. Fasc. 1. b) Erdélyi Múzeum. 1875. 3. 4. 5. sz. c) Szamosi : Demosthenes, Görögország legnagyobb szónoka. d) Szamosi : A női jellemek Sophokles tragédiáiban.

IV. Saját kiadásbeli munkák.

- a) Term. tud. Érték. V. köt. 11. VI. köt. 1. 2. sz.
- b) Társad. Érték. III. köt. 2. sz.
- c) Math. Érték. III. köt. 7. 8. sz.
- d) Archaeol. Értesítő. IX. köt. 4. sz.
- e) Math. és Term. Közl. IX. köt.
- f) Magyar-ugor összehasonlító szótár. II.
- g) Értesítő. 1875. 3. 4. 5. 6. sz.
- h) Történett. Érték. IV. köt. 6. sz.
- i) Név- és tárgymutató az Értesítő I—VIII. évfolyamaihoz.

XXXV-dik Nagygyűlés.

1875. május 25-én.

Nagymélt. gr. Lónyay Menyhért akad. elnök úr elnöklése alatt.

I. Olvastatott a közülnési előrajz készítő bizottság jelentése, melynek alapján a május 30-án tartandó ünnepélyes közülés programja így állapítottatott meg :

1. Elnöki megnyitóbeszéd gr. Lónyay Menyhért által.
2. Titkári jelentés az Akadémia lefolyt 1874/5. évi munkásságáról ; az oda ítélt jutalmakról és az új választásokról.
3. Emlékbeszéd Szemere Bertalan l. tag felett *Horváth Boldizsár* t. tagtól.
4. »A szépnak erkölcsi alapjáról.« Értekezés *Greguss Ágost* r. tagtól.
5. »Koponya-isme, különös tekintettel hazánk lakóira.« Értekezés *Lenhossék József* r. tagtól.

6. Elnöki zárszó.

II. Az I. osztály, f. hó 24-én tartott üléséből, az 1874-iki Sámuel-díjra nézve következő jelentést tesz.

Az 1874-re szóló Sámuel-díj, az azon évben megjelent nyelvtudományi értekezések közül, *Lehr Albert* »A magyar tárgyas — tárgyatlan ragozáshoz« című értekezésének (Megjelent a Nyelvőr IV. köt. 3. és 5. füz.) ítélendő, mint olyannak, mely egy eddig csupán nyelvérzékünkben lappangva élő, de tudatunk előtt ismeretlen nyelvtörvény megállapításával, erős figyelő tehetségről, és szintén dicsérettel kiemelt két

társa közt (Joannovics György: »Szó-egyeztetés« és Komáromy Lajos: »A be igekötő szerepe« — mindkettő a Nyelvőrben) legtöbb eredetiségről s önállóságról tanuskodik.

E jelentés alapján a Sámuel-díj *Lehr Albert* értekezésének odaitéltetik.

III. Ugyanazon osztály jelenti :

A Gorove-alapítványból kitűzött azon pályakérdésre, hogy aesthetikailag jogsult-e a történeti személyeknek és korszakoknak a köztudalommal ellenkező feltüntetése, s ha igen, mily határig, — két pályamunka érkezett. Az I. számú pályamunka a kérdést nem fejtí föl egész terjedelmében, és a mit fejtegetni igyekszik is, nagy részt zavaros, egymásnak ellenmondó meghatározásokból és következtetésekből áll. A II. számú ellenben teljes egészében felöleli a kitűzött kérdést, s ha egy-két állítása kissé túlhajtott vagy ingatag is, nézetei általában tisztultak, látköre széles, aesthetikai meghatározásai szabatosak. A felhozott példák, a melyekkel nézeteit mind a hazai, mind a külföldi irodalmakból támogatja, ismeretbőségről s helyesen bíráló széttekintésről tanuskodnak. Szorosan egybefüggő logikai rendben fejteget. Előadása szabatos, könnyen ömlő, művelt. — Ennélfogva az osztály a II. számú pályamunkának a jutalom kiadását ajánlja.

Az osztály javaslata elfogadtatván, a jutalom a II. számú »Mi az igazság!« jeligéjű munkának ítéltetik. Felbontott jeligés leveléből

Szász Károly

neve tűnt ki, s éljenekkel fogadtatott.

IV. A pesti első hazai takarékpénztár által, a ki nem adott Fáy-jutalomból, a pályázati időszak alatt nyomtatva megjelent nemzetgazdasági és statisztikai munkák legjobbjának díjazására felajánlott 1500 frtos jutalom ügyében a II. osztály a következő jelentést tette.

A II. osztály f. hó 23-án tartott nagygyűlési értekeztetéből ezen jutalomra egyhangu határozattal, Dr. *Konek Sándor* »A magyar birodalom statistikája« című 1875-ben megjelent munkáját ajánlja, tekintve különösen azt, hogy a nevezett munka hazánk statisztikai viszonyainak a legjobb és legújabb adatok alapján előtűtetett ismeretét rendszeres, tudományos és kimerítő alakban tartalmazza, mi által egyikévé lett azon szakműveknek, melyek a statisztikai tudományt hazánkban előbbre viszik, és különösen nemzetgazdasági állapotainknak is alapos és lehetőleg részletes fölismerését és méltatását elősegítik.

E jelentés alapján az 1500 forint jutalom *Konek Sándor* fentírt munkájának megítéltetett.

V. Olvastatott a III. osztály következő jelentése :

Az akadémiai nagy- és Marczibányi mellékjutalom 1875-ben az 1869—1874. évkörben megjelent *természettudományi* munkák legjobbjainak lévén odaitélandó, az osztály a nagy jutalomra *Fodor József* e című munkáját ajánlja: »Közegészségügy Angolországban, tekintettel az orvossággyre, orvosi rendészetre és törvényszéki orvosi ügyre, valamint a hazai viszonyokra. Budapest, 1873. 8-adrét 807 l.«

Ezen munka a m. orvosi könyvkiadó társulat könyvtárának XX-dik kötetét képezi, s azon könyvtár most már 9 évi folyamának egyik legjelesb műve. Az egy szakértő szorgalmas ember évek hosszán át folytatott tanulmányainak és a hely színén szerzett tapasztalatoknak eredménye; hasznos munka az orvosra és törvényhozóra, érdekes minden művelt emberre nézve, ki a közegészségi kérdések iránt érdeklél viseltetik.

Előadja azon ország egészségügyi és orvosi intézményeit, mely egyfelől ez irányban első helyen áll, másfelől oly sajátos szervezettel bír, melyet csak az érthet meg alaposan, ki azonfelül, hogy a tárgyat ismeri, a hely színén magát a népet, annak életét, multját és jelenét tanulmányozta — mit szerzőnek annál inkább kellett tennie, minthogy hasonló munka más irodalomban nem létezett, és oly terjedelemben mint a Fodoré, mai nap sem létezik. — Erről, valamint szerzőnek, ki állásánál fogva a közegészségtant hazánkban meghonosítani van hivatva, tudományos alaposságáról tanuskodik a munkának beosztása és a tárgynak kezelése; megismertetvén az általános részben Anglia népével, földtani, égalji, szellemi, erkölcsi és társadalmi viszonyaival, előadja az orvosügyet, az orvosi rendszetet, az egészségügyi állapotot, nevezetesen a lakást, italt és tápszert egészségügyi szempontból, a járványügyet, a szegényügyet, a kórházakat, az elmebetegügyet, a börtönügyet, a gyár-, ipar, bányászat-ügyet, a mérgekkereskedést, az egészségügyet hajókon s egyéb szállítási eszközökön, a véletlen szerencsétlenségeket, a hulla- s temetkezési ügyet, és végre a törvényszéki orvosügyet. Mindezen tárgyak fejtegetésénél szerző tekintettel van más művelt nemzetekre, s különös figyelmet fordít hazánk állapotára és szükségletére. A mű pragmatikai, úttörő, különösen a gyakorlati téren s haladást jelző a tudományban.

Ez osztály-vélemény és javaslat alapján tehát az 1875-ik évi nagy jutalom *Fodor József* fentebb körülírt munkájának megítéltetett, s kiadása elrendeltetett.

VI. Szintén a III. osztály a másod vagyis Marczibányi-jutalomra *Hunfalvy János* »Ég és Föld« című csillagászati földrajzát ajánlja, mint olyan művet, mely a kifejezések tisztasága, átlátszó gondolatmenete, kitűnő berendezése, a könnyebből nehezebbre való fokozatos előhaladás tekintetében, legjobb tankönyveink egyike.

E jutalmazás iránt az osztály egyik tagja (Szabó József) azt a formai nehézséget említi fel, hogy e munka, mely czíme szerint »csillagászati földrajz« a matematikai tudományok körébe tartozik, s nem jutalmazható a természettudományi jutalommal. De az osztálynak két más tagja (Szily és Jedlik), épen a *physikai* szakból, azon felvilágosítást adván, hogy bár a munka, czíme szerint, matematikai körbe látszik tartozni, *tartalmánál* fogva azonban inkább a *physikai* körhöz számítható :

A nagygyűlés elfogadja az osztály javaslatát és a Marczibányi-jutalmat *Hunfalvy János* nevezett munkájának odaitéli.

VII. Jelenti végre a III. osztály, hogy a Vitéz-alapítványi pályakérdésre, mely a bor és must vegyi vizsgálata módszereinek leírását kívánta, beérkezett négy pályamű közül, az I. számúnak több adata hibás, sőt téves, irálya pongyola ; a II. számúban aránylag csekély hibák fordulnak elő, irálya tisztán magyaros, és így értékes dolgozatnak mondható ; a IV. számú elég jól írja le a módszereket, de az indokolás és kifejtés hiányzik ; — a III. számú az, mely a kérdést teljes szakismerettel oldja meg, mely úgy viszonylag mint általában a legértékesebb, és a kitűzött feladatot a leghelyesebben fejtette meg, s így az osztály, a bírálók egyhangu véleményét magáévá tévén, a jutalmat a III. számú »Mennyivel többet költ el« stb. Stuart Mill-ből vett jeligés munka szerzőjének ajánlja kiadatni.

Az osztály javaslata elfogadtatik. Felbontatván a III. számú pályamunka jeligés levele, abból e név lett olvasható :

Dr. Csanády Gusztáv

vegyészet tanára a keszthelyi gazdasági tanintézetben ; kinek e szerint a 80 arany jutalom kiadása elrendeltetik.

VIII. A jutalmat nem nyert Gorove I. sz. és Vitéz I. II. IV. sz. pályamunkák jelígis levelei megégetésére a múltgu elnök úr Lenhossék József és Szily Kálmán r. tagokat nevezte ki.

A levelek felbontatlanul még az ülés folyamában tűznek adattak.

IX. Az I. osztály indítványozza, hogy a gróf Nádasdy pályaművek beküldésének állandó határnapjául május utolsó vasárnapja helyett tűzessék ki december 31-dike, mert most a díj egy egész évig, egyik nagygyűléstől a másikig marad függőben, ellenben ha december 31-ike lesz a határnap, már 4 hónap múlva kiadathatik s a bírálatra is elég idő marad. E szerint az 1877-i Nádasdy-jutalom 1876. decz. 31-i határnappal hirdettessék.

Elfogadtatott; a hirdetés tehát e szerint közlendő, s az almanachi ügyrend illető helye is így módosítandó lészen.

X. A II. osztály, függő jutalmai újra hirdetése mellett, *másodszor* kitűzetni kívánja a Gorove-alapból 60 arannyal feladva volt azon műveltség-történeti kérdést, melyre f. é. január 31-re pályamunka nem érkezett. Az osztály tehát, tekintve a kérdés jelentőségét »Adassék elő a magyarországi tudomány, irodalom és művészet állapota Mátyás trónraléptétől a mohácsi vészig«) azt újra kitűzetni határozta, 1876. jan. 31-ki határidőre.

Elfogadtatott, s e szerint lesz hirdetendő.

XI. A III. osztály a Bézsán-alapítványi jutalomra következő pályakérdés kitűzését hozza javaslatba :

»Határozassék meg a víz fajmelegének változása a mérséklettel; a vízgőz rejtett melege lehetőleg széles határok között; a víznek elemeiből való keletkezésekor származó meleg-mennyiség (égési meleg); az összefüggés a víz fagyópontja és a nyomás között.«

Jutalma 1200 frt (aranyban).

Határnap 1877. decz. 31.

A jutalmat nyert munka tulajdoni joga a szerzőé marad, azonban egy év alatt köteles kiadni, mit ha nem tenne, az Akadémia rendelkezése alá esik.

Ily alakban elfogadtatik, mellőztetvén az osztály javaslatában a pályakérdés után csatolt hosszabb kifejtés.

XII. Az I. osztály m. évi decz. 19-én tartott üléséből, a Fogarasi János r. tag által nyelvtudományi célokra megajánlott évenkénti 500 frt adomány hová fordítása iránt, a következőkben terjeszti véleményét a nagygyűlés elébe :

Az osztály a nagylelkű ajánlónak közbenjöttével is tanácskozáni, legjobbnak találta, ha az 1875-ik évre járó 500 frt Bálinth Gábor úrnak adatik, hogy kazáni-tatár szövegeit kiadás alá feldolgozhassa.

Helyesléssel fogadtatott.

XIII. Olvastatott az akadémiai könyvtár ügyei rendezésére kiküldött könyvtári állandó bizottság azon javaslata, mely az Alapszabályok 52. §-a megváltoztatására irányul. Annak értelmében ugyanis »az alkönyvtárnokot, a netaláni könyvtártisztet vagy tiszteket közvetlenül, s a gyűjteményőröket az illető osztály ajánlata alapján, az összes ülés, titkos szavazással, egyszerű többséggel, szintén a *belső tagok sorából* választja.« A bizottság nem tartja indokoltnak és célszerűnek, hogy a könyvtár tisztí állomásait csakis akadémiai tagokkal lehessen betölteni; sőt épen ellenkezőleg kívánatosnak véli, hogy az alkönyvtárnoki állomásokra olyanok alkalmaztassanak,

kiknek idejét és figyelmét szakszerű tudományos és irodalmi munkásság a könyvtárnoki teendőktől el nem vonja. Ennek folytán javasolja, hogy Alapszabályoknak 52. §-a következő ponttal helyettesíttessék :

»A főkönyvtárnokot az Akadémia ajánlata alapján a gr. Teleki nemzetség alapító ága nevezi ki a belső tagok sorából; az alkönyvtárnokokat és a könyvtár egyéb tisztviselőit, a könyvtári bizottság ajánlata alapján, az akadémiai elnökség nevezi ki.«

A módosítás elfogadtatván, az Igazgató Tanács a hozzájárulásra fölkérendő, s a módosított szakasz a vallás- és közoktatási minisztérium útján Ő Felsége legmagasb jóváhagyása alá fölterjesztendő lészen.

XIV. Felolvasztatott Asbóth Lajos lev. tag beadványa, mely szerint azon körülményből, hogy két év előtt Tóth Ágoston lev. tag, most pedig ő lévén ajánlva rendes tagságra a hadtudományi szakban már évek óta ürességben lévő rendes tagi helyre, a III. osztály ez ajánlatokat mindkét ízben elvetette, — azt következteti, hogy a III. osztályban egy párt létezik, mely a hazai katonai irodalom fejlesztése iránt legalább is közönyös; annál fogva kéri az Akadémiát, hogy őt tegye által a II. osztályba, annál inkább, mert — a beadott és dícsérettel megbírált »Északamerikai háború története« után — legújabbán a porosz-francia háború leírásához fogott, melyben inkább a történelmi eseményekre mint a hadtudomány fejlődésére fektet súlyt.

E kérelemnek a nagygyűlés csak akkor tehet eleget, ha az áttételt maga a II. osztály fogja javaslatba hozni; annál fogva Asbóth Lajos akad. tag úr a mondott osztályt kéri fel ily javaslat megtételére.

XV. Végre felolvasztatott az osztályok tag-ajánlása a holnapi választásra, melyek szerint az osztályokból a szabályszerű $\frac{2}{3}$ szótöbbséggel ajánlatnak :

Az I. osztályba.

Levelező tagnak :

Bartalus István, a Kisfaludy társaság tagja, a ki mint a zene elmélete és történelmének alapos művelője, a régibb magyar zene emlékeinek gyűjtője, a magyar népdalok egyetemes gyűjteményének kiadója, kiváló állást vívott ki irodalmunkban.

Dankó József esztergomi kanonok, a ki a mű- és irodalom-történelem terén több jeles munkát írt; különösen kiemelendő Erdősi Jánosról írt monographiája; közép-kori irodalmunk történelme még számos adalékot várhat tőle, s hasznára lehet Akadémiánknak azon helyzeténél fogva is, a melyet Esztergomban a haza egyik legnevezetesebb könyv- s levéltára irányában elfoglal.

Külső tagnak :

Ascoli Ézsaiás, milánói tanár, kinek úgy az általános mint a külön árja és sémi nyelvészet terén kitűnő érdemei vannak, s azon kevés számú külföldi tudósok közé tartozik, a kik nyelvünket tanulmányuk tárgyává tették, irodalmunkat figyelemmel kísérik.

A II. osztályba.

Rendes tagnak :

Keleti Károly, 1868 óta lev. tag, a statistikai és nemzetgazdasági tudományoknak hazánkban egyik legkiválóbb művelője. Fáradhatatlan buzgalmának sikerült a

hivatalos statistikát megalkotni és oly fokra emelni, hogy a külföld méltányló elismerését is kivívta. Számos értekezései és önálló munkái közül csak a »Hazánk és Népe« címűt (1872.) kell kiemelni, melyet az Akadémia 1872-ben a nagy jutalommal tüntetett ki.

Levelező tagnak:

Ortvoi (Orthmayer) *Tivadar*, a Nemzeti Múzeum régiség-tárában segédőr. Önálló művei a következők: »Bél Mátyásnak: »De servitute hungarica« című kiadatlán kézírata ítésetileg »elismertette.« 1868. »Itészet és Vitiligitismus, Böhm Lenárd »Dél-Magyarország« című munkájának igazolásául és kiegészítéséül« 1869. »A határörvidékek kifejlődésének története.« 1871. Ugyanezen évben megindította a »Történelmi Adattár Csanád egyházmegye jelenéhez és múltjához« című folyóiratot, melynek négy kötetében több becses és terjedelmes monographia jelent meg tőle. Legfigyelemreméltóbb »Csanád története.«

Rupp Jakab, a m. k. kamara nyug. levéltárnoka. Egyike a legérdemesebb veterán tudósainknak. Mintegy négy évtizeden át fáradhatatlan szorgalommal és gazdag eredménnyel munkálkodik a magyar történelem és segédtudományainak terén. A magyar érmészetet tárgyaló és a mai napon is még egyedül álló, úttörő munkája (»Magyarország pénzei«) nélkül tán mindeddig sem lenne magyar érmészetünk. Több egyéb kisebb dolgozatát mellőzve a M. T. Akadémia Tört. Bizottsága kiadta tőle 1868-ban »Budapest és környékének helyrajzi történetét;« továbbá »Magyarország helyrajzi történetét.« (1870—74.) három kötetben. Mindkét munka évek hosszú során folytatott levéltári kutatások gyümölcse.

Külső tagnak:

Gachard Prosper Lajos, a belga országos levéltár igazgatója, Brüsszelben, kinek főleg a XVI-ik század V. Károly és II. Fülöp korára vonatkozó történeti levéltári munkái világhírűek.

Sayous Eduard, a Nagy-Károlyról címzett lyceum tanára Párisban, ki különösen hazánk történelmét tűzte ki tanulmányainak tárgyává. E célból megtanulta nyelvünket, megismerkedett irodalmunkkal és tört. kútforrásaikkal. Eddig két munkája jelent meg »Histoire des Hongrois et de leur littérature politique de 1790—1815.« Paris 1872. — és »Les origines et l'époque paienne de l'histoire des Hongrois.« Paris 1874. És miként a magyar történettudomány terén tett tanulmányait a francia irodalom javára értékesíti: a párisi könyv és levéltárakban kutatásai alkalmával soha sem feledkezik el rólunk, csak imént a XVII. század történelmére vonatkozó levelezések egész sorozatát másolta le Akadémiánk tört. bizottsága számára.

Zeller Eduard a berlini egyetemnél a bölcsészet tanára, kinek hírért »Die Philosophie der Griechen« című öt kötetes munkája alapította meg. 1873-ban megjelent tőle az »Újkor bölcsészetének története.«

A III. osztályba.

Levelező tagnak:

Dr. *Koch Antal*, a kolozsvári egyetemen az ásványtan tanára, ki ásványtani és geológiai munkálkodása által máris jelesen tüntette ki magát, kiben megvan a szigorú

szakképzettség, a szakadatlan buvárkodás, s kinek több értekezése jelent meg már az Akadémiánál.

Fehér Ipoly esztergomi főgymnasiumi igazg. tanár, ki physikai, vegytani, mennyiségtani iskolai munkákon kívül Győrmegeye és város egyetemes leírását adta, és több tudományos értekezésekkel lépett fel.

K ü l s ő t a g n a k :

Des Cloizeaux A. Párisban, az Institut tagja, Sorbonnei tanár, mint a ki az ásványtani physikában a legjelesebb felfedezéseket tette, úgy hogy az optikai tulajdonságok alkalmazásában kristályos testekre őt a legnagyobb mesternek mondhatni. Számos munkái közül a »Páratlan« melléknévvel kitüntetett »Manuel de Minéralogie« nagy munkáját legyen itt elég megemlíteni.

XXXV-ik Nagygyűlés (másodnap.)

1875. május 26-án.

Nagymélt. gr. L ó n y a y M e n y h é r t akad. elnök úr elnöklése alatt.

XVI. Elnök úr ő nmíltga a jelenlevő szavazatos tagokat felhíván titkos szavazásra az osztályok által ajánlott új tagok választása végett: miután ez, szokott módon, golyókkal megtörtént, kihirdettetett a választás eredménye, mely következő:

M e g v á l a s z t a t t a k.

Az I. osztályba.

L e v e l e z ő t a g n a k :

Bartalus István 24 szavazattal 10 ellen.

K ü l s ő t a g n a k :

Ascoli Ézsaiás 27 szavazattal 5 ellen.

A II. osztályba.

R e n d e s t a g n a k :

Keleti Károly 23 szavazattal 2 ellen.

L e v e l e z ő t a g n a k :

Ortvai Tivadar 32 szavazattal 5 ellen.

K ü l s ő t a g o k n a k :

Gachard Prosp. Lajos 32 szavazattal 3 ellen.

Sayous Eduárd 34 szavazattal 1 ellen.

Zeller Eduárd 27 » 9 »

A III. osztályba.

Levelező tagnak:

Koch Antal 30 szavazattal 7 ellen.

Des Cloizeaux A. 29 szavazattal 4 ellen.

III. Igazgatósági ülés.

1875. május 29-én.

Nagymélt. gr. Lónyay Menyhért akad. elnök úr elnöklése alatt.

31. Az ápril 25-iki jegyzőkönyv felolvastatván
Tudomásul vétetett.

32. Ugyanannak 11. pontjára fölemlítettén, hogy néhai Kralovánszky György özvegye hallomás szerint férjhez ment, az a kérdés merült fel, hogy e körülmény nem tesz-e szükségessé új lépéseket az Akadémia részéről a hagyományozott összegek biztosítására vagy esetőleg behajtására; minél fogva

Az Akadémia ügyésze utasíttatik, hogy a végrendelet s egyéb hagyatéki ügyiratok megvizsgálása után tegyen jelentést az iránt, hogy a megváltozott körülményhez képest szükséges-e tenni és micsoda lépéseket az Akadémia jogai biztosítására.

33. Ugyanez alkalomból fölemlítettén, hogy néh. *Péczely József* r. tagnak még a 40-es években tett, némelyek szerint 5000, mások szerint 10000 frt alapítványa sehol az alapítványi iratok közt elő nem fordul:

Szintén az ügyész úr utasíttatik, hogy tudomása szerint, és a lehető segédeszközök felhasználásával ez alapítvány ügyét derítse ki, és tegyen iránta jelentést.

34. A főtítkár felolvassa a f. é. május 25-én tartott nagygyűlés jegyzőkönyvének XIII. pontját, mely szerint az Akadémia az Alapszabályok 52. §-át megváltoztatni, s a mostani szöveg helyébe a következőt tétetni határozván:

»52. A főkönyvtárnokot, az Akadémia ajánlata alapján, a gróf Teleki nemzetség alapító ága nevezi ki a belső tagok sorából; az alkönyvtárnokokat és a könyvtár egyéb tisztviselőit, a könyvtári bizottság ajánlata alapján, az akadémiai elnökség nevezi ki.«

E változtatásokhoz az Igazgató Tanács hozzájárulását kéri.

Az Igazgató Tanács a maga részéről, hozzájárul e módosításhoz.

35. Olvastatott gr. Uziráky János igazgató tag ő méltóságának, mint a Czuczor-Fogarasi-szótár érem készíttetésére kiküldött bizottság elnökének az Akadémia elnökéhez intézett levele, melyben jelenti hogy a 215 érem (ebben 4 arany és 11 ezüst) elkészült, azokat a főtítkárhoz beküldötte, s egyszersmind kéri *Radniczki* véső művész. 1074 frt 50 kr. számláját kifizettetni.

Akad. elnök úr jelenti, hogy a mondott összeget már utalványozta, s egyszersmind az érmekeket bemutatja.

Az Igazgató Tanács a tett utalványozást helybenhagyván, köszönetét fejezi ki gr. Cziráky elnök úrnak és a bizottságnak szíves fáradozásaiért; egyszersmind azon reményben, hogy az Akadémia tagjai és az érdekllett közönség közül többen lehetnek, kik egy ily érmet maguknak megszerezni ohajtanának, elhatározta, hogy a külföldi tudományos Akadémiáknak szánt 200 bronz érem egyelőre áruba bocsátassék, jelesül mindjárt, a holnapi ünnepélyes közülés alkalmával 2 frt árért, mindenkinek hozzáférhetővé tétessék; ezen példányok helyett pedig a külső Akadémiák számára — sőt a kelendőséghez képest 500-ig — új példányok veretése rendeltessék meg.

36. Olvastatott gr. Mikó Imre urnak, mint a székhelyegylező egyesület elnökének, az Akadémia elnökéhez intézett levele, melyben előadja, hogy a mondott egyesület a székhely nép kivándorlása ügyében 1868 farsangján rendezett bál belépti jegyeiből Kassa sz. kir. város közönségének 15 darabot megküldvén, e város közönsége annak árát 30 frtot neki kézbesítette, ő pedig ugyanazon évi ápril havában, a Kralovánszky alaphoz leendő csatolás és azzal együtti kamatozás végett átadta az Akadémia elnökének; kéri tehát azt Csikszék alispánjának mellékelt (és visszavárt) felszólítása következtében, az átadás óta befolyt kamataival együtt, említett alispán úr kezéhez küldetni.

Az Akadémia jegyzőkönyveiből s a volt pénztárnok 1868-i naplójából nem tűnven ki e 30 frt befizetése a Kralovánszky-székhely alaphoz: a magyar földhitelintézet pénzügyi osztálya felkératik, hogy e tételt a volt pénztárnok ott levő utolsó évi naplójából felkeresni igyekezzék; mindenesetre azonban, miután gr. Mikó állítását kétségbe venni nem lehet, a 30 frtnak említett alispán Puskás Ferencz úrhoz (lakik Csik-Somlyóban), 1868. ápril ótai kamatjával együtti elküldését, a Kralovánszky néven külön külön kezelt alaphoz, eszközölni szíveskedjék.

Egyszersmind ez alkalommal a főtitkár fölemlítvén, hogy a jegyzőkönyv tanúsága szerint, ugyanez alaphoz néh. *Murányi Ignác* volt temesi főispán 1869-ben 1000 frtot hagyományozott: ennek befizetését is az említett pénztárnoki naplóból kideríteni szíveskedjék.

37. Bemutattatik néh. Simon Gyula zalamegyei Egyházasközség-Bükkön 1865-ben kelt végrendeletének másolata, melyben husz forint hagyomány tétetik az Akadémia alapítókéjére.

Átteendő az akadémiái ügyészhez, egyidejűleg a m. földhitelintézet is értesítettvén.

38. A budapesti kir. kereskedelmi és váltótörvényszék, az egyesült budapesti fővárosi takarékpénztár részére b. Nyáry Albert, mint akadémiái tag, fizetését és díjait letiltja.

Azon megjegyzéssel, hogy báró Nyáry Albert, mint általában a levelező tagok, az Akadémiától semmi évi fizetést nem húz, áttétetik a m. földhitelintézethez, hogy netaláni írói tiszteletdíj utalványozása esetében figyelembe vehesse.

39. Miután ez ülésre az igazgató tagok határozatképes számmal (9) nem gyűltek össze:

Jelen határozatok a közelebbi ülés elé terjesztendők, megerősítés végett.

Huszonegyedik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1875. május 31-dikén.

Pulszky Ferencz osztályelnök helyettes elnöklése alatt.

149. A főtitkár bejelenti az érkezett *Nádasdy*-pályamunkákat; úgymint:

I. A *subácsi eskü*, költői beszély XII. énekben. *Jelige* :

Aztán legyen gondunk a hon java,

Hogy ily veszély ne érje őt soha.

Shakspere.

II. *Történeti elbeszélő költemény*, a török-magyar világ zürzavaros korából. *Jeligés levele nincs*, a helyett maga a pályamű volt külön borítékba lepecsételve. *Jeligéje* a pályamű homlokán ez :

Terjeszszétek sokszorozva

— Mindenféle alakban —

Mind azt, a mi szép s dicső.

Az I. számú pályamunka, jeligés levelével együtt, rendben találtatván, pályázásra bocsáttatik s áttétetik bírálatra az I. osztályhoz, jeligés levele pedig szabályszerűleg a levéltárba tétetik le. A II. számú ellenben, mely lényeges formahibával, t. i. a szerző nevét rejtő jeligés levél nélkül, küldetett be, a pályázati szabályok értelmében a versenyből kizáratik, s kellő igazolás után, szerzője által visszavehető.

U g y a n a k k o r.

Az I. (nyelv- és széptudományi) osztály *ötödik* ülése.

151. (21) *Télffy Iván* I. tag felolvassa ily című értekezését: »Aeschylos élete, drámái fatuma, katharsisa, karai, rímei, codexei. Kivonata ez :

Többször tárgyalván egyetemi előadásaimban Aeschylos drámáit, mind annyiszor új kételyek támadának bennem, vajon elfogadható-e mindaz, a mit illetékes szakferfiak Aeschylos életéről, drámáinak föladatáról, a kar rendeltetéséről, számáról, a színészek szerepeiről stb. állítottak.

Jegyzeteimből terjedelmes monographia keletkezett, melyet szerencsém van bemutatni.

Athenaeosnál olvassuk, hogy Aeschylos volt az első, a ki részeg személyeket szerepeltetett a tragoediában; mert a mit Aeschylos maga szokott tenni, azzal fölrüházta hőseit is; azaz, tragoediáit részegen írta.

Azért monda dorgálva Sophokles: »óh Aeschylos, habár illendőket költesz is, mégis öntudatlanul költesz.«

En ezt mesének tartom; mert Aristophanes *Békái* szerint Sophokles megcsókolta az alvilágba érkező Aeschylost, jobbát nyújtotta s átengedte neki a költői trónt.

Ez anachronismus ugyan, mivel Sophokles ötven évvel később halt meg mint Aeschylos, de nem változtatja a dolog lényegét, t. i. hogy Sophokles tisztelte Aeschylost; s azért nem is nevezhette őt részeges költőnek.

A mese onnan keletkezhetett, hogy a mint Plutarchnál olvassuk, Aeschylos bortól hevülten írta tragoediáit, melyek teli voltak Dionysossal.

Ebből azonban még nem következik, hogy tragoediáit részegen írta, hanem csak az, hogy a bor által lelkét izgatni és hevíteni akarta, a mint ezt Lukianos is mondja.

Azután Dionysos a tragoedia és komoedia istene is volt; azért állt az ő oltára a színpadon. Tehát *Dionysossal teli lenni* nem csak ezt jelenti: *borral teli lenni*, hanem Aeschylosra vonatkozólag ezt is: a *tragoedia istenével teli lenni*.

Quintilián is nagy járatlanságot követett el, midőn azt írta, hogy Aeschylos fönséges ugyan, tartalomdús és gyakran az unalomig nagyszerű, de legtöbbször nyers és döcögős.

En valószínűnek tartom, hogy Quintilián rosszul fogta föl Aristophanes *Felhőt*, hol (1366—1377. v.) Strepsiades fölszólítja fiát, Phidipidest, hogy szavaljon valamit Aeschylosból; fia pedig, egy igazi dandy és naplopó, azt válaszolja, hogy Aeschylos az első költész ugyan, de zajt ütő, gyalultatlan, nagyszájú, nyaktörő beszédű. Mire azonban Strepsiades nagyon megharagszik.

Quintilián nem vette észre, hogy Aristophanes itt gúnyosan ecseteli az akkori adósságsínálói urfiakat, kik a művészeket fitymálták.

Aeschylos megfordult Szicíliában is. De mikor és hányszor? Ebben nagyon eltérők a vélemények. En azt tartom, hogy a forrásokat úgy lehet egymással megegyeztetni, ha fölveszszük, hogy Aeschylos négyszer utazott Szicíliába.

Legelőször oda utazott a 70-ik olympias 1-ső évében (500 Kr. e.), midőn Athénben a fából épült színház összedőlt. S valószínűleg ott maradt 491-ig Kr. e., mert 490-ben már részt vett a marathoni ütközetben. Ily hosszú tartózkodását Szicíliában, indokoltnak találom az által, hogy ott már régóta divatban voltak a bohózatos szindarabok. Azonkívül éppen ez időtájban uralkodtak görög származású fejedelmek Szicília különféle részeiben, kik vendégszeretőleg fogadták a görög költőket. S végre a persa háborúk előtt Epicharmos vígjátékait szokták volt adni Syrakusában; s ez szintén hosszabb ottmaradásra bírhatta Aeschylost.

Második szicíliai utját teszem a 476-ik évre Kr. e. Ekkor t. i. Hiero fejedelem alapította Szicíliában, Aetna városát s meghitta Aeschylost, hogy ennek megörökítésül írjon egy drámát.

A költő engedett a meghívásnak s előadatta Siciliában az *Aetnai nők* című drámáját.

Ekkor három évig tartózkodhatott csak Siciliában, mert 473-ban Kr. e. *Persák* című drámáját adták elő Athénben; következőleg Aeschylusnak is ott kellett lennie.

Hiero értesülvén e dráma fényes sikeréről, ismét meghitta Aeschylust, hogy Syrakusában is hozza színpadra a *Persákat*. S a költő csakugyan teljesítette Hiero kívánságát. Valószínű tehát, hogy Aeschylos 472-ben Kr. e. volt harmadszor Siciliában. Ekkor azonban két évnél tovább nem maradhatta ott, mert 471 és 470 körül Kr. e. *Prometheus*át adták elő Athénben.

Végre Orestiójának előadása után, 458-ban Kr. e. ismét, tehát már negyedszer utazott Siciliába, hol két év múlva meg is halt.

A *Persák* című drámáról azt mondja Bernhardt s utána mások is, hogy abban semmi jelenetváltozás, semmi csoportosulás sem fordul elő.

Ezt tagadnom kell. Vajon a királyné megjelenése udvari kíséretével, az ő és a persa országnagyok merevült csüggése a salamisi ütközet borzasztó kimenetelét elbeszélő hírnök ajkain, — a királyné áldozati szertartása persa szokás szerint Darios sírjánál, — a karnak Darios lelkét fölhívó imája, — a dicsfényben megjelenő Darios lelke, — s a nagyságában összeztűzott Xerxes föllépte, nem érdekes jelenetváltozások-e? nem csoportosulások-e?

Aeschylos második fönmaradt drámájáról, *Prometheus*ról, azt mondják általában, hogy abban csak két színész játszott. De én ezt lehetetlennek tartom; mert mindjárt az első jelenetben látunk négy személyt: t. i. Erőt, Hatalmat, Hephaestost, Prometheus. A három előbbi magával hozza Prometheus, s ezt Hephaestos a sziklához bilincseli. A Hatalom csak néma személy, tehát ezt nem színész is adhatta. De az Erő és Hephaestos beszélnek és Prometheus, jöllehet eleinte daczosan hallgat, a legfőbb szerepet viszi.

Klein (Geschichte des griech. Dramas) azt véli, hogy az első jeleneti Prometheus fakép is lehetett. De Klein önmagának mond ellen, mert ő világosan azt állítja: hogy a hallgatag Prometheus minden rostjában, minden rängásában drámai Titán, kileh képest a mai legviharosabb tragodiák cselekvő hősei semmirevaló emberek. És tovább ezt mondja Klein: Prometheus hallgat; nem fohászkodik; elfojtja keservét. De az a *jaj neked Prometheus*, a mit Hephaestos az ő lelkébe sohajt, az, e pillanathan drámai hatása, mely egyesülve a szenvedő isten hallgatásával, megindítja a néző szívét.

Már most azt kérdezem: mikép idézhetett volna elő ilyen drámai hatást egy fakép?

Én tehát azt mondom, hogy a *Prometheusban* három színésznek kellett játszania.

Sőt ha meggondolom, hogy a karvezető 55 verset szavalt el, azt következtetem, hogy neki is jártas színésznek kellett lennie. A *Prometheusban* tehát valószínűleg négy színész játszott.

Ebből pedig az következik, hogy mind azok tévednek, kiknek állítása szerint, Aeschylos csak Sophokles példája után indulva hozta be a harmadik színészt; mert Sophokles 27 éves korában lépett föl első drámájával. Született pedig 495-ben Kr. e. következőleg első drámáját 468-ban Kr. e. adták elő. De Aeschylos Prometheusa már 471-ben vagy 470-ben Kr. e. került a színpadra; tehát 2—3 évvel előbb mint Sophokles első drámája. Így tehát Aeschylos nem lehetett a harmadik színész behozatalával Sophokles utánzója.

Hasonlót kell állitanom a *Heten Théba ellen* című tragoediáról.

A philologok azt mondják, hogy ebben is csak két színész játszott. De én azt tartom, hogy három színész nélkül lehetetlen volt e tragoediát előadni.

Nézzük csak, mikor beszélnek a tragoedia személyei.

Eteokles beszél az	1—719	versig
A hírnök » a	39—819	»
Antigone » »	916 —	végig
Ismene » »	916 —	»
A kiáltnok » az	1005 —	»

E szerint Eteoklest egy külön, és a Hírnököt is egy külön színésznek kellett adnia, mert a 39-ik verstől a 719-ig mindketten a színpadon vannak. A színész, a ki Eteoklest adta, fölléphetett később mint Antigone, és a színész, ki mint Hírnök szerepelt, adhatta később Ismene szerepét. Mert sem Eteokles és Antigone, sem a Hírnök és Ismene nem voltak együtt a színpadon. Eddig tehát két színész elegendő lett volna. De hátra van még a Kiáltnok szerepe, a ki az 1005. verstől kezdve Antigonével beszél. Tehát az a színész, a ki Eteoklest és Antigonét adta, nem játszhatta a Kiáltnok szerepét is. De az a színész sem játszhatta e szerepet, a ki a Hírnököt és Ismenét adta, mert a mint Ismene elmondta az 1004-ik verset, azonnal szólni kezd az 1005-ik versben a kiáltnok.

Lehetetlen volt tehát e tragoediát három színész nélkül eljátszani. Sőt egy negyedik színészre is volt szükség, a ki a karvezetőt adta, kinek huszonhat verset kellett elszavalnia.

Mivel pedig e tragoedia 468-ban Kr. e. adatott elő, a mely évben Sophokles először lépett föl mint drámaíró, ismét tévesnek bizonyul be az az állítás, hogy Aeschylos csak Sophokles példája után indulva hozta be a harmadik színészt.

Az *Agamemnon* című tragoediára nézve megegyeznek mindannyian, hogy abban három színész játszott. De csudálatos az a vigyázatlanság, melyet a szerepek elosztásában Müller K. O. óta elkövetnek. Müller ugyanis így osztja el a szerepeket:

főszínész: Agamemnon, toronyőr, kiáltnok;
másodszínész: Kassandra, Aegisthos;
harmadszínész: Klytaemnestra.

Ezt el nem fogadhatom; mert tagadhatatlan, hogy a főszerepet Klytaemnestra viszi. Ő forralja s végre is hajtja a gyilkolást. Az ő jelmeze van a legnagyobb művészettel ecsetelve. Írtózatossága mellett meglep ez a nő legfinomabban szőtt ravaszságával, mi által őt Shakesperének Lady Macbethével méltán össze lehet hasonlítani. S végre e nő fordul legtöbbszor elő a színpadon mindjárt eleitől fogva. Ellenben Agamemnon csak a darab közepén, a 810-dik verstől (776) kezdve lép föl s összesen csak 96 verset mond el, míg Klytaemnestra 340 verset szaval. Klytaemnestrát tehát csak a főszínész adhatta.

De Kassandra szerepe is, 175 versével, rendületlen és büszke lelkével, rettentő fájdalomával hazájának bukása miatt, bosszút lihegő iszonyatos jóslataival, sokkal nehezebb volt mint Agamemnoné; azért Agamemnon csak a harmadrangu színész adhatta. A negyedrangú színész pedig volt a karvezető, a ki 120 verset szavalt el.

A *Siri áldozókban* Müller szintén három színész között osztja el a szerepeket következő módon:

főszínész: Orestes;

másodszínész: Elektra, Aegisthos, kapus;

harmadszínész: Klytaemnestra, dajka.

De Pyladest egészen kihagyta. Melyik színész adta tehát Pyladest? A főszínész nem adhatta, mert Pylades mindig Orestessel volt együtt a színpadon. A második színész sem adhatta Pyladest, mert valahányszor Elektra találkozik Orestessel, jelen van Pylades is. De a harmadik színész sem adhatta Pyladest, mert midőn Orestes Klytaemnestrával szemben visszaborzad, Pylades serkenti őt a bosszúra.

Következőleg e tragoediában még egy negyedik színészt is tartok szükségesnek, a ki Pylades szerepét játszotta, jöllehet egészben véve csak három verset mondott el. De ez a negyedik színész egyszersmind Aegisthos szerepét is játszhatta, mert ezek soha sem voltak együtt a színpadon. Miután pedig a karvezető is szavalt 65 verset, ennek a szerepére is egy külön, tehát ötödik, színész volt szükség.

Én tehát így osztom el a szerepeket:

1-ső színész: Orestes.

2-ik » Elektra kapus,

3-ik » Klytaemnestra, dajka;

4-ik » Aegisthos, Pylades.

5-ik » Karvezető.

Sokan azt vitatják, hogy Aeschylos drámái végzet-tragoediák (Schicksalstragoedien), melyekben a szereplő hősök csak a végzet parancsából cselekesznek, szenvednek.

Ezt megczáfолhatom Aeschylos fönmaradt drámáinak elemzése által.

A *Persákban* nem a végzet kényszeríti Xerxest a görögök elleni háborúra, hanem saját bosszu- és nagyravágyása s mértéktelen döllye, mely istentelenségre ragadja s katasztropháját idézi elő.

Prometheust nem a végzet kényszeríti, hogy Zeussal dacoljon, hanem ő saját elhatározásából, bízva rendkívüli érdemeiben, melyeket mind Zeusnak tett szolgálatai, mind az emberek iránti jótéteményei által szerzett, ellenszegül az ég urának s még fenyegetésekkel is akarja megriasztani.

A *Heten Théba ellen* című tragoédiában nem a végzetet kell okolni a két fivér kölcsönös halála miatt. Ők magok szánták el magokat bűnös lelkökben atyjokat, Oedipust, az országból száműzni. S midőn nekik jutott az ország, Eteokles nem a végzet szeszélyéből hanem szabad akaratból fosztotta meg fivérét Polynikest a részvétel jogtól az uralkodásban. Polynikes hasolól nem a végzet parancsából indított háborút fivére ellen, hanem bosszuvágyból, mely arra birta, hogy saját hazáját is megtámadja.

A *Könyörgő lányokban* Aegyptos fiai nem a végzet játécai, hanem saját szerelmi vágyuk ösztönzi őket arra, hogy Danaos lányait erőszakkal nőül vegyék. S Pelasgos király és az argosi nép nem a végzet kedvéért, hanem a jog, igazság, méltányosság nevében veszik oltalmuk alá Danaos lányait.

Az *Agamemnon*-ban Klytaemnestra nem hallgat a végzetre, hanem egyrészt a bossúra, melyet Iphigenia föláldozásáért Agamemnonon akar állni, másrészt pedig bűnös, házasságtörő szerelmére, mely Aegisthoshoz fűzi. E két ok miatt gyilkolja meg férjét, nem pedig a végzet hatalmánál fogva.

A *Síri áldozókban* Orestes nem a végzetre, hanem Apollóra hivatkozik, kinek jós szava figyelmezteti fiui kötelemére, melynél fogva vallásilag és polgárilag tartozik atyját megboszulni. Ot tulajdonképpen két kötelem összeütközésének hibás megoldása tette bűnössé. A vallási és polgári törvény azt parancsolta neki, hogy boszulja meg atyja halálát; de ha ezt teljesíti, anyagyilkosságot követ el, mely ellen a természet szent szava harcol. Habozásában végre Apollóra és Pyladesre, vagyis a vallási és polgári törvényre hallgat inkább, mint a természetire s anyagyilkos lesz. Ha nem lesz anyagyilkos, megsérti az atyja iránti kötelemét. Ha pedig anyagyilkos lesz, megsérti a természettől beléje öntött erkölcsi törvényt. Bármint tegyen tehát, mindig hibás lesz. S épen ez czáfolja meg azt az állítást, hogy Orestesnek anyagyilkossá kell lennie. Ő meg is kimélhetne volna anyja életét, s mégis tragikai hős maradhatott volna; mert ekkor a vallási törvény megszegése, atyja iránti tiszteletlensége miatt épen úgy kerül a lelkiismeret furdalásainak hatalmába és a fenyegető törvényszék elé, mint anyagyilkos minőségében.

Az *Eumenidákban* nem a végzet önkénye menti föl az anyagyilkos Orestest, hanem a törvényes birói eljárás.

Azt sem fogadhatom el Aeschylos dramáira nézve a mit a philologok és aesthetikusok az aristotelesi katharsisról vagy tisztulásról mondanak. Aristoteles így ír a Poetikában (VI, 2): "*Ἔστιν οὖν τραγωδία μίμησις πράξεως σπορδαίαις καὶ τελείας... δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαρχῆς, δι' ἔλεον καὶ φόβον περαινόνσα τῇ τῶν τοιοῦτων παθημάτων κατὰρσι.*"

Azaz: »a tragoedia méltóságteljes és bevégezett cselekvény után-

zása mely cselekvő személyekkel, nem pedig elbeszéléssel, szánalom és félelem által viszi véghez az ilyen indulatok tisztulását.»

A magyarázók azt mondják erre, hogy Aristoteles szerint a tragoedia föladata: szánalmat és félelmet ébresztteni s e két indulattól ismét megszabadítani; mert valamint vannak, Hippokrates szerint, testi betegségek, melyekből csak minél nagyobb fokozásuk által gyógyulunk föl, ugy a szánalomtól és félelemtől is csak akkor tisztulunk meg, midőn e két indulat a legnagyobb fokra jutott.

Aeschylos tragoediáira ezt nem tartom alkalmazhatónak.

A *Prometheusban* féltjük e hőst, hogy csapás csapásra érendi, de egyszersmind szánakozunk is a szenvedőn. Félelmünk teljesül, mert ő a Tartarosba sodortatik. Azt lehetne tehát mondani, hogy nem levén többé ok a félelemre, megtisztultunk a félelem indulatától. De mi történik majd Prometheussal a Tartarosban? Nem kell-e őt méltán félteni, hogy ott a büntetések tanyáján még nagyobb kinoknak leend alávetve? Hogyan tisztultunk meg tehát a félelem indulatától? Ha azonban megengednők is, hogy a tragoedia befejeztével megtisztultunk a félelemtől, vajon mondhatjuk-e ezt a szánalomról is? Vajon nem viseltetett-e a néző közönség benső részvétellel Prometheus szenvedései iránt a dráma befejezésekor is? Mikor tisztult meg tehát a néző a szánalom indulatától? És szükséges-e általában a szánalom indulatától megtisztulni? Talán rossz, kárhóztatandó indulat az? Vagy nem tartjuk-e mindenkor és mindenütt dicséretesnek azt, a kinek szíve soha sem zárkozik el a könyörület, a szánalom elől? S nem szánakozunk-e olyan embereken is, kik évszázadok előtt szenvedének?

A *bílcselt Prometheus* tehát megczáfoja azt a magyarázatot, mely szerint a tragoedia föladata volna: a félelem és szánalom ébresztése által e két indulattól a nézőt megtisztítani.

Nézzük a *Heten Théba ellen* című tragoediát. Az egymás ellen harczoló két fivér félelmet támaszt a nézőben, hogy e vad vi-szálynak halál leend a vége. A kettős halál csakugyan bekövetkezik s így a néző félelme teljesülván, azt lehetne mondani, hogy nincs többé mitől félnie, tehát megtisztult a félelem indulatától. De midőn a tanács kihirdetteti, hogy senki se merje Polynikest eltemetni s midőn Antigone bátor elszántsággal ellenmond e határozatnak, nem támadt-e újra félelem a nézőben, nehogy Antigonét e miatt nagy baj érje? Tehát tragoedia végén sem tisztult meg a néző a félelem indulatától.

Hogy pedig a két elhalt fivéren, valamint a miattok siránkozó két nővéren a néző még a tragoedia eljátszása után is, valahányszor rágondola, sajnálkozott és könyörült, az a *bílcselt Prometheusnál* előadott érveknél fogva tagadhatatlan.

Ismét alaptalan tehát Aristoteles kérdéses magyarázata.

A *Könyörgő lányok*-ban féltjük Danaos lányait, hogy Aegyptos fiai erőszakkal hurczolandják el. E félelem megszűnik ugyan a dráma végén, mert Pelasgos király elkergeti Egyptos fainak hírnökét. De ez háborúval fenyegetve távozik. Tehát újabb félelem támad a nézőben,

nehogy a háboru kiütésekor az oltalmat kereső lányok gyűlölt kéréik hatalmába kerüljenek.

S így e dráma által sem tisztul meg a néző a félelem indulatától.

Hogy pedig a könyörület indulatától tisztuljon meg, az, a mint főlebb láttuk, az emberi szív természetével harczol.

Az *Agamemnonban* Klytaemnestra, a kar és Cassandra rejtélyesen baljóslatu szavai fokról fokra emelik a félelmet a nézőben, miglen ennek Agamemnon meggyilkoltatása véget vet. De vajon a néző megtisztult-e végképen a félelem indulatától? Nem fenyegetődzik-e a tragoedia végén a bűnös Aegisthos, hogy ő uralkodandik a boszút állni kívánó polgárokon s hogy az engedelmetlent megszeliditendi a sötét börtönnel összetársult eh? Nem volt-e tehát ismét oka a nézőnek, hogy a dráma végével ujjal feljen, és pedig a polgárok miatt? S miután a kar Orestes visszajövetelével ijesztgette Aegisthost, nem volt-e újabb oka a nézőnek attól tartani, nehogy az elvetemült Klytaemnestra és Aegisthos most már Agamemnon fiának meggyilkoltatásáról is tervet forraljanak?

E tragoediában sem tisztult meg tehát a néző a félelem indulatától.

A könyörület pedig megmarad évezredek mulva is mindenkiiben, a ki Aeschylus Agamemnonjának gyászos haláláról értesülend.

A *Siri áldozókban* a néző nem féltette annyira a bűnös Klytaemnestart és Aegisthost, mint inkább Orestest, nehogy anyagyilkolást kövessen el. De ennek megtörténte után sem szünhetett meg a néző félelme, mert a dráma végén a Furiák elől rémülten menekülő Orestes ismét félelemmel tölté meg a nézőt az anyagyilkos jövendője miatt. S egyszerűs mind könyörül is rajta, — mert eleget tón ugyan a bosszú törvényének, de anyagyilkos is lón.

Következőleg e tragoediában sem tisztul meg a néző akár a félelem, akár a könyörület indulatától.

Ezeknél fogva azt állítom, hogy Aristoteles, a ki bizonyosan Aeschylus drámáit is jól ismerte, nem mondhatta azt, mit nála olvasunk: *δι' ἐλέου καὶ φόβου περαινόνσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν*. Azaz: »szánalom és félelem által vivén véghez az ilyen indulatok tisztulását.«

Ha pedig ezt nem mondhatta, megrongálva kell lennie a görög szövegnek.

E megrongálást találom a *τοιούτων* = ilyen szóban.

Ismeretes, hogy a régi codexek másolói sokszor két szót egynek néztek és irtak s hogy sokszor hasonló betűket fölcseréltek.

E két hibát látom a *τοιούτων* szóban is, melyet két szónak tartok. Az egyik *τοι* = valóban a másik *ῶντων*, hol *ν* helyett *ν*-t irt a másoló.

E szerint Aristoteles helyét így állítom vissza: *δι' ἐλέου καὶ φόβου περαινόνσα τὴν τῶν τοι ὄντων παθημάτων κάθαρσιν*. Azaz: »szánalom és félelem által vivén véghez a valóban meglevő indulatok tisztulását.«

A szövegnek e visszaállítása által megszűnnek az eddigi szövegből származott képtelenségek; mert a visszaállított szöveg szerint a tragoediában nem a szánalomtól és félelemtől tisztul meg az ember, hanem a

szánalom és félelem által az indulatoktól és szenvedélyektől, minők: a harag, boszú, kevélység, nagyravágyás, önzés, irigység, fősvenység, szerelem, gyűlölet stb.

Hunfalvy Pál Aristoteles Poetikájának fordításában a *τοιοῦτων* = *ilyen* szót egészen kihagyta s csak így sikerült neki értelmes fordítást létrehozni. Mert fordítása szerint a tragoedia szánalommal és félelemmel akarja az indulatokat tisztítani.

Most már nem kell a *τοιοῦτων* szót kihagyni, hanem csak két szónak tekinteni s a második szóban *v* helyett *r*-t olvasni s megvan az Aristoteles szövegével tökéletesen összhangzó fordítás.

A görög tragoedia koráról azt mondja Schlegel, hogy *eszményesített néző*. Ezt Vischer az aesthetikus, ép oly találónak, mint szelleműsnek tartotta, hozzátéve még azt is, hogy a kar művészeti kivonat a nézők empirikus sokaságából.

Ezt el nem fogadhatom Aeschylus drámáira nézve. Mert ezekben a kar tetteleg foly be a cselekvénybe, a néző pedig csak szenvedőleg viselte magát. A kar és néző közönség tehát két ellentétes, cselekvő és szenvedő, elemet képezvén Aeschylus dramáiban, ellenmondás azt állítani, hogy ezekben a kar eszményesített néző, mert ez azt jelentené, hogy a cselekvő elem (a kar) a szenvedő elemnek (a nézőnek) az eszményesítése.

Vajon Aeschylus *Persáiban* a kar, mely persa országnagyokból áll, lehet-e *görög* eszményesített néző? Vagyis, eszményesítheti-e a hel lenség a barbárságot és megfordítva?

S ha a kar, Vischer szerint, művészeti kivonat a nézők sokaságából, vajon Aeschylus *Persáiban* is a persa országnagyok lehetnek-e a *görög* nézők sokaságának művészeti kivonatai? Hihető-e, hogy a görög közönség oly áhitattal, kegyelettel, bámulattal beszélt Dariosról, mint a persa országnagyokból álló kar?

Midőn tehát Schlegel és Vischer nagy szavakban valami nagyon szépet látszanak mondani, valótlanságot mondanak.

Én azt mondom, hogy a kar azt a népet képviseli, mely a drámák hőseinek kortársa volt.

Ezt igazolják Aeschylus drámáinak karrészei.

A *Persákban* a kar mindjárt a darab kezdetén panaszkodik, mivel semmit sem hall Xerxesről, a ki Asiának minden erejét s ifjuságát kivitte, úgy hogy e miatt egész Asia jajgat s a szülők és nők epedve számlálják a napokat; szívök pedig telve van balsejtelmekkel.

Igy érzett bizonyosan Xerxes korában az otthon maradt persa nép. A kar tehát e népet képviselte.

A *Heten Théba ellen* című darabban a thébai szüzekből álló kar siránkozik rémületében a háboru iszonyúsága miatt. Ez legtökéletesebben képviseli Théba ostromának korában a nép női osztályát, mely csak úgy gondolkodhatott és érezhetett, mint a kar. De vajon úgy gondolkodék-e Aeschylus korában az athéni néző közönség? Ezt megengedhetnők, ha a nézők csupán csak nők voltak volna. Tudjuk azonban, hogy a néző közönség többsége férfiakból állt. Miként fogják tehát

Schlegel és Vischer e darabra nézve azt bebizonyítani, hogy a kar eszményesített néző s művészeti kivonat a nézők sokaságából? Miként fogják bebizonyítani, hogy az athéni néző közönség valaha úgy jajgatott volna a háborútól való félelemből, mint a thébai szüzek kara?

A *Prometheusban* Okeanos lányai képezik a kart, kiknek gyöngéd szemeiből ömledező könyek hullanak le és öntözik arcaikat, látva Prometheus szenvedéseit. Szerintök édes a hosszú életet bizalomban és reményben eltölteni s a szívet derült jókedvűséggel ápolni.

Miként lehet e női karról állítani, hogy eszményesített athéni néző közönség vagy az athéni közönség művészeti kivonata? Hiszen a görög színházak közönségének legkisebb része állt nőkből, hanem legnagyobb részben férfiakból. Ezek pedig nem voltak oly elpuhultak Aeschylus korában, hogy csak csendes hosszú élet után sovárogtak volna, hanem rendületlenek, vitézek, harciasak, veszélyekkel szembeszállók, a mint ezt elég fényesen bebizonyították a persák elleni háborúban.

Az Okeanidák nem képviselhetik tehát az Aeschylus korában élő görög néző közönséget, hanem csak a hitregészeti azaz történelem előtti kor népének női osztályát.

A *Könyörgő lányok* kara ezt mondja Argos királyának: »Te vagy az állam, te vagy a közügy, te a felelősség nélküli főnök. Egyedül akaratoddal, egyedül királyi hatalmaddal teljesíts mindent.«

Innen látszik, hogy a kar csak a királyt tartja mindenhatónak, a mint az Egyiptomban, honnan a Könyörgő lányok menekültek, valóban úgy is volt.

A kar képviseli tehát e fölfogásával a korabeli egyiptomi népet. De az athéni nép nem élt Aeschylus korában királyi hatalom, hanem népuralom alatt. Következésképpen az abszolutizmusnak hódoló kar nem lehetett eszményesített demokrata néző, nem lehetett művészeti kivonat az athéni nézők sokaságából, mely demokrata volt.

Az *Agamemnonban* mondja az argosi aggastyánokból álló kar, hogy ő tiz évvel ezelőtt nem indult Trója ellen, hanem öreges, becs nélküli testtel visszahagyatott, botra támaszkodva gyermeki erővel, melyben nem lakik többé harcias isten, mert az öregség hervadó lombokból három lábon jár.

Ez a kar tökéletesen képviseli az Agamemnon korában otthon maradt argosi népet.

De vajon ez a kar volt volna-e az eszményesített athéni néző közönség, mely többnyire életvidor emberekből állt? Ez a törekeny testű, görnyedező aggastyánok kara volt volna-e művészeti kivonat az athéni erőteljes nézők sokaságából?

A *Siri áldozókban* a kar lányokból áll, kik hűn tolmácsolják kortársnőinek Klytaemnestrá elleni utálatukat.

De az athéni színház közönsége legnagyobb részt férfiakból állt. E kar sem lehet tehát eszményesített néző, vagy művészeti kivonat az athéni nézők sokaságából.

Az *Eumenidákban* a Furiák kara rémhözó; kiállhatlan büzt lehel;

hortyog; szeméből undorító dacz csepeg; s Apollo kikergeti a templomból. Ez csak nem lehetett eszményesített néző; nem lehetett művészeti kivonat az athéni nép sokaságából!

A kar személyzetét többnyire 15, vagy 14 vagy 12-re teszik. Ezt sem fogadhatom el Aeschylos drámáira nézve s azt mondom, hogy a kar sokkal több személyből állt, úgy hogy egy részök a fő-, más részök a mellékkart képezte.

A *Prometheusban* az Okeanidák képezik a kart. De ők szárnyas kocsikon jelentek meg, és azután leszállnak a kocsikról. Szükségképen tehát kocsisokat is kell föltételeznünk, kik a kocsikon maradtak, nehogy a lovak elragadják. Vagy ha nem voltak lovak befogva, minden kocsit kellett valakinek tartania, nehogy elrepüljön. Ime tehát az Okeanidák karán kívül más kari személyek is, ugynevezett statisták, voltak szükségesek. Következéleg e drámában sokkal több személy mint tizenöt, képezte az összes kart, mert ha mindegyik Okeanida külön kocsin jött, minden kocsihoz egy külön fölvi gyázót is kell fölvennünk.

A *Heten Théba ellen* című drámában thébai szüzek képezik a kart. De mindjárt a dráma elején hirdeti Eteoklesz *thébai polgároknak*, hogy az ellenség éjjel rohamra készül, s buzdítja és bátorítja őket. Tehát a színpadon számos polgárnak kellett állnia, kikhez Eteoklesz szólt. S ezeknek természetesen a thébai szüzektől különböző kart kellett képezniök.

A *Könyörgő lányokban* a Danaidák képezik a kart. Ezeket figyelmezteti az atyjok, *midőn sokaságot lát közeledni*, hogy az *argosiaknak* tiszteletteljesen válaszoljanak.

Ebből világos, hogy Argos királya nem egyedül jelent meg a színpadon, hanem hogy argosiak is kísérték. Következéleg ezek külön, noha néma, kart képeztek. Ezt az is bizonyítja, hogy Danaost az Argos királya által kiszemelt kísérők vezetik a városba. Továbbá a dráma végén Aegyptos fiainak kiáltnoka partra száll *baltás és ostoros szolgálóival* s unsozolja a Danaidákat hajóra szállni. Ime ismét egy új karszemélyzet.

Hogy az Orestióban a tulajdonképeni karon kívül még más karszemélyzet is működött, azt már Müller is állította. Így szerinte az *Agamemnonban* a szolgálók, kik a biborszőnyeget terítik a földre, mellékkart képeztek. De én még azt is hozzáteszem, hogy a diadalmasan visszaterő Agamemnon bizonyosan nem jelent meg egyedül a színpadon, hanem fényes kísérettől környeztetve.

A *Síri áldozókban* Müller a mellékkart találja a Furiákban, kik a dráma végén Orestes előtt megjelennek. De miután némelyek tagadják, hogy e Furiákat a néző közönség is látta volna, más mellékkart tudok fölmutatni. Ugyanis, midőn Orestes a királyi palota kapuján kopog, megjelen Klytaemnestra és Elektra *szolgálók kíséretében*. Tehát a síri áldozatot hozó nők karán kívül még szolgálók kara is fordult elő.

Az *Eumenidákban* Müller szerint az areopagiták és a dráma végén az ünnepi menetben részt vevő asszonyok és lányok képezték a mellékkart. De én hozzáteszem, hogy az areopagitákon kívül még más polgárok-

nak is kellett a színpadon előfordulniok; mert Minerva *népgyűlést* hívott össze, hogy alapítsa meg az Areopagot.

Azt a véleményt, mintha a régi görögök nem ismerték s öntudatosan nem használták volna a rímet, már többször megczáfoltam.

A Pandóra című görög folyóirat 13-ik kötetében mintegy ezer rímet idéztem a régi hellen irodalom számos termékeiből. Most azonban egyedül Aeschylos dramáiból szedtem össze 900-nál több rímet, s föl is sorolom mindazon eseteket, melyekben Aeschylos sokszor rímeket használt, valamint a rímeknek 45 különféle képletét is.

Bírálatra adatik.

152. (22) *Joannovics György* 1. t. az ik-es igékről értekezik. Kivonatban így:

Az értekező elsorolja az új vita megindítóinak dolgozatait; ezek a következők: *Riedl* Szendének az akadémiában felolvasott ismeretes értekezése; ebben *Takács* István kéziratának a kérdésre vonatkozó része (1872.); Magyarházi művecskéje (1873.); *Szarvas* Gábor cikksorozata; (Nyelvőr. 1874.) Ez értekezők az ik-es ragozás ellen léptek sorompóba. A ragozás védelmére keltek: *Barna* Ferdinánd, az akadémiában olvasott értekezésében (1873); *Steiner* Zsigmond a »Tanügy«-ben, (1873) és egy névtelen író az »Ellenőr«-ben. (1873).

Az ik-es ragozás ellen intézett támadás, a jelentő mód jelenidejebeli ik-et kivéve, kiterjed az egész ragozásra. Az ellene fenforgó főtételek: 1. Az ik nem képző, hanem rag, és így nem képviselője a visszatérő (reflexiv) jelentménynek. 2. A magyar nyelv nem követeli azt, hogy az igének átható és nem-átható jelentménye közötti különbséget épen a személyragok különböző alakjai tüntessék föl. 3. Az ik-es ragozásnak *m* alakja lehetetlenné teszi a tárgyias és tárgyatlan ragozás között az alaki megkülönböztetést. 4. E ragozás általában véve nem fődöz jelentménybeli különbséget. 5. Éles ellentétben áll a mai közhasználattal (népies használat). — A 4. és 5. pont *Szarvas Gábor* főtételei; a többit *Riedl* és *Magyarházi* emelik ki különösen.

Az ik-es ragozásnak e szerint nem egyik-másik, kellően föl nem derített mozzanata, hanem egésze forog szóban, épen úgy, mint *Révai* és *Verseghy* idejében. A kérdésnek erre a térre állítását *Joannovics* nem tartja célravezetőnek. Továbbá azt, a többé-kevésbé ridegen felállított elvet sem fogadja el, melynél fogva máris a megsemmisülés jelöltje az olyan nyelvtani alak, a mely a nép ajkán nem él, sőt még az olyan is, a melyet a nép következetesen nem használ. Az értekező egyébiránt azt reméli bebizonyíthatni, hogy az ik-es ragozás a nép ajkán is él.

Ezután számos adatot sorol fel a ragozásnak hétszázéves múltjából, feltüntetésére annak, hogy ha egyik-másik ige ik-esből ik-telenné, és viszont ik-telenből ik-essé vált is azóta, maga a ragozó alak, vagyis az ik-es ragozás nem változott. A nyelvmlékek sorát a legrégebb, a *Temesi Beszéd* nyitja meg; még pedig a *haragszik* igének egy, az *eszik*-nek pedig három módjából, illetőleg idejéből; (*haraguv*-ék; *ev*-ék *enn*-ék,

ceendel) — *halált ev-ék* különösen figyelemre méltó; mert tárgyesettel kapcsolt *ik-es* ragozás, a melynek e vitában fontos szerep jutott.

A múltból merített adatok meglehetősen részletezett időrendben leérnek a jelen századig, föltüntetvén az *ik-es* és *ik-telen* igék ragozása közt mindig fennállott szoros választó falat; pl. a másodszemélyi I és sz között: *lak-ol, növeked-el* stb. stb. és *lész, v. léssz, v. tész v. téssz, keressz* stb.; *gondolkodj-ál, imádkozz-ál*, és *olvass, írj, énekelj* stb.

Az értekező kiemeli a »Négyszáz magyar levél« czimű ismeretes gyűjteményt (1504—1560. év.) E magán-levelekben alig találni eltérést a ragozó szabálytól; pedig ama levélírók, — köztük még törökök is, — nem törődtek a nyelvtani hibátlansággal. Föltehetjük tehát, hogy ez a ragozás karöltve járt a közhasználattal.

A 18. századnak közepe táján már feltűnő a szabatosság lázulása; de ez nem volt a szabálynak szándékos mellőzése, nem elvi eltérés következménye, a mint volt később, t. i. századunk elején *Verseghynél* és elvtársainál, hanem merő hanyagságból támadt vala és terjedett; míg végre a *Révai* és *Verseghy* közt támadt harc az *ik-es* ragozásnak diadalával véget ért.

Szintügy idéz az értekező számos tételt a régi nyelvészek műveiből is, (*Corpus grammaticorum*), a melyek csakugyan tiszta tükrét szolgáltatják a szóban forgó ragozás állandó, következetes voltának. *Molnár* Albert nyelvtanában (1610). e ragozásnak teljes schémáját találjuk az *szik* igével. Ugyanott találni a *hatnék, hetnék* harmadszemélyi alakot is: »desiderativa in *hatnék* et *hetnék*, ut: *alhatnék*, dormiturit, *ihatnék* bibiturit, *ehetnék* esurit, *vizelhetnék* mincturit. *Molnár* tehát megemlékezett e népies formáról. Az elősorolt nyelvtanírók rendét *Révai* zárja be.

Az *ik* ragnak *ik-telen* igékhez tapasztásáról mondja *Révai*: »Auditur hoc vitium cumprimis in imperativo vel ex eorum ore, qui cultiores haberi vellent: *menjék* oda; *jőjék* ide; álljék; ennyit *vegyék* belőle, keveset *szóljék*.« Ennek kapcsában *Joannovics* megjegyzi, hogy az *ik-nek* e helytelen használata közvetve *mellette* szól a szabálynak; mert azt mutatja, hogy a parancsoló, illetőleg foglaló módnak emez *ék-je* a nyelvben valósággal meglevő forma, melyet a gondatlanság, — az illető táj-szólásban a gyermek a szüleitől tanulja meg, — máshova ragaszt, mint a hova illik a forma; mint ha valaki nem balra, hanem jobbra kötné fel a kardját. Indirecte ez is nemde azt bizonyítaná, hogy *szokás kardot viselni*.

Ma találkozunk ugyan itt-ott lazább követésével a szabálynak az irodalomban is; de leginkább csak a kötött formában, mely a költők egyikét másikát a szabály mellőzésére ösztönzi, talán ott is, a hol ezt a rim, vagy a versmérték okvetetlen szükségessé nem teszi. Fel is használta a körülményt boldogult *Riedl*, számos tétel idézésével. *Joannovics* távol van attól, hogy az ilyen pongyolaságot helyeselje: erősíti azonban, hogy irodalmunk, egészben véve, gondosan ápolja az *ik-es* ragozást. Még a sietve dolgozó hirlapírók se vétének e szabály ellen. (Az ingadozó használatu *ik-eseket* számba venni nem lehet.)

Ez adatokkal védi az értekező e ragozásnak jogfolytonosságát *Riedl-nek* abbeli állítása ellenében, hogy az *ik-es* ragozás elméletét *Révai*

csak »egyes nyelvemlékek alapján állította fel«, és mintha ez a ragozás már rég elenyészett volna, és Révai támasztja vala fel! — Megjegyzi Joannovics, hogy Szarvas Gábor nem tartozik azok közé, kik e ragozásnak a múltban való szakadatlan fennállását és következetes használatát tagadják. Ezt Riedl tagadta, hozzáadván, — Takács Istvánnal kezét fogva, — még azt is, hogy »ez a ragozás félreértésen alapszik«; a mit Magyarházi világosan és úgy fejez ki, hogy »mondva csinált ragozás.«

Hogy ezt a ragozást, — a melynek fennállását a régi írók és nyelvészek hosszú sora, a nyelvtények szakadatlan lánczolata mutatja fel, a mely ma is él nem egy nyelvjárásban, a melynek életét a népköltemények, népmesék stb. kétségtelenné teszik — hét század írói és nyelvészei, egy furfangos író szeszélyének vakon utána indulva, karolták föl és terjesztették! Joannovits ezt különös ötletnek, merész állításnak mondja. Ez volt értekezésének bevezető része. A többit, az osztály engedelmével, még egy vagy két ülésben fogja előadni.

Minthogy értekezésének csak első részét olvasta fel, az osztály felkéri, hogy a jövő ülésen folytassa.

É R T E S Í T Ő J E.

Huszonkettedik akadémiai ülés.

A II. osztály hatodik ülése.

1875. június 7-én.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

154. (22) *Keleti Károly* r. t. felolvassa *Konek Sándor* r. t. ily című értekezését:
 »A statistika és a nemzetgazdasági tudomány közötti viszony a mai korban.« Kivonata ez:

A világesemények folyama, a koronkint uralomra emelkedő u. n. uralkodó eszmék és az azok behatása alatt módosuló társadalmi viszonyok közvetlenebb befolyással vannak az államtudományok idomítására, mint a változó viszonyoktól kevésbé függő egyéb tudományágak bármelyikére; ezen befolyás alul nem vonhatja ki magát a tanelmélet, és minél közelebb rokonsághan állanak az államtudományok egyes ágai egymáshoz, annál egyenlőbb modorban ismerhető fel a koriránynak ezen idomító befolyása. A statistika és a nemzetgazdaságtan közti viszony is leginkább a koriránynak mind a két tudományág lényeges átalakulására való koronkinti befolyásának homogeneitásából ismerhető fel, mely viszony épen korunk általános tanirányának döntő befolyásánál fogva mai nap jóval bensőbb, mint valaha volt.

A 17-ik és részben még a 18-ik század első felében az állameszme, az államhatalom, az államérdek annyira túluralommal birt az akkoron még alig figyelemre méltatott társadalmi érdekek felett, hogy a statistika, mely önálló tudományként csak e korban jött létre, csak azon volt, hogy az államhatalomnak ez irányban való működését, az államszervezetet minél hívebben ecsetelje, a nemzetgazdaságtan pedig azon elvek után kutatott, melyek szerint a termelés különböző ágai államtörvényhozásilag leghelyesebben szervezendők, a productiv erők az államigazgatás gondozása mellett legbiztosabban kifejtendők; az állami behatásnak leghelyesebb szervezetén nyugszik mind a mercantilismus, mind a physiocraták rendszere, és az oknyomozó módszer, mely mind a két tudomány terén ez időtájban már kezdett itt-ott megcsirádzani, a statistikában csak az állami jelen állapotok fokozatos kifejlésének pragmaticai feltüntetésére, a nemzetgazdaságtanban az állam-organismus közgazdasági törvényeinek nyomozására, de korántsem a social életmozgalom törvényeinek kutatására vezetett; az ebbeli államcselekvőségnek hű feltüntetésével a statis-

tika, az azt szabályzó elvek helyes alkotásával a nemzetgazdaságtan, megoldották az akkori időben szemők előtt lebegett feladatukat.

A 18-ik század második felében, előbb még mintsem a francia forradalom a social érdekeket tényleges érvényre juttatta, az államgyámkodás aluli kiszabadulás, a társadalmi viszonyoknak tüzetesebb méltatása, főleg a közgazdasági mozzanatoknak az államhatalomtól különvált megfigyelése mind nagyobb tért foglalt, jelesen Angolországban, hol Hume, Ferguson és Tucker előkészítették a talajt, melybe a *Smith Ádám* által fölállított és legtöbb tételeiben mai napig uralkodó szabad ipari rendszernek termékeny magva bevetve lön; a formalis kultussá vált Smithianismusból kiindult eszmeáramlat egészen egy új iránynak, termékeny eszmemozgalomnak lön szülője, melynek sikerült egész egy századon át a nagy alkotónak szellemi művét épen fentartani és a kor igényeihez időmitva a mai nemzedéknek átörökölni.

Párluzamosan ezen a nemzetgazdaság terén megindult új üteggel a statistika terén is hason új irány kezdett fejlődni, és *Süssmilch*, kinek mint szegény német theologusnak ebbeli érdemeit csak a hálásb utókor kezdte helyesen méltányolni, úttörője lön a modern statistikának; a socialis életköröknek előtérbe nyomulásával t. i. a statistika lénye teljesen megváltozott, az államérdekek mellett a társadalmi érdekekre mind nagyobb figyelem lön fordítva, az államintézményeknek a népeletre való kihatása, valamint a social tüneményeknek az államlétre való visszahatása a statistikai vizsgálódások kiváló tárgyává lett, ezzel mind bensőbbé vált a statistika és a nemzetgazdaságtan közti viszony, amaz alapot szolgáltatván a nemzetgazdasági általános elvek construálására, emez a statistikának biztos mécsét szolgáltatván a talált közgazdasági viszonyok helyes megítélésére.

A francia forradalom a social érdekeket csakhamar oly végletes irányba terelte, hogy az állam social oldala végképen kiszorította annak politikai oldalát, kihatott az mind a két tudományágra; de, mint napjaink tapasztalása mutatja, nem épen károsan, hanem fejlesztőleg; minden túlzás magában hordja a correctivumot, a túlhajtott actió reactiót szül, mely azt mérsekli és a végletek közvetítésére irányzott törekvések az igazság kiderítésére vezetnek.

Mert ha mindjárt a socialtüneményeknek ily praevalens előtérbe-nyomulásával az Achenvall-Schlöczner-féle iskolából kiindult statistika teljesen kiforgatva, a nemzetgazdaságtanban pedig a socialismus és communismus tanaival az atomistikus felfogás, mindenütt az individuális érdek hangsúlyoztatva lön, a statistikában az addig vakeset szüleménye gyanánt vétetett tünemények számadatilag bebizonyult bámulatos szabályosságának feltüntetése által azon magasztosabb feladványa kezdett fölismerettni, mely szerint hivatva van a társadalmi jelenségekben mutatkozó törvényszerűséget és azon törvényeket kifejezésre juttatni, melyek valamint a természeti, úgy a szellemi és erkölcsi világot is mozgatják: ennek további következménye, hogy az inductiv bizonyítéki eszköz az erkölcsbölcészeti és társadalmi tudományok tág körében mindinkább meghonosítva lön;

másrészt a nemzetgazdaságtan cz úton haladva a Smith Ádámtól hagyományozott elméletet statistikai alapon mind jobban kifejlthette, helylyel közzel kiigazíthatta.

A szélsőségek különösen arra vezettek, hogy az államlétnek teljes negatiója, mely a statistikát megfosztván államtudományi jellegétől, merő inductiv módszernek kezdé tekinteni, a nemzetgazdaságtan pedig az u. n. manchesterismust, a *laisser passer*-féle elvet uralomra juttatta, napjainkban helyesebb felfogásnak kezd tért engedni. Napjainkban általán elismertetik, hogy a társadalmi viszonyokat nem lehet, nem szabad kiszakasztani azon szerves összefüggésből, melyben az államléttel kapcsolatosan jelentkeznek, elismertetik hogy az államnak életkörei nem vágják át a társadalomnak életköreit, hanem azokat fedik, kiegészítik és fejlesztve ápolják.

Ezen felismerés folytán a statistika mai nap újra helyet foglal az államtudományok sorában. Korunk legjelesebb statistikusai mint *Wappaeus*, *Heuschling*, *Kolb*, *Engel*, *Oettingen*, valamint az államtudományok coryphaeusai *Mohl*, *Roscher*, *Stein* és mások, arra való jogosultságát készségesen ismerik el; de, ha mai nap mint külön államtudomány autonóm állását fenn akarja tartani, kell, hogy a közgazdasági állapotokat és az összes culturalis életviszonyokat, azoknak fejlődését és e fejlődést előidéző törvények uralmát kifejezésre juttassa: ezen feladány fonalán a statistika, a mai kor szellemében mint külön államtudomány felfogva, jóval közelebb áll a nemzetgazdaságtudományhoz mint valaha; a közgazdasági fejlődésnek, szemben az uralkodó nemzetgazdasági eszmékkel és tanelvekkkel, az egyes culturállamokban való hű feltüntetéseben a nemzetgazdasági tudomány tanállítmányainak époly kedves igazolmányát, mint megbecsülhetlen szabályzóját nyeri; a statistika egyrészt szolgáltatja az anyagot legtöbb social kérdés sikeres megfejtésére, másrészt próbaköül szolgál a megfejtési kísérletek belértékének megvizsgálására.

Másfelől a nemzetgazdaságtan mai nap, ha nem akar egyoldalulag akár a Smithianismus, akár a manchester iskola elveinek kizárólag hódolni, ha méltatva az államnak a közgazdasági életre a közérdek szempontjából igazolt közvetlenebb befolyását, méltatva a gazdasági jelenségeknek a moral-, a jog- és politikához való szorosabb viszonyát, a rideg hasznosság mellett a humanismus elveit is kívánja érvényre juttatni, kell, hogy a statistikára támaszkodjék, mert az szolgáltatja mindazon társadalmi állapotokra a tájékoztató vezérfonált, egyedül abból és annak segítségével győződhetik meg az egyoldalú, félszeg irányoknak a társadalomra, az államra való káros kihatásáról.

Hogy legtöbb társadalmi és közgazdasági kérdésre helyesen csak a statistika felelhet, ezt fényesen megmutatja dr. *Engel* egyik legjobb czikke a porosz statist. hivatal hirneves folyóiratában: *Die Klassen- und Einkommensteuer und die Einkommensvertheilung im preussischen Staate in den Jahren 1852 bis 1875*. Ezen ritka becsü, épugy statistikai, mint nemzetgazdasági dolgozatnak mondható érdekes czikkben, a számokkal époly szellemdúsan, mint hiven operálni szokott genialis szerző bő adat-

készlet fonalán következő fontos kérdésekre felel, hogy 1) micsoda hatása volt már eddig is az 1873-ban heves parlamentarizmus viták alatt létrejött gyökeres adóreformnak; 2) miképen oszlik el a jövedelem illetőleg a vagyoni arányosság a porosz államban; 3) mely néposztályok viszik kiválón az adó terhét, és 4) mely jövedelemnemek gyarapodtak az utolsó husz éven át gyorsabban, a nagy vagy a kisebb jövedelmek-e?

Mindezen kérdésekre adott számbeli feleletekben nemcsak Poroszországra nézve megbecsülhetetlen adat-anyag kínálkozik saját adóviszonyainak alapos megítélésére, hanem azokban általános érdekeltségű számos megjegyzések is foglaltatnak, mint például azon megjegyzés, hogy a Porosz birodalomban épúgy mint másutt, a nép, tekintve az egyenkinti évi jövedelem nagyságát, valóságos gula alakját ölti, melynek alsó legszélesebb talapját a kevés vagyonnal bírók nagy tömege, annak keskeny legmagasabb csúcsát csak néhány boldog halandó képezi, valamint azon párhuzam, mely N.-Britanniával vonatkozik, és mely szerint a britt nemzetnek összes egy évi jövedelme 8141 millió frtra, a poroszé csak 3688 mill. frtra van becsülve, és az 1000 frtnál nagyobb jövedelmet élvezők száma Britanniában 1.262,000 főre rúg 4081 mill. frt összes, meg 3234 forint átlagos fejenkinti évi jövedelemmel, míg Poroszországban a 600 frtnál magasabb jövedelmet élvezők száma csak 783,184-re, évi összes jövedelmük 1075 mill. frtra, a fejenkinti évjövedelem átlag 1372 frtra rúg, tehát a britt vagyonosb osztálynak évi jövedelme fejenkint $2\frac{1}{3}$ -or nagyobb, mint a vagyonosb porosz polgároké.

De kétségkívül legérdekesebb része a szóban forgó értekezésnek, az, melyben a szerző statisztikai alapon vizsgálódás alá veszi, hogy mely jövedelem-nem szaporodott az utolsó két évtizeden át leggyorsabban úgy maga Poroszországban mint annak fővárosában Berlinben. A mit az újabbkori, gúnyosan tanszéki socialistáknak nevezetnői szokott nemzetgazdasági írók, mint *Held*, *Brentano*, *Schönberg*, *Nasse*, *Scheel*, *Hildebrand*, *Schmoller*, *Wagner* Adolf stb., hol pusztán sejtelen, hol csak egy-egy országról szerzett tapasztalatok fonalán állítanak, hogy t. i. a nagyobb tőkék vagyis a magasabb évi jövedelmek tetemesen gyorsabban progressióban szaporodnak mint a kisebbek, vagyis hogy a tőkék felszívódási hajlama, a vagyonsconcentratio, korunk iránya, és hogy a középvagyonu osztályoknak a vagyontalanok sorából újonczozás útján való gyarapodása iránt nem igen mutatkozik erős tendencia, azt Engel Poroszországra nézve számadatilag bebizonyítja; így az ezer tallért meghaladó évi jövedelem 1852—73-ig majd kétszer gyorsabban arányban szaporodott, mint az ezer talléron aluli jövedelem, és míg a poroszországi népesség 1852—73-ig 1000 lélekről 1708-ra emelkedett, az osztályadó-kötelesek vagy 1000 tallérnál csekélyebb jövedelműek számaránya 1000-ról 1240-re, ellenben a jövedelemadó-köteleseké (vagy 1000 tallérnál több jövedelemmel bíróké) 2257-re növekedett, és az utóbbiak közt megint a gyarapodási arány azon mérvben fokozódik, a mint nagyobb az évi jövedelem, s különösen gyors ezen tempo magában Berlin városában; így szemben a népnövekvéssel, mely 1852—73-ig Poroszországra nézve 1000 lélekről 1708-ra,

Berlin városában 1956 lélekre mutatkozott, az adókötelesek számaránya növekedett 1000 lélekről:

					Poroszországban általán	Berlin városában
az	1000—	1600	tallér jövedelemmel	birók közt	2102 lélekre	2122 lél.
»	1600—	3200	»	»	2233	» 3067 »
»	3200—	6000	»	»	2539	» 3733 »
»	6000—	12,000	»	»	3248	» 4098 »
»	12,000—	24,000	»	»	4706	» 7306 »
»	24,000—	52,000	»	»	5763	» 9941 »

Igen érdekes, hogy a kisebb jövedelem növekedésére legkedvezőbb volt az 1860—65-ki időkor, a józan tőkegyűjtés időszaka, legkedvezőtlenebb az 1870—73-ki időkor, a szédelő vállalkozások és pillanatnyi meggazdagodási viszketeg korszaka, így relativ arányban szaporodott:

az 1000 talléron aluli, 1000 talléron felüli
jövedelem

1852—55	4.4 % -kal	15.0 % -kal
1855—60	6.3 »	22.7 »
1860—65	7.2 »	22.3 »
1865—70	5.5 »	32.8 »
1870—73	0.6 »	32.9 »

A közbvagyon aránytalan eloszlása annál nagyobb socialis bajok forrása, minthogy a tőke monopolizálásával rendesen a szellemi hatalomnak is hason concentratiója jár, szélesebb vagyon belterjesb műveltséget tesz lehetővé, mely megint a vagyonbeli túlsúlyozást növeli, úgy hogy az egyiknek aránytalan növekvése, a másiknak szintoly aránytalan gyarapodását okozza és így a vagyonmonopoliummal rendesen a magasabb szellemmonopoliuma van egybekötve, mi Engelnek következő számadati párhuzamából tűnik ki legvilágosabban: a 10-ik évet meghaladott poroszországi filakók közt az 1871. végén mutatkozott szellemculturai arányviszony csaknem teljesen összevág az adólajstromok szerint mutatkozó jövedelmi arányviszonnyal; így számított:

magasabb műveltségű	1.03 % -al;	1000 tallérnál nagyobb jöved.	1.2 % -al.
középszerű	» 2.12 »	400—1000 tall. nagy.	» 5.8 »
elemiskolai	» 86.70 »	140—400 » »	» 36.4 »
analfabeti	» 10.15 »	140 tallérnál kevesebb »	» 56.8 »

tehát a 96.8 % -nak, mely a csak elementáris vagy épen semmiféle iskolai képzettséggel birókra esik, megfelel a vagyontalanok és csekély vagyonuakra eső 93 % ; ime a kulcs, hogy miként lehet legbiztosabban, és miként kell okvetlenül a vagyon aránytalan eloszlásából eredő social bajt orvosolni. A népoktatás általánosításával, a néptanodák javításával a szellemi kincseknek és azokkal egyidejűleg a közbvagyonosságnak is

egyenlőbb eloszlása biztosabban lesz elérhető, mint bármiféle hangzatos socialtanoknak még oly zajos hirdetésével.

Vajon azonban a teljes mozgalmi szabadság már magában véve képes-e a közvagyon aránytalan eloszlásából eredő social bajokat orvosolni, vagy nem szükséges-e, hogy e célra az államhatalomtól induljanak ki az összes közgazdasági állapotokra kiható intézkedések, arra csak ott és akkor lehet bizton felelni, a hol és a mikor statisztikai alapon ismeretes, hogy micsoda arányban szaporodik a nemzet vagyona és a nemzet jövedelme; ezen szaporodási viszonynak feltüntetése époly értelemben statisztikai művelet, mint nemzetgazdasági dolgozat, szolgáltatván a concret állapotoknak hű képét, mely akár a létező törvényhozás reformjának szükségességét, akár a történt reformnak üdvös vagy kártékony kihatását engedi felismerni, a nélkül pedig a nemzetvagyonnal összefüggésben levő bármely social kérdésnek közgazdasági komoly megvitatása alig képzelhető.

Igy tehát Engel legújabb dolgozatának fonalán is kimutatva van, hogy mennyivel közelebb áll mai nap a statistika a nemzetgazdaság-tudományhoz; csak ohajtandó, hogy a magyar pénzügyi minisztérium is arról gondoskodnék, hogy most, midőn összes adóügyünk lényeges reformon megy keresztül, az újabb adónemek kivetése alkalmával színiure kerülő adatok époly pontosan összegyűjtessenek, mint ez Poroszországban történik, hogy ki lehessen deríteni, mily mértékben oszlik meg a magyar nemzet vagyona, mily arányban szaporodik az, és a nemzetgazdaságtan mely elvei alkalmazandók nálunk, hogy az amúgy is arányosabban mint másutt eloszló közvagyonnak egyforma szétoszlása még inkább elérjék, és azzal a módosabb középosztályoknak biztosított vagyon- és jövedelem-állapota mind megnyugtatóbb alakot öltön.

Azon nemzetgazdaságírók, kik e tanszak egyik-másik tárgyával tüzetesen és behatóbban foglalkoznak, leginkább érzik szükségét annak, hogy a statistika és a nemzetgazdaságtan egymással szerves kapcsolatba hozassanak; ezt senki sem fejtette ki helyesebben és praegnansabb mérvben, mint az árelmélet terén hírneves giesseni tanár *Laspeyres* egyik legújabbban megjelent röpiratában: *Die Kathedersocialisten und die statist. Congresse*, melyben a szaktudósokat felszólítja egy *nemzetgazdasági statistika* illetőleg *egy statisztikai nemzetgazdaság* alakítására; nem is szójáték ez, mert a szerző szellemes fejtegetései fonalán azon meggyőződésre jutunk, hogy a kettő közt lényeges különbség forog fenn, és hogy az egyik és másik is teljes létjogosultsággal bír.

Nemzetgazdasági statistika alatt szerző azon számműveletet érti, mely a közgazdasági kérdések megoldására szükséges alapokról, az adatok gyűjtése, megrostálása és feldolgozásáról gondoskodik; *statisztikai nemzetgazdaság* alatt pedig a statisztikai modornak a nemzetgazdaságban való meghonosulását vagyis azon törekvést érti, mely szerint a nemzetgazdasági íróknak igyekezniök kell oda jutni, hogy az e tanban eddig hasnáltabbhoz, homályos kitételek statisztikai úton nyerendő normál viszonyokhoz mért szabatosabb fogalomná változtassanak át; mindkettőre nézve

több igen érdekes példákat hoz fel az árelmélet terén előforduló kérdések seregéből és azon olajtást fejezi ki, hogy a legközelebbi Budapesten tartandó nemzetközi stat. Congressuson ez ügy sikeresen kezdeményeztessék.

Vajha hazánktíai közöl, kik akár nemzetgazdasági, akár statisztikai tanulmányokkal foglalkoznak, senki ezen a jövő évre elhalasztott Congressustól el ne maradna, hogy az ily irányban megindítandó eszmecsere szerencsés eredmény felé vezetessék és ennek folytán a statisztikai Congressusok sorában a budapesti emlékeztetéssé válának.

Szabályszerű bírálat alá bocsáttatik.

155. (23) *Rómer Flóris* r. t. bemutatja a Cyprus szigetén lelt ősrégi edényeket, melyeket gr. Zichy Ferencz nagykövet a Nemzeti Múzeumnak felajánlott, Dr. *Hampel József* múzeumi segédőr erre vonatkozó értekezésével.

Huszonharmadik akadémiai ülés.

A III. osztály hatodik ülése.

1875. június 14-én.

Sztoczek József r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

157. (20) Wartha Vincze l. t. betérjeszti *Preysz Mór* l. t. részéről: a) »A magyar bor feltűnő fehérsége-tartalma mint csekély állandóságának egyik fő oka és annak ellenszerei.« b) Guyot-féle és a klosterneuburgi must-mérleg kritikai összehasonlítása és az utóbbinak hibái.« — Dr. *Pillütz* részéről c) »A talaj felszívási képességéről« cz. értekezéseket. Kivonatban így:

I.

A borászat aránylag csekély haladásának egyik főoka az, hogy a szigorúan vett tudományos férfiak eddig méltóságukon alólinak tartották a mezei gazdaság ezen ágára kiterjeszteni tanulmányaikat; pedig az a komoly tudományos foglalkozást valóban megérdemli, nemcsak nemzetgazdasági fontosságánál fogva, és azért, mert a bortermesztők, mint azon honpolgárok, kiknek sorsa a mezei gazdaság terén legbizonytalanabb, méltán igénybe vehetik a tudománynak közbenjárását gondjaik és kétélyeik szétoszlátására; hanem azért is, mert a borászat számos égető kérdéseivel való tudományos foglalkozás közvetlen a legszebb eredményeket ígéri, a mit szerzőnek a fennemlített két tárggyal lesz alkalma bebizonyítani.

Hogy a magyar bor azon állapotban, melyben az a termesztő kezéből kikerül, a legtöbb esetben kivitelre nem alkalmas, az általánosan elismert tény. Miben áll a romlás? azt többnyire meg sem tudjuk, miután a rendeltetési helyén romlott állapotban megérkezett bort többé nem látjuk; de akármi legyen is a romlásnak lényege, legyen az bár csak egyszerű zavarodás, a mi valószínűleg leggyakoribb eset, az mindig a termesztőnek legnagyobb kárára van, mert csökkenti hitelét és újabb megrendelésnél alkalmat nyújt a bor árának tetemes leszorítására.

Szerző nem fog a bornak minden romlásairól, hanem csak azon legáltalánosabb jelenségről szólani, hogy a magyar bor lefejtéseknél mindig újra zavarodik, és így igen nehezen éri el azon állapotot, melyben azt palaczk érettnak mondhatjuk.

Szerző ezen kérdéssel 1859-ben foglalkozott először, midőn az orsz. gazd. egyesület keblében kísérletileg bebizonyította, hogy ezen zavarodást nem a bornak uton való mozgatása, hanem a levegő élenye okozza.

Ezen kísérletek nyomán szerző még ugyanazon évben a soproni borászoknak, nevezetesen dr. Boor úrnak, az ottani szőlőművelő egyesület elnökének, ajánlotta a must szellőztetését erjedés előtt.

1862-ben a »Gazdasági Lapok«-nak 1., 2., 4., 6. és 7. számában előadván újabb tapasztalásait, a fehérfüfőle testeknek, melyek ezen folytonos zavarodásoknál a csapadékot képezik, kiválasztására a cersavat ajánlotta.

Ugyanez alkalommal ajánlotta szerző legelőször a bor melegítését, ugyanazon okokból, melyekből azt pár évvel későbbben Pasteur hozta általános használatba.

A melegítés nem talált nálunk semmi utánzásra, a bor cersavval kezelése azonban nemcsak közvetlen elismerésnek örvendett némely oldalról, hanem jelenleg is használatban van; legalább a borkereskedők azóta sok cersavat fogyasztanak; a »Levelek a szőlőből« tisztelt szerzője pedig, kinek ítélete ezen téren döntő tekintéllyel bír, mintegy 10 év óta alkalmazza a cersavat citromsav kísérletében, és oly eredményt ért el, hogy bora mindig megtartja teljesszűzességét, akármily útra küldessék is az.

1864-ben ezen eljárásnak alapja szenvedett indirect megtámadást, a mennyiben dr. Pohl tanár úr (Chemisch-technische Untersuchungen österreichischer Weine von dr. J. J. Pohl Wien 1864) állította, hogy az ausztriai épen úgy, mint a teljesen kiforrt magyar borokban nincs fehérfüfő; minek ellenében azonban szerző 1871-ben egy pécsi boron bizonyította a fehérfüfő jelenlétét, miről az »Annalen der Oenologie« II. kötete 352-ik lapján tett rövid jelentést; 1873-ban pedig Ulbricht R. magyar-óvári tanár úr bizonyította, nevezetesen pozsonyi borokra nézve, hogy azokban fehérfüfő van, miután a pasteurizálásnál légenyirtartalmu csapadékot adnak. A fehérfüfő jelenlétén sok magyar borban tehát nem lehet többé kételkedni.

Azon vélemény keletkezhethetnék e szerint, mintha a fehérfüfő jelenlétének kérdésével már ezen alkalmatlankodó test kiválasztásának kérdése is teljesen megfejtve lenne és további tanulmányozást nem igényelne. De nem így van. A cersav és fehérfüfő egymás iránti viselkedése ugyanis oly sajátosságokat mutat, melyeknél fogva ezen eljárás csekélyebb műveltségű borász által nem lesz alkalmazható mindaddig, míg tudományos uton nem leszünk a cersavnak alkalmazandó mennyiségére és az azonkívül a csapadék kiválasztására befolyással bíró körülményekre nézve teljesen tájékozva.

Ennek elérése végett szerző évek óta kívánt egész kísérletsorokat megindítani; de betegsége által gátoltatván végre csak az által tehetett szert némi sikerre, hogy 1871-ben Skoff Ferencz pécsi tanár urat megnyerte, hogy a szerző által előírandó kísérleteket végrehajtsa.

Ezen kísérletek iránya igen különbözik azokétól, melyek újabb időben Németországban a borászati vegyészek figyelmét igénybe veszik. Ott is törekсенek a bort állandóbbá és jobbá tenni; de úgy látszik, hogy ott a fehérsye vagy kevésbé mint nálunk, vagy éppen nem alkalmatlankodik; legalább a fehérsyet ott csak mellékesen említik és leginkább csak az által ismerik el annak fontosságát, hogy újabb időben a borok elemzésénél a légenytartalmat is meghatározzák.

Németországban egy specialis tapasztalásból indulnak ki és ezt általánosítják minden tekintet nélkül a fehérsyére. Lotharingiában ugyanis évek óta készítik az ugynevezett lapátbort, melynek előállítás a közönséges borétól csak annyiban különbözik, hogy a mustot erjedés előtt hosszabb ideig lapátokkal keverik, illetőleg szellőztetik.

Miután az ily bor sokkal gyorsabban fejlődik s általában nagyobb értéket ér el, ezért a német vegyészek, különösen a roppant tevékenységű Blankenhorn fellépése óta, minél több borra alkalmazzák a szellőztetést és tanulmányozzák annak eredményeit, melyek valóban a legkedvezőbbek és igen érdekesek. Így többek közt általános már most a meggyőződés, hogy a szellőztetés által a bor légeny-, illetőleg fehérsyetartalma csökken.

Szerző ettől eltérőleg azon tapasztalásból indulván ki, hogy a magyar bor fehérsyetartalma okozza nemcsak indirecte, hanem directe is annak legtöbb bajait, egyenesen ez ellen irányozza támadását, csersavval és levegővel.

Szerző mielőtt saját kísérleteinek eredményeit közölné, általános tájékoztatás végett összeállítja a fontosabb számbeli adatokat a borok légenytartalmáról, melyek rövid kivonata következő:

A bor házája	A vizsgáló neve	a bor színe	hány bor vétetett vizsgálat alá	Légenytartalom ‰						A közép légeny tar- talomnak megfelelő fehérsye*)
				must v. szőlő			bor			
				Max.	Min.	Köz.	Max.	Min.	Köz.	
Hollandia	Mulder, Chemie des Weines *)kék szől. mustja	vörös	1*)	—	—	0·375	—	—	—	—
Francia- ország		vörös	5	—	—	—	0·40	0·20	0·272	1·75
		fehér	1	—	—	—	—	—	0·23	1·48

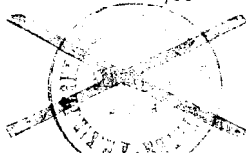
*) Az utolsó rovat számai, (a közép légeny tartalomnak megfelelő fehérsye) nem az illető értekezésekből vétettek, hanem azokat szerző számította ki, azon feltevés alapján, hogy a fehérsye 15·5‰ légenyt tartalmaz és hogy a bor légenye mind, fehérsye alakjában van jelen. Ismeretes, hogy ezen utóbbi feltevés nem áll; de ezen számoknak céljuk nem más, mint általános tájékoztatás, mire ismert hibás voltuk daczára is szolgálhatnak.

A bor hazája	A vizsgáló neve	a bor színe	hány bor vétetett vizsgálat alá	Légenytartalom ‰						A közép légeny tar- talomnak megfelelő féhérsye*)
				must v. szőlő			bor			
				Max.	Min.	Köz.	Max.	Min.	Köz.	
Orosz- ország	Odessai egyete- men több vizsgá- ló. Annal. d. Oe- nolog. III. pg. 18.	vörös	29	—	—	—	1·54	0·073	0·349	2·24
		fehér	28	—	—	—	0·58	0·084	0·258	1·66
Német- ország	Neubauer, Stud. über den Rothw. Annal. d. Oen. II. pg. 1.) Ahrmelléki bor	vörös	10*)	—	—	—	0·87	0·26	0·465	2·99
	Blankenhorn, üb. den Gehalt der im Jahre 1867 ein- gesandten Traub. an Trockensubst. u. Stickstoff. Ann. d. O. III. pg. 256.) az egész szőlő	fehér	8*)	2·538	1·396	1·896	—	—	—	—
		»	4	—	—	—	0·785	0·248	0·515	3·31
		Neubauer Lüf- tungs-Versuche (1872) Annal. d. Oen. IV. pg. 62.) must és bor ugyanaz	fehér	2*)	0·91	0·448	0·679	—	—	—
		»	2*)	—	—	—	0·309	0·163	0·236	1·52
Magyar- ország	Blankenhorn — Molnár Über einige ungarische Weine Annal. der Oen. III. pg. 253.) bánáti	fehér	11*)	—	—	—	0·532	0·112	0·2423	1·56
	Ulbricht R. Bei- träge zur Methode der Wein Analyse. Ann. d. Oen. III. pg. 61.	Pozsonyi borok pasteurizálásánál többször tapasztalt zavarodást; ő a csapadékot leszűrte és megmérte; volt in Maximo 0·09—0·18‰.								

A mi már most a szerző által megindított kísérleteket illeti, azokból csak a közvetlen idevágó legfontosabb eredményeket közöljük.

Legelőször azt kívánta szerző tudni, hogy sulyra nézve mennyi csapadékot ad Tanninnal olynemű bor, mely már egyszerűen a levegő behatása által megzavarodik?

Skoiff úr egy ily borhoz adott 4‰ Tannint és nyert 412‰ csa-
padékot.

Szerző most azt kívánta tudni, mily nagy azon Tanninmennyiség, mely ezen csapadék kiválasztására épen elégséges? A mit, különösen azért, mert a csapadék nem azonnal, hanem sokszor csak napok múlva képződik, csak úgy lehet megtudni, ha a bort többféle arányban keverjük Tanninnal.

De már ekkor a bor elfogyott és így ezen kísérletet új borral kellett végrehajtani, mi ekkép történt:

1 litre bor 4 egyenlő részre osztatván (jelöltessenek ezek: A, B, C, D-vel) ezekhez egyenkint fokozatosan A-hoz 1, B-hez 2, C-hez 3, D-hez 4 centigramm csersav kevertetett. 24 óra múlva nem volt csapadék látható; ekkor újra A-hoz 1, B-hez 2, C-hez 3, D-hez 4 centigramm csersav adatott. Most 3 nap múlva volt csapadék s még a folyadék is zavaros volt. A csapadékok leszürettek és megmértettek; az eredmények táblázatos kimutatása ez:

A kísérletnek alávetett bormennyiség.		A. 250 köbcent.	B. 250 k. c.	C. 250 k. c.	D. 250 k. c.
1-ső kísérlet	A borhoz adott Tannin	0·01 gr. = <u>0·04‰</u>	0·02 gr. = <u>0·08‰</u>	0·03 gr. = <u>0·12‰</u>	0·04 gr. = <u>0·16‰</u>
Eredmény 24 óra múlva: Semmi					
2-dik kísérlet	A borhoz adott Tannin összege	0·02 gr. = <u>0·08‰</u>	0·04 gr. = <u>0·16‰</u>	0·06 gr. = <u>0·24‰</u>	0·08 gr. = <u>0·32‰</u>
	Eredmény 3 nap múlva csapadék; a folyadék maga még zavaros; a csapadékok leszüretvén, súlyaik következők:				
		0·015 gr. = <u>0·06‰</u>	0·016 gr. = <u>0·064‰</u>	0·021 gr. = <u>0·084‰</u>	0·035 gr. = <u>0·14‰</u>

Megjegyzendő, hogy ezen kísérletek után a leszűrt tiszta folyadékok csersav tulmennyiségére vizsgáltattak. Hogy csersav még jelen van, azt ugyan már abból is lehetett tudni, hogy a csapadékok súlyai kisebbek a borhoz adott csersav-mennyiségeknél; de a kísérlet mégis megtétetett, hol A- és B-ben nyomokban, C- és D-ben pedig határozottan ki volt mutatható a csersav jelenléte. Azt lehetett volna e szerint feltenni, hogy újabb csersav hozzáadása nem fog többé csapadékot okozni; de ez mégis megtörtént; ugyanis a csersav hozzáadása és a csapadék leszűrése ezután még háromszor ismételtetett; az utolsó kísérlet után volt A-ban 0·32-, B-ben 0·64-, C-ben 0·96-, D-ben 1·28‰ csersav és még mindig keletkezett csapadék, de ez szerző sajnálkozására már meg nem méretett.

Ezek után a kísérletek tovább nem folytathattak s folytathatásukra nincs is kilátás, miután Skoff tanár ur szivességét, kinek eddigi áldozatkészségéről is a legnagyobb elismeréssel kell nyilatkoznia, továbbra igénybe venni nem lehet; szerző azért kénytelen az eredményeket az ezek-

ből és ezek tapasztalásaiból levezethető következtetéseket, bármilyen súlyos legyenek is azok, már mostan közölni, hogy haszontalanul el ne vesszenek, hanem ha lehet, másokat további kutatásra indítsanak.

A mi a következtetéseket illeti, egyelőre el kell tekinteni a német buvárok vizsgálataitól, miután német boroknál ezen fehérnyebaj vagy nem, vagy csekélyebb mértékben fordul elő; ott az egyszerű szellőztetés teljesen elegendő. Nem fogna-e nálunk is elegendő lenni? nem tudhatni, miután nálunk ez iránt eddig még semmi érdekltség sem uralkodván, kísérletek nem tétettek. Szerző különben a szellőztetést a legmelegebben ajánlja.

A német vizsgálatok, melyek különben igen becsesek, itt csak annyiban jöhetnek tekintetbe, a mennyiben összehasonlítást engednek a bor teljes légenyirtartalma és azon légenyirtalom között, mely csersav által kiválasztható. Határozott ismeretünk még most ezen tekintetben sem lehet ugyan; annyi azonban mégis belátható, hogy a kiválasztható rész az egésznek $\frac{1}{10}$ — $\frac{2}{10}$ részénél többet alig tehet. A borhoz viszonyítva pedig annak $0.20/100$ -ját teheti. Mily csekély mennyiség és mégis mennyi bajt okoz.

Ezeket előre bocsátván, szerző kimondja, hogy eddigi kísérletei leginkább csak arra alkalmasak, kimutatni az általa ajánlott eljárás akadályait.

A legnagyobb nehézség abban áll, hogy a csapadék csersavval nem azonnal képződik, minél fogva igen bajos az alkalmazandó mennyiség meghatározása. De nehezítik ezt még más körülmények is. A fehérnye, kiválasztás tekintetében igen makacs test; kiválasztja azt az erjedés, a meleg, a levegő, a csersav; de egyik sem teljesen. A mi különösen a csersavat illeti, látható, hogy ennek bizonyos túlmennyisége szükséges, a mely pedig fehér borban, tekintettel izre és színre, a mennyire csak lehet, mellőzendő.

Ugy látszik továbbá, hogy a csersav egy maga nem elegendő, hanem hogy a levegőnek közbenjárása is szükséges.

Mindezen szabálytalanságok okát, Mulder után indulva, eddig csak a bor savtartalmában kereshetjük, oly értelemben, hogy a kiválasztás talán teljesen sikerülne, ha a bor nem savas, hanem neutral folyadék lenne; míg ellenben annál több fehérnye fog a borban feloldva maradni, minél nagyobb annak savtartalma. A »Levelek a szőlőből« szerzőjének egy igen érdekes tapasztalása, továbbá azon tény, hogy a fehérnyében bővelkedő, de savban szegény moori borokat épen ausztriai borkereskedők veszik, s a savanyu osztrák borokkal keverik, mi által állandóbbak lesznek, végre Batilliat francia borász tapasztalása, ki a bort az által tette állandóbbá, hogy azt $\frac{1}{2}$ — 1% borsavval keverte — mind ugyanerre utalnak.

De mindezeket teljesen tisztába hozni, a tudomány sürgős feladata, melyet az magától el nem utasíthat, nemcsak azon practikus haszon miatt, melyet ettől a borászat várhat, hanem azért is, mert a fehérnyefélék tanulmányozásának kiegészítése kívánja.

Mindaddig pedig, míg mindezek iránt tisztában nem leszünk, a cstersavnak alkalmazása, történjék az akár az által, hogy tiszta állapothban a kész borhoz, vagy a musthoz keverjük; akár az által, hogy a mustot egy ideig a magokon hagyjuk erjedni — a bortermesztők között el nem terjedhet; pedig fő dolog lenne, hogy éppen ezen körökben terjedjen el.

Azon kérdésre, érdemes-e, hogy ezen célból a kísérletek tovább folytattassanak, szerző határozott igennel felel, s bátorítja őt erre azon fényes példa, melyet a »Gazdasági levelek« szerzője borában mutatott be a világnak. Előnye ezen eljárásnak a szellőztetés felett (ha ugyanis lehet a kettőt párhuzamba állítani) mindenestre az marad, hogy nem szorul készületre, s azért olcsóbb a szellőztetésnél; kevesebb munkával is jár; a tudomány nyeresége pedig ezen kísérletekből az leend, hogy meg fogják szüntetni azon valóságos zürzavart, mely ismereteinkben a bor fehérsége feleire nézve eddig uralkodik.

De a kísérletek költségesek és azért csak pénzbeli támogatás mellett lennének végrehajthatók.

Hogy azonban addig is, míg ezen uton fogunk eredményekről rendelkezhetni, azok, kik az eljárást megkísérteni kívánják, minden vezérely nélkül ne maradjanak, ezt következőkép adja elő szerző:

A bornak úgy kell cstersav és levegő (nyílt lefejtés) által elkészítve lenni, hogy az, ha utólagosan más hordóba jutna és abból még venne fel cstersavat, az által a levegő behatására többé meg ne zavarodjék.

A cstersav azon mennyisége, melylyel ezen kiválasztást gyakorlatilag meg lehet kezdeni, a nélkül, hogy a bor ízét, színét veszélyeztetnők 0.2‰ vagyis akónként 0.6 lat. Ha pár hét múlva az adag elegendőnek nem mutatkoznék, lehet azt ismételni; mi mellett, ha maradna is a borban egy kis fölösleg, az csak oly csekélység lehet, mely nem árt.

II.

A használatban levő mustmérők három csoportra oszthatók:

Az I-ső csoportban a foksor egészen tetszés szerinti, tudományos alap nélkül; ilyen a Wagner-féle, Vajda-féle sat. ezek egészen elvetendők.

A II-ik csoportban a foksor nem más, mint sűrűségi foksor. Ilyen az Oecksle-féle, mely 38-tól egyes egységenként haladva 125-ig terjed. Ennél 38, 39, 40 ... 125 fok annyit jelent, hogy az illető folyadéksűrűsége = 1.038, 1.039, 1.040 ... 1.125.

A III-ik csoportban a foksor czukorszázalékokat jelent, vagyis czukorszázalékokat akar megközelítő pontossággal kimutatni. Mennyiben fogják ezek ezen feladatukat teljesíteni, az még most meg nem határozható; annyi azonban bizonyos, hogy a praxis igényeinek ezek felelnek meg legjobban, ha jók; és van kilátás, hogy pontosság tekintetében is a méltányos követeléseknek meg fognak idővel felelni.

Az első ilyenmü mustmérőt szerző tervezte, midőn 1862-ben a hegy-aljai bormivelő egyesület közgyűlésén indítványba hozta: használtassék mustmérőül egyszerűen a Balling-féle sacharometer, azon csekély módosítással, hogy ennek foksora mellett vörös tintával feljegyezve legyen azon perzentösszeg, mely a sacharometer kimutatásából levonandó ha azt nem tiszta czukoroldatban, hanem mustban alkalmazzuk; nevezett egyesület ezen indítványt elfogadta s Claude Lajos pesti mechanicus úr készített is néhány darab ilyen mustmérőt.

Néhány évvel későbbben használatba jött a klosterneuburgi mustmérő, melynek azonban eredeti leírását, mely a »Weinlaube« 1869-ki évfolyamában jelent meg, nem tudtam eddig megszerezni. Ez ugyanazon elv szerint látszik szerkesztve lenni, de elhagyván egészen a tiszta sacharometer foksorát, csak azon számokat tünteti föl, melyek maradnak, ha a sacharometer számaiból a tapasztalás szerinti perzenteket levonjuk. Helyesen történt-e ezen levonandó perzentek megállapítása, arról alább lesz szó.

Legujabb e téren a Guyot-féle mustmérő. Ez francia izléssel igen csinosan van kiállítva és 3 foksorral bir, melyek könnyebb megkülönböztetés végett különféle színnel vannak festve. Az első foksor közönséges Beaume-féle fokokat mutat 0-tól 19-ig. A második czukorperzenteket mutat 0-tól 32-ig. A harmadik azon szeszperzenteket mutatja ki, melyek a talált czukorperzentekből fognak erjedés útján képeztetni. De nincs a készületen hőmérő s nincs is megjegyezve, micsoda hőfoknál kell azt alkalmazni.

A két mustmérő összehasonlítása végett concentrált sóoldatból ennek fokonkénti higitása által 25 különféle sűrűségű folyadékot készített szerző, s ezekbe egymásután a 2 mustmérőt elsülyesztvén, az egymásnak megfelelő fokokat leolvasta.

A leolvasás egész és nyolczadfokok szerint történt, de azután tizedes törtrekre átszámíttatott. Így jött létre egy összehasonlítási táblázat, mely azonban még hiányos volt, miután két oly foksor van egymással összehasonlítva, mely mindkettő ismeretlen; de ezen hiányon a Guyot-féle mustmérleg maga segít, miután azon Beaume-féle foksor is van. A Beaume-féle foksornak viszonya ugyanis a sűrűséghez és a Balling-féle sacharometer perzentekhez a legnagyobb pontossággal ismeretes. Így tehát nem kívántatott egyéb, minthogy a Babo-féle perzentek mellé először a Guyot-féle perzentek, azután az ezeknek megfelelő Beaume fokok, azután a megfelelő sűrűségek, végre az ezeknek megfelelő Balling-féle sacharometer perzentek feljegyeztessenek.

Igy jött létre az itt következő összehasonlítási táblázat:

kloster-neuburgi mustmértő	Guyot mustmértője		A Beaumé fokoknak megfelelő sűrűségek	A sűrűségeknek megfelelő cukorszázalékok tisztacukor oldatban Belling szerint	Különbségek: a sacharometerhez hasonlítva	
	cukorszázalékok	Beaumé fokok			Guyot számai kisebbek	a kloster-neub. mustmértő szám. kisebbek
—	0·0	0·5	—	—	—	—
—	0·9	1	1·007	1·7	0·8-del	—
—	2·7	2	1·014	3·5	0·8	—
—	4·4	3	1·021	5·3	0·9	—
—	6·2	4	1·028	7·1	0·9	—
8·9	8·1	5	1·036	8·9	0·8	0·0
10·4	9·9	6	1·043	10·7	0·8	0·3
12·0	11·8	7	1·051	12·5	0·7	0·5
13·6	13·6	8	1·059	14·4	0·8	0·8
15·1	15·4	9	1·067	16·2	0·8	1·1
16·6	17·2	10	1·075	18·0	0·8	1·4
18·2	19·0	11	1·083	19·9	0·9	1·7
19·6	20·8	12	1·091	21·7	0·9	2·1
21·2	22·6	13	1·099	23·5	0·9	2·3
22·7	24·5	14	1·107	25·3	0·8	2·6
24·2	26·3	15	1·116	27·2	0·9	3·0
25·8	28·2	16	1·125	29·1	0·9	3·3
27·4	30·1	17	1·134	30·9	0·8	3·5
28·9	31·9	18	1·143	32·7	1·0	3·8

Látszik ezen kimutatásból, hogy a Guyot-féle foksor csak abban különbözik a Belling-féle foksortól, hogy számai általában 0·8 és 0·9 perccenttel kisebbek, vagyis, hogy a cukorperccentektől, a mustban előforduló idegen testek fejében, kivétel nélkül 0·8 és 0·9 perccent van levonva. Ez azonban minden eddigi tapasztalat szerint kevés. És azért a Guyot-féle mustmértőt, mint hiányosat, semmiképen sem lehet további terjesztésre ajánlani. A mi azonban a külső kiállítást, a fokvonalkák hosszát s a feljegyzett számokat illeti, ezt szerző czélszerűbbnek találja mint a következő készülétnél és utánzásra ajánlja.

A klosterneuburgi mustmértőt illetőleg, melyre nézve megjegyzendő, hogy a szerző által használt példány Kapeller H. műhelyéből való, 8‰-tól

33%-ig terjed, hőmérővel van ellátva és Réaumure sz. 14°-nál használandó, azt látjuk, hogy az foksora kezdetén egészen megegyezik Balling sacharometerével, de minél magasabbra emelkedik a cukortartalom, annál inkább elmarad mögötte és 1·143 fajsúly mellett, midőn a Balling-féle sacharometer 32·7 százaléket mutat, a klosterneuburgi csak 28·9-et azaz 3·8 százalékkal kevesebbet tüntet föl.

Már ezen utolsó különbség szerző tapasztalása szerint megközelíti ugyan a valóságot, de a kezdetleges megegyezésből következik, hogy ezen foksor sem lehet egészen helyes; miután azonban szerző betegségokozta magányában nem bírta vizsgálatait controllirozni, hanem a klosterneuburgi mustmérő és Balling sacharometere közt a kapcsolatot csak Guyot mustmérője által létesíthette, melynek pontos szerkesztésére nézve garantiával nem bír, azért nem akar eddigi vizsgálataiból a klosterneuburgi mustmérőre nézve kedvezőtlen ítéletet levezetni.

Nincs is erre szükség, miután a klosterneuburgi borászati kísérleti állomás maga szolgáltatja elismerést érdemlő lelkiismeretességgel a mustmérő megítélésére az anyagot. Ott ugyanis évek óta meghatározzák a szőlő különféle érési stádiumaiban a must cukortartalmát. Meghatározzák két módon, a Fehling-féle vegytani uton és a klosterneuburgi mustmérővel, s ezen vizsgálati eredmények évenként közöltnének.

Ha ezen közlésekben a számokat megtekintjük úgy, ahogy ott állanak, akkor a vegytani és a mustmérői számok között nagy különbséget, itt-ott megegyezést is, de összefüggést nem találunk. Változik a dolog, ha ezen számokat a cukortartalom szerint 0—1-ig, 1—2-ig, 2—3-ig, 3—4-ig stb. rendezve csoportokba állítjuk és minden csoportban kiszámítjuk a középértéket. A rendezésnél természetesen a Fehling-féle cukortartalom vétetik alapul, azon feltevés nyomán, hogy ez hibanélküli; fogjuk azonban látni, hogy sok esetben ezen számok is, legalább a legnagyobb mértékben gyanusak.

Szerző ezen módon összeállította mindazon idevágó számokat, melyeket a »Weinlaube« 1873. és 1874-ki évfolyamában feltalálhatott és kiszámította az itt táblázatos kimutatásban következő középértékeket.

A must cukortartalmának határértékei	Hány egyes esetből számitottat ki a középérték	A must Fehling szerinti cukortartalmának középértékei	A mustmérő kimutatásának középértéke	Hány perczenttel mutatott többet v. kevesebbet a mustmérő
1 ⁰ / ₁₀₀ -tól 2-ig	2	1·75	4·6	2·9-el többet
2 » 3 »	—	—	—	—
3 » 4 »	—	—	—	—
4 » 5 »	6	4·43	8·03	3·6 » »
5 » 6 »	—	—	—	—
6 » 7 »	4	6·47	8·97	2·5 » »
7 » 8 »	4	7·52	10·65	3·1 » »

A must czukortartalmának határértékei	Hány egyes esetből számtattott ki a középérték	A must Fehling szerinti czukortartalmának középértékei	A mustmérő kimutatásának középértéke	Hány perccenttel mutatott többet v. kevesebbet a mustmérő
8 » 9 »	8	8·68	11·86	3·2 többet
9 » 10 »	7	9·52	12·35	2·8 » »
10 » 11 »	16	10·61	13·17	2·6 » »
11 » 12 »	12	11·47	13·94	2·4 » »
12 » 13 »	19	12·46	14·51	2·0 » »
13 » 14 »	19	13·64	16·15	2·5 » »
14 » 15 »	20	14·57	16·62	2·0 » »
15 » 16 »	17	15·60	16·88	1·3 » »
16 » 17 »	20	16·49	17·73	1·2 » »
17 » 18 »	21	17·63	18·31	0·7 » »
18 » 19 »	17	18·47	19·39	0·1-el kevesebbet
19 » 20 »	14	19·38	19·14	0·3 » »
20 » 21 »	5	20·58	20·78	0·2-el többet
21 » 22 »	7	21·49	20·39	1·1-el kevesebbet
22 » 23 »	2	22·55	21·65	0·9 » »

Ezen táblázat magyarázatot nem igényel; látszik belőle első pillantásra, hogy a klosterneuburgi mustmérő a valódi czukortartalomnál — 4 esetet kivéve — általában többet mutat; hogy kisebb czukortartalomnál az eltérés igen nagy, a czukortartalom növekedésével az igazságot mindinkább megközelíti és 18 és 20 között a valóságnak majdnem teljesen megfelel. Feljebb megint ellenkező irányban tér el a mustmérő.

Nem lehet tehát azon kételkedni, hogy a klosterneuburgi mustmérőnek rectificatióra szüksége van, de másrészt arról sem lehet kételkedni, hogy maga a klosterneuburgi intézet lesz az első, mely ezen munkát magára vállalja. Azonban ezen munka több évet fog még igénybe venni, miután végleges megállapítás előtt számtalan tapasztalást kell még szerezni azon viszonyra nézve, mely a szőlőben a cukor és a többi alkatrészek között fennáll és eddigi tudomásunk szerint igen változó lehet, mert nemcsak a klímától, talajtól, szőlőfajtól és érettségi foktól, hanem még attól is függ, hogy a sajtolásnál azon mustot vizsgáljuk-e, mely a szőlőből mindjárt kezdetben kifolyik, vagy azt, mely csak erős nyomásnak enged.

Innen belátható, hogy ily roppant feladatnak e gy intézet meg nem felelhet; marad tehát nekünk is ezen munkából, és igen kíváncs, hogy hazai kísérleti állomásaink főnökei és egyéb tudományos szakférfaink abban minél élénkebben részt vegyenek.

Szerző még egy nehézségre figyelmeztet, mely ezen vizsgálatokkal jár. Eddig a Fehling-féle eredményeket hibátlanoknak vettük; hogy pedig ilyenek legyenek, azon szerző fontos okoknál fogva kételkedik. Nemcsak azon itt-ott roppant szabálytalanságok keltik a kételyt, melyek a klosterneuburgi számokban is előfordulnak, hanem egészen elutasíthatlanul hívja fel a figyelmet egy munkálat, melyet dr. Weigelt C. úr közölt az »Ann. d. Oen.« 2-dik kötetének 221-ik lapján ezen cím alatt: »die Oechsle'sche Mostwage und ihre Zuverlässigkeit.«

Az Oechsle-féle mustmérőre nézve létezik egy tábla, mely kimutatja, hogy minden egyes foknak hány perczent cukor felel meg. Már most Weigelt ur azt akarja bizonyítani, hogy ezen tábla nem adhatja a valódi czukortartalmat és ezen célból 17 czukormeghatározást végzett Fehling és Oechsle szerint, a mustot a sajtolásnak bizonyos szakaiban, továbbá szellőztetett és nem szellőztetett állapotban vizsgálván. A legnagyobb súlyt fekteti a következő esetre: a must pár óráig nyomás nélkül folyván, azt megvizsgálta 10 órakor és 12 órakor következő eredménnyel:

	Oechsle szerinti fokok	Czukortartalom	
		Oechsle szer.	Fehling szer.
10 órai must	80·0	18·3	18·28
12 » »	80·0	18·3	20·60

Szavakban kifejezve ez annyit tesz, hogy egyenlő sűrűség mellett a 12 órai must 2·3 százalékkal több czukrot tartalmaz, mint a 10 órai, és miután a mustmérő azt ki nem mutatja, azt mondja Weigelt úr, hogy az rossz.

De egészen ellenkező eredményhez jutunk, ha a dolgot közelebb vizsgáljuk; a 80-ik Oechsle fok ugyanis nem más, mint 1·080 sűrűség és egy tiszta czukoroldat, mely ezen sűrűséggel bir, Balling szerint nem tartalmazhat többet 19·3 perczent czukornál. Könnyen belátható tehát, hogy Weigelt ur a Fehling-féle eljárás szerint 1·3 százalékkal több czukrot talált, mint a mennyit a must tartalmazhatna még akkor is, ha az tiszta czukoroldat lenne.

És ilyenek — nem ugyanazon, de megközelítő mértékben — Weigelt úrnak legtöbb számai. Mily bizalmat érdemelnek e szerint a Fehling-féle czukormeghatározások, vagy nem volt-e talán Weigelt urnak Oechsle-féle mustmérője hibás, meg nem ítélném, csak annyi bizonyos, hogy ily tapasztalások elutasíthatlan felszólítást képeznek arra, hogy buváraink a Fehling-féle eredményeket is a legszigorubb vizsgálat tárgyává tegyék.

Végül szerző köszönetét nyilvánítja Fromm Antal budapesti kereskedő ur iránt, azon készségeért, melylyel az itt tárgyalt két mustmérőt vizsgálatra átengedte.

III.

A gazdasági vegyészre nézve a talaj-becslés vagy bonitáció a legfontosabb kérdések sorába tartozik. E tárgy fontosságához képest a legkitünőbb vegyészek igen behatólag foglalkoztak e kérdés megfejtesével is, miután belátták, hogy a talaj vegybontása felvilágosítást nem szolgáltat; hogy továbbá a talaj physikai s mechanikai tulajdonainak kipuhatlása szinte csak igen hiányos fogalmát adja a talaj értékének, azért a legujabb időben kezdették a talaj absorptioja s annak termőképessége közti összefüggést bővebben tanulmányozni. Knop, Biederman és többek buvárlataiból kitűnt, hogy minél nagyobb mennyiségű sókat vagy azoknak alkatrészeit képes valamely talaj az oldattól elvonni, legtöbb esetben annál gazdagabb és annál dúsabban termő a talaj. Ezen tüneménynek oka könnyen feltalálható, ha figyelembe vesszük, hogy a föld a legkiválóbb táplálója a növénynek, hogy benne mindazon ásványi és részben légnemű alkatrészek fel vannak halmozva, a melyek a növény fejlődésére s gyarapítására szükségesek, és miután csak oldható állapotban levő anyagok alakulhatnak át növényi alkatrészekké, szükségképen kell, hogy a talaj bizonyos vonzó erővel legyen felszerelve, melynek folytán az oldható anyagok leköttenek és a szükséghez képest mint tápszerek a növény nevelésére felhasználtatnak.

Ha a talaj e fontos lekötő tulajdonsággal nem bírna, akkor esőzések vagy vízáradások csakhamar megfosztanák ezen becses anyagoktól, tulajdoképen kimosnák, s a növény tápszer hiánya miatt elpusztulna.

Ezekből világos, hogy az absorptió tanulmányozása mind a practikus gazdára, mind pedig a gazdasági vegyészetre nézve nagy fontossággal bír, annál is inkább, minthogy az eddig megállapított tények a divatos vizsgálati eljárás nyomán sok tekintetben nem feleltek meg a bizonyított reménységnek, és noha maga a főtétel, miszerint: az absorptió nagysága a termékenység fokához viszonylik, sértetlenül áll; annak bebizonyítása egyes esetekben még eddig nem sikerült. Ez indított arra, hogy az eddig követett eljárást megvizsgáljam. Vizsgálatom folytán meggyőződtem arról, miszerint az eddig oly általánosan használt Knop-féle meghatározási módszer csakugyan hibás és hogy ezen hibás eredményeken alapuló következtetések legnagyobb részint tévesek.

Knop eljárása ugyanis a következő.

Ö egy bizonyos földmennyiséget, pl. 50 grammot 100 C.C. körülbelül $\frac{1}{2}$ percentes szalmiak oldattal összekever és a keveréket 48 óráig gyakori felrázás között a lombikban hagyja. Ezen idő lefolyta után a folyadékot leszűri s benne a még visszamaradt sómennyiséget meghatározza, s ez az eredeti tartalommal összehasonlítva következtet a föld által felvett vagyis absorbált sómennyiségre.

Ezen eljárás nyomán Knop a következő tételeket alapította meg.

I. Az absorbált anyag mennyisége függ az alkalmazott folyadék mennyiségétől, azaz hogy pld. 50 gr. föld 200 C. C. folyadékból többet fog felvenni mint 100 C. C. ugyanazon töménységű folyadékból.

II. Az absorbtio függ ugyan az alkalmazott folyadék töménységétől, de azzal arányban nem áll.

III. Az absorbtio sok esetben független a talaj mennyiségétől. Ha tehát egy bizonyos mennyiségű s töménységű folyadékot egy vagy két vagy három talajjal érintkezésbe hozunk, ezen különböző földmennyiségek egyenlő ammonia-mennyiségeket fognak absorbeálni. Ezen tételek már első pillantásra kevés valószínűséggel birnak. Ehhez járul még azon saját tapasztalásom is, hogy egy és ugyanazon mennyisége ugyanazon talajnemnek, ha egyenlő mennyiségű s töménységű folyadékkal kezeltek, igen nagy absorbtioi eltéréseket mutat, ha csak a kísérleteket nem tökéletesen hasonló körülmények alatt vesszük végbe. Különösen nagy befolyással bír az uralkodó mérséklet, a mennyiben például annak befolyása alatt a talajban levő szénsavas mész a szalmia által akként bontatik fel, hogy Clorkalcium és szénsavas-ammonia képződnek, mely utóbbi test könnyen illan. De ennél még nagyobb mértékben gátolja az eredmény állandóságát azon körülmény, hogy a Knop-féle eljárásnál a talajfelvételi képessége ki nem elégítették és így valamennyi kísérlete Knopnak csak a be nem fejezett folyamatnak eredményeit tünteti elő. Természetes, hogy a téves feltételekből leszármaztatott következtetések ismét csak tévesek lehetnek.

Ha ellenben a szénsavas ammonia elpárolgását meggátoljuk és továbbá koncentráltabb folyadékok alkalmazása által a talajt magasabb absorbtiora kényszerítjük, akkor azon pontot érjük el, a melynél a földnek absorbeáló képessége tökéletesen ki van elégítve, annyira hogy azon túl a föld akármilyen töménységű és mennyiségű oldattal érintkezik, többet absorbeálni nem lesz képes.

Mindezeknek elérésére lombik helyett absorbtioi csövet alkalmaztam, az pedig olyan cső, a mely alsó végén egy kisebb cső segítségével szedővel áll összeköttetésben.

A csőbe a lemért földmennyiség adatik és erre az ismert mennyiségű és töménységű szalmia oldatot ráöntjük. Ez lassankint a földön keresztül szivárog és amint a szedőben meggyült, sőtartalmát meghatározhatjuk. Ezen készülék alkalmazása mellett valahányszor a talaj ki lett telítve, az eredmény ugyanaz maradt. De magára a kitelítésre nézve szükséges egy bizonyos minimalis concentratio, a melyen alól állandó eredményre nem számíthatunk, mert míg a földnek felvételi képességét tökéletesen ki nem elégítjük, koncentráltabb folyadék alkalmazásánál ujbol fog absorbealni. Kísérleteim bebizonyították továbbá, hogy az ammonia-absorbtio a föld mennyiségével arányosan növekedik. Az absorbtio tanulmányozásánál egyébiránt nemcsak az ammonia, hanem a káli és phosphorsav is tekintetbe veendő. A kali absorbtiora nézve Péters ugyanazon szabálytalanságokat észlelte mint Knop az ammoniánál, és midőn különféle kálisókat alkalmazott, azt találta, hogy a só minősége döntő befolyással bír a felvétel mennyiségére. De ha figyelemmel tekintjük át Pétersnek hosszú kísérleti sorozatát, akkor meglepetéssel vesszük észre, hogy valahányszor neutralis kálisó jött alkalmazásba, mindannyiszor az absorbtio majdnem

ugyanaz maradt és hogy csak akkor álltak be nevezetes eltérések, a mikor savanyu vagy aljas sók szolgáltak a kísérletre. Ezen tényt talán akként lehetne megmagyarázni, ha felteszszük hogy az absorbtio tünetenyei azon másodlagos vagy folyamatok által zavartattak, melyek az aljas vagy savanyú oldatok befo lyása által a különben közömbös talajalkatrészekre gyakoroltattak. Ezen feltevés különben Liebig, Rautenberg és Knop kísérletei által igen valósz inüvé vált.

A phosphorsav absorbtiojára nézve Biedermann hasonló eredményekre jutott mint Pe ters a kálinál.

Saját kísérleteimet egy oly oldattal tettem, a melyben szénsavas káli phosphorsav által tökéletesen neutralizálva volt. Ezen oldatból egyidejűleg a káli és phosphorsav absorbtio t határoztam meg, és pedig a felszívási cső (Verdrängungsrohr) alkalmazása mellett.

Végre összefoglalva az itt mondottakat, a következő öt tétel jelezi kísérleteim eredményét.

I. Valamint a talaj az amm oniára nézve egy kitelítési határral bir, ugy áll ez a káli és phosphorsavra is.

II. A talaj kitelítésére a folyadéknak bizonyos minimális töménysége megkívántatik; ezen minimális töménységen túl magasabb felvétel nem történik, még ha a folyadék mennyiségét szaporitjuk is.

III. A káli-ammon — és phosphorsav felvétele a kísérletre szolgált talaj mennyiségével arányos, tehát n -szer annyi talaj n -szer annyit fog ezen testekből absorbeálni.

IV. Egy és ugyanazon talajnál a kalifelvétel aequivalens viszonyban áll az ammonia-felvételhez, ugy hogy az egyik meghatározás alapján a másikat ki lehet számítani.

V. Egy oly talaj, mely már ammonia által kitelítettett a neutralis phosphorsavas káli oldatából, nyomát sem veszi fel többé a kálinak; ellenben a phosphorsavat még most is oly mértékben köti, mintha semmifele változás sem történt volna a talajjal; vagyis minden talajnak oly iránti absorbtioja tökéletesen független a savétól és megfordítva.

158. (21) *Szily Kálmán* r. t. bemutatja Réthy Mórtól: »*A három méretű homogen tér síkbeli trigonometriája*« czímű értekezését. Kivonatban így :

Réthy úr Bolyai János »Appendix scientiam spatii absolute veram exhibens etc« czímű munkáját tanulmányozva, észrevette, hogy ennek néhány tétele teljesen független a párhuzamosok megelőző elméletétől. Ez az észrevétel annak kutatására ösztönözte, vajon nem lehetne-e az összes, u. n. *nem-euklidikus* geometriát ugyanezekre a tételekre, vagy hozzájuk hasonló tételekre alapítani. Ezt kutatva, egy elemi módszerre jött, mely e czélhoz époly természetes, mint rövid uton elvezet. E módszert az jellemzi, hogy *a geometriai idomokat véges térrészen belül szerkesztvén, bizonyításaiban teljesen mellözi a párhuzamosságnak még csak fogalmát is*. Ily módon ki van kerülve az, a mi az eddigi elementáris módszereket nehezítette, t. i. az oly idomokkal való bizonyítás, melyek a szokott képzelettel ellenkeznek. Így, a kellő előkészület után, egy-két csapással eldönthető, vajon egy nemcsak *önmagában kifogástalan* — ami

különben a földolog, — hanem a gyakorlat legpontosabb méréseivel összhangzó geometriát megállapíthatunk-e, a nélkül hogy a *határtalan* tért *végtelen nagynak* tekintsük, vagy ha ezt még tennők is, tehetjük-e azt a nélkül, hogy Euklides párhuzamossági postulatumát el kellene fogadnunk.

Azon definitiók, axiómák és postulatumok, melyeken az *általánosabb geometria* alapszik, hármát kivéve, identikusok azokkal, a melyek az u. n. euklidesi geometriának is alapját képezik. A definitiók közül mellőzve van a párhuzamosság definitioja; az axiómák közül mellőzve van Euklides XI. axiómája, mely így hangzik: »Ha két egyenest egy harmadik úgy vág keresztül, hogy az egy felőli belső szögleteket két deréknél kisebbé teszi, a két egyenes határtalanul kinyújtva összeér, és pedig a felé, melyről a két deréknél kisebb szögletek vannak.«*) És végre az egyenesről szóló postulatum akként módosul, hogy »a *határtalan térnek legyen legalább akkora része, melynek két-két pontján át csak egy egyenes lehetséges.*

Ezek alapján R. úr a jelen értekezésben megmutatja, hogy le lehet fejteni a trigonometria alaptételeit, a nélkül hogy a tér végtelen nagyságát és a párhuzamosságnak még csak fogalmát is föl kellene tételnie.

Hogy a nyert eredményeket az euklidesi trigonometria tételeivel szembeállíthassuk, példaképen az úgynevezett Carnot-féle tételt és a sinusok törvényét választjuk.

E tételek a közönséges Euklidesi geometriában így hangzanak:

$$a^2 = b^2 + c^2 - 2bc \cdot \cos A$$

$$\frac{a}{\sin A} = \frac{b}{\sin B} = \frac{c}{\sin C}$$

A Bolyai-féle térben e tételeknek a következők felelnek meg:

$$\cos ka = \cos kb \cos kc + \sin kb \cdot \sin kc \cdot \cos A$$

$$\text{és: } \frac{\sin ka}{\sin A} = \frac{\sin kb}{\sin B} = \frac{\sin kc}{\sin C}$$

hol k egy valós vagy képzetes állandót jelent, melynek értékét mindaddig nem lehet közelebből meghatározni, míg az alapul vett axiómákhoz egy új axiómát nem csatolunk.

Föltéve, hogy k akár valós, akár képzetes úton a végtelen kicsiny felé convergál, az általános geometria tételei átalakulnak az Euklidesi geometria tételeivé; más szóval az Euklidesi geometria azon specialis föltévésen alapszik, hogy k végtelen kicsiny, míg a Bolyai-féle geometria szerint k minden tetszőleges, valós vagy képzetes értékkel bírhat.

Hogy valós-e vagy képzetes a k értéke, azaz milyen a tér a valóságban, az geometria útján semmi esetre és metaphysika útján még ke-

*) Euklides magyar fordításában Brassai Sámuel a XI-ik axiómát, Peyrard nyomán haladva, a postulatumok közé helyezi. (Lásd az 5-ik kivonatot.) Sz. K.

vésbbé lesz bebizonyítható; ha e kérdés valaha és valahogyan eldönthető lesz, úgy az — korunk minden hírneves matematikusának véleménye szerint — csakis a világegyetemnek és physikai törvényeinek kiterjedtebb és pontosabb ismerete után fog eldöntethetni.

159. (22) *Than Károly* »Közlemények a m. kir. egyetem vegytani intézetéből.«

160. (23) *Szabó József* r. t. Themak E részéről: »Adatok a zsadányi meteorkő hulláshoz« cz. értekezést mutat be. Röviden így:

Szerző az eddig ismert adatokhoz újabbakat csatol, leír 7 darab meteorkövet, melyek Krenner és Petrovits urak ottléte után jöttek napfényre, s a melyek között van a legnagyobb (vagy 9 lat), melyet Ormós ur Temesmegye főispánja a m. n. muzeumnak küldött fel. A legkiválóbb 4 példányt sikerült fotografiában is mellékelni; valamint közöl Zsadány helységről egy részletes térképet, melybe be vannak rajzolva az egyes példányok lelhelyei. Összesen eddig vagy 16 darabról van tudomása, a melyek mindössze sem nyomnak többet vagy 400 grammnál.

Mindezen előadási tárgyak egy bírálónak adandók ki.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Huszonharmadik akadémiái ülés.

Az I. (nyelv- és széptudományi) osztály *hatodik* ülése.

1875. június 21-én

P u l s z k y Ferencz t. t. osztályelnök elnöklése alatt.

162. (24) *Hunfalvy Pál* r. t. ismerteti az általa szerkesztett »Nyelvtudományi Közlemények« újabb köteteit. A kivonat így szól:

A »Nyelvt. Közlemények« IX. kötetével szerencsém vala 1872-ben a *Kondai vogul nyelv* című munkámat bemutatni, melyet Máté evangéliumának kondai vogul fordításán dolgoztam volt ki. Ezt a vogul fordítást egy szerencsés véletlen juttatá kezembe, Dorpatban 1869-ben, mert annak kiadása itt nálunk ismeretlen vala, s midőn Akadémiánk sz.-pétervári tagjai, Wiedemann és Schiefner urak, megkapták könyvemet, rögtön arról tudósítanak, hogy a Márk-evangeliumi fordítás is megvan kéziratban, s hogy azt készek számomra lemásolui; mit csakugyan Schiefner úr maga tett meg. Ez által lehetőségessé lőn a Márk-evangeliumi fordítást is a »Nyelvt. Közlemények« X. kötetében kiadni 1873-ban. A kondai vogul nyelvű Máté- és Márk-fordítások nem kis mértékben gyarapítják ugor nyelvtudományunkat.

1868-ban Londonban kiadá herczeg Bonaparte Lucian Máté evangéliumának 10 első fejezetét obdorszk-osztják fordításban, melyet Vologodszki készített. Ez volt az első osztják szöveg, melyet meg lehetett értenünk — mert a Reguly-hozta osztják énekek, mint mondani szokás — két pecséttel le valának pecsételve előttünk, azaz nem vala semmi külsünk azok megértéséhez. Nagy örömmel vevém tehát az osztják fordítást, meg is ösmertetém nyomban a t. osztály előtt, mint a »Nyelvt. Közlemények« VII. kötetében (1870-ben) lehet olvasni. A mit már akkor föltevék magamban, azt valahára most teljesítem: bemutatom t. i. az *északi osztják nyelvet, Vologodszki fordításainak és orosz-osztják szótárának alapján, tekintettel mind Castrén déli osztják grammatikájára, mind a Reguly-hozta szó-jegyzékre s eredeti osztják énekekre*. Megvallom, némi örömmel mutatom be; jöllehet inkább a reáfordított idő és fáradság okozza talán az örömet, mintsem a tudományos siker. Azt is szabad

legyen megvallanom, hogy akkorának nem is terveztem volt eleinte; nem mertem volna. De dolgozás közben mind több-több reményem támadt, az eredeti szövegekből is adhatni valamit, a mire azután Bevezetést is volt szerencsém olvasni a t. osztály előtt, az *ugor városok* cím alatt. Amde reményem arányában a munka is vastagodék annyira, hogy az eredeti énekeket vagy töredékeiket a következő valamelyik füzetre kellett halasztanom. Bármily fogyatékos legyen is azonban a munka, nyelvtudományi és ethnographiai tudásunkat szélesíti, s talán Közleményeink becsét sem fogja alább nyomni. Munkám tehát egymaga foglalja el a XI. kötetet, sőt, mint mondtam, belé sem fért mindenestül.

A XII. kötet I. füzetében három munka van Dr. Ring Mihálytól, a ki a Catull-kéziratokról, a Nemzeti Múzeum Orosius-féle codexéről, és a régibb görög regényről értekezik. Ritkák még afféle dolgozatok nálunk, azért is szívesen engedtem nekik helyet a Közleményekben. Dr. Goldziher Ignác, mint orientalista figyelmet gerjeszt a külföldön is: itt a mythos-tudomány jelen állásáról és új problémáiról szól, igen tágas körben mozogván. A munka tudományos olvasóink figyelmére nagyon érdemes. Tölem vannak ebben a füzetben »magyar mythologiai adatok, és egyéb.« A t. osztály felolvasásomból ismeri. — A magyar nyelv külső történeteinek kutatója szívesen fogja venni Edelspacher Antal »Rumun elemek a magyar nyelvben«-című munkáját.

Az Értesítőbe adatik.

163. (25) *Hunfalvy* Pál r. t. felolvassa *Joannovics* György I. t. »Az ik-es igékről«-című értekezésének második részét. Kivonatban így:

Az ellennézetűek első tétele ez: »Az *ik* nem képző, hanem rag, és így nem képviselője a visszatérő jelentménynek.« — *Riedl* szerint: az *ik* nem más, mint testvére, vagy talán unokaöccse az *én* ragnak az ilyenekben: *lész-én, tész-én, vész-én* stb. *Riedl* ebben látja a kérdésnek lényegét, s az általa újra megindított hadjáratnak kulcsát. — *Szarvas* Gábor szerint is személyrag az *ik*; *Magyarházi toldaléknak* mondja.

Joannovics sem tartja képzőnek; ebből azonban épen ellenkezőjét következteti annak, a mit a fenn nevezett értekezők következtetnek belőle.

Az értekező, előrebocsátván *Szarvas* Gábor erre vonatkozó alapos fejtegetésének rövid kivonatát, kiemeli a képzőknek azt a lényeges sajátosságát, melynél fogva ők a szók további képzésének és ragozásuknak is alapjául szolgálnak; pl. *tan-ul*: *tanul-ó, tanul-ás*; *tanul-ok, tanul-sz* stb. Az *ul* nem tűnik el; míg az *ik* csak a harmadik személyben tapad az ígétőhöz: *es-ik, es-ék, esn-ék* stb.; de már: *es-ő, es-és, es-et*; *es-em, es-el, es-ünk* stb. *Joannovics* ezt lényeges hiánynak tartja. Azután párhuzamot tesz az *n* (on, ön, ön) és az *ik* közt, annak a megbizonyítására, hogy e két alak működése a fővonásokban teljesen egybehangzik; pl. *tész-én, visz-én*; *ész-ik, isz-ik*; — *tő-n, vő-n* (tév-én, vév-én); *év-ék, iv-ék*; — *irj-on, nézz-én*; *ázz-ék, telj-ék*; *adhass-on, szedhess-én*; *alhass-ék, ellhess-ék*. —

Az *ik* — az egyes számban — nagyobb tért foglal el; pl. *lakand-ik*, *lakn-ék*. Az *n* nem működik e két esetben.

Az *ik* tehát nem képző, hanem személyrag. De ez nem ok az *ik*-es ragozás ellenében. E ragozás, nemzeti könyvtárunk tanúsága szerint, a múltban is élt, ma is él az irodalomban. Ime mindenek előtt *ez a nyelvtény* ad neki létjogot. Ezzel szemben mit bizonyít az, hogy a harmadik személy kifejezője nem képző, hanem rag? Kár volt ily nagy készüléket mozgásba tenni olyasminek a megdöntésére, a mit senki se állított. Ki állította azt, hogy a többnyire eltűnő *ik* az egész ragozáson végig képviseli a visszatérő (reflexiv) jelentményt? Ezt még az olyan nyelvtaniró sem állítja, a ki az *ik*-et képzőnek tartja; mert hiszen a képző is csak korlátozott befolyást gyakorol a ragozásra; pl. *fordít-ok*, *fordít-asz*, *fordítunk* (valamit); és: *mozg-ok*, *mozog-sz*, *mozg-unk*. Az egyik átható a másik bennható ige; ragozásuk mégis ugyanaz. Az *ít* képző itt semmit se változtat a ragozáson.

Az *ik* nem más, mint a harmadik személy kifejezője; épen olyan, mint az *n*, és a *ja*, illetőleg *i*: *tesz-en*, *vagy-on*; *vár-ja*, *kér-i*; *alsz-ik*, *feksz-ik*. — *Riedl* és vele együtt azok, a kik szóban forgó tételének különös fontosságot tulajdonítanak, az *ik*-nek képzői hírneve révén ok nélkül támadják meg azt a sajátságát is, mely az ő személyragi természetében rejlik, és csak természetszerű kifolyása annak a szorosabb viszonynak, a mely az egy, különleges működést végző, és így külön csoportozatba való személyragok közt kétségtelenül fennáll. Romba dül, e szerint, mindaz, a mit *Riedl* a középígeék külön ragozása ellenében az *ik*-nek nem-képzői vóltából következtet.

Szarvas Gábor ezt mondja 5. cikke 8. pontjában: »Az *ik* nem képző, hanem rag, s csak némely esetben látszik a reflexiv jelentés képviselőjének; általában véve tehát egyéb személyre nem lehet befolyása.« — Ez kétségtelen. Nem lehet az a befolyása, a melyet az igétől soha el nem váló képző gyakorolhat az ige minden személyére; pl. *Ford-úl* az *úl* itt nem enged más ragozást, mint ezt: *fordúl-ok*, *fordúl-sz*, *fordúl-na*, stb. Nem lehet: *fordúl-om*, *fordúl-od* stb.; míg ebben: *tör-ik* a többi személyben hiányzó *ik* nem adja közvetetlenül érezhető jelét annak, hogy a ragozás a következő: *tör-öm*, *tör-öl*, stb.; nem pedig ez: *tör-ök*, *tör-sz*; vagy ez: *tör-öd*, *tör-jük* stb.

Amde az *ik*-esek többi személyéhez járuló ragok nem szorúltak az *ik*-nek ilyetén befolyására. Megvan ez az erő ama középígeképzőkben, a melyekhez az *ik* leginkább csatlakozik; pl. *csal-ód-ik*, *bimb-ódz-ik*, *béresked-ik*, *dohos-od-ik* stb. Itt az *ód*, *ódz*, *ked*, *od* képzők eszközlik azt, hogy a ragozás, az *ik*-esek schémája szerint, ez legyen; *csalód-om*, *bimbódz-ol*, *béresked-én*, *dohosodn-ám* stb. — De maga az *ik* sem szorúlt e képzők segítségére a végből, hogy e külön ragozásnak a létjogát mentse meg. Kitelik ez az *ik*-nek személyragi természetéből is. Ha ragtársa, az *n*; jogosan tölti be szerepét a tudvalevő három időben (vagy-on, lesz-en, lő-n, tő-n; írj-on, nézz-én), akkor mi alapon tagadhatjuk meg ugyanezt a jogot az *ik*-től ama tudvalevő öt esetben? Mi joggal szoríthatjuk meg a

jelentő mód jelen idejére akkor, a mikor — a *vagy-on, van* alakokat ide nem számítva — különben is csak permissive szereplő társának, az *n*-nek működre ellen legkisebb kifogást sem teszünk?

Alaposan meg nem támadható e szerint a következő öt alak: *Lak-ik* (ez úgy sem forog kérdésben), *lak-ék, lakj-ék, lakn-ék, lakand-ik*. Igen, de akkor nem lehet az első személyben is: *én lak-ék, lakn-ék*. Ha pedig *lak-ám, lakn-ám* az első személy, akkor nem is képzelhető, hogy a többi időnek első személyében mindamellett is *k* szerepeljen. *Aluv-ám, alun-nám*; és mellette: *alusz-ok, aludj-ak, alvand-ok*. — Ime az *ik*-es ragozásnak kérdésben forgó *tizenkét* esetéből, *kilencz* már magával az *ik*-nek személyragi szerepével is igazolható. Állítólagos képzői működésével e ragozásnak egy mozzanatát sem lehetne igazolni.

Azt mondja ezeknél fogva, az értekező is, hogy *Riedl* helyes nyomot követett, midőn a következő kérdést állította fel: »Mi tulajdonképen ez az *ik*, képző-e vagy rag?« — Csak hogy »az új hadjáratnak ez a *kulcsa*, *Joannovics* nézete szerint, nem nyitotta fel a vitás ragozásnak romba döntésére szolgáló fegyverek táráát.

Bírálatra adatik.

Huszonnegyedik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1875. június 28-dikán.

Csengery Antal akad. másodelnök úr elnöklése alatt.

165. *Halász Géza* lev. tag felolvassa Török József rendes tag emlékebeszédét nélk. Pólya József r. tag felett.

Az »Értekezések« során ki fog nyomatni.

166. A főtítkár jelenti, hogy csak június 12-én érkezett hozzá reclamatiók után a következő pályamunka a gr. Nádasdy-jutalomra:

III. sz. A *Kuruczok*. XX énekben. *Jelige*:

»Most már végre boldogabban
Éli e hon napjait;«

de a névtelen szerző, a beküldött postai revénynyel igazolta annak még május 28-án történt feladását a nyiregyházi postára.

E szerint a szabályok értelmében, pályázatra bocsáttatik, s áttétetik megbírálás végett az I. osztályhoz; jeligés levele pedig. az I. száméval közös borítékban, levéltári őrizet alá adatik.

167. Szintén a főtítkár jelenti, hogy a multkor pályázatra nem bocsátott II. számú Nádasdy pályamű szerzője, utólag, június 2-án, bár szintén szabálytalan alakban, s a munkán levőtől különböző jeligével, jeligés levelet küldött be.

Az Akadémiának oka levén a pályázati szabályok pontos megtartását követelni, az elkésve beküldött, másképp is hiányos jeligés levelet el nem fogadhatja, s megmarad előbbi határozata mellett, hogy a II-dik számú pályamunka visszaadassék szerzőjének.

168. Olvastatott az I. osztály azon javaslata, hogy miután Szász Károly r. tag az idén Gorove-jutalmat nyert pályamunkája alig több egy pár ívnél s így valamely folyóiratban is kiadható, engedtessek át a kiadási jog a szerzőnek, annál inkább, mert az osztály ez évi költségvetése ki van merülve; vagy ha erre az összes ülés hajlandó nem volna, az »Értekezések« rovatából eszközözljön költséget a pályamunka kiadására.

Az Akadémia érdeke csak az levén, hogy a munka még ez év folytán megjelenhessék, a kiadási jogot szerzőnek átengedi, hogy valamely alkalmas folyóiratban mielőbb közölje.

169. Olvastatott Pulszky Ferencz úr levele, melyben, mint a m. n. muzeum igazgatója, köszönetet mond a muzeumnak ajándékozott szótár-érem arany példányáért.

Szintén dr. Kruesz Krizosztom pannonthalmi fő-apát levele, mely hasonlókép köszönetet fejez ki, Czuczor méltó magasztalásával, az arany éremért, mely a pannonthalmi fő-apátságnak, mint Czuczor örökösének, megküldetett.

Mindkettő kedves tudomásul vétetett.

170. Olvastatott Deák Farkas úr levele, mely mellett egy kéziratot könyvet azon megjegyzéssel küld be, hogy az az Erdélyben Udvarhelyszéken Bözöd-Ujfalu helységben létezett, s kevés számmal még most is létező »Szombatosok« *szertartásos könyve*, s eddigelő úgyszólván hozzáférhetetlen volt; most azonban főiskolai tanár Konecz József úr közbejárása által Eisen Izidor marosvásárhelyi lakos polgártársunk felküldötte ő hozzá, oly kérréssel, hogy elébb mutassa be a történelmi társulat ülésén, azután pedig, mint a nevezett polgár ajándékát, adja által az Akadémiának.

Az Akadémia köszönetét fejezi ki úgy az ajándékozó mint a közbenjáró uraknak; s a kéziratot átteszi a könyvtárba megőrzés végett.

171. Szabó István akad. lev. tag, az Almanach számára jelentvén, hogy Apollonius Rhodius *Argonautikája*, és Hesiodus 5—7 ívre terjedhető *Theogoniája* fordításban sajtó alá kész, hozzá teszi, hogy amant a Kisfaludy társaság, ezt az Akadémia által ohajtaná kiadni, s e részben a főtítkárt felkéri, hogy tegyen lépéseket.

Áttétetik az I. osztályhoz, hogy a Theogoniát illetőleg, az előzmények tekintetbe vételével, adjon javaslatot.

172. Balogh Dezső úr »A nyelv eredete« című, februárban beküldött értekezése bírálatát sürgeti, mi ha ez évben meg nem történhetnék, kéri e körülményt tudomásra juttatni, hogy munkája iránt másfelé gondolkozhassék.

Kiadatik az I. osztálynak, a bírálat sürgetése és szerző megnyugtató végett.

173. Libloy-Schuler Frigyes úr levele, melyben 11 kötetes gyűjteményének a történelmi bizottság által 1876-ra kilátásba tett megvételeért köszönetet mond, Áttétetik a történelmi bizottsághoz.

174. A dán kir. tudományos és irodalmi társaság körirata, melyben 1875-re kitűzött jutalmait közli,

Tudomás végett a II. és III. osztályhoz tétetik által.

175. Bentom Alajos »könyvtartó« Bécsben, ki magát »der Retter der Mensch-

heite stb. czímszékben nevezi, beküldi arczképét s egy csomag iratot, hogy ez az Akadémia levéltárában őriztessék.

Visszaküldendő azon megjegyzéssel, hogy az Akadémia nincs hivatva, magán tulajdont képező kéziratokat levéltárában őriztetni.

176. A főtitkár jelenti, hogy az Akadémia könyvszállítmányairól elismerő iratot küldöttek a következők: losonczi városi-közkönyvtár, gyulafehérvári kath. főgymnasium, nagyszebeni Siebenbürg. Verein für Naturwissenschaften, Szabó István, Stier Teofil, Benfey Tivadar, Patterson Arthur akad. tagok.

Tudomásul vétetett.

177. Végül ugyanaz bemutatja a közelebbi összesülés óta érkezett csere-ajándék-, s köteles könyvpéldányokat, s a saját kiadásunkban megjelenteket ily renddel:

I. Testületektől.

R. Geogr. Society. London. Proceedings. Vol. XIX. No 5.

Verein für Geschichte und Alterthümer Schlesiens. Breslau: a) Regesten zur Schlesischen Geschichte. b) Scriptores rerum Silesiacarum. IX. B.

Société des Sciences Phys. et Nat. Bordeaux. Mémoires. Tom. X. Cah. 2.

Société R. de Numismatique. Bruxelles. Revue. XXXI. Année. Livr. 3.

Office of the Amer. Journal. New Haven. The American Journal of Sciences and Arts. Vol. IX. No. 54.

Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee-Provinzen. Riga.

a) Sitzungsberichte. 1874. b) Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. XII. B. 1. H.

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. a) Monatsbericht. März. 1875. b) Reuschle: Tafeln complexer Primzahlen.

Section Historique de l'Institut. Luxembourg. Publications. Vol. XXIX.

Kön. Bayerische Akademie der Wiss. München. a) Sitzungsberichte. Math. Physik. Cl. 1875. 1. H. Philos. Philol. und Histor. Cl. 1875. I. B. 1. H. b) Bursian: Festrede. c) Radlkofer: Monographie der Sapindaceen-Gattung Serjania.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. a) Denkschriften. Philos. Hist. Cl. XXIII. B. b. Archiv. LII. B. 1. Hälfte. c) Sitzungsberichte. Philos. Hist. Cl. LXXVII. B. 1—2. 3—4) H. LXXVIII. B. 1. H. d) Register zu den Bänden I—LXX. der Sitzungsberichte der Philos. Hist. Cl. e) Sitzungsberichte der Math. Naturwiss. Cl. I. Abtheilung. LXIX. B. 4. 5. H. LXX. B. 1. 2. H. II. Abth. LXIX. B. 4. 5. H. LXX. B. 1. 2. H. III. Abth. LXIX. B. 1—5. H. LXX. B. 1—2. H. f) Anzeiger 1875. Nr. 11. 12. 13.

K. k. Geolog. Reichsanstalt. Bécs. Verhandlungen. Nr. 8.

Kön. Böhmisches Ges. der Wiss. Prága. Sitzungsberichte. 1875. Nr. 1. 2.

K. K. Statist. Central-Commission. Bécs. Jahrbuch 1873. 2. 5. H. 1874. 1. H.

Délmagyarországi természettudományi Társulat. Temesvár. Természettudományi Évkönyv. I. évfolyam.

Verein für Siebenbürg. Landeskunde. Nagyszeben. Archiv. XII. B. 2. H.

Zemplénmegyei orvos- gyógyszerész-egylet. S.-A.-Ujhely. Kokourek: A lótenyésztésről.

Déli szláv Akadémia. Zágráb. Rad. Knj. XXXI.

M. kir. közokt. minisztérium. Budapest. Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1873. 5. H. 1874. 1. 2. H.

Békésmegyei gazd. egyesület. B. Gyula. 1874. évi Értesítője.

Kir. tengerészeti hatóság. Fiume. Movimento commerciale di Trieste nel. 1874.

II. Magánosoktól.

M. Gréard. La législation de l'instruction primaire en France depuis 1789. jusqu'à nos jours. Tom. I. II. III.

Ferenczy Sándor. Baracska. Országgyűlési képviselőnek kit. választszunk.

Lubrich Ágost. Budapest. Herbart bölcseleti rendszerének alaptévedéseit kimutató szemelvények. III. Füz.

Takácsy József. Budapest. A magyar nemzeti honvédelem ügye.

Nagy Sándor. Budapest. Gyorsírázat. 7. füzet.

III. Köteles példányok.

Athenaeum nyomdája. Budapest. a) Zlinszky: A bizonyítás elmélete. b) Századok. 1875. 3. 4. 5. füz. c) Ipolyi: Veresmarti M. XVII. századi író munkái. d) M. mérnök és építész-egyesület közlönye. IX. köt. 2. 3. 4. füz. e) A Kisfaludy-társaság Évkönyve. X. köt. f) Thomé: Az állattan kézikönyve. g) Pesti szakácskönyv. h) Nemzeti kis szakácskönyv. i) Sztojanovics: Magyar nyelvtan. k) Házi könyvtár. XVIII. XIX. l) Ábrányi: A dicsőség bolondja (regény). m) Verseny-naptár 1875-re. n) Detleff: Apa és fiú (regény). I. II. köt. o) Szentpáli Janka: Budapestről Párisba. p) Az elmés nemes Don Quijote de la Mancha. III. köt. g) Racine színművei. III. r) A magyar kereskedelmi törvény.

Römer és Kamner nyomdája. Brassó. Lurtz: Rechenschule I. Theil.

Stein János nyomdája. Kolozsvár. a) Kolozsvári: Az erdélyi ev. ref. egyházkerület egyházjoga. 1. füz. b) Erdélyi Múzeum. II. évfoly. 6. sz. c) Kozma: Temetési alap-igék. d) Simén: Az evangéliumi csudák.

Réthly Lipót nyomdája. Arad. Vertán: Hagyatékom, Etele, Jenő és Csab fiaimnak.

IV. Saját kiadásbeli munkák.

a) Értesítő. 1875. 7. sz.

b) Történett. Értek. V. köt. 1. sz.

c) Nyelvtud. Értek. IV. köt. 9. 10. sz.

d) Jelentés az Akadémia munkálkodásáról 1874/5-ben.

e) Math. és Term. Közl. X. köt.

f) Archaeol. Értesítő. IX. köt. 5. 6. sz.

g) Monum. II. oszt. XXXII. köt. IV. oszt. II. köt.

h) Nyelvtud. Közlem. XI. köt. és XII. köt. 1. füz.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Huszonhatodik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1875. október 4-én.

Csengery Antal akadémiai másodelnök úr elnöklése alatt.

179. A főtitkár bejelenti *Mátray Gábor* I. t. folyó évi július 17-én történt halálát.

Fájdalmas tudomásul vétetvén, az I. osztály felhivatik, hogy emlékbeszéde felől gondoskodjék.

180. Ugyanaz bemutatja a családi gyászjelentést gr. *Széchenyi István* özvegye szül. aspangi Seilern Crescentia grófnőnek, szintén folyó évi július hó 30-án történt elhunytáról, azon jelentéssel, hogy az Akadémia elnöksége nem késett az Akadémia részvételét egy, a családhoz intézett, iratban azonnal kifejezni.

Azon hálás kegyelettel, melylyel az Akadémia elhunyt nagy alapítója gróf *Széchenyi István* és ennek családja iránt viseltetik, fájdalmasan vétetett tudomásul

181. Vallás és közoktatási m. kir. miniszter úr, 11641. számú leiratában, felhívja az Akadémiát oly magyarországi férfiak kijelölésére, kik a művészet, ipar és kereskedelem terén szerzett kiváló érdemeiknél fogva az angol »Albert érem« elnyerése végett ajánlandók volnának.

Kiadatik az I. II. és III. osztályoknak a végre, hogy mindenik osztály 3 tagot válaszszon egy közös bizottságba, s e bizottság, a közlött iratok alapján, adjon véleményyt, illetőleg a kijelölést, indokolva, tegye meg.

182. Szintén a vallás és közoktatási miniszter úr felhívja az Akadémiát, hogy kiadványait a czernovitz-i új egyetem számára küldené meg.

Véleményre áttétetik a könyvtári bizottsághoz.

183. A közmunka és közlekedési m. kir. minisztérium felhíván az Akadémiát egy a margit-szigeti híd felépültét örökítendő emlékirat készítésére: a főtitkár jelenti, hogy a szünidő alatt az elnökség bizottságot híván össze, a feliratot elkészíttette, és a miniszter úrhoz fölterjesztette.

Tudomásul vétetik.

184. Vallás és közoktatási miniszter úr hivatkozva előbbi — 622. sz. a. átiratára, sürgeti a választ: hajlandó-e az Akadémia a szeged-városi könyvtárnak ingyen-példányokat adni kiadványaiból.

A könyvtári bizottság utasittatik e sürgetett tárgy, valamint a többi áttett ügyek mielőbbi beadására, véleményes jelentésével együtt.

185. A Kisfaludy-Társaság, indokolt átiratában, felszólítja az Akadémiát, hogy vele működjék közre egy, az *írói tulajdonjog védelmét* célzó törvényjavaslat készítésében, felhasználván tekintélyét arra, hogy az a kir. kormány által előterjesztve az országgyűlésen mielőbb elfogadtassék.

Az Akadémia, teljesen meggyőződve levén az írói tulajdonjogot védő törvénynek az átiratban oly alaposan és bőven kifejtett szükséges voltáról, egész készséggel járul annak megvalósításához s e célra felhívja I. és II-dik osztályát, hogy kebelükből 3—3 tagot jelöljenek ki azon bizottságba, mely, a Kisfaludy-Társaság megbízottaival együtt, a törvényjavaslatot elkészítse.

186. A *Holczér ösztöndíj*-alapítvány állandó bizottsága jelenti, hogy a közelebb kihirdetett pályázatra csak egy folyamodó jelentkezett, kinek bizonyítványai kitűnő sikert mutatnak ugyan, mivel azonban a folyamodó ifjú még csak most lép a 1 oly-technikum első évi tanfolyamába, neki az ösztöndíjt, az alapító végrendelete ellenére, odaitélni nem lehetett. Javasolja azért a bizottság az ösztöndíjnak, — czélszerűbb módon — október 10-ére, újra kihirdetését.

Az ösztöndíjra tehát — az idő rövidsége miatt nem október 10-ki hanem 15-ki határidővel, — új pályázat hirdetendő, a jelentésben foglalt czélszerűbb módon, hogy akkorra az azt elnyerni kívánók kellő bizonyítványokkal felszerelt folyamodásaikat adják be.

187. Az *Edl-ösztöndíj*-alapítvány bizottsága jelenti, hogy a beérkezett hét pályázat megvizsgálása után, a folyamodók közül *Máchik Lajos* orvostanhallgatót találta legméltóbbnak az ösztöndíjra, s ennek azt kiadatni kéri.

A bizottság javaslata elfogadtatván, *Máchik Lajosnak* az Edl ösztöndíj félévi részletekben utalványozandó lészen.

188. Jelenti a főtítká, hogy a szünet alatt az Akadémia meghivatván a magyar orvosok és természetvizsgálók előpataki nagygyűlésére, ottan, több tagja által, képviselve is volt.

Tudomásul szolgál.

189. Ugyanaz jelenti, hogy az Akadémia meghívást kapott a *Michel-Angiolo* négyszázados emlékünnepeére (szept. 12., 14.), továbbá a cataniai *Accademia Gioenia* 50 éves fennállása ünnepére (szept. 19., 20.); azonban nem találkozott a tagok közül, ki ez utazásokat saját költségén megtenni hajlandó lett volna.

Tudomásul szolgál.

190. *Máttyus Nep. János* úr kiadás végett benyújtott kézirati munkája: »A görög és római éremtudomány« a hozzácsatolt 10 mintabélyeggel együtt —

Kiadatik az archaeologiai bizottságnak bírálat és jelentéstétel végett.

191. Glosz Lajos úr, rozsnyó-megyei áldozár, felhívja az Akadémia figyelmét arra, hogy *Szabó István* akad. tag s Homér fordítója folyó október hó 8-án éli meg irodalmi működésének 50-dik évfordulóját.

Az Akadémia örvendetes tudomásul veszi e jeles tagjának jubilaris ünnepét, s kíván neki hosszú boldog életet.

192. *Gachard*, *Zeller* és *Des Cloiseaux* kültagok levelei, melyekben megváltásukért s a nékiek megküldött oklevélért köszönetet mondanak —

Kedves tudomásul vétetik.

193. A washingtoni »Office U. S. Geological Survey of the Territories« — a »Cairói khedivei geogr. társaság«, — az athenaei »Parnass« irod. társaság, — a strassburgi »császári egyetemi és országos könyvtár« csereviszonyt, illetőleg ingyen példányokat kérő levelei —

Véleményre áttétetnek a könyvtári bizottsághoz.

194. *Hafner József* linczi lakos, — mint *Kántz Zsigmond*, nem rég Linczben elhunyt hazánkfia végrendeletének végrehajtója — ennek hagyatékát (a Márk-krónikát és Batsányi és neje arczképeit) megküldi, azon hazafl számára, ki a Kántz által közlött adatokból, — ezek hézagait pótolva, — Batsányi életrajzát teljesen össze fogja állítani.

A hagyaték tárgyak ideiglen az Akadémia könyvtárába tétetnek le megőrzés végett; egyszersmind az I. osztály utasittatik, hogy Batsányi életrajza megíratása felől gondoskodjék.

195. *Dr. Ribáry Ferencz* tanár úr az Akadémiában olvasott és közelebb megjelent »Egy lap Egyiptom történetéből« című értekezése 50 példányát ajánlja fel, a II. osztály tagjai közt leendő kiosztás végett.

Köszönettel fogadtatván, a beérkező példányok a II. osztály titkárához tétetnek át, kiosztás végett.

196. *Hellner Péter* úr, Eperjesről, Verbőczy verses magyar Compendiumát küldi, Homorod Szent-Páli N. Ferencz munkáját, 1699-ből.

Áttétetik az Akadémia könyvtárába, a beküldőnek levélben fejeztetvén ki az Akadémia köszönete.

197. *Beszédes Sándor* úr, fényképész, Dürer Albrechtnek általa közelebb igen díszesen kiadott »Kisebb Passiója« egy példányát küldi.

Az Akadémia teljes méltánnyalással fogadta Beszédes úrnak e díszmunka jeles kiállítására körül tanusított művészi ügyességét, s neki a beküldött példányért, mely az Akadémia könyvtárában megőrzendő leszen, köszönetet mond.

198. *Krisanits József* úr (Kutas, Somogy m.) a turopoljai kerületre vonatkozó XVI. századbéli donatiói és statutiói levelek egyszerű másolatait ajánlja beküldeni.

Áttétetik a történelmi bizottsághoz annak kijelentése végett, szükségesnek tartja-e, hogy e másolt okiratok beküldessenek.

199. Valaki E. J. betűk alatt, bizonyos rövid természettudományi tételeket küld be, hogy azok az illető osztály közelebbi ülésén, megvitatás végett, olvastassanak fel.

Nem lévén szokásban, hogy az osztályok kívülről feladott tárgyak felett vitakozzanak, a küldemény egyszerűen mellőztetik.

200. A főtítkár jelenti, hogy a Teleki vigjátéki jutalomra tévesen beküldött »Deregyei Katalin« című drámát szerzője, kellő önigazolás után, visszavette.

Tudomásul szolgál.

201. Ugyanaz bemutatja az Akadémia könyvküldeményéről visszajött térítvényeket a nagykanizsai főgymnasium, a lőcsei kir. főgymnasium, s a kopenhágai »Société des Antiquaires du Nord« részéről.

Tudomásul van.

202. Végre bemutatja a könyvtár számára június 28-ka óta érkezett csere-, ajándék- és köteles könyvpéldányokat, ily rendben :

I. Testületi tevékenység:

R. Geographical Society. London. a) Journal. Vol. XLIV. b) Proceedings. Vol. XIX. No. 6. 7.

Académie R. des Sciences. Kopenhaga. a) Mémoires. Cl. des Lettres. Vol. IV.. No. 11. b) Oversigt. 1874. No. 2.

Société des Sciences Phys. et Naturelles. Bordeaux. Mémoires. Tom. VII. Tom. X. Cah. 3.

Société Imp. Géographique. Sz. Pétervár. a) Izvisztja. Tom. VIII. No. 1—9. Tom. IX. No. 1—10. Tom. X. No. 1—8. b) Trudi. Tom. V. c) Trudi Sibirskoi Exped. Tom. II. III. d) Zemlevidinie K. Rittera 1869—1873. e) Khlibnaja Torkovlja. Csaszt. I. f) Zapadnij. Csaszt. I. g) Torgovoe Dvizsenie h) Putesesztvija i) Iran. Csaszt. I. k) Zapiszki. Tom. III. IV. V.

Société Khédiviale de Géographie. Kairó. a) Statuts de la Société Khéd. de Géogr. b) Discours prononcés à l'inauguration de la Société.

Société R. des Antiquaires. Kopenhága. a) Mémoires. Nouvelle Série 1873/4. b) Islendinga Sögur III. B. c) Njáka. d) Aarboger. 1874. 1. 2. H. e) Tillaeg til Aarbo-ger 1873. f) Kongehoiene i Jellinge.

Kön. Sächsischer Alterthumsverein. Drezda. Mittheilungen. 25. H.

R. Society. Edinburg. a) Transactions. Vol. XXVII. P. 2. b) Proceedings. Vol. VIII. No. 87.

Verein für Nassauische Alterthumskunde. Wiesbaden. Annalen. XIII. B.

Office of the Amer. Journal. New Haven. American Journal of Science and Arts. Vol. X. No. 55. 56. 57.

Académie Imp. des Sciences. Sz. Pétervár. a) Bulletin. Tom. XIX. No. 4. 5. Tom. XX. No. 1. 2. b) Mémoires. Tom. XXI. No. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. Tom. XXII. No. 1. 2. 3.

Observatoire Physique Central. Sz. Pétervár. Letopiszi. 1873.

Office U. S. Geological Survey. Washington. a) Report. Vol. VI. b) Miscellaneous Publications. No. 1. c) Catalogue of the Publications.

Department of Agriculture. Washington. a) Report of the Commissioner for 1872. 1873. b) Monthly reports of the Department of Agriculture for 1873.

American Philosophical Society. Philadelphia. Proceedings. Vol. XIV. No. 92.

Society of Natural Sciences. Buffalo. Bulletin. Vol. II. No. 1. 2. 3.

Museum of Comparative Zoology. Cambridge. a) Illustrated Catalogue. No. VII. VIII. b) Annual report for 1872. 1873. c) Bulletin. Vol. III. No. 9. 10. d) Commemorative Notice of Louis Agassiz. e) The organisation and progress of the Anderson School for 1873.

Geschichts- und Alterthumsforschende Gesellschaft. Altenburg. Mittheilungen. VIII. B. 1. H.

Román tud. Akadémia. Bukarest. a) Dictionariulu limbei romane. Tom. I. A—H. b) Grammatica limbei romane. P. I. c) Operele Dem. Cantemiru. Tom. I. d) Annanile. Tom. I. II. III. IV. V. (Sect. 1.) V. (Sect. 2.) VI. VII.

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. April. Mai. 1875.

Verein für Rheinische Geschichte und Alterth. Mainz. Zeitschrift. III. B. 2. H.

Kön. Bayerische Akademie der Wiss. München. Sitzungsberichte der Philos. Philol. und Hist. Cl. 1875. I. B. 2. 3. H.

Verein für Kunst und Alterthum. Ulm. Abhandlungen. 7. Heft.

Gelehrte Estnische Gesellschaft. Dorpat. a) Verhandlungen. VIII. B. 2. H.

b) Sitzungsberichte. 1874.

Société R. de Numismatique. Bruxelles. Revue 1875. 4. Livr.

Kön. Sternwarte. Münster. Zodiacallicht-Beobachtungen.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1875. No. 14. 15. 16. 17. 18. 19.

K. k. Geologische Reichsanstalt. Bécs. a) Verhandlungen. 1875. No. 9. 10. 11.

b) Jahrbuch. XXV. B. Nr. 2.

K. k. Statist. Centralcommission. Bécs. Statist. Jahrbuch für 1873. 7. 8. 11. H.

Académie R. des Sciences. Bruxelles. a) Mémoires. Tom. XL. b) Mémoires couronnés et Mémoires des savants étrangers. Tom. XXXVII. XXXVIII. e) Mémoires couronnés et autres mémoires. Tom. XXIII. d) Bulletin. Tom. XXXV. XXXVI. XXXVII. e) Annuaire 1874.

Kön. Böhmische Ges. der Wiss. Prága. a) Regesta Bohemiae et Moraviae. Pars II. 7. b) Abhandlungen. VI. Folge. VII. B.

Ferdinandeum. Innsbruck. Zeitschrift. III. Folge. 19. H.

Déli szláv Akadémia. Zágráb. a) Rad. Knj. XXXII. b) Stari pisci Horvatski. Knj. VII.

Erdélyi Múzeum. Kolozsvár. Erdélyi Múzeum. II. évfoly. 7. sz.

Siebenbürg. Verein für Naturwiss. Nagyszeben. Verhandlungen und Mittheilungen. XXV. Jahrg.

Magyarországi Kárpát-egylet. Késmárk. Évkönyv. II. évfoly.

Magyarhoni földtani társulat. Budapest. Földtani Közlöny. V. évfoly. 6. 7. 8. 9. sz.

Magyar gyorsíró egylet. Budapest. Gyorsírási lapok. 1874. 1875.

Dunamelléki ref. egyházkerület elnöksége. Budapest 1875. máj. 22. tartott. közgyűlésének jegyzőkönyve.

Angol kormány. Calcutta. Catalogue of Sanskrit Mss. Fasc. V.

M. kir. közokt. minisztérium. Budapest. a) Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1873. 7. 8. 11. H. b) A vas megyei régészeti egylet évi jelentése 1875. c) Specialgeschichte der Militärgrenze. I. II. III. IV. B.

Kir. műegyetem. igazg. Budapest. A m. kir. József műegyetem programja 1875/6-ra.

Főgymnasiun irodalmi kör. Bécs. Évkönyv. XIV. évfoly.

Iskolai Értesítők az 1874/5. tanévről a besztérczebányai ev. gymnasium, a sz. udvarhelyi kath. főgymnasium, a kolozsvári kath. főgymnasium, a brassai ev. gymnasium, a szarvasi ev. főgymnasium, a kassai kath. főgymnasium, a pozsonyi kath. főgymnasium, a segesvári ev. gymnasium, a nagyvárad kath. főgymnasium, a besztercei ipariskola, a löcsei kath. főgymnasium, a nagyszebeni kir. főgymnasium, a löcsei állami főreáltanoda, a besztercei ev. főgymnasium, a h. m. vásárhelyi ref. főgymnasium, a nagykőrösi ref. főgymnasium részéről.

Joghallgatók segélyegylete. Budapest. Évi jelentés 1874/5-ről.

II. Magánosoktól.

- Leitner G. W. k. t. Lahore. Native selfgovernment in matters of education.
 Ch. E. De Ujfalvy. Paris. a) Principes de phonétique dans la langue finnoise.
 b) Revue de Philologie et d'Ethnographie. Tom. I. No. 4.
 Arthur von Ottingen. Dorpat. Meteorologische Beobachtungen. IX. Jahrg.
 II. B. 4. H.
 Tomcsányi Imre. Szatmár. A tetszhalottak fölélesztésére vezérfonal.
 M. J. Oppert. k. t. Páris. L'étalon des mesures assyriennes.
 F. Lenormant. Páris. La langue primitive de la Chaldée et les idiomes touraniens.
 A. Proudhomme de Borre. Bruxelles. Notes sur des empreintes d'insectes fossiles.
 Pančič József k. t. Belgrád. Flora knezsevine szerbije.
 Jeitteles L. H. Kassa. Über Erdbeben.
 V. Fiorentino. Nápoly. a) Sulle carte d'arborea. b) Prosa e poesie Italiane.
 Ribáry Ferencz. Budapest. Egy lap Egyiptom őskori történetéből.
 Karsu Antal. Vác. A váci könyvnyomdászat története.
 Bozóky Alajos. Nagyvárad. Institutiók. Második kiadás.
 Mokry Sámuel. B. Csaba. Búzanemesítés.
 Szombathy Ignác. Győr. Kútfőtöredékek a magyarok történelme jász kor-
 szakához.
 A. R. V. Miller-Hauenfels. Gratz. Die Gesetze der Kometen.
 F. W. C. Trafford. Zürich. Amphiorama ou la vue du monde. 2-me Notice.

III. Köteles példányok:

Athenaeum nyomdája. Budapest. a) Beöthy : A bankügy elmélete. b) M. mérnök és építészegylet Közlönye. IX. köt. 5. 6. 7. 8. füz. c) Plichta : Nográdmegye felvidéke. d) Mennyei : Nevelés és tanítástan. e) Hunfalvy J. Földrajz. III. köt. f) Grubicy : Közjegyzői iratmintatár. g) Az Amu-derja történeti változásairól. h) Ribáry : Egy lap Egyiptom őskori történetéből. i) Hajnik : Egyetemes európai jogtörténet. I. köt. k) Századok. IX. évfoly. 6. 7. füz. l) Eötvös : A földadó és a kataszter. m) Maryas : Rüstig Zsigmond. n) Beöthy : Kálozdy Béla (regény) I. II. köt. o) Sand : Flamarande. I. II. köt. p) Reybaud : Malpeire kisaszony. g) Ábrányi : Az élet tarkaságaiból. r) Ziskay : A kereskedői szakbíráóságokról. s) Az iskolai takaréktárak. t) Törvénczykkek az új adóról.

Ref. főtanoda nyomdája. M.-Vásárhely. a) Székely : A reductio és epuratio.
 b) A m.-vásárhelyi helv. hitv. főtanoda Értesítője 1874/5-ről.

Filtsch S. nyomdája. Nagyszeben. a) Programm des ev. Untergymnasiums in S. Regen. b) Programm des ev. Untergymnasiums in Mühlbach. c) Programm des ev. Gymnasiums in Schässburg. d) Computulu in scola poporala.

Városi nyomda. Debreczen. a) Zelizy : Gramm és grán. b) Magyar prot. egyházi és iskolai Figyelmező. VI. évfoly. 5. füz. c) Bibliai történetek. d) Bánhegyi A B C-je.
 Reform. főtanoda nyomdája. Pápa. Jády : A méterrendszer ismertetése.
 Skarnitzel József nyomdája. Szakolcza. Zsivocsiczhopisz.

Angermeyer K. nyomdája. Pozsony. a) Könyöki: A színek alkalmazása. b) A pozsonyi m. k. állami nótanító képzőintézet IV. Értesítője. c) A pozsonyi ügyvédi kamara ügyrende. d) Évi jelentés Pozsonyvármegye állapotáról 1874.

Steinhaussen F. nyomdája. Nagyszeben. a) Balázs: Az ó remek nyelvészet. b) A nagyszebeni kir. főgymnasium Értesítője 1874/5-ről. c) Előpatak gyógyforrásainak ismertetése.

Pannónia-könyvnyomda. Kassa. Őri: Margit-sziget története 1—2 füz.

Stein János nyomdája. Kolozsvár. a) A kolozsvári m. k. egyetem tanrendje az 1875/6. tanév téli szakára. b) Erdélyi Múzeum. II. évfoly. 7. 8. sz. c) Sand: Jenny hűgom (regény) I. II. köt. d) Az erdélyi ref. egyházkerület közgyűlésének jegyzőkönyve. 1875. májusról. e) A kolozsvári m. k. egyetem Almanachja 1874/5-ről. f) IV. Értesítvény a kolozsvári m. kir. állami tanító képezdéről.

Krafft V. nyomdája. Nagyszeben. Sistemulu metricu.

Ref. főiskola nyomdája. S.-Patak. Tóth: Ifju leányok könyve.

Kötttritsch nyomdája. Pozsony. Eisler: Sein eigener Anwalt.

Nirschy F. nyomdája. Pozsony. a) Reich: Gottesdienstliche Vorträge. b) A héber olvasás tankönyve. c) Alser: Der Kurort Pystján in Ungarn.

Wigand K. nyomdája. Pozsony. a) Név: Az írásművek elmélete. b) Ungarisches Handelsgesetz. c) Steuergesetze vom Jahre 1875. d) Müller: Der illustrierte Felddienst.

Kovács Mihály nyomdája. Rozsnyó. Imák a rozsnyói egyházmegye számára.

Réthy L. nyomdája. Arad. a) Zimmer: Vezérfonal a méterrendszerhez. b) Ugyan az németül.

Gyulai István nyomdája. Arad. Népirodalom 9. sz.

Römer és Kamner nyomdája. Brassó. a) Lurtz: Rechenschule II. Theil. b) Otrobán és Nagy: Előpatak és vidéke.

Pleisz Pál nyomdája. Nagybecskerek: Rousseau: A társadalmi szerződés.

Czéh Sándor nyomdája. Győr. a) Szombathy: A metanasta jászok magyar nemzetisége. b) A győri állami főreáltanoda Értesítője 1874/5-ről. c) Stadler: Eszméim. d) Varga: Sík háromszögtan. e) A Dunántúli ág. hitv. egyházkerület névtára 1875. f) Szombathy: Kútötödredékek.

Gött János nyomdája. Brassó. Ceamai noua Carte de Bucate. Tom. II.

IV. Saját kiadásbeli munkák.

a) Magyarország hártagombái. III.

b) Mathem. Érték. IV. köt. 1. 2. 3. sz.

c) Természettud. Érték. VI. köt. 3. 4. 5. 6. sz.

d) Társad. Érték. III. köt. 3. 4. 5. 6. sz.

e) Évkönyv. XIV. köt. 6. dar.

f) Értesítő. 1875. 8. 9. 10. 11. 12. sz.

g) Mathem. és Term. Közlem. XI. köt. 8. sz. XII. köt. 1. 2. 3. 4. sz.

h) Macaulay: Anglia története. I. köt.

i) Bluntschli: Államjog. I. köt.

k) Göthe Lyrai Költeményei. I. II. köt.

l) Archaeol. Értesítő. IX. köt. 7. sz.

Ugyan akkor a II. osztály hetedik ülése.

Horváth Mihály osztályelnök elnöklése alatt.

203 (25) *Pesty Frigyes* I. t. felolvassa ily című értekezését »Szörény vármegye oláh kerületei.« Kivonata ez :

Magyarország délkeleti részein oláh kerületek találtattak, melyek távol minden autonóm szervezettől, bizonyos első fokú társadalmi szükség szemmel tartására és igazgatására keletkeztek. Ezek közül a legnevezetesebb azon 8 oláh kerület, mely Szörény és Krassó vármegye határai közt alakult, és melynek első nyoma a 14. század elején fedezhető fel. Ezen 8 oláh kerület következő: Lugos, Karánsebes, Komiáth, Ilyéd, Borzafő, Krassófő, Miháld és Halmos. Mindezen kerületek keletkezését, fejlődését, sorsát elmondja a szerző, és azon castellanusok névsorát közli, kik élén állottak. A komiáthi kerületet Zsigmond király 1435. évben a két Hunyadi Jánosnak 1500 arany forintért elzálogosította, a kerület lakosai azonban a Hunyadiaknak megfizették a király tartozását, és miután az elzálogosítás ideje alatt a többi 7 kerülettől el voltak szakítva, V. László királyt kérték, hogy a komiáthi kerületet a többi kerületekhez visszacsatolja. Ezt megtette V. László király 1457. évben, és ez alkalommal a 8 kerület kiváltságait megerősíti. A megerősítő királyi levél kötelességévé teszi az oláh kerületek nemeseinek, kenézeinek és többi lakosainak, hogy a király és a magyar korona iránt hűséggel viseltessenek, és az ország határait védelmezzék, átkelő helyein pedig őrködjenek. A kiváltságlevél maga, melyre a király mint a részleteket tartalmazóra hivatkozik, eredetiben nem létezik, ismerjük azonban Báthory Gábor erdélyi fejedelem 1609. évben a lugosi, sebesi, miháldi, halmosi, krassófői, komiáthi és ilyédi kerületek oláh nemességéhez és kenézeihez intézett leveléből, s tartalma az, hogy a király jószágokat vagy földbirtokot idegennek nem adományozhat, hacsak oly férfinak nem, ki az ő hűségesszolgálataiért az oláhok és nemések által érdemesnek találtatnék. Senki, még a király sem választhatja el ezen nyolcz kerületet egymástól. A nyolcz kerületnek egy közös grófja legyen, kitől az országbíróhoz, attól pedig a királyhoz felebbezni lehessen. A fő- és alispán bírságokat behajtani akarván, a bírságolandó ember lovait, juhait, fegyvereit el nem viheti. Végre az oláh neméseket és kenézeket adómentessé teszi, valamint jobbágyaik vagyonát minden foglalás alól felmenti és mások bírósága alól kiveszi. A kerületek oláh nemesei az ország valóságos nemeseinek tekintesnek stb.

Ezen kiváltságok a valóságban soha sem váltak életté egész terjedelmükben. Legkisebb nyoma sincs annak, hogy a nyolcz oláh kerületnek valaha egy közös főispánja lett volna, vagy hogy a perek egyenesen az országbíróhoz felebbeztettek volna. Sőt ellenkezőleg a szörényi, utóbb a karánsebesi, lugosi bánok, és a temesi főispánok igen erélyesen beavatkoznak a kerületek ügyeibe, még pedig nem bitorlás útján, hanem a dolog megállapított rendje szerint. Az egyetlen közösség a Karánsebesben

működő törvényszék volt de attól a felebbezés Ozorai Pipó, Kinisy Pál, Petrovits Péter és más temesmegyei főispánokhoz történt, utóbb pedig rendszerint a báni táblához Karánsebesben, melyek elnökei a lugos-karánsebesi bánok voltak.

Mily kevésbé ment át az V. László-féle kiváltság a közeletbe, mutatja azon körülmény, hogy Mátyás király 1464. Lugos városát és a kerületet Pongrácz Jánosnak és Andrásnak; Báthory Gábor fejedelem pedig — tehát ő, ki az V. László-féle kiváltságot megerősíté, — Némethy Gergelynek adományozta.

Kimutatja aztán szerző, hogy a kerületek pöreiben többször előforduló »oláh szokás, oláh jog« nem helyesen neveztetik így, mert valamennyi esetben, vagy tiszta magyar jogról és törvényről van szó, vagy olyanról, melyet a magyar nemzet a nyugoti népektől már akkor elsajátított, midőn az oláhok bevándorlása Magyarországra még meg nem történt.

Némely vonásokkal a monostori, marsinai, sugdai, twerdi és más kerületek történeti szereplésüket ismertetvén és fekvésüket kijelölvén, okleveles adatokból bizonyítja, hogy az ős szörényi bánság még Zápolya János idejében elenyészett, melynek helyébe a 16. században Szörény vármegye lépett, de határait annyira kiterjesztvén, hogy Krassó vármegyét egészen magába olvasztotta, mely ezen időtől fogva többé nem is említetik. Ezen nagy tartomány főnökei voltak a lugos-karánsebesi bánok. A kerületek közül legelső sorban a karánsebesi emelkedett ki, ez nem csak befolyást gyakorolt a többi kerületek ügyeibe, hanem a geographiai viszonyokat annyira felforgatá, hogy mind gyakrabban karánsebesi falvaknak mondatnak azok, melyek kétségtelenül a miháldi, almási vagy más kerületbe tartoztak. Így olyanok is, melyek még Lugosnál is éjszakiabban fekszenek. A dolog lassankint oda fejlődött, hogy Szörény vármegye és a karánsebesi kerület majnem azonos fogalmaknak, synonym kifejezéseknek tekintettek. A karánsebesi kerület alispánjai, szolgabírái, és más tisztviselői, Szörény vármegyének tisztviselői voltak. Ebből magyarázható, hogy Karánsebes vármegyéről, karánsebesi Comitatusról írnak az oklevelek, a nélkül hogy Karánsebes oly vármegyének volna vehető, mint a többi magyarországiak.

Szerző ezek után sok részletességgel azon vidék politikai és adminisztrationalis szervezetét ismertetvén, oda jut, hogy éppen ezen nagy kiterjesztési vágya és törekvése a karánsebesi kerületet az enyészet küszöbére hozta, mert midőn Barcsay Ákos Karánsebest a törököknek kiszolgáltatta, az eddigi dicsőségnek vége lett. Karánsebesnek visszafoglalása 1688. évben sem a karánsebesi, sem a többi oláh kerületet nem támasztotta fel újra, hanem létrejött egy a Marostól Orsováig terjedő Szörény vármegye, valóságos főispánnal, és a többi megyékhez hasonló szervezettel. A karloviczai béke folytán ezen szép tartomány ismét a törökök kezére jött; Temesvár visszafoglalása után aztán német lábra állíttatott. A 18. század végén Krassó vármegye ismét felelevenítettett, de a régiektől merőben különböző határokkal. Az ősi szörényi bánság földje a katonai határörvidékbe kebeleztetett

és az oláhbánsági határőrezred területét képezte. Ugyan ezen területen napjainkban újra feltámadott Szörény vármegye.

A régi Szörénység birtokos családjai közül kiemeli szerző: a Fiáth, Jósika, Macskási, Gerlistyei, Gámán, Rakoviczay, Peyka, Simon, Pribék, Tivadar, Vajda, Fodor, Flor, Bizerei, Miksa, Ivoly, Pobora, Laczugh, Tar, Ombozy, Bertha, Margai, Torinya, Nalácz, Bobik, Halmágyi, Kún, Floka, stb. családokat és kimutatja, hogy nem csak ezen családoknál, hanem a köznépnél is a magyar nyelv mindig élénk divatban volt.

Egy toldalékban közöltenek mindazon helységek, melyek az egyes kerületekhez tartoztak, és melyek közül többen vagy egészen elpusztultak a föld színéről, vagy pedig magyar neveiket elveszték, várván azoknak újra forgalomba hozatalát a nemzeti öntudattól és történeti jogtól.

Bírálatra adatik.

Huszonhetedik akadémiái ülés.

A III. (mathem. és term. tud.) osztály *hetedik* ülése.

1874. október 11-én.

Jedlik Ányos t. tag helyettes elnöklete alatt.

206. (25) Az elnök jelenti, hogy a jegyzőkönyv vitelére, az osztály titkára távol lévén, *Szily Kálmán* rendes tagot kérte fel.

Helyben hagyatik.

207. (26) *Fest Vilmos* r. t. »A földmívelési mérnök feladatáról és neveltetéséről« értekezik. A kivonat így szól:

A földmívelési mérnök, közvetlen hivatásához tartozó, számos teendőinél fogva, nagy befolyást gyakorol a mezőgazdaság fejlődésére s azzal a földbirtok értékének emelésére, közvetve tehát, a közvagyonosodás gyarapodására is; mert ő az, a ki legelső vonalban foglalkozik a vízmentesítés, öntözés és rétmívelés haszondús ügyeivel; a ki hivatva van, ezekhez hasonló vállalatok tervezését, és végrehajtását vagy közvetlenül eszközölni, vagy azoknak célirányos keresztülvitelére személyesen felügyelni, a ki egyáltalában kellő szakavatottsággal felruházva, lényegesen foly be a földmívelés jelen színvonalán felmerülő javítványok és feladatok szerencsés megoldására, s a ki előrehaladottabb országokban, egy szersmind folyók és patakok rendezésével, nem különben álló belvizek szabályozásával foglalkozván, nem csak a közvagyon s a nemzeti adóképeség emelésére, hanem országos érdekek előbbre vitele ügyében szakértő gyanánt fáradozik. Ezen szép feladat érdekében tehát minden kormány legháládatosabb teendőinek egyikéhez tartozik, ily földmívelési mérnökök kellő számban föllállításáról, valamint oly tanintézetek szervezéséről gondoskodni, melyekben az ihletett tanítvány sajátjává tehesse a mívelési mérnök hivatásához kötött szakismeretet, s azt gyakorlati

tapasztaltsággal párosítva sikeresen érvényesíthesse úgy, hogy a földbirtokos teljes meguyugrással bizhassa reá jószágának gyümölcsöző javítására irányzott minden nemű technikai műtételek czélszerű végrehajtását.

Mind ezen munkálatok czélirányos s majdan gyümölcsözőndő keresztülvitele műszakilag kiképzett és tapasztalt szakférfiakat tételéz föl; ilyenek azonban csekély számmal állanak rendelkezésünkre.

A hiány tehát mennél gyorsabban volna hazánkban is pótolandó, egyrészt elméleti oktatás útján, másrészt az által, hogy tehetségesebb fiatal technikusaink, nem csak egy pár hétre, hanem több évre küldetnének ki oly országokba, a hol nagyobb szerű vízmentesítések, s különösen öntözések és rétmívelések, tapasztalt kultur-mérnökök vezérlete alatt tényleg már folyamatban lévén, küldöttjeink ezen szabályozási munkálatoknál személyesen részt vehetnének; vagy viszont az által volna a hiányon segitendő, hogy elismert idegen tehetségek hivatnának meg hazánkba a végett, hogy felügyeletük alatt fiatal technikusaink kellő alkalmat találhassanak a kulturmunkálatok tervezésében és foganatosításában elegendő gyakorlati ismereteket gyűjthetni, melyekkel felruházva későbbben ők is elégséges kezességet nyújthatnának hasonló vállalatok eredményes keresztülvitelére.

Külföldi tehetségek azonban ritkán, s akkor is csak drága pénzen nyerhetők meg e téren, mivel a földmívelési technikában kiképzett s tapasztalt férfiak nem igen bőven vannak még a külföldön sem; sőt ellenben, nincs kétség, hogy ámbár jól tudják ott is, miszerint a művelési mérnök tevékenysége, úgy szólván, főalapját veti meg a technikai tudományok egyik ágát képező egyetemes mezőgazdaságnak, még is tapasztalják, miszerint százakra menő ügyes marha-tenyésztők, avagy jó mezőgazdák könnyebben szerezhetők meg, mint egyetlen egy oly művelési mérnök, a ki a mezei kultur-munkálatok illető ágaiban jártas lévén, azoknak sikeres végrehajtásáról kezeskedhetik.

A tapasztalás különösen megmutatá, hogy a mesterséges rétöntözés sikerítése, leginkább bennszülött honi szakértők által foganatosítható, feltéve, hogy technikai kiképzésük a tudomány alapelveire támaszkodik, a gyakorlati kivitel pedig a talaj, valamint a vízállás és földszin helyzeti viszonyainak helyes tekintetbe vételével hajtatik végre.

Ily honi mérnökök felállítását ajánlják jelesen hazai viszonyaink is, miután nem képzelhető, hogy elegendő számmal nyerhessünk az országnak oly képzettségű külföldi szakértőket, a kik képesek lelendenek, magok egyedül, idevágó tömérdek feladataink szerencsés megoldását, ha csak megközelítőleg is, közmegelégedésünkre eszközölni, sőt ellenben attól kell tartanunk, hogy bármi kecsegtető kilátás mellett s tetemes költséggel szerződött idegen egyének közül nem ritkán, olyanok is fognának találkozni, a kik még csak a tudományos alapelveket sem ismervén, esetleg sem fiatal honi erők kiképzésére, sem a kívánt munkák helyes végbevitelére alkalmasak nem lennének.

A kedvező eredményhez, minden esetre, jó iskola szükséges; szükséges azonkívül elegendő tapasztalat egy részről, más részről pedig ova-

tos és részreghajtatlan eljárás a meghivandó személyek választásában; meg nem engedhető ellenben, hogy ezen fontos anyagi kérdések a jó szerencsére, a véletlen sorsra bizassanak.

Meg lehetünk egyébiránt győződve, miszerint oly honi technikus, a ki egyrészt elméleti képzettséggel bír, másrészt gyakorlati tapasztalattal rendelkezik, a ki éber szemmel tudja kísérni a természet csendes működését, és a ki azon felül egyéni hajlammal s érdekekkel viseltetik a dolog iránt, tökéletesen képesítve leendő arra, hogy a földművelési meliorációk terén felmerülő feladatok foganatosítását, kitűnő haszonnal, intézhesse el; különösen ott, hol ezen fontos ügynek általános érdeke egyaránt támogatattik a törvényhozás részéről úgy, mint a kormánynak határozó pártfogásával.

Hazai viszonyainkban főszóly volna tehát legelőször is arra fektetendő, hogy a célnak megfelelő művelési tanintézetek szervezésével alkalom nyitassék derék földművelési mérnökök elméleti és gyakorlati kiképeztetésére; mely tekintetben főhelyet foglalnak el véleményem szerint a következők:

1. A vízjogi törvényisme, szoros tekintettel a mezőgazdaságot előmozdító kérdésekre.

2. A vízműtan, a mennyiben a földművelés érdekeit érinti; jelesen

a) Folyók, patakok és álló vizek szabályozása.

b) Vizmentesítés, nyílt árkok és csatornák, valamint alagcsövezés (drainage) alkalmazásával; végre

c) Ontözés, különös tekintettel a rétművelésre.

3. A mennyiségtan.

4. Az éghajlat- és időjárásstan (Meteorologia és klimatologia).

5. Földszintan (Terrainslehre).

6. A mértan, ide számítván a sík háromszögtant, a mértani rajzot, azaz: terv és térkép készitést, a mértani eszközök kezelését, valamint a gyakorlati földmérés, tagosítást és tömegitést.

7. Az ábrázoló mértan.

8. Az út- és hidépítészet alapelvei, a mennyiben a földművelés azoknak tudását megkívánja.

9. Az erőműtan főelemei.

10. A földműveléstan alapelvei s a gazdasági üzlet lényeges mozzanatai.

11. A mezőgazdasági gépek és eszközök ismertetése.

12. A mezőgazdasági vegytan, és vegytani technologia.

Ezek szerint tehát a művelési mérnök hivatásához kötött feladat terjedelmes szakismerteket tételéz föl, oly annyira, miszerint, első pillanatra, csak nem túlságosnak látszik azon követelés, hogy egyes személy azoknak egész sorozatát, két vagy három rövid tanév alatt, tökéletesen sajátjává tegye.

Tekintetbe véve azonban azt, hogy ama szaktudományok, kevés kivétellel föl vannak véve, részint a reáltanodák, részint a mezőgazdasági

tanintézetek s főképen a műegyetemeknek bővebb tankeretébe, önként kiderül, miként ama tantervekből netalán kimaradt, a mívelési mérnököt pedig kiválóan érdeklő tanulmány előadása is, rövid idő alatt eszközölhető azon föltét mellett, hogy a még hiányzó egy-két tanszék felállításával egyszersmind kellő tanszabadság engedtetik meg ezen osztályú tanítványok érdekében.

Ha figyelmünket különösen a tudomány jelen színvonalán álló József-műegyetemünk gazdag programjára vetjük, arról győződhetünk meg, hogy ezen főegyetem hazánkban létező minden más tanintézetek közül legelső sorban hivatva van, csekély hézagok kiegészítésével, derék mívelési mérnökök kiképzését biztosítani, nevezetesen azon föltét mellett, hogy a jelen tantervében szereplő tanulmányok sorozata még néhány tanítvány fölvételével a célhoz képest egészítessék ki.

Műegyetemünkhez közvetlenül sorakozik e tekintetben az 1874. év folyamatján egyetemmé emelt magyar-óvári mezőgazdasági tanintézet, melynek célja: elégséges előkészítéssel felruházott fiatal férfiaknak, kik majdan mint földbirtokosok, vagy bérlők, avagy igazgató gazdatisztek, jelentékenyebb földbirtokok ellátására s kezelésére személyesen hivatva lesznek, e háladatos téren elegendő tudományos alapot s kellő alkalmat nyújtani, már elébb szerzett gyakorlati ismereteik tökéletesbitésére s sikeres alkalmaztatására.

Ezen gazdasági intézet a tudomány színvonalán állván, mintegy teremtvé van arra, hogy — jelen fontos feladatán kívül — némi pótlással, egyszersmind ügyes mívelési mérnököket is nevelhessen, nem csak azon szerencsés körülménynél fogva, miszerint terjedelmes tantervéből alig maradt ki egyike vagy másika azon tanulmányoknak, melyek egyenesen a cél elérésére vezetnek, hanem hogy a kezdő, egyuttal legszebb alkalmat találhat a M.-Óvárhoz szomszédos Mária-ligeten nagy tökélylyel berendezett vizöntözést — az ugy nevezett gerincz-rétmívelést (Rückenbau) a helyszínen megsejmelhetni és gyakorlatilag is tanulmányozni.

Nagy előnyt nyújt e mellett még azon becses kedvezmény, miszerint a főhercegségi uradalom, Óvár határán, mintegy 320 katasztralis holdat engedett által a szóban levő tanintézetnek, s így szabad rendelkezésre állítatván ezen térség különféle mívelési kísérletek megtételére, az intézet ez által képesítve van, lényegesen támogathatni az oktatás gyakorlati részét is.

Mind ezen okoknál fogva felette kívánatos, hogy a magyar-óvári egyetemben is szerveztessék minél előbb rövid tanfolyam, mívelési mérnökök számára, annyival inkább, mivel hazánk nagy terjedelme különben is indokolja, hogy mennél több helyen nyújtassék alkalom ily képzettségű szakértők nevelésére.

Magyarország kiváló helyet foglal el a földmívelési államok sorában; anyagi ereje leginkább földjében rejlik s tehát mezőgazdaságának fejlesztése annyit jelent, mint a földbirtok értékének s jövedelmének nevelésével együtt, egyszersmind a közvagyon gyarapodását, az adóképeség fokozását, hazánkban maradandóan biztosítani.

Ily fontos érdekek kétségtelenül indokolják a még függőben levő tankérdés mennél előbb leendő *kedvező* eldöntését s kívánatossá teszik, hogy országos műegyetemünkben, valamint más mezőgazdasági tanintézeink, nevezesen pedig a magyar-óvári gazdasági egyetem kebelében, megfelelő tanfolyamok szerveztessenek, számosabb művelési mérnökök fölnevelése végett, a kik aztán a külföldi szakértők nyomdokait követve, széles e hazában elegendő tért lelhetnek a földművelési javítmányok szaktudományos végrehajtását, közmegelegedésre fogatosíthatni.

Birálatra adatik.

208. (27) *Pettő János* 1. tag : »A számrendszerről« tart előadást. Kivonatban így :

A szerző némely meghatározásoknak előrebecsátása után a számrendszereket szóbeliekre és írásbeliekre osztotta, azután pedig a szóbeliek közül egymásután az elemi, az egyszeresen, kétszeresen és háromszorosan összetett számrendszert tárgyalta és végül oly számrendszert magyarázott, melynél az összetételnek nincsen határa. Alkalmilag az értekező egynémely számnévnek az eredetét igyekezett megmagyarázni.

A befejezést más alkalomra halasztja.

209. (28) *König Gyula* műegyetemi tanár, mint vendég, megismerteti »Bármely adott egyenlet legkisebb gyökének általános meghatározásáról« szóló dolgozatát.

Kivonata ez :

Az egyenletek általános elmélete két alapproblemán épül. Az első azon kérdés eldöntésével foglalkozik, vajon lehetséges-e mindig az $f(x)=0$ egyenlet megoldása, azaz léteznek-e mindig az x oly értékei, melyek az adott kifejezésben helyettesítve, 0-t adnak. — E kérdés Gauss vizsgálatai által teljesen el van döntve. Csak ezután térhetünk át a második föladatra, mely az egyenlet gyökeinek az egyenlet együtthatóiból való előállítását kívánja. Erre nézve az összes eredmény a másodfokú egyenletnek az ókorból, a 3-ad és 4-edfokúaknak a renaissance korszakából örökölt megoldásában áll, melyhez csak 1859-ben csatolta Hermite az ötödfokúakét az elliptikai függvények által.

Értekező az m -ed fokú egyenlet általános megoldását tárgyalja és erre nézve a következő alaptételt állítja fel :

Legyen

$$f(x)=a_0x^m+a_1x^{m-1}+a_2x^{m-2}+\dots+a^m=0$$

ugy

$$\frac{1}{f(x)}=c_0+c_1x+c_2x^2+\dots\text{in inf.}$$

Legyen a jelváltások száma az n -edik tagig bezárólag e sorban

$\frac{V_n}{1}$ *ugy* $\left(\frac{V_n}{n}\right)_{n=\infty}$ *egy meghatározott véges és az egységnél kisebb határ-*

értékhez közeledik. A tárgyalt egyenlet abszolút értékére nézve legkisebb gyöke akkor a következő kifejezés:

$$x = r(\cos \varphi + i \sin \varphi)$$

hol

$$\frac{\varphi}{\pi} = \lim_{n \rightarrow \infty} \left(\frac{V_n}{n} \right)$$

és,

$$r = \lim_{n \rightarrow \infty} \left(\frac{c_n \cos \frac{(n+1)\varphi}{n}}{c_{n+1} \cos n\varphi} \right)$$

Ki fog adatni bírálatra.

210. (29) *Szily Kálmán* r. tag *Schuller Alajos* műegyetemi tanár részéről előterjeszti »A légnyomás változásainak pontos meghatározásáról« című értekezését. Rövid tartalma ez:

Ebben a barometer állás változásainak megfigyelésére olyan eljárás ajánltatik, mely súlymérésen alapszik, miáltal állítólag könnyen sikerül az egy bizonyos idő alatt bekövetkező változást szabadon megmérni.

Még egy bírálónak adatik ki.

211. (30) *Szily Kálmán* r. tag »A propeller elméletéhez« című értekezését mutatja be. Kivonata ez:

A propellercsavar szerkesztésére még mai nap sincs racionális eljárásunk. A csavarszárnyak legjobb hatású alakját még nem tudjuk a mechanika törvényeiből levezetni. Innen van aztán, hogy majd minden propellercsavar-szerkesztőnek meg vannak a maga kedvező-alakjai, melyek többé-kevésbbé empirikus szabályokon alapszanak.

Értekező a következő feladat megoldását tűzte maga elé:

»Valamely felület, vízbe lévén merülve, szilárd irányú tengely körül egyenletes szögsebességgel forog és a tengelylyel párhuzamosan egyenletes sebességgel halad. A víz, ellenhatásánál fogva, a mozgó felület minden elemére nyomást gyakorol, melynek iránya mindenütt merőleges a felületre, nagysága pedig aránylagos az elem területével és a felület normálisába eső sebességnek négyzetével. Adott határok között kerestetik az a felület, melynél a víz nyomásának a haladás irányára eső része maximum vagy minimum, a surlódás és a víz kavargó mozgása nem vétetvén tekintetbe.«

Számításainak eredménye ez:

1) A feladat, általános esetben, oly bonyodalmas partial differential-egyenletre vezet, melynek megoldása most még elháríthatatlan matematikai nehézségekbe ütközik.

2) A konoidok között, ez értelemben véve, legjobb hatású csupán csak az Archimedes-féle csavarfelület lehet; mivel csakis ez tesz eleget a maximum vagy minimum feltételének.

3) A legjobb hatású csavarfelület emelkedési szöge függ a haladó és forgó sebességek viszonyától. Más más emelkedést kellene adni a csavarnak a tengeren, le a folyamon és fel a folyamon.

4) A hajó megindulásakor álló vizen, mikor a haladó sebesség még semmi, a csavarfelület emelkedési szögének $22^{\circ} 39' 27''$ -nél kisebbnek nem szabad lenni; mert különben a hatás nem hogy maximum, sőt inkább minimum fog lenni.

Birálatra adatik.

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

*Huszonnyolczadik akadémiai ülés.*Az I. osztály (Nyelv- és széptud.) *hetedik* ülése.

1875. október 18-án.

Lukács Móricz t. t. helyettes elnöklése alatt.

213. (27) *Bartalus István* l. t. fölv. : »Nemzetiség és művészet« című értekezésének első részét. Kivonatban így :

Értekező előre bocsátja, hogy a művészeti kozmopolitizmus, és a művészeti nemzetiség kérdése még nyílt kérdés; de megoldatása és eldöntése, a művészet terén oly kezdők érdekében, mint a magyar is, nem csekély fontosságu. Továbbá hangsulyozza, hogy a természet egy nemzetiségnek sem adott művészeti kiváltságokat; s a kultúra ott honosul meg, hol vendégszeretetre talál. Nincs olyan népzene, melyet költészettel párosult művészet fel ne emelne, meg ne tudna nemesíteni. Felhossa például, hogy Ulfilász kezdetleges betűírásából s nyelvezetéből senki se jövendőlhetne volna meg egy Schiller és Göthe fénykorát; így a bárdok művészetéből a német zene mai óriás fejlettségét. De épen innen következik, hogy a legsilányabb népnyelv s népzene felett sincs jogunk pálczát törni.

Ezek után áttér a művészeti kozmopolitizmus ismertetésére. Előre bocsátja a zene nagy és messze kiható szerepét az ember művelődése történelmében mind az egyházi, mind a világi élet terén, s ennek lehetőségét a zenében rejlő kozmopolitizmusnak tulajdonítja. E kozmopolitizmus alatt értendő a beltartalom, mely a változhatlan általános emberi érzés hangjaiban nyer kifejezést. De miután az érzeménytől a művészetig igen nagy a távolság; miután egy zeneműnek külsőleg s bensőleg is oly alkotó részei vannak, melyekre a kozmopolitizmus fogalma nem illik: a kérdéses kozmopolitizmusról csak a zene alkotó részeinek kimutatása által lehet határozott fogalmat adni.

A zene, kül alakját — mondja értekező — a szótól kölcsönzé, s a szó befolyása alatt kétféle eredmény észlelhető a tartalomban is; egyik a szavalati; másik a hangulati. A szavalati eredmény nyilvánul a metrika és rhythmika által; a hangulat a beltartalom kifolyása. Innen

veszi eredetét az önálló hangszeres zene is, a mennyiben alakját a szóköltészet adta. Ezeken kívül a kozmopolitizmus meghatározására tisztában kell lennünk a művészi hatással. A művészetek hatása általában egyéni; de az összes művészeteket két külön osztályba sorozhatjuk: u. m. egyik, melyben határozott eszközök az ítélő tehetség által gyakorolnak hatást az érzésre; másik, mely határozatlan eszközökkel, az érzések által hozza működésbe az ítélő tehetséget. Az elsőbe sorozandók: a szóköltészet és képzőművészetek; a másodikba a zene. A zenének nincs semmi határozottsága, s hasonlít a tükörhöz, melyben mindenki csak önmagát látja, s a maga beléletének megfelelő képeket talál. Hatásra nézve különböznek a művészetek az időre és térre nézve. A szóköltő közvetlen hatásköre csak saját nemzetiségére s ennek életidejére terjeszkedik. Ellenben a képzőművészetek s a zene nem lehet sem térhez, sem időhöz kötve. Mert amazok anyagja maga a természet, utóbbié szintén az érzés, mely egy idősebb emberrel.

Ez érzés maga a zenei kozmopolitizmus. Ilyenné válik minden dallam, ha elveszszük szövegét, metrikáját, rhythmusát, disztiméneit, szóval a hangsorokat oly egyenlő értékűekké változtatjuk, mint például I. Gergely tette antiphonájával, hogy a nemzetiségek felett álló hit az érzéseknek általános nyelvében nyilatkozzék.

E kozmopolitizmus azonban csak elemileg létezik; önmagában nem képez művészetet; művészetté fejlődése akkor kezdődik, mikor a föld különböző népei megtették az első művészeti kísérletet. Önként következik innen, hogy miután a föld népei különböző éghajlatok, nyelvek s társas viszonyok szerint megannyi nemzetiségekre oszlanak, művészetök is bizonyos nemzeti sajátosságokkal párosuljon.

Ennek bebizonyítására felolvasó egy rövid szemlét tart a metrika, rhythmika, hármonia, történelmi emlékü zeneművek, nemzeti hangszerek, nemzeti vérmérsék felett; összehasonlítja az olaszt, francziát, németet és magyart; igyekszik kimutatni mindenikben a nemzetiséget, s azon különbségeket, melyek a különböző nemzetiségek közt észlelhetők.

A metrikában általánosan egy hosszú s egy rövid mérték szerepel; de ezek minden külön nyelvsoporthoz tartozó nemzetenél különbözők. A metrika számtani felosztásában, t. i. az általánosságban világszerte elfogadott hosszú és rövid meghatározásában legilletékesebb bírása minden nemzet önmagának; s az idegen megítélésében, mint eléggé igazolják az utazók, egyik sem lehet elég független a maga saját nyelv- és ütenyérzékétől. Igazolják ezt Európa germán és román törzsei, szemben a magyarokkal, képtelenek levén a magyar metrikát másképp fogni fel, mint a magukét, holott a kettő közt éppen oly különbség van, mint pl. a magyar és német tánczene közt. Amazok mint közelebb vagy távolabb rokonok ugyanazon metrikával élnek; a magyar is ugyanily verslábakkal, ütenyemekkel él; de a hosszú és rövid zenei értékében különbözik. Péld. a trochaeus a többi nemzetiségeknél olyan számtani arányú mint kettő az egyhez; a magyarnál mint három az egyhez. Éppen így a jambus és choriambus. E különbséget oka a magyar nyelv kiejtésében keresendő. A

magyar nép t. i. erősebben hangsúlyozván az első szótagot, ez által a rákövetkező rövidnél aránytalanul hosszabb lesz; másfelől — mint a palóc és székely — az utolsó szótagot énekszerűleg megnyújtván, keletkezik az idegen s magyar jámbusok közti különbség. Mint a tapasztalat igazolja, e különbségek felfogására egy idegen ajkúnak nincs elég érzéke.

A rhythmus, mindamellett hogy minden nemzetiség által változtatlanul elfogadható, s tehát egészen kozmopoliticus jellegű, okvetlenül megannyi nemzetiséggé válik a metrikai befolyás által. Aztán tudjuk, hogy minden nemzetiség vérmérséke szerint előnyt ad egy műformának a másik felett, vagy valamely általános műformát bizonyos változattal nemzetivé szokott módosítani. A rhythmika és műformák bizonyos fogalmat adhatnak az ó-kor kihalt és elveszett zenéjéről. Péld. a zsidó szóköltészet csak parallelismus levén, zenéje egészen prózai, legközelebb áll operáink énekbeszédéhez. A görög zenéről, miután szóköltészeti formáik ma is mintául szolgálnak, határozottan állíthatjuk, hogy örökre elhangzott melódiáik oly szabatosak, életteliyesek voltak, mint napjainkban. A magyar rhythmikailag is különbözik a többi nemzetiségektől, a meny nyiben határozottan szükséges, hogy szelvényei a szó utolsó tagjával végződjenek. Ez a szavak hangsúlyzásából veszi eredetét, s a zenei kivitelben nyer teljes kifejezést.

A hármóniában szembe teszi a homophon és polyphon stylt. Amaz a hármóniát alárendelt eszköznek használja, de ily minőségben is a kíséret nemzetivé szokott alakulni bizonyos metrikai s rhythmikai kép-lekezés által, mely a szóköltészetből ered; s bizonyos szín által, mely éghajlati s vérmérséki befolyás eredménye. A polyphon styl nemzetiségre nézve annyival több, a mennyivel több szólama van. A homophóniában csak egy az uralkodó dallam; a kíséret alárendelt fogalom; a polyphóniának ellenben minden szólama önálló, s mindenik ugyanazon forrásból ered, a honnan a homophonia.

Az ó-koriak nagy súlyt fektettek hangnemeikre s azok felett féltékenyen őrködtek. Napjaink művészeti céljainak teljesen megfelel egy kemény s egy lágy hangulatú létra. Ezek alkalmasak ugyan minden érzés kifejezésére, s általánosak Európa minden nemzetiségénél; de a keletieknek ma is vannak hangnemeik, melyeket a román és germán fajok nem ismernek. Ilyenek a magyar lágy hangnemben használható bővített másodlépcsők (übermässige secunden).

A nemzeti vérmérsék legfontosabb tényezője a beltartalomnak. Itt felolvasó összehasonlítja az olasz, francia, német, magyar zenét; szembeállítja e nemzetiségek egymás felett kimondott nézetét, miből látható a bennök észlelhető vérmérséki különbség.

A nemzeti záradékok (Schluss), történelmi zeneművek, nemzeti hangszerek s előadás tárgyalása után áttér az európai nemzeti stýlok történelmére, kimutatván az olasz, francia, német styl keletkezését, fejlődését, s végezvén a magyarral, mint legifjabbal, mely még folyton a kezdet nehézségeivel küzd. Ezek után megemlíti a vegyes stýlt, melyet sokan tévesen kozmopolitizmus stýlnak mondanak.

A vegyes styl keletkezése hasonlít a nyelvek, idegen szavak összevegyüléséhez, s ugyanazon szükségből származik. A nyelvek csak szavakat kölcsönözhettek, s ezeket is nemzetivé hajlították; de a nemzeti styl a zene kozmopolitizmusai elemeinél fogva megtűr egészen más idegen stylokat, a nélkül, hogy a beolvasztás, mint a szavakkal történik, szükséges volna.

Megvitatandó azonban, mennyire jogosult e vegyes styl? Művészeti szempontból felhozható, hogy a drámai cselekmény személyzete éppen nemzetiségi szempontokból különböző nemzeti stylokat követelhet; de az indokolatlan vegyesség nemcsak mint hatásadászat, hanem természetellenessége miatt is meg nem engedhető. Azonban tapasztalhatjuk, hogy a vegyes stylú operában is a zeneköltő nemzetisége nagyobb tért foglal el, mint a többi nemzetiségek. Sőt kétségtelen, hogy az idegen stylok nemzeti színezetet kölcsönöznek a költő nemzetiségi vérmérsékétől. Ezért az olasz, francia és magyar zeneköltő walzerei különböznek egymástól, s főleg a némettől; a német tarantellája az olaszétól, csárdása a magyarétól, sat. sat. Így az operairodalomban Meyerbeer tarka stylje magába foglal minden nemzetiséget, de vérmérsékénél fogva legközelebb áll a némethez. Gounod Faustja a helyzethez mérve német akarna lenni, de nemzetiségét meg nem tagadhatja. Szóval kimondhatjuk, hogy az olasz, francia, német és magyar vegyes stylje annyira különbözik egymástól, s annyira nemzetivé alakul, mennyire az illető nemzetiségek vérmérsékileg különböznek.

A symphoniai stylnek feladványos (thematikus) egybefonódása teljes egységet követelvén, nem sorozandó ily értelemben a vegyesek közé.

Ezek után felolvasó egy rövid visszapillantással összeállítván a mondottakat, végeredményül kimondja, hogy a nagy szavakkal hangoztatott kozmopolitizmus csak elemileg képzelhető, s már a népeletben tett legelső nyilvánulása alkalmával kezdődik nemzetivé alakulása.

Minthogy a kiszabott óra eltelt, a második rész felolvasása a jövő ülésre halasztatik.

214. (28) Brassai Sámuel r. t. felolvassa »A neo- és palaeológiáról« című értekezését.

Birálatra adatik.

Huszonkilencedik akadémiái ülés.

Összes ülés.

1875. október 25-én.

Csengery Antal akad. másodelnök úr elnöklése alatt.

216. Pauler Tivadar r. t. emlékebeszédet mondott Csatskó Imre I. tag felett.

Az »Értekezések« során ki fog adatni.

217. Vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr, 14553. számú leiratában arról értesíti az Akadémiát, hogy ő cs. és ap. kir. Felsége a M. T. Akadémia alapsza-

bálya 52-dik §-ának tervezett megváltoztatását legkegyelmesebben jóváhagyni méltóztatott.

Hódoló köszönettel tudomásul vétetik.

218. A főtitkár fölolvassa *Szabó István* 1. tag hozzá intézett levelét, melyben az Akadémiának a múlt összes ülésen hozott üdvözlő határozatáért köszönetet mond.

Kedves tudomásul vétetik.

219. Ugyanaz, *Kéry Imre* 1. tag leveléből jelenti, hogy ez 28 kötet becses vagy ritka könyvet küldött ajándécul az Akadémiának s ezek a könyvtárba már át is vannak téve.

Az Akadémia köszönetét fejezi ki dr. *Kéry* 1. t. úrnak, s megbizza a főtitkárt, hogy erről értesítse.

220. *Szumrák Pál* úr, Budapesten október 24-én kelt levelében, Ernő öcsce megbízásából »Manuscript Pictographique Americain par l'abbé Em. Domeneche. Paris, 1860.« című ritka munkát küldött ajándécul az akad. könyvtárnak.

Köszönettel fogadtatik, miről *Szumrák Pál* úr, s általa öcsce Ernő, értesítendők.

221. *Csernyei Gyula* úr Aradról »Két nevelészeti kérdést« a végre küld be, hogy azokat a vonatkozó jegyzetek, bírálatok- és czáfolattal együtt az Akadémia tárgyalja, illetőleg nyilvános ülésben olvastassa fel. Továbbá beküldi eddig — leginkább folyóiratokban — megjelent dolgozatait a nevelés köréből s kéri az Akadémiát, jelentené ki »mennyiben hajlandó törekvéseit nagyobb mű szerkesztésénél támogatni, melyben a nevelést, mint az állam és társadalom fenállásának alapját, terjedtebb alakban körvonalozná.«

A beküldött értekezés, mely tulajdonkép áll egy pályaműből, az Arad-vidéki tanító-egyletnek arra mondott bírálatából, és szerzőnek e bírálatra irt czáfolatából, visszaküldendő, oly megjegyzéssel, hogy az Akadémiának nem hivatása más testületek pályabírálatait felülvizsgálni. Ha azonban a szerző értekezését az Akadémia ülésén felolvastatni óhajtja, ennek az Ügyrendben meghatározott módja az, hogy kérjen fel egy szakbeli akadémiai tagot annak ajánlására. A mi pedig a támogatásra vonatkozó kérdését illeti: az Akadémia előleges ajánlatokat nem tehet, hanem kész művek bírálatát, ha kéziratban beküldettek, és esetleg kiadását is, elvállalja.

222. A főtitkár bemutatja a közelebbi összes ülés óta beérkezett könyvadmányokat, ily rendben:

I. Testületektől.

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. Juni 1875.

Office of the Amer. Journal. New Haven. American Journal of Science and Arts. Vol. X. No. 58.

Gesellschaft für Erdkunde. Berlin. a) Verhandlungen. II. B. Nr. 4—5. b) Zeitschrift. X. B. 2. H.

K. k. Geolog. Reichsanstalt. Bécs. Verhandlungen. 1875. Nr. 12.

Histor. Verein für Steiermark. Gratz. a) Mittheilungen. XXIII. H. b) Beiträge. 12. Jahrg.

Akademischer Leseverein. Bécs. Fünfter Jahresbericht. 1875.

Angol kormány. Bombay. a) Bombay Sanskrit series. No. XIV. b) Nyáyakosá.

Cs. k. közös hadügyminisztérium Bécs. Militär-Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1872. II. Theil.

Földmiv. ipar és keresk. m. k. minisztérium. Budapest. Gazdasági szemle a bécsi közkiállításon.

Közokt. m. kir. minisztérium. Budapest. a) Kereskedelmi politikai levelezések. 1. sz. b) A magyarországi k. tanulmányi alap jogi természetének megvizsgálására szolgáló vezérokmányok.

Jog- és államtudom. kar igazgatósága. Nagyvárad. a) Tanrend az 1874/5. tanév első felére, második felére, és 1875/6 első felére. b) Almanach 1874/5-ről. c) Beszéd a jog- és államtudom. kar megnyitási ünnepélyén.

Keresk. és iparkamara elnöksége. Budapest. A budapesti keresk. és iparkamara jelentése 1873-ról.

Ref. főiskola igazgatósága. Debreczen. Iskolai Értesítő 1874/5-ről.

II. Magánosoktól.

Asbóth Lajos l. t. Az északamerikai polgárháború története.

III. Köteles példányok.

M. k. egyetem nyomdája. Budapest. a) Az állam számviteltan kézikönyve. b) A budapesti m. k. egyetemi könyvtár Értesítője. 4. Közlemény. c) A budapesti m. k. egyetem Almanachja 1874/5-ről. d) A budapesti m. k. egyetem tanrendje 1874/5. nyári szakára. e) A budapesti k. egyetemi főgymnasium Értesítője 1874/5-ről. f) A budapesti II. kerületi állami reáltanoda Értesítője 1874/5-ről. g) Szent katolnai Bálint Gábor: Török nyelvtan. h) Nakoga valja da glaszamo?

Hügel Ottó nyomdája. Nagyvárad. a) Nagy Káté. b) Közép Káté. c) A keresztény hitrendszer. I. II. III. IV. kötet.

Görög keleti fő-egyházmegyei nyomda. Nagyszeben. a) Drepturile in scola poporale. b) Limbea materna. c) Protocolulu Sinodului tienuta 1875. d) Anghira crestina.

Krafft V. nyomdája. Nagyszeben. Sistemulu metricu.

IV. Saját kiadásbeli munkák.

Társad. Érték. III. köt. 7. sz.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Harminczadik akadémiai ülés.

A II. osztály nyolczadik ülése.

1875. november 2-án.

224. (26) *Wenzel Gusztáv* r. t. olvassa ily czimű értekezését: »Az összehasonlító jogtudomány és a magyarjog.«

225. (27) *Szilágyi Sándor* r. t. olvassa ily czimű értekezését: »Izabella trónfoglalása Erdélyben.«

VI. Igazgatósági ülés.

1875. november 7-én.

Nagyméltóságu gróf Lónyay Menyhért akadémiai elnök ur elnöklése alatt.

41. Felolvastatott az Igazgató Tanács f. évi május 29-én tartott nem-teljes ülésének jegyzőkönyve.

A 38. pontra tett azon módosítással, hogy birói letiltás vagy foglaltság akadémiai tagoknak és tisztviselőknek csak rendes fizetése, de nem egyszersmind írói tiszteletdíjaik ellen intézhető, a hozott végzések határozaterőre emeltettek.

42. Ugyan-e jegyzőkönyv 35-ik pontjára jelenti a főtktár, hogy a Czuczor-Fogarasi szótár-érmekből a közgyűlés alkalmával csak 3, azóta is csak 22, összesen tehát 25 példány kelt el, s így újabb példányok veretése csak hasztalan költséggel terhelte volna az Akadémiát, miután a meglevő példányok még mindig elégségesek a külföldi tudományos intézeteknek. Ez utóbbiakra nézve javaslatba hozza, hogy csupán azon külföldi intézeteknek küldessék érem, melyek a szótárt is kapták, nehogy eziránt kielégíthetlen reclamatióknak nyitassék tér,

Mi helyesléssel fogadtatván, egyszersmind az Akadémia által veretett összes érmek maradék példányainak a könyvkiadóhivatal boltjában egy forintjával árulása s ennek kirakatában alkalmas keretben közszemlére tétele mondatott ki határozatul. A Széchenyi érem — melynek mintája kész — a szobor majdani leleplezési ünnepélyére szintén elkészítendőnek mondatott ki.

43. Olvastatott Hinka József akadémiai ügyész jelentése az Akadémia ez évi peres és nem peres ügyeinek eddigi folyamáról.

Ezen ügyészi jelentés a bevezített ügyekre, illetőleg a pénztárba beszolgáltatott alapítványi összegekre nézve helyeslő tudomásul vétetvén; a függőben levő ügyek bevezetésére, illetőleg a várandóságok evidenciában tartására ügyész ur utasítván, jelentése azok iránt annak idejében elvártnak, a mi különösen az 5-ik számú Kralovánszky-féle hagyatéknál tett s a 6. s 7. számú alapítványokra is kiterjesztett indítványát illeti, annak fontosságát az Igazgató Tanács elismeri, és felkérte jelenlevő tagját Mailáth György országbíró ur önmagát, hogy az erre vonatkozó ügyiratokat megvizsgálva, a közelebbi igazgatósági ülésre az ügyészi indítvány tárgyában véleményét adni kegyeskedjék. Mihezt képest jelentő ügyész ur utasítatik, hogy az említett három pontban foglalt alapítványi ügyekre vonatkozó ügyiratokat, nem különben még a 10-ik sz. alatti *Edl* alapítványra vonatkozókat is (melyek megvizsgálására szintén fölkérte) szolgáltatassa által Mailáth György igazg. tag urnak és maga is jelenjen meg önméltóságánál személyesen felvilágosítások adása végett.

Utasítatik továbbá a jelentő ügyész, hogy a 3-ik pontban a *Rhédei*-féle szülő; 14-ik pontban a Kuliffay hagyatéki kamatok; 17-ik pontban Némethy-hagyaték-féle kamatok iránt, részint megkezdendő, részint folytatott peres eljárással ez ügyek bevezetését mozgósítsa elő; a 23-ik pontban jelentett reménybeli örökösödést pedig tartassa ezúttal is kellő evidenciában.

Végre a 25-ik pontban említett Uhlyarik-féle örökösödést illetőleg az ügyész véleménye s az akadémiai elnökség eddigi eljárása helyeseltetvén: ez utóbbi a bemutatott egyesség aláírására felhatalmaztatott, oly záradékkal, hogy a 200 frt alapítvány (minden további terhelő kikötés nélkül) az Akadémia részére elfogadtatván, annak kamatai f. é. aug. 1-től felévenként előre fizetendők, az 1877. január 15-én törlesztendő 200 frt tőke iránt pedig a zálogjog bekebelezéssel biztosítandó lesz.

44. Szintén akadémiai ügyész Hinka József jelentése, melyben a Kazinczy alap kezeléséről 1873. és 1874. évben vezetett számadásokra észrevételeit, illetőleg ellen-észrevételeit bemutatja —

Kiadatik a nmltgu gr. Cziráky János ig. tag ur elnöklete alatti Kazinczy bizottságnak, felülvizsgálás végett.

45. Olvastatott az állandó könyvtári bizottság jelentése, melyben a módosított alapszabályok értelmében szervezendő és betöltendő könyvtártisztai állomások iránt javaslatot tesz. Javasolja pedig:

a) hogy az Akadémia főkönyvtárnoka alatt két állandó tisztviselő álljon, egy *alkönyvtárnok* 1200 frt évi fizetéssel és a szokásos 20% lakbérrel és egy *könyvtári tiszt* 800 frt évi fizetéssel s az akadémiai palota második emeletén levő, két szobából álló, lakással.

b) alkönyvtárnoki állomásra *Lindner Ernő* eddigi könyvtártisztet ajánlja oly hozzáadással, hogy magasabb fizetése f. év jul. 1-től kezdve utalványoztassék.

c) a könyvtártisztai állomásra *Likavec János* ajánlja, ki 3 év óta a nemzeti muzeum könyvtáránál mint napi-díjnok működik és itt a kellő jártasságot és ismereteket elsajátította.

d) a kézirat gyűjtemény újabb szerzeményeinek rendezése is sürgetően szükséges lévén, a bizottság elfogadja *Jakab Elek* l. t. ur ajánlatát, ki 300 frt évi tiszt. díjért

délutáni óráit erre fordítani késznek nyilatkozott; a 300 frt tiszt. díj jövő évi január 1-től a könyvtár orsz. dotációjából levén utalványozandó.

A bizottság javaslatai elfogadtván, azok szerint az alkönyvtárnoki és könyvtártisztai állomás, a javasolt fizetéssel, rendszeresítettik, a mondott tisztviselők kinevezése alapszabályilag az elnökséget illetvén. Hasonlókép a kéziratár javasolt rendezése, az orsz. könyvtári dotációból arra fordítandó 300 forint évi díjért, helyben hagyatik.

46. Vallás és közoktatási m. kir. miniszter ur k. leirata, miszerint a képtári helyiségek eddigi 10,000 frt házbérén felül 5000 frtot és a fűtési szerkezet felállítása költségei törlesztésére újabb 1000 frtot vett fel az 1875-iki budgetébe —

Köszönettel vétetett tudomásul.

47. Ugyanannak kegyes leirata, mely mellett a vallási alapítvány erdőségeiből eladásra beszállított tűzifa árszabályzatát közli —

Áttétetik az elnökséghez, eshető figyelembevétel végett, az Akadémia favásárlásainál.

48. A májusi jegyzőkönyv 30-ik számú végzése folytán jelenti a magyar földhitelintézet, hogy a székely alapítványi 30 frtot, 10 frt 80 kr. kamattal együtt, elküldötte Csikszék alispánjának.

Tudomásul vétetett.

49. *Ybl Miklós* építész előterjeszti a M. Tudományos Akadémia palotájában közelebb végzett átalakításokra vonatkozó iratokat, s egyszersmind kéri saját részére az építési tiszteletdíjat — a jelenleg általában elfogadott építési díjtáblázat alapján — utalványoztatni.

E tárgyban teendő véleményes jelentés végett az iratok az akadémiai elnökségnek adattak ki.

51. Szintén *Ybl Miklós* építész a forróvíz fűtési készülékek megvizsgálására és átvételére bizottságot kér kineveztetni.

Áttétetik az akadémiai elnökséghez, hogy kinevezett bizottsága által a vizsgálatot hajtassa végre.

52. Veszprémi Gáspár, hajdukerületi alkapitány, beküldi Farkas István doroghi birtokos végrendelete másolatát, melyben 400 forint hagyaték van az Akadémia részére.

A főtitkár azon jelentésével, hogy az egyszersmind beküldött 400 frtot rögtön áttette az akadémiai pénztárhoz, tudomásul vétetik.

53. Néhai *Máry Pál* diószeghi lakos 100 frt, Hegedüs Mátyás pesti lakos 5 frt 25 kr, Haidinger György pesti lakos 5 frt, *Sószy József* és neje sárpentelei lakosok 100 frt hagyatékáról szóló végrendeleti másolatok; nem különben *Szendeffy Ágnes* asszony budapesti lakos végrendeletének másolata, melyben az Akadémiának *Szendeffy Aladár* netaláni elhalása esetére reménybeli örökösödés nyílik —

Áttétetnek az Akadémia ügyészéhez, egyszersmind a magyar földhitelintézet is értesítettvén.

54. A főtitkár jelenti, hogy néhai Grabovszky György 200 frt végrendeleti hagyatékát, tudomása szerint, Grabovszky Szilárd, a végrendelet végrehajtója, befizette a m. földhitelintézetnél.

Tudomásul szolgál.

55. Ugyanaz jelenti, hogy gróf Lónyay Menyhért elnök ur a közelebb részére

utalványozott 40 frt írói akad. tisztelet díját (aranyban) ismét akadémiai alapítványához csatoltatta.

Köszönettel vétetett tudomásul.

56. Szintén a főtitkár jelenti, hogy a folyó évre az előbbi évek szerint *átalános* nyomtatási költségre felvett 8000 frt (részben az írói díjak jelentékeny fölemelése miatt) oly kevésnek bizonyult, hogy már augusztusban a nyomdának 1697 frt 48 kr. számláját nem lehetett utalványozni, jelenleg pedig már csak 270 frt 4 kr. van utalvázatlan, mi a hátralevő két óra sem elég.

Az évi költségvetés határán túl lépni nem lehet; a mennyiben tehát a fenn levő 270 frt elég nem lenne a jelen évre, a további utalványozás megszüntetendő, a még fizetetlen nyomdai számla pedig a jövő évi *átalános* költségrovat terhére tartandó fel. Hasonló tulkiadás elkerülése végett pedig az osztályok figyelmeztetendők az Ügyrend 65. pontjára, mely szerint 5 ívnél nagyobb dolgozatokat *értekezés* címén ki ne adjanak, s általában a bírálatokra nézve az ott megírt szigorral járjanak el.

Harminczegyedik akadémiai ülés.

A III. osztály nyolczadik ülése.

1875. november 8-án.

Sztoczek József r. tag osztályelnök elnöklése alatt.

227. (32) *Hunyady Jenő* l. t. »Adott kúpszeleten fekvő hat pont feltételi egyenletének különböző alapjairól « *értekezett.* Kivonatban így :

1. Azon összefüggés, mely a kúpszeletnek hat pontja között létezik, a geometriában a Pappus, Desargues, Chasles, Pascal és Carnot-féle tételek által nyert kifejezést.

A nevezett tételek a következők :

a) Pappus tétele :

»Ha a kúpszeletbe négyszögöt írunk be és a kúpszelet tetszés szerinti ötödik pontjából merőlegeseket bocsátunk a négyszög négy oldalára, úgy az átellenes oldalpárokra bocsátott merőlegesek szorzatainak viszonya állandó.«

b) Desargues tétele :

»Ha a kúpszeletbe négyszögöt írunk be, úgy valamely tetszőleges szelő a négyszög négy oldalát és a kúpszeletet hat pontban metszi, a mely involutióban van.«

c) Charles tétele :

»Ha a kúpszeleten két pontot a kúpszelet négy pontjával egyenesek által kötünk össze, úgy az első és második pontban találkozó négy sugar anharmonikus viszonyai egymás között egyenlők.«

d) Pascal tétele :

A kúpszeletbe beírt hatszögben az átellenes oldalak egymást három pontban metszik, melyek ugyanazon egyenesben fekszenek.

e) Carnot tétele:

»Ha a kúpszelet síkjában valamely háromszög adva van, úgy ez utóbbi kerületének tetszés szerinti pontjából kétféle, egymással ellenkező irányban haladhatunk; ha mind a két esetben azon metszések szorzatát képezzük, melyek a háromszög oldalain, egyrészt a háromszög csúcsai által, másrészt pedig az oldalak és a kúpszelet átmetszési pontjai által képeztetnek, úgy e két szorzomány egymással egyenlő.

2. Hogy az előbbi tételek által kifejezhető egyenletek összefüggését tárgyalhassuk, kell, hogy a kérdéses hat pont összrendezői adva legyenek.

Jelöljük tehát a hat pontot 1, 2, 3, 4, 5 és 6-tal és így az i pontnak homogén viszony összrendezőit x_i, y_i, z_i -vel ($i = 1, 2, 3, 4, 5, 6$).

Ha továbbá a következő jelöléseket használjuk:

$$\left\{ \begin{array}{l} y_i z_k - y_k z_i = \xi_{ik} \\ z_i x_k - z_k x_i = \eta_{ik} \\ x_i y_k - x_k y_i = \delta_{ik} \end{array} \right\} (A)$$

úgy az i és k pontokat összekötő egyenes homogén összrendezői ξ_{ik}, η_{ik} és δ_{ik} által vannak kifejezve.

Végre még a következő jelölést használjuk:

$$\left\{ \begin{array}{l} x_i y_i z_i \\ x_k y_k z_k \\ x_i y_i z \end{array} \right\} = (i k l) (B)$$

3. Az a) alatti tételből kiindulva fejezzük ki, hogy az 1 2 3 4 négyszögben az 5 és 6 pontokból merőlegeseket bocsátva a négyszög oldalaira, az 5 és 6 ponthoz tartozó szorzatok viszonyai egymás között egyenlők, úgy a (B) alatti jelölést szemben tartva a következő egyenletet nyerjük:

$$\frac{(125)(345)}{(235)(145)} = \frac{(126)(346)}{(236)(146)}$$

vagy

$$(126)(145)(235)(346) - (125)(146)(236)(345) = 0 \dots (1)$$

Ugyanezen egyenletre jövünk ki, ha az 1 2 3 4 négyszög oldalait az 5 6 egyenessel metszük és Desargues tétele szerint kifejezzük, hogy az 5 6 valamint azon pontok, a melyekben az 5 6 átszelő a négyszög négy oldala által metszetik, involutióban vannak; vagy ha az 5 és 6 pontokat az 1. 2. 3. 4. pontokkal összekötjük és Chasles szerint kifejezzük, hogy az 5 és 6 pontokban találkozó négy sugárnak az anharmonikus viszonyai egymással egyenlők.

Az 1, 2, 3, 4, 5, 6 pontokból 15-ször lehet négyet kiválasztani, négy pont által pedig három egyszerű négyszög lévén meghatározva, világos, hogy a hat pont által 45 egyszerű négyszög van meghatározva.

Ha tehát mind a 45 egyszerű négyszögre az a) alatti tételt alkalmazzuk, úgy 45 egyenlet által lesz kifejezve azon feltétel, melynél fogva hat pont ugyanazon kúpszeleten fekszik; ámde a 45 négyszög közül

8. Nem mulaszthatom el végre felemlíteni, hogy ha tisztán analitika-
 i uton keressük fel azon feltételi egyenletet, melynél fogva hat pont
 ugyanazon kúpszeleten fekszik, következő egyenletet nyerjük:

$$\left\{ \begin{array}{l} x_1^2, y_1^2, z_1^2, y_1 z_1, z_1 x_1, x_1 y_1 \\ x_2^2, y_2^2, z_2^2, y_2 z_2, z_2 x_2, x_2 y_2 \\ x_3^2, y_3^2, z_3^2, y_3 z_3, z_3 x_3, x_3 y_3 \\ x_4^2, y_4^2, z_4^2, y_4 z_4, z_4 x_4, x_4 y_4 \\ x_5^2, y_5^2, z_5^2, y_5 z_5, z_5 x_5, x_5 y_5 \\ x_6^2, y_6^2, z_6^2, y_6 z_6, z_6 x_6, x_6 y_6 \end{array} \right\} = 0 \dots (4)$$

Ennélfogva kell tehát, hogy ezen egyenlet között, valamint az 1),
 2) és 3) alatti egyenletekben foglalt egyenletek között, szintén bizonyos
 összefüggések létezzenek, a mely összefüggések kipuhatólása pusztán csak a
 4) alatti egyenletben előforduló determináns átalakításától függ, oly ala-
 kokra, a melyek az 1), 2), 3) alatti egyenletek első tagjait képezik.

A nevezett átalakítások még teljesen nem sikerültek, de mihelyt
 sikerülnek, nem fogom elmulasztani, a nyert eredményeket a tekintetes
 Akadémiának bemutatni.

228. (33) *Török József* r. tag beküldött értekezését »A jégkorszak nyomai a
 magyar birodalomban s különösen Debreczen vidékén« megismerteti Szily Kálmán.
 Kivonata ez:

Értekező a természettudományok terén a közelebb lefolyt század-
 ban tett felfedezéseket méltánylólag felemlítvén, azok közül kiemeli a geo-
 logiai jégkorszak felfedezését, s vázlatosan rajzolja azon tudományos
 mozgalmakat, melyek a jégkorszak felfedezése folytán, a természetvizs-
 gálók között 3 irányban megindultak. Ezek előrebocsátása után azon
 kérdést veti fel, hogy Magyarországon szerepelt-e a jégkorszak? és ha
 igen, micsoda nyomokat hagyott az hátra hazánkban? Az első kérdésre
 vonatkozólag kétely nem forog fenn, miután a jégkorszak a geológok
 egyező véleménye szerint nemcsak Európában, hanem Amerikában is,
 tehát az egész északi félgömbön egy időben szerepelt. A mi pedig a más-
 sodik kérdést illeti, hogy t. i. micsoda nyomokat hagyott az hazánkban?
 erre vonatkozólag a geológok eddigelé nem tudtak egyebet felmutatni,
 mint a Kárpátok tövében lévő iszonyu morénákat. Értekezőnek azonban
 sikerült Debreczen vidékén már eddigelé négy helyen vándorköveket
 felfedezni, t. i. a Józsa-pusztai szőlőkben, Debreczen szomszédságában,
 a p. bagosi határban egy homokdomb-lánczatban, a tetétleni és végre a
 kokadi határban N.-Léta mellett, mely helyeken talált vándorkövek, mind
 csillámpala kőzetek. Szerző, még a vándorkövek közé sorolja azon obsi-
 dián darabokat is, melyeket részint a szabolcsmegyei homoktengerben,
 részint az érmelléki hegylánczatot képező diluviumi löszben sikerült
 felfedeznie. — Minélfogva szerző kétségtelennek tartja, hogy nem csak
 északi Németországnak, a Jura hegységnek, Észak-Amerikának stb. van-
 nak vándorkövei, hanem a magyar alföldnek is, csakhogy ezek az árad-
 mányi képletekkel vannak beborítva, beiszapolva, s így csak ásások al-
 kalmával kerülnek napfényre. Hogy honnan vándoroltak ezen kőzet-

tömbök az alföld rónaira, azt szerző eddigelé megállapítani nem képes, de a honunkat folytonosan kutató geológoknak az kétségkívül sikerülni fog.

Szabó József engedelmet kér ezen előadásra két megjegyzést tenni: *először* az nem áll, mintha a magyar birodalomban a jégkorszak nyomai nem volnának; ha a magyar irodalomra is lett volna szerző tekintettel, a »Földtani Közöny« 1873. folyamában ott találta volna »Egy morena képződmény a Mátrában,« *másodszor* ezen bemutatott csillámpala vándorkő szintén nem új jelenség, előadó már 1858-ban Békés-Csanád területén tett kutatásai alkalmával nyert tudomást azokról, és irt is ilyen vándor kövekről az országos gazdasági egyesület által kiadott »Békés-Csanád megye talajtani viszonyai 1861.« cz. munkában, valamint bővebben »Egy continentalis emelkedés és süllyedésről Európa délkeleti részén« 1862-ben, hol kimutatja miszerint ezek nem a valódi, a diluvial vándor kövek, hanem későbbiek az ó-alluvium korából. Török ur ilyeneknek új lellyeivel ismertet meg és adatainak a tudomány jó hasznát veheti. Megjegyzí végre, hogy a bíráló által fel volna kérendő a szerző, hogy az említett obsidiánoknál írja meg: vajon azok csak kavics vagy szilánk gyanánt fordulnak-e elő.

Két bírálónak kiadandó.

229. (34) Réthy Mór beküldött értekezését »A propeller és peripeller felületek elméletéhez« bemutatja Szily Kálmán. A kivonat így szól:

A propeller-kérdés, vagyis az a kérdés, melyik mértani felület legalkalmasabb vízi csavarnak, már többször megfordult Akadémiánk matematikai ülésein. A dolgot Akadémiánkban legelőször Martin Lajos l. tag ur penditette meg, 1870. marczius 26-án benyújtott értekezésében. Martin ur arra az eredményre jutott, hogy a hyperbolikus csavarfelület leginkább való vízi csavarnak; azonban az akadémiai bírálók, kiknek az ügyrend értelmében az értekezés véleményes jelentés végett kiadatott, azt jelentették, hogy M. ur értekezésében nemcsak a végeredmény hibás, hanem az egész gondolatmenet is el van tévesztve. Erre M. ur, Akadémiánk színe előtt, kétszer is replikázott, a nélkül hogy a bírálók ítéletét megintgathatta volna.

Mint egyik akadémiai bíráló, én is megbízatásomból folyó kötelességnek tartottam a kérdés behatóbb megvizsgálását. Tapasztalván, hogy M. ur nem jut vala helyes eredményre, elmélkedtem, mikép kellene a probléma megoldásához fogni s kerestem, minő eredményre jutunk, ha a dolgot úgy a mint kell, variatio-számítás útján taglaljuk.

Számításaim eredményét a III-ik osztály mult havi ülésén volt szerencsém előterjeszteni. Az elem tűztem kérdésre: »melyik az a mértani felület, melyre vízben forogva haladó mozgása közben a víz hasznos nyomása legnagyobb« variatio-számítással a következő feleletet nyertem:

1) A keresett felület eleget tartozik tenni egy bizonyos másodrendű partiális differentiál egyenletnek, melyet azonban bonyolultsága miatt eddigelé nem lehet integrálni.

2) A konoidfelületek között egyes-egyedül a közönséges csavarfelület tesz eleget a maximum és minimum feltételének.

3) A csavarfelület legjobb hajlása függ a forgó és haladó sebességek viszonyától. A hajó megindulásakor álló vizen, tehát midőn a haladó

sebesség még semmi, adott határu konoidok között a közönséges csavarfelület akkor maximalis határu, ha külső kerületén az emelkedés szöge $22^{\circ} 40'$ -nél nagyobb; ha ellenben e szögnél kisebb, úgy a mondott körülmények között minimális határu.

Mult nyáron dr. Réthy, kolozsvári egyetemi tanár levélben közölte velem, hogy a propeller-kérdést ő is vizsgálat alá vette, különösen az által ösztönöztetve, vajon kollegája, Martin tanár ur nem jutott-e — am-bár hibás alaptól indult ki és helytelenül következtetett — mégis oly eredményre, a mely megingathatatlan és tagadhatatlan igazság kifejezése. Hátha az eredmény mégis helyes? Ily kérdés tárgyalása akárhányszor még positiv eredményre is vezethet, különösen ha a tárgy maga elég érdekes és sokoldalú vizsgálódásokra nyit tért.

Réthy tanár ur a mult hónap 16-án fejezte be és küldötte fel hoz-zám értekezését azon kérelemmel, hogy azt a Tekintetes Akadémiánál nyújtanám be.

Van szerencsém R. urnak czennel benyújtott és előterjesztett érte-kezéséből az eredményeket a következőkbe összefoglalni:

1) Martin ur értekezése nemcsak alapjában és következtetési mód-jában, de végeredményében is teljesen hibás.

2) A legjobb hatású propeller-felület eleget tartozik tenni egy bi-zonyos másodrendű partialis differentiál egyenletnek, mely az általam ta-lált differentiál-egyenlettel teljesen identikus.

3) E differentiál-egyenlet általános megoldása R. urnak sem sike-rült még, s szerinte is egyáltalában kérdéses, vajon az általános megoldás véges alakban egyáltalában előállítható-e vagy sem?

4) A differentiál-egyenletnek egyik speciális megoldása az a csavarfelület, melyet hengeres koordinátákban kifejezve, a következő egyenlet ábrázol:

$$z = a\varphi + f(r)$$

hol $f(r)$ egy bizonyos elsőrendű közönséges differentiális egyenletből ha-tároztatik meg. Látni való, hogy e megoldás $f(r)$ állandónak vétetvén, magában foglalja a közönséges Archimédesféle csavarfelületet is, a melyre én is jutottam.

5) A differentiál-egyenletnek abban az esetben, ha vagy a haladó vagy a forgó sebesség semmi, egyik specialis megoldása az a kupfelület, melyet ugyancsak hengeres koordinátákban a következő egyenlet ábrázol:

$$z = r f(\varphi) + \text{Const}$$

hol $f(\varphi)$ egy bizonyos másodrendű közönséges differentiális egyenletből határoztatik meg.

6) Gondoljunk magunknak akármily emelkedésű Archimédes-féle csavarfelületet és ennek tengelye körül akkora sugarú körhengert szer-kesztve, hogy ez amaszt

$$24^{\circ} 5' 41'',$$

emelkedési szögletű csavarvonal szerint vágja, úgy:

a) a csavarfelületnek e hengeren belül eső akármekkora darabja, a vele közös határvonalú más felületekhez képest, maximális hatású propeller;

b) A csavarfelületnek e hengeren kívül eső akármekkora darabja, a vele közös határvonalú más felületekhez képest minimális hatású propeller; végre

c) a csavarfelületnek oly darabja, mely a henger mindkét oldalára kiterjed, se maximális, se minimális hatású.

7) Analog törvények állanak az 5. pont alatt említett kúpfelületekről is, csak hogy itt nem henger képezi a választó határt a maximális és minimális hatású részek között, hanem a kúpot alkotó egyenes vonalak.

8) Adva van egy határozott alapu és magasságu egyenes körhenger és megkivántatik, hogy a propellerfelület e körhenger határlapjain belül maradjon és pedig úgy, hogy a körhenger minden határlapján legyen határvonala. Kérdés: a határookra vonatkozó ezen föltételek mellett milyen alakú a leghatásosabb propeller? E kérdésre R. ur vizsgálata csak negatív felelettel szolgál. Megmutatja ugyanis, hogy e föltétel mellett nem az Archimédesféle csavar felület a lehető leghatásosabb propeller-felület; de megmutatja azt is, hogy mindazon csavarfelületek között, melyek a

$$z = a\varphi + f(r)$$

föntebbi egyenletben foglaltatnak, hogy ezek között mégis az Archimédesféle csavarfelület a leghatásosabb. S végre megmutatja, hogy a hajó megindulásakor álló vizen, tehát midőn a haladó sebesség még semmi, valamennyi Archimédesféle csavarfelület között az lesz a leghatásosabb, a mely a körhenger palástját

$$36^{\circ} 34' 15''$$

emelkedési szögü csavarba fogja.

9) Adva van ép úgy mint előbb, egy határozott alapu és magasságu egyenes körhenger és megkivántatik, hogy a propeller-felület szintugy mint előbb, ennek határain belül maradjon; de megkivántatik ezenfelül még az is, hogy a propeller-felület a körhenger alapjait küllők szerint vágja. Kérdés: a határra vonatkozó ezen megszorítások mellett, mily alakú a leghatásosabb csavarfelület? Felelet: egyedül az Archimédesféle csavarfelület.

10) R. ur a propeller-problémán kívül, ezzel párhuzamban egy másikat is tárgyal, mely a következőben áll: »keresztetik az a felület, a mely adott sebességű folyóban a folyás irányával összeeső mozdulatlan tengely körül állandó szögsebességgel forogván, a folyadékra olyan nyomást gyakorol, melynek momentuma, a tengelyre vonatkoztatva, a lehető legnagyobb vagy legkisebb.« R. ur e feladatot *peripeller-problémának*, s a kérdéses felületet *peripeller-felületnek* nevezi; s erre a problémára vonatkozólag egészen analog eredményeket vezet le, mint a propeller-problémánál.

Még egy bírálnak adandó ki.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ó J E.

Harminczkettedik akadémiai ülés.

Az I. osztály nyolczadik ülése.

1875. nov. 15-én

Pul sz ky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklése alatt.

231. (30) Az osztálytitkár a megjelenésben akadályozva levén, az osztályelnök Szász Károly r. tagot hívja fel a jegyzőkönyv vitelére.

232. (31) Bartalus István l. t. felolvassa »Nemzetiség és művészet« czimű »székfoglaló értekezésének második részét.

Mint székfoglaló az Értekezések során kiadandó, és egyszersmind Bartalus István l. tagnak a tagsági oklevél kiszolgáltatandó.

233. (32) Ballagi Mór r. tag: »Brassai és a nyelvtudomány« czimű értekezését olvassa fel.

Bírálatra adatik.

234. (33) Bálinth Gábor mint vendég »A mandsuk nemzeti vallásának szertartásos könyvéről« értekezik.

Bírálatra adatik.

Harminczharmadik akadémiai ülés.

A II. osztály kilenczedik ülése.

1875. nov. 22-én.

Horváth Mihály r. tag, osztályelnök elnöklése alatt.

236. (29) Nagy Iván az 1874-dik évi nagy gyűlésen megválasztott rendes tag felolvassa ily czimű székfoglaló értekezését: »Az utolsó Árpád-házi király trónra lépte.«

Az »Értekezések« során kiadandó.

237. (30) *Keleti Károly* az 1875-ik évi nagy gyűlésen megválasztott rendes tag felolvassa székfoglaló értekezését, ily czim alatt: »Visszapillantás közgazdaságunk egy negyed századára.«

Kivonata ez:

Közgazdasági állapotainkat a közelmúltban értekező négy korszakra osztja. Az első a 48 előtti korszak. Ezt jellemzik gyarmati állapotok Ausztriával szemben, teljes ismeretlenség a külföldön, a belföldi termelés mezőgazdaságilag a dézsmán és roboton, iparilag a kézművön, kereskedelmileg nagyrészt még a nyerstermésen alapul. Kezdetleges naturalgazdaság. A második nagy korszak 1850-től 1867-ig tart, némi megszakítással 1860—61-ben. Ez az ellenséges kormány által s nemzetellenies irányban inaugurált, közgazdaságilag mégis fejlődő korszak. A harmadik kezdődik 1867-ben az önálló kormány életbeléptetésével. Ezt a közgazdaság nemzeti fejlődése korszakának nevezi értekező. A negyedik 1872-ben kezdődik, ez a hanyatlás korszaka, mely fájdalom ma is tart.

Közgazdasági bajaink kútforrását értekező az átmenetek hiányának tulajdonítja, melyeknél fogva a XIX. század közepéig még uralkodott természeti gazdálkodásból, a pénzgazdaságot úgy szólván nem is ismerve, a hitelgazdaságba ugortunk s ennek kinövéseit is legott tapasztaltuk.

Különbséget tesz az állam- s a nemzet háztartási bajai között. Amaz megváltozott politikával vagy rendszerváltozással könnyen gyógyítható; de nehezebb a baj, ha a nemzet testén rágódik. Magyarországhban értekező mindkét bajt constatálja. S míg az államháztartás bajait a mennyire annyira iparkodtak, bár nem nagy szerencsével, gyógyítani; a nemzet bajainak orvoslásához még nem is fogtunk, mert a bajokat alig ismertük még fel.

Kimutatja továbbá értekező az ellentétet, mely abban létezik, hogy máris hitelgazdasági állapotban élünk, holott Magyarországnak soha nem volt önálló hitellete. Ilyet, magyar nemzeti bankkal csakis a szabadságharcz alatt ösmertünk; de nem tudjuk, mennyire illetet volna az akkor hevenyészett bankrendszer békésebb s rendezettebb viszonyok közé. A bécsi nemzeti bank pedig 1851-ben 2 millió forint dotációval nyitotta meg pesti fiókját, s ki merete volna remélni, hogy az escompte 1874 végeig 124.75 m. frtig, a jelzálogi kölcsönök összege 176.5 m. frtig emelkedjék az országban!

Értekező kikel azontúl a nagy befektetések fölötti jajgatások ellen és kimutatja, hogy 1848 óta, a midőn alig 20 mtföld vasuttal birtunk, ma közel 860 mtfölddel rendelkezünk. Ez, ha nem is minden irányban legtekélyesebb, mindenesetre gyümölcsöző befektetés, melyért bátran vállalhattunk terheket, melyeket egyébiránt nem mind magunk fizetünk; mert e terheknek akkor mind az adóból kellene telni. Pedig adónk, nevezetesen földadónk, nem oly nagy, hogy el nem bírhatnók. Ugyanis Magyarország összes termő területe 51.5 millió hold föld, kivetett földadónk 35 millió, s így esik egy-egy hold termőföldre 68 kr, sőt miután évenként

befolyó földadónk csak 22—23 millió forint, a kimutatott szántóföld pedig 19 millió, holott tényleg — mint a katasteri rectificatio ki is fogja mutatni — 3—4 millió holddal több; ha minden hold szántóföld után csak egy forintot fizetünk, kitelik az egész földadó, s a 7 m. hold rét és kert, 700,000 hold szőlő, 8 m. hold legelő és 16 millió hold erdő adómentes marad.

Ebből nagy érvet merít értekező arra nézve, hogy az ország fennmaradására szükséges terheket megbirjuk. Hasonló érvül szolgálnak az 1868 óta tett beruházások és befektetések, melyek e 7 év alatt 191.80 millió fortra rúgnak. Hasonlókép befektetésnek takinti értekező, a mi közoktatási, tudományos, művészeti s általán közmívelődési czélokra fordított, mi ez idő alatt szintén 20.59 millióra rúg, mihez még az alapítványok hasonczélú ugyancsak 19.4 m. fortra rúgó költségei is járulnak. Ebből kiderül, hogy 1868 óta kontrahált 318 m. frtnyi államadósságaink két harmadát, vagyis 212 m. frtot a jövőben gyümölcöző anyagi s szellemi beruházásokba fektettük.

Mindamellett sem tartja elégségeseknek a nemzeti erő és gazdaság fejlesztésére történt áldozatokat. Bár állambudgetünk 1868-tól 1874-ig 194 m. frtről 240 m. frtig emelkedett, ezek elenyésző számok a nemzet jövedelme mellett, melyet számokban ki sem fejezhet; de csekélyek még azon összegekhez is, melyeket külforgalmunk mutat, s ez idő alatt évenként 650, 830 és 750 millió forint között mozgott. De e számokban, melyekben évről évre nagyobb összeggel haladja meg a behozatal értéke a kivitelét, szomorúan tükröződik közgazdasági életünk. A behozatali többlet ugyanis e 7 év alatt 500 m. frtot meghalad, s tiszta veszteség az országra nézve, mert ezt csakis adósságból fizetjük, s e folytonos vércsapolást érezzük meg nemzeti elgyengülésünkben.

Ehhez járúl a csakis egyoldalú beruházás, mely vasutak által leginkább csak a mezőgazdasági érdekeken, némileg a kereskedelemnén lendített, míg az ipar érdekében semmi sem történt. Pedig az egy földmívelés, mely tulnyomólag még nagyon primitív állapotban van, még mindig inkább a gabonatermelésre, mint az állattenyésztésre fektet súlyt; egymaga, ha nagy nehezen el is tart, vagyonosságra, hatalomra nem segít. Vannak előjelek, melyek földünk kimerültségére fordítják figyelmünket. Mert még az oly nagy termésű 1868-ban is csak 13.6 mérő búza termett országos átlagban, holott az 1853-ki cataster közepes termésül 9—14 mérőt tüntet ki, 1874-ig pedig az évek sorozata szerint csak 10.6, 7.9, 7.3, 6.2 és 8.2 mérő termett holdankinti átlagban.

Iparviszonyainak szomorú helyzetét jelezve értekező, tiltakozik a védvámhoz kötött nagy várákózások ellen, miután oly nagy védvámokat, mint a század elején, sőt közepe tájáig tapasztaltunk, ma már a nemzetek érdekközösségénél fogva sem lehet többé alkalmazni, kisebb védvámok hatását pedig a vasúti differentál-tarifák is képesek ellensúlyozni. Tudományilag okszerűen csak a szabad kereskedés motiválható; ez a jövő politikája. De azt követni is kell tudni, s hozzá közgazdasági viszonyainkat kell felismerni. Ezt értekező lehetetlennek látja mostani helyzetünkben és

ennek okát államviszonyainkban találja. A statistika által támogatott nemzetgazdasági és pénzügyi tudománynak — ugymond — egyik anomáliája előtt állunk. Politikailag önálló ország nem önálló közgazdasággal, független kormányzat önálló intézkedést nem engedő közös vámterülettel, ebben rejlenek a tudományilag kiegyenlíthetetlen ellentétek, melyeknek gyakorlati bajait érezzük. Nem bírjuk hasznát venni a tudománynak, számunkra hiába vannak megírva a nemzetgazdaság legcsillogóbb tanai. Tehetjük magunkévá a pénzügyi tudomány összes szabályait, alkalmazni azokat nem bírjuk. Mert összes forgalmi tevékenységével kifelé gravitáló kereskedelemmel, miután fő és egyedüli hitelforrása az ország határain túl van, hiába akarunk hazai kereskedelmi politikát üzni.

Ismeretlen alapon indult, ismeretlen számokkal dolgozott kereskedelmi politikánk, ezért nem bír czélt érni. Ezért folynak oly nehezen a vámtárgyalások, mert az érdekek részben megállapíthatatlanok, részben kiegyenlíthetetlenek. Erre a nemzetgazdaság történelméből merít értekező példát, *List* törekvéseire hivatkozván. Németországban midőn a »Zollverein« alakult, léteztek s most is léteznek külön kormányok egyetemes vámterületen. De *List* nem hiába nevezte »nemzetinek« vámrendszerét; mert a német politikai és nemzeti egység ép a német vámegeletről keletkezett. Nem szükség — ugymond — a politika terére lépnünk s a következtetéseket e szerint vonnunk, sőt ellenkezőleg; mert a politikai következményt nem akarjuk s az lehetetlen, van bebizonyítva az alap hiányossága, de — tarthatatlansága is.

Bár komolyan és lelkiismeretesen tartottam magamat — így végzi értekező — a három tudományág (történelem, nemzetgazdaság, statistika) tanaihoz, a tények egyszerű konstatálásán túl nem terjeszkedtem. Szomorú helyzetbe világítanak be ezen tények; de nem reménytelenbe. Hangosan hirdetik hibáinkat és mulasztásainkat; de komoly törekvéseinket, gyümölcsöző munkálkodásunkat is. A következtetések önkint kínálnak, a helyzet ismeretéből folyó javaslatok csak formulázást igényelnek. De az akadémikus szerény köre itt bezáródik — ezen túl az államférfi szerepe kezdődik.

Az »Értekezések« között közrebocsátandó.

Harmincznegyedik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1875. november 29-kén.

Csengery Antal akad. másodelnök úr elnöklése alatt.

239. Arany László lev. tag emlékbeszédet mondott *Bérczy Károly* lev. tag felett.

Az »Értekezések« során ki fog adatni.

240. A főtítkár bemutatja a *Holczér* ösztöndíj iránt fennálló akadémiai bizottság jelentését, mely szerint a nevezett ösztöndíjat, három folyamodó közül, *Jankovics*

József zürichi műegyetemi hallgatóinak ítélte oda, jó bizonyítványain kívül tekintve szegénységét is, minthogy e segély nélkül tanulmányait Zürichben nem folytathatná.

Helyeslőleg vétetik tudomásul.

241. Ugyanez ösztöndíjra vonatkozólag a főtitkár bemutatja annak eddigi elvezője *Miskolczy Aladár* köszönő levelét.

Tudomásul szolgál.

242. Az Akadémia I. osztálya *Bálint* Gábornak engedélyt ajánl adatni, hogy mongol tanulmányai köréből személyesen olvashasson értekezést az osztály valamelyik ülésén.

Megengedtetett.

243. Szintén az I. osztály pártolólág terjeszti elő gr. *Kaun* Géza l. t. kérelmét, ki ohajtáná az Akadémia útján megkapni Velenczéből a Marciana könyvtárból a Petrarca-féle »Lexicon latino-persico-comanicum« című kéziratot codexet, hogy dolgozás alatti munkájában felhasználhassa. Ezt a külügyminisztérium közvetítésével minden nehézség nélkül megszerezhetni véli, mint ez iránt Velenczéből meg van bízottva.

A külügyminisztérium fel fog kéretni a közbenjárásra.

244. A főtitkár jelenti, hogy az *írói tulajdonjog* tárgyában elrendelt bizottságba az I. osztály Toldy Ferencz, Zichy Antal, és Arany László, — a II. osztály Fogarasi János, Pauler Tivadar és Tóth Lőrincz tagjait választotta, kikhez a Kisfaludy-társaság 4 taggal járulván, az így kiegészített bizottság már megkezdette működését; továbbá hogy az angol *Albert-érem* ügyében elhatározott bizottságba az I. osztály Pulszky Ferencz elnököt, Greguss Ágost és Keleti Gusztáv tagokat, — a II. osztály Henszlmann Imre, Kautz Gyula és Keleti Károly, — a III. osztály Korizmicz László, Kruspr István és Nendtvich Károly tagokat választotta.

Tudomásul vétetett.

245. Olvastatott az állandó könyvtári bizottság f. é. nov. 13-ik jegyzőkönyve, a hozzá véleményre áttett kérvények tárgyában; és annak alapján következő határozatok fogadtattak el:

a) A *trstenai, székesfehérvári, kalocsai, naszói és uszói* gymnasiumok részére ingyen példányokul az Ügyrend 180. h) pontjában elsorolt kiadványok küldendők, és még az Akadémia oly régibb kiadványai, melyekből nagyobb számú példányok állnak rendelkezésre.

b) A *békésmegyei* művelődés-történeti, a *biharmegyei* és *vasmegyei* régészeti egyleteknek: az archaeologiai bizottság kiadványai és a történelmi Okmánytár.

c) A fővárosi tanító-testületnek: az Ügyrend 180. h) pontja alatti kiadványok.

d) A *triesti* »Società Adriatica di Scienze Naturali« tudom. társulatnak cserében az Ügyrend 179. p) pontja alatt elsorolt kiadványok, — a *dorpati* egyetem »meteorologiai observatoriumának« pedig az Akadémia eddigi meteorologiai kiadványai megküldetvén, egyszersmind a csereviszonyt kérő levél átteendő az orsz. meteorologiai intézethez.

e) A *washingtoni* »Office United States Geological Survey of the Territories« számára szintén az Ügyrend 179. p) pontjában elsorolt kiadványokkal köttetik csereviszony.

f) *Sayons* Ede külső tag felszólítása folytán a párisi *Institut* könyvtárának megküldendő a történelmi bizottság kiadványainak folytatása 1868 óta. jelesül a Scrip-

tores XIV. XIX. és köv. a Diplomatarium XII. és köv. kötetei, az Acta Extera, Acta Comititalia, és az Archivum Rákocziánium összes kötetei.

g) A magyar *nemzeti Múzeum* könyvtára az Ügyrend 180. a) pontja alá felvételvén, egyszersmind a hiányzó régebbi munkák kiegészítése, és a *Monumenták* egy teljes példányának megküldése határozottatott.

Ellenben a következő kérelmek, a bizottság indokolása alapján, nem vétettek tekintetbe :

a) Az országos közéletanodai tanáregylet kérvénye ; minthogy a főváros összes közéletanodái s a vidéki közéletanodák nagy része is kapja az akadémiái kiadványokat s így az egylet tagjai azokhoz könnyen hozzá juthatnak.

b) A kolozsvári egyetemi olvasó köré ; minthogy a nevezett egyetem könyvtára az Akadémia kiadványaiban különben is részesül.

c) A budapesti tudom. és műegyetemi olvasó köré, valamint

d) Az orsz. magyar iparegyesületé, *régebbi* kiadványok iránt ; miután az Akadémia régebbi kiadványai jelenleg tetemesen leszállított áron kaphatók és így a hiányzó munkák sekély költséggel megszerezhetők.

e) Szegedváros kérvénye, hogy az Akadémia kiadványai a városi könyvtárnak ingyen adassanak, nem teljesíthető azért, mert már is nagy azon tudományos és tanintézetek száma, melyek az Akadémia kiadványaiban részesülnek ; továbbá a városi könyvtárak ezen kedvezésre kevésbé vannak utasítva ; végre az Akadémia kiadványai most már jelentékenyen leszállított áron szerezhetők meg.

f) A *czernoviczi* egyetem kérvénye, mivel az Akadémia külföldi egyetemeknek, melyekkel csereviszonyt úgy sem köthet, nem küldi kiadványait.

Ez utóbbi két kérvény a közoktatási minisztérium útján tételvén át az Akadémiához, az indokolt határozatról a nevezett minisztériumhoz felterjesztés fog tétetni.

246. Csengery Antal másod elnök úr bejelenti, hogy az Igazgató Tanács, közlelbi ülésében, az Akadémia alkönyvtárnoki és könyvtártisztai hivatala fizetését rendszerezitvén, az elnökség, a könyvtári bizottság meghallgatása után, alkönyvtárnokká *Lindner Ernő* eddigi könyvtártisztet, — könyvtári tiszté pedig *Likavec János* muzeumi napdijas segédet nevezte ki. A kéziratár rendezésével *Jakab Elek* 1. tag bizatott meg.

Kedves tudomásul szolgál.

247. Olvastatott a II. osztály f. é. okt. 28-iki értekezlete jegyzőkönyvéből egy pont, melyben Károlyi Árpád folyamodványát, hogy a bécsi egyetem mellett fennálló »Institut für Österreichische Geschichtsforschung« látogathatása végett jelen évben élvezett ösztöndija 1876-ra is eszközöltessék ki a m. kir. közoktatási minisztériumnál, — annál inkább ajánlja, minthogy a tanfolyam 3 évre terjed, s folyamodó most lépett a másodikba, e mellett az Akadémia történelmi bizottságának a bécsi titkos levéltárban eszközölt másolások által lényeges szolgálatokat tesz.

A II. osztály ajánlata elfogadtatván, a közoktatási miniszter úr egy fölterjesztésben megkeresendő, hogy Károlyi Árpád részére az ösztöndíjat 1876-ra is megadni kegyeskedjék.

248. Az 1876-i közegészségi és életmentés-ügyi brüsseli nemzetközi kiállítást és gyűlést előkészítő magyarországi bizottság, melynek elnöke Haynald Lajos kalocsai érsek, jegyzője dr. Grosz Lajos, körlevelében felhívja az Akadémiát részvételre a június 15-től októberig tartandó kiállításon és szakértői gyűlésen.

Véleményre kiadatik az Akadémia III. osztályának.

249. A zágrábi Ferencz-József egyetemi rectora és tanácsa körlevelében köszönetet mond a megnyitási ünnepélyben részt vett testületeknek s ezek közt az Akadémiának is.

Tudomásul vétetett.

250. A fűtitkár bemutatja az akadémiai ülésort 1876-ra, s jelenti, hogy az 1876. évben Józsefnapja vasárnapra esvén, a gróf Teleki József drámai pályázat eldöntésére márczius 19-én tartatni szokott összes ülést hétfőre, márczius 20-ra, tette által.

Helyeseltetvén, az ülésor kinyomatandó és a tagok közt kiosztandó.

251. A magyar-óvári gazdasági akadémia igazgatósága kéri az Akadémia természettudományi kiadványait — a budapesti egyetemi bölcsészek segélyző egylete pedig átaláiban kiadványai bizonyos mennyiségét.

Áttétetik véleményre a könyvtári bizottsághoz.

252. A czernoviczi kereskedelmi kamara, az ottan közelebb tartott 100 éves jubileumra készült népműveltségi táblás összeállítás 1 példányát küldi.

Köszönettel áttétetik a könyvtárba.

253. Podhorszky Lajos lev. tag az Akadémia elnökéhez egy ily czimű kéziratos munkát küldött be kiadás végett »Lao-Tzen Törvény- és Erkölcskönyve« melyben az eredeti chinai szöveg latinbetűs átírással és magyar fordítással foglaltatik.

Bírálatra áttétetik az I. osztályhoz.

254. Rézső-Ensel Sándor úr, köz- és váltóüggyvéd, »Csörsz árka« czimű munkáját s az arra vonatkozó térkép eredetijét az Akadémia könyvtárának, — azonkívül a munkából 6 példányt küld, kiosztás végett a régészeti osztály tagjai közt.

Köszönettel vétetvén, egy példány és a térkép átteendő a könyvtárba, az 5 példány pedig kiosztandó az archaeologiai bizottság tagjai közt.

255. Greguss Ágost előadja, hogy Gyürky András hazánkban már több évvel ezelőtt egy új szerkezetű propellert talált fel, melynek kivitelére most egy francia mérnökkel szövetségre lépven, addig is, míg a találmány gyakorlati alkalmazhatóságát a kísérlet bebizonyítaná, a találmány elsőbbségi jogának megőrzése végett annak leírását, egy lepecsételt csomagban, az Akadémiánál kívánja elhelyezni.

A lepecsételt csomag a levéltárba tétetni és ott megőriztetni határoztatott.

256. A fűtitkár bemutatja a könyvtár részére a múlt összes ülés óta érkezett könyvküldeményeket, ily sorban :

I. Testületektől:

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. Jul. Aug. 1875.

Accademia della Crusca. Florenz. Atti. 5 settembre 1875.

Germanisches Museum. Nürnberg. Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit.

1874. Nr. 1—12.

Société de Physique. Genève. Mémoires. Tom. XXIV.

Académie des Sciences. Dijon. Mémoires. Sér. III. Tom. I.

Kön. Bayerische Akad. der Wiss. München. Sitzungsberichte der Philos. Philol. und Hist. Cl. 1875. II. B. I. H.

Museum Vaterländischer Alterthümer. Bonn. Die praelistorische Archaeologie in Schleswig-Holstein.

- Deutsche Morgenländ. Gesellschaft. Leipzig. Zeitschrift. XXIX. B. 2. Heft.
Office of the Amer. Journal. New Haven. The Amer. Journal of Science and Arts. Vol. X. No. 59.
Verein von Alterthumsfreunden. Bonn. Jahrbücher LII. LIII. LIV. LV. LVI. B. Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1875. No. 20. 21. 22.
K. K. Geologische Reichsanstalt. Bécs. Verhandlungen. 1875. Nr. 13. 14.
K. K. Statist. Centralcommission. Bécs. a) Statist. Jahrbuch für 1873. 3—4 H. für 1874. 9. H. b) Ausweise über den auswärtigen Handel im J. 1874. XXXV. Jahrgang.
Erdélyi Múzeum-egylet. Kolozsvár. a) Évkönyv új foly. 3. sz. b) Erdélyi Múzeum. II. évfoly. 9. sz.
Tudom. egyetem. Zágráb. Spomenica na 19. listopad 1874.
Tudom. Akadémia Krakó. a) Rocznik 1874. b) Pamietnik. Tom. II. c) Rozpravi. Filol. Tom. II. d) Rozpravi. Hist. Filoz. Tom. III. e) Bibliografia. XV—XVI. Stol.
Department of Interior. Washington. Abstract of results of a study of the genera Geomys and Thomomys.
M. k. közokt. minisztérium. Budapest. a) Farolfi: Nostre institutioni nautiche. b) Ausweis über den auswärtigen Handel der österr.-ungarischen Monarchie im J. 1874. c) Statist. Jahrbuch für 1873. 3—4 H. 1874. 9. H.
M. k. állami számvéviszék. Budapest. a) 1873. évi magyar állami zárszámadás részletezése 1—10. füzet. b) 1874. évi zárszámadás 12 füzetben.

II. Magánosoktól.

- Ortvay Tivadar. I. t. Pozsony. Irodalmi tanulmányok a hazai és külföldi történelem, műtörténelem és régészet terén.
Ferencz József, Kolozsvár. Egy békés érületű uralkodó képe.
Rácz Vilmos. Budapest. Hazánk művelődési érdekeihez.
Fanta Adolf. Sz. Fehérvár. Sz. Fehérvár város népesedési mozgalmának és közegészségügyének 10 évi története.
Landau L. R. Budapest. Der Gottesbegriff und das geistige Princip.
Arturo Wolynski. Florenz. a) Lettere inedite a Galileo Galilei. b) La diplomazia Toscana e Galileo Galilei.
Ch. Eug. de Ujfalvy. Paris. a) Eléments de grammaire Magyare. b) Revue de Philologie et d'Ethnographie. Tom. II.
Zelízy Dániel. Debreczen. Gramm és Grán.
Wittmann, Freyler és társa. Bécs. Lauer: Anleitung über die rationelle Verwendung der patentirten Diller'schen Nitroglycerin-pulver.

III. Köteles példányok.

- Városi nyomda Debreczen. a) Magyar prot. egyházi és iskolai figyelmező. VI. évfoly. 7. 8—9 füzet. b) Magyar történeti életrajzok. c) Schwarzer: Általános vegytan. d) Néhány szó az ultramontanok törekvéseiről.
Ref. főtanoda nyomdája. M. Vásárhely. Székely: Milyen legyen az új bűnvádi eljárás?

Filtsch S. nyomdája. Nagyszeben. a) Amiculu poporului 1876. b) Fabritius : Urkundenbuch zur Geschichte des Kisdor Kapitels vor der Reformation.

Römer és Kamner nyomdája. Brassó. Lurtz : Rechenschule. III. Theil.

Ref.főtanoda nyomdája. Kolozsvár. a) A Királyhágon inneni országrész legújabb törvényszéki felosztása. b) Nagyenyedi naptár 1876-ra. c) Erdélyi nagyobb képes naptár 1876-ra. d) Közhazsnú Erdélyi képes naptár 1876-ra. e) Acta r. Scientiarum universitatis Claudiopolitanae anni 1874/5. Fasc. II.

Szerb nemzeti nyomda. Ujvidék a) Veliki Kalendar za 1876. b) Polazsenik 1876. c) Orao, Kalendar za 1876.

Plajcz F. nyomdája. Nagybecskerek. Szrpszko narodni Kalendar za 1876.

IV. Saját kiadásbeli munkák.

Nyelvtud. Érték. V. k. 1. sz.

Archivum Rák'cziaum I. oszt. IV. köt.

Természettnd. Érték. VI. köt. 7. sz.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA.
E R T E S Í T Ő J E.

Harminczötödik akadémiái ülés.

A III. osztály kilenczedik ülése.

1875. dec. 6-án.

Sztoczek József r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

258. (36) *Koch Antal* székfoglalója » A közet-vizsgálatnak módszerei, alkalmazva a sz.-endre-visegrádi trachyt-csoport közeteire « s ugyanegyütt betérjeszti terjedelmes munkáját » A dunai trachyt-csoport jobbparti részének földtani leírása, mint részletes jelentés ezen hegycsoportnak a matematikai és természettudományi bizottság megbízásából az 1871. 1872. és 1874. években véghezvitt földtani átkutatásáról. « Az előbbinek ki vonata ez:

Értekező mindenek előtt levelező taggá történt megválasztásáért kifejezván háláját, kiemeli, hogy nem rég készült el munkájával, melyet a m. tud. Akadémia megbízásával és segélyezése mellett végezett, t. i. a sz.-endre-visegrádi trachyt-csoport részletes földtani átkutatásával, s hogy ezen munka folyamában bő alkalma volt a mai napság használt közetvizsgálati módszereket behatóan alkalmazni, kipróbálni és részben tökéletesíteni. Ezen székfoglalóval, melynek egyik célja a kivitt részletes munkálatok terjedelméről és helyességéről mintegy számot adni, egyúttal az illető munkát is bemutatja és illetőleg benyújtja a mathem. és term. tud. osztálynak.

Erre fejezetenként előadja az általa követett vizsgálati módszereket. A közeteket először szabad szemmel és kézi nagyítóval vizsgálja, azoknak külemét illető tulajdonságaik észlelése végett. A közetek tömörségének meghatározására nagy súlyt fektet, kimutatván a sz.-endre-visegrádi hegycsoport trachytjain, hogy ezek tömörségeik szerint három fő csoportra oszlanak, mely csoportok az ásványos és vegyi összetételre nézve is állanak. Az ipari alkalmazásra való tekintettel kiszámítja minden lelőhely trachytjára nézve $\frac{1}{2}$ köblábnyi koczkának a súlyát bécsi fontokban.

A trachytokban kivárott s szabad szemmel is látható ásványos alkatrészeket az ismeretes ásványmeghatározási módszerek szerint határozzán meg, a következőket sorolja fel:

a) Mint a trachytok lényeges elegyrészei: labrador, amphibol, augit, biotit, magnetit, gránát.

b) Mint utólagos képződmények: calcit, aragonit, barnapát, chabasit, desmin, tridymit, hyalith, menilithes opál, faopál, kövelő, pyrit, vascillám, limonit, kaolin, agyag.

Mint esetleges zárványok: vaskos quarcz, dichroit.

Néhány trachyt alapanyaga és kivárott elegyrészei viszonylagos mennyiségének közelítő meghatározására lényeges módosítással és egyszerűsítéssel Delesse mechanikai módszerét alkalmazta s elégséges eredményeket kapott.

Górcsói vizsgálatainak eredményei gyanánt kiemeli a trachytok üveges alapanyagában Vogelsang globulit- és longulitjeinek, — továbbá az uralkodó plagioklasok mellett orthoklasmikrolitheknek jelenlétét, a dichroit zárványban apró pleonast-jegeczkéket mutat ki; végül főlemlíti az általa alkalmazott górcsói vegyikísérleteket s ezek eredményeit. A trachyt-változatoknak vékony csiszolatait s azoknak górcsói rajzait bemutatja.

A vegyelemzés módszerére vonatkozólag főlemlíti, hogy a meglevő régi hat trachytelemzéshez (a visegrádi trachytcsoporthoz) két újjal járul, hogy ezenkívül még két földpát- és egy chabasit-elemzést is végezett és közül munkájában.

Az említett módszerek segélyével áttanulmányozván a hegycsoport összes trachytjait, azokat következőleg osztályozza és nevezi el.

I. typus: *Savanyú labrador trachytok*

SiO₂ tartalom: 68·63 — 65·36 %. Középtömöttség: 2·48.

a) változat: Labrador- biotit- gránát- trachyt.

b) » » » » » kevés augittal.

II. typus: *Rendes (normál) labrador trachytok.*

SiO₂-tartalom: 58·76 — 55·75, középtömöttség: 2·61.

a) változat: Labrador- amphibol- trachyt;

b) » Labrador- amphibol-augit-trachyt;

c) » Labrador- amphibol- biotit- trachyt.

III. typus: *Aljas (basikus) vagy dolerites labrador-trachytok.*

SiO₂-tartalom: 52·44 %, középtömöttség: 2·7.

a) változat: Labrador- augit- magnetit- trachyt;

b) » » » » » kevés amphibollal.

Mind ezen változatokat értekező be is mutatta a kézi példányokon.

Ezután a kőzetek főbb tulajdonságainak rövid alakban való föltűntetésére egy új jegyezési módot ajánl, melyet kőzetképleteknek nevez, a mennyiben épen úgy kifejezik a kőzetek ásványos összetételét mint a vegyképletek a vegyületeknek elemi alkotását.

Továbbá szól a visegrádi hegycsoport trachytjainak és zúzképződményeinek elválási nemeiről és alakjairól, s a tömeges trachytokra nézve a következőket írja le: a) szabálytalan tömzsös, — b) függőleges tömegoszlopos, — c) függőleges táblás, — d) központhéjas elválás gömb-sugár irányú repedési rendszerrel, — e) lapos kúphéjas, — f) héjas oszlopos- és g) golyódad elválást. A tömeges trachyt és tufáiból álló kúpok gömbölyded alakjait és a durva trachytbrecciaáknak festői sziklatornyait és csoportozatait főlemlítvén, ezeknek képződését is megmagyarázza. Mindezekről a helyszínen fölvett vázlatok nyomán készült rajzokat is bemutat.

Végül a trachytok és zúzképződményei földtani korának megállapítását közli a különböző harmadkori üledékeknek rétegzeti viszonyaiból és az azokban gyűjtött nagyszámú kővületekből. A különböző képletekből gyűjtött kővületek külön-külön összehasonlító táblázatokba összeállítva az értekezéshez mellékelve vannak.

Ezen megállapítások szerint a sz.-endre-visegrádi trachytcsoporthozban kifejllett képletek sora alulról fölfelé menve a következő:

Kitörésbeli képződmények	Üledékes képződmények	Geológiai koruk
	Földolomit.	Felső trias képl.
	Striata- v. tokodi homokkő	Felső eocén képl.
	Kisczelli tállyag	Alsó oligocén »
	Pectunculus obovatus-homok és Cyrena-tállyag	Felső oligocén képlet.
	Anomyahomok	<div style="display: flex; align-items: center; justify-content: center;"> <div style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Harmadkori képletek</div> <div style="display: flex; flex-direction: column; align-items: center; justify-content: space-around; margin: 0 10px;"> <div style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Felső- mediterráni emelet.</div> <div style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Felső- mediterráni emelet.</div> <div style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Szarmát emelet.</div> <div style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Pontusi emelet.</div> </div> <div style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Neogén képlet</div> </div>
Gránáttartalmú labrador - biotit - trachyt tisztán és ugyanaz kevés augittal (átmeneti változat.)	Trachytanyagot tartalmazó kavicsos bryozoamész (a hegycsoport déli szélén)	
Labrador - amphibol-trachyt.	Trachytanyagot tartalmazó agyagos és homokos-kavicsos rétegek (a hegycsoport keleti szélén)	
	Labrador-biotit - gránát - trachytnak finom tufája	
Labrador-amphiból-augit-trachyt.	Labr. amph. aug. trachyt durva és finomabb breccái meg tufái tisztán vagy labr. biot. gránát-trachyttal keverten több 100 lábnyi vastagságban	
Labrador-amphiból-biotit - trachyt és dörzsbreccája.	Lithothamnium- s korallmész és meszes trachyttufák	
Labrador-augit-magnetit-trachyt (dolerites tr.) tisztán vagy kevés amphibóllal (átmeneti változat)	Labr. aug. magn. trachyt breccái és tufái, szintén tetemes vastagságban	
	Finom trachyttufa levélle-nyomatokkal és lignittelepekkel	
	Trachyttufás márga löszcsigákkal és Ursus spelaeus-sal, lösz, trachytkavics, nyirok	
	Másodlagos lösz (ó-alluvium), mésztufa, Duna iszapja és futó homok, mocsárvízi agyag és patakgöréyek	
		<div style="display: flex; align-items: center; justify-content: center;"> <div style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Negyedkori képlet (Diluvium).</div> <div style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Jelenkori képlet. (Alluvium.)</div> </div>

Legvégül értekező bemutatta az említett trachytsoportnak a legapróbb részletekig kidolgozott földtani térképét és három földtani tájképét, az első a sz.-endrei szigetről, a második Váczról, a harmadik Szobbról fölvéve.

Székfoglaló értekezése bírálat nélkül kinyomandó, jelentése a mathem. és természettudományi állandó bizottsághoz átteendő.

259. (37) *Schenzel Guido* I. t. előleges jelentése »a föld-magnetikai vonalak rendhagyó menete Erdélyben.« Kivonatban így:

Értekező azon utazás eredményeiről tesz előleges jelentést, melyet a m. tudományos Akadémia math. és természettudományi osztálya állandó bizottságának meghagyása folytán Parragh Gedeon kecskeméti ref. gymn. tanár úr társaságában augusztus és szeptember hónapban Erdély magneticus viszonyainak megvizsgálása céljából véghez vitt. Okot erre azon régiebb észleletek kidolgozása nyújtott, melyeket dr. Kreil Károly 1848—1851-ig Magyar- és Erdélyországban végzett, s a melyek az egyen elhajlású vonalak (Isogonok) menetében sajátos szabálytalanságot mutatnak. E szabálytalanságok hatalmas zavargások jelenlétére engednek következtetnünk. Hogy e felől tisztába jöjhessünk, mindenek előtt számosabb észleletre volt szükség. E célból értekező 5 vonalba útazta be az országot, úgy hogy az elhajlás értékek most már a következő pontokon vannak meghatározva:

1. Vonal (déli vonal).

Petrozsény, Nagy-Szeben, Fogaras, Brassó, Kézdi-Vásárhely.

2. Vonal.

Csik-Szereda, Székely-Udvarhely, Segesvár, Medgyes, Gy.-Fehérvár, Maros-Illye, Radna.

3. Vonal.

Felvincz, Maros-Vásárhely.

4. Vonal.

Abafája (Szász-Régen), Kolozsvár.

5. Vonal.

Nagy-Várad, Csucsá, Deés, Besztercze.

Előadó csak az előleges számítás eredményeiről értekezik, melyek az Isogonok grafikai előtüntetése által vannak megvilágosítva; ezekből nemcsak a Kreil-féle észleletek által jelzett általános zavargások helyesége, hanem egyszersmind e zavargások menete is határozottabban és biztosabban fölismerhető.

A befolyás, melyet — keleten a Kárpátok, délen a Fogarasi hegyek, nyugaton az erdélyi érczhegyek — az elhajlási türe gyakorolnak; a térkép megtekintéséből azonnal szembeötlő.

Szokott módon bírálatra adandó.

260. (38) *Pettko János* 1. t. »A szám rendszerek« című munkájának bevezető ismertetése. A kivonat így szól:

Értekező a számrendszerekről írt munkáját, melyet már a múlt oktoberi ülésen ismertetni kezdett, végig ismertette.

Oktoberben csak a *szóbeli tiszta*, helyesebben *egyöntetű* számrendszereket tárgyalta, a mennyiben azok egész számok kifejezésére szolgálnak.

Most a tört számoknak szóbeli kifejezéséről szólván, annak szabályait algebrailag fejezte ki, és a többi közt kimutatta, hogy a rómaiaknak a törték számára igen szépen kifejlett tizenkettes számrendszerek voltak.

Azután áttért a szóbeli *vegyes* számrendszerekre, melyek a mennyiség meghatározására egynél több alapszámot vesznek igénybe. Kimutatta, miként szolgálnak azok az egészeknek, és miként a törtéknek kifejezésére, mindig algebrai minták szerint. Megmagyarázza azon nevezetes tümenyt, hogy a tízes számrendszer már évezredek óta levén divatban, a népek még sem osztották fel mértékeiket annak szellemében.

Az *írásbeli egyöntetű*, nemkülönbén a *vegyes* számrendszereknél megmagyarázza a számoknak írását, és a *vegyes* számokkal való számítást.

A következő fejezetben egybehasonlítja az egyöntetű számrendszereket egymással czélszerűségük tekintetében. Nyolcz pontban foglalván össze a czélszerűség criteriumait, azoknak nyomán a hasznavehető alapszámokat czélszerűségök szerint ilyen sorozatba hozza:

8, 12, 16, 4, 26, 10, 9, 5, . . .

De ezen sorozat magából az alapszámok természetéből van merítve, és az annyira fontos 8-ik pont, a tízes számrendszernek általános uralma, nem vétetett számba. Ez pedig nagyon kétségesse teszi, vajon ajánlható-e igazán akár a nyolczas, akár a tizenkettes számrendszernek uralomra emelése a tízes helyébe.

De hátra van még az egyöntetű számrendszernek egy igen nevezetes osztálya, az *egybeforrott* számrendszerek.

Ezek más kisebb alapszámú rendszerekből úgy keletkeznek, hogy annak vagy két-két, vagy három-három, vagy négy-négy számjegye stb., egy-egy egyszerűnek látszó számjeggyé forrad össze, a mi mindig lehetséges, valahányszor az egyik alapszám x , a másik pedig

$$\begin{aligned} y &= x^2 \\ \text{vagy } y &= x^3 \\ \text{vagy } y &= x^4 \text{ stb.} \end{aligned}$$

Hogy az egybeforrott számrendszer hasznavehető legyen, kell hogy az eredeti számrendszernek jegyei igen egyszerűek és könnyen egybeforrasztathatók legyenek, és hogy az eredeti alapszám egyike legyen a legkisebbeknek, azaz vagy 2, vagy 3, vagy legfeljebb 4. Igazán czélszerű csak 2 meg 4.

Ezek után az ismertető megmagyarázza példákkal az egybeforrasztást, nevezetesen a dyados számjegyeknek egybeforrasztását kettejével tetradosokká, hármával oktidosokká és négyével hekkaidokados, vagy ti-

zenhatos vagy röviden szézes jegyekké, végre a tetrádosoknak kettejével szézesekké.

Az utóbbi egybeforrott számrendszer a'legczélszerűbbnek mutatkozik. A fent említett criteriumoknak reája való alkalmazásából kitűnik, hogy az egybeforrott szézes számrendszer minden más számrendszeren túl tesz, és nevezetesen minden, de minden tekintetben előnyösebb a tizesnél.

Kimutatván, hogy a megfelelő szóbeli szézes számrendszernek megalkotása sem jár nehézséggel, ajánlja, hogy ez emeltessék uralomra a tizes helyébe.

Birálatra adandó.

Harminczhatodik akadémiai ülés.

Rendkívüli összes ülés.

1875. decz. 11-én.

Nagyméltóságu gróf Lónyay Menyhért akadémiai elnök úr elnöklése alatt.

262. Elnök *gr. Lónyay Menyhért* úr az ülést megnyitván, így szólt:

»A fájdalom mély érzetével és őszinte részvéttel jelentem a tekintetes Akadémiának, hogy *Toldy Ferencz*, az Akadémia igazgató és legrégibb rendes tagja, tegnap éjjél után (decz. 10-én) elvált tőlünk. Az egész haza és az utó-kor örök emlékezetben fogja tartani a nemzet nagy halottját. Ez ülést azért hívtam össze, hogy az Akadémia legyen az első mindenek között a végtisztesség megadásában. Csatlakozni fognak hozzánk az egyetem, melynek a megboldogult évtizedekben keresztül díszé volt; a Kisfaludy-társaság, melyet ő alapított, és a főváros, melynek buzgó polgára volt. A mai ülés feladata a végtisztesség megadása fölött intézkedni.»

Jelenti ezután, hogy az Akadémia nevében tegnap külön gyászjelentést adott ki, melyben az Akadémia mély fájdalma kifejeztetvén, tagjai a 12-én d. u. 3 1/2-órakor leendő temetésre meghívotnak; továbbá hogy a megboldogult családjával egyetértőleg, akként intézkedett, hogy a beszentelés az Akadémia palotájában történjék, s a gyászmenet innen induljon ki, mivel illő, hogy az Akadémia alapításkori rendes tagjainak utolsója és negyed századig volt titoknok a innen vitessék az örök nyugalom helyére. Indítványozza ezen kívül:

a) hogy *Toldy Ferencz* elvesztése miatti fájdalmát az Akadémia jegyzőkönyvében fejezze ki; egyszersmind részvétét a megszorodott családnak egy akadémiai küldöttség által tolmácsoltassa; a küldöttség elnökeül *Horváth Mihály* osztályelnök és r. tagot, tagjaiul az osztályok elnökeit és titkárait jelölven ki.

b) Az Akadémia rendelje el *Toldy Ferencz* élet nagyságu arczképét lefesteni, s azt, elhunyt tagjai arczképei közt, termében örökmélekezetül felfüggesztetni.

c) Az Akadémia legközelebbi nagygyűlésén tartassék emlékbeszéd az elhunyt felett, és ezzel *Gyulai Pál* rendes tag bizassék meg.

Ezek után felhívja a tagokat, hogy holnap délután 3 órakor minél nagyobb

számmal jelenjenek meg az akad. ülésteremben, onnan testületileg indulandók a gyász szertartás helyére, mely az oszlop-csarnokban fog történni, hova az elhunyt már holnap reggel ravatalra helyeztetik.

Pulszky Ferencz igazg. és tisz. tag ez indítványokhoz még azt adja, hogy az Akadémia kérje fel igazgató és rendes tagját Ipolyi Árnold besztercze-bányai püspök ő méltóságát a beszentelésnél az egyházi szertartás vezérletére.

A magyar tudományos Akadémia mély fájdalommal jegyzi fel e lapokra Toldy Ferencznek oly megdöbbentő váratlansággal bekövetkezett halálát, s midőn a tett indítványokat kegyeletesen magáévá teszi, egyszersmind jegyzőkönyvében is emléket szentel a férfinak, kinek hosszú és örökké munkás élete annyira szorosan fonódott vala egybe már kezdettől fogva e tudományos Akadémia életével; ki ennek, alapítása óta, rendes tagja, tovább egy negyed századnál titoknoka s mint ilyen, mondhatni szellemi felépítője, nehéz napokban éber és féltékeny őre, — s hivatala megszűntével is, ülésekben, bizottságokban egyik legbuzgóbb, legmunkásabb tagja, a közelebbi években pedig az igazgató tanácsban intézetünk anyagi érdekei körül is tapasztalásban gazdag tanácsadója, — minden tekintetben Akadémiánk és irodalmunk igazi díszje és büszkesége volt. — Maradjon áldott, mind az idők végeig, emlékezete.

Harminczhetedik akadémiai ülés.

Az I. osztály kilencedik ülése.

1875. decz. 13-án.

Pulszky Ferencz t. t. és osztály-elnök elnöklése alatt.

264. (35) *Joannovits Görgy* felolvassa »Az i k-es ígéről« szóló értekezésének harmadik részét.

Bírálatra adatik.

265. (36) *Szász Károly* r. tag felolvassa *Imre Sándor* l. tag »Nyelvtörténelmi tanulások a nyelvújításra nézve« című értekezésének egy részét.

Az osztályelnök indítványára az értekezés vége a jövő ülésre halasztatik.

Harmincznyolczadik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1875. deczember 20-án.

Csengery Antal akad. másod-elnök úr elnöklése alatt.

267. *Szász Károly* r. t. emlékbeszédet mondott *Kriza János* l. t. felett.

Az akadémiai »Értekezések« című folyó füzetek sorában kiadandó.

268. Olvastatott következő távirat az Akadémiához: »M. Óvár 12/12 1875. »Szerény körünket is megrendíté azon országos gyász, mely *Toldy Ferenczben* irodalmunk vezér csillagának letűntét hirdeti. Minél fogva indítatva érezzük magunkat a jeles férfiú

halála feletti közgyászban való őszinte részvételünknek e sorokban kifejezést adni. A Kazinczy-egylet nevében. Bánfay elnök.»

Tudomásul vétetett.

269. Az Akadémia archaeologiai bizottsága beadja véleményét, Mátyus Nep. János úr »Az ó-görög és római éremtudomány« című, kiadás végett benyújtott kézirati munkája tárgyában. E vélemény szerint a munka sokkal több szorgalommal mint kritikával készült, de még azon esetben is, ha a tudomány igényeinek tökéletesen megfelelné, az archaeologia terén is sokkal sürgetőbb feladatok lesznek megoldandók, mielőtt az ó-görög és római érmészet nagyobb terjedelmű kézi könyvét kiadásra ajánlhatná a bizottság mindaddig, míg a tudományos Akadémia sokkal nagyobb összegeket nem áldozhat régészeti célokra. E szerint a munka kinyomtatását az Akadémia költségén nem ajánlhatja.

A bizottság nézetét az összes ülés magáévá tévén: a munkát szerzőjének viszszaadtni határozta.

270. Pulszky Ferencz úr, mint a nemz. muzeum igazgatója, köszönetet mond az Akadémiának, hogy kiadványaiból 131 kötet nyomtatványt szíves volt a nemzeti muzeum könyvtárának ajándékozni.

Tudomásul szolgál.

271. Az erdélyi román irodalmi és népmívelődési egylet eddigi összes kiadványait (14 darab) megküldvén, ohajtását nyilváníttja csereviszonyba lépni az Akadémiával.

Áttétetik véleményre az állandó könyvtári bizottsághoz, annak kijelölése végett, mely kiadványokat lehetne cserében megküldeni. Egyszersmind a küldött munkákért szokott módon kifejezendő az Akadémia köszönete.

272. A budai állami elemi és felső nép s polgári iskolai tanítóképezde tanári kara szintén kéri az Akadémia eddigi és ezentuli minden kiadványa egy-egy példányát a képezde könyvtárának megküldetni.

Véleményre áttétetik a könyvtári bizottsághoz.

273. A lembergi egyetemi könyvtár előjárósága szintén kéri az Akadémia kiadványainak megküldését.

Hasonlókép a könyvtári bizottsághoz tétetik által.

274. *Bilk* László úr, Bihar-megye Tóti helységeből, Heltai krónikájának egy régi kiadásu példányát küldötte be az Akadémiának.

Köszönettel fogadtatván, erről az ajándékozó levélben értesíttetni fog.

275. *Foerster* Vendelin prágai tanár két ó-francia hűsköltemény: »Aiol et Mirabel« és »Elie de st. Gille« címűekre előfizetési ívet küld.

Áttétetik a könyvtárnoki hivatalhoz, hogy esetleg a könyvt. bizottságnak ajánlja megszerzésüket.

276. A főtitkár jelenti, hogy a Morva-Schlesiai társaság történelmi és statist. osztálya elismervényt küldött az Akadémia kiadványairól.

Tudomásul szolgál.

277. Ugyan az bemutatja a nov. 29-i összes ülés óta a könyvtár részére érkezett könyveket, ily rendben:

I. Testületektől.

Société Hollandaise des Sciences. Harlem. Archives Néerlandaises. Tom. X
Liv. 1. 2. 3.

Antiquarische Gesellschaft. Zürich. Mittheilungen. XVIII. B. 8. H.

Schlesische Gesch. für Vaterl. Cultur. Breslau. — Festgruss an die 47-te Versammlung deutscher Naturforscher und Aerzte.

Academy of Sciences. St. Louis. Transactions. Vol. III. No. 2.

Society of Natural Sciences. Buffalo. Bulletin. Vol. II. No. 4.

Smithsonian Institution. Washington. Annual report for the year 1875.

Gesellschaft für Erdkunde. Berlin. a) Zeitschrift. X. B. 3—4. H. b) Verhandlungen. II. B. Nr. 6—7.

R. Asiatic Society. London. a) 52. annual report. b) Journal. Vol. VII. P. II. Naturforschende Gesellschaft. Basel. Verhandlungen. VI. Theil. 2. H.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1875. Nr. 23. 24. 25.

Hist. Stat. Section. Brünn. Schriften. XII. B.

K. k. Geolog. Reichsanstalt. Bécs. a) Jahrbuch. XXV. B. N. 3. b) Abhandlungen. VI. B. 2. H. VII. B. 3. H. c) Verhandlungen. 1875. Nr. 15.

Hist. Verein für Steiermark. Gratz. a) Bischoff: Steiermärkisches Landrecht des Mittelalters. b) Urkundenbuch des Herzogthumes Steiermark.

Magyarhoni földtani társulat. Budapest. Földtani Közlöny. V. évf. 10. sz.

Angol kormány. Calcutta a) Notices of sanskrit Mss. Vol. III. T. II. b) Archaeol. survey of India. Vol. 5.

Éjszakamerikai kormány. Washington a) Spencer F. Baird: Report on the condition of the sea fisheries in 1871. and 1872. b) Report of the Commissioner for 1872. and 1873.

Department of the Interior. Washington. Coues: Birds of the Northwest.

Department of Agriculture. Washington. Monthly reports for 1874.

M. kir. pénzügyminisztérium. Budapest. Erdészeti segédtablák méter mértékekre.

M. kir. közoktatási miniszter. Budapest. A közoktatás 1873. évi állapotáról szóló jelentés.

Landesausschuss. Brünn. Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. X. B.

M. k. tudom. egyetem. Budapest. a) Acta anni 187⁴/₅ Fasc. I. b) Almanach 187³/₄-ról és 187⁴/₅-ről. Acta anni 187³/₄. Fasc. II. d) Tanrend 187³/₄. nyári szakára 187⁴/₅. téli és nyári szakára; 187⁵/₆. téli szakára.

Helv. hitv. Lyceum igazgatósága. M.-Sziget. Iskolai Értesítő. 187⁴/₅-ről.

II. Magánosoktól.

Zichy Antal l. t. Budapest. gr. Széchenyi István mint paedagog.

Rájendrolála Mitra k. t. Calcutta. A report on sanskrit Mss.

Déchy Mór. Budapest. Jelentés a párisi nemzetközi földrajzi kiállításról.

III. Köteles példányok.

Magyar testvérek nyomdája. Temesvár. Tokody: Katholikus egyházjogtan. Városi nyomda. Debreczen, a) Magyar prot. egyházi és iskolai Figyelmező. VI. évf. 10. füz. b) Értesítő a reformátusok debreczeni főiskolájáról 1874/5. c) Békéssy: Állatgyógyászati tárcza-jegyzék. d) Dezső: Zács Felicián.

IV. Saját kiadásbeli munkák.

- a) Értesítő. 1875. 13. 14. sz.
- b) Archaeol. Közlemények. X. köt. I. füzet.
- c) Archaeol. Értesítő. IX. köt. 9. sz.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

a M. T. Akadémia Értesítőjének IX. évfolyamához.

	<i>Lap</i>
A ccademia Gioenia 50 éves fenállása ünnepére meghívás	223
Alapszabály-módosítás az alkönyvtárnokokat illetőleg	172
Alapszabályok 52. §-e megváltoztattatik	175
Alapszabályok 52. §-ének módosítása a legfelsőbb helyen helybehagyatik	243
Albert-érem ügyében felhívás	222
— — ügyi bizottság tagjai	261
A páthy István: »A kényszer-egyezségről a csőd eljárásban«	2
Arany László emlékbeszéde Bérczy Károly fölött	260
Archaeologiai Monumenták és Közlemények áráira vonatkozó határozat	22
Asbóth Lajos kézirati munkája: »Az éjszakamerikai polgárháboru története« bírálatra adatik	141
— — hadtörténelmi munkája Hollán Ernő t. t. által kiadásra ajánlatik . .	165
— — a II. osztályból a III.-dikba leendő áttétele ügyében	172
Aszódi ev. gymnasium kéri az akadémiai kiadványokat	165
Athenaeum nyomdatársulat számlája a »Kortan« című munkát illetőleg	134
Athéni »Parnass« irod. társaság csereviszonya	224
B allagi Mór: »Brassai és a nyelvtudomány«	257
Balogh Dezső »A nyelv eredete« című értekezésének megbirálását sürgeti	219
Bartalus István: »Nemzetiség és művészet«	239
Bálint Gábor: »A mandsuk nemzeti vallásának szertartásos könyvéről«..	257
— — személyes felolvashatásra engedélyt kap	261
Bentom Alajos arczképe és iratai nem fogadtatnak el	220
Beúthy Leó, a Fáy-alapítványi tiszteletdíjra ajánlott mű szerzőjeül jelentkezik	58
Bernát József, »Közlemények a budai keserű-forrásokról«	6
— — »A budai Rákóczi keserűvíz forrásnak egy új vegyelemzéséről« . .	37
Beszédes Sándor, Dürer »Kisebb passióját« ajándékozza	224
Bécsi »Institut für Österreichische Geschichts-forschung« cz. társulattal csereviszony	45
— — »Orientalisches Museum« az általa küldött munkák viszonzását kéri másodpéldányokkal	60
— — cs. Akadémia felhívása az árvizek tanulmányánál közreműködésre	141
Bérczy Károly fölött emlékbeszéd Arany Lászlótól	260
Bérház, akadémiai, után követelt adó lefizetéséről jelentés	130
Bézsán alapítványi jutalomnak formulázott szabályzata	140
— — jutalomra pályakérdés tüzetik ki	171

B í r ó Albert hagyománya	134
B l ü c h e r E. L. »Grammatica Aramaica« cz. munkáját ajándékozza	22
B o g y ó-B e c s k e Olga segélyezési kérelme	134
B o l l a János: »Adatok Magyarhon gomba virányához«	54 a.)*
B o r b á s Vincze: »Ujabb jelenségek a magyar flórában.«	54 a.
B o r d e a u x i »Société des sciences phisiques et naturelles« részéről tett és Schmidt Ferencz által közölt felszólításokról a III. osztály jelentést tesz	21
B ó j a Gergely tanfelügyelő a fővárosi tanító testület részére az Akadémia némi kiadványait kéri	142
B r a s s a i Sámuel: »A neo- és palaeologiáról«	242
B r a s s ó i keresk. és iparkamara 300 frt pályadíja	166
B r e s z t y e n s z k y József hagyománya	133
B r ü s s e l i közegészségi és életmentés-ügyi nemzetközi kiállításban való részvételre meghívás	262
B u d a i elemi, felső nép- s polgári iskolai tanítóképezde ingyen könyvpéldányokat kér	274
B u d a p e s t i egyetemi bölcsészek segélyegylete ingyen könyvpéldányokat kér	263
— — tudomány- és műgyetemi olvasó kör az Akadémia minden kiadványait kéri	22
B u d e n z József: »Az ugor nyelvek hangtanáról.«	39
— — lemondása az alkönyvtárnokságról	132
B ü k László Heltai kronikájának egy régi kiadásu példányát ajándékozza	274
/	
C a s s i n János kül. tag ellunytaról jelentés	40
C s a t s k ó Imre felett emlékbeszéd Pauler Tivadartól	242
C s a n á d y Gusztáv a Vitéz-alapítványi jutalmat kapja	170
C s e k o n i c s János gr. ujabb alapítványa	133
C s e r n y e i Gyula kérelme egy nevelési munka segélyezését illetőleg	243
C s i k y Gergely a gr. Teleki jutalmat nyert mű szerzőjeül jelentkezik.	59
C z e r n o v i c z i egyetemnek az akad. kiadványok nem küldethetnek	222
— — keresk. kamara egy népműveltségi kimutatást küld	263
C z i n á r Mór haláláról jelentés.	40
— — felett emlékbeszéd tartására Ipolyi Árpád r. t. felkérjük	52 a.
C z u c z o r-ünnepély rendező bizottság meghívja az Akadémiát	165
D á n kir. akad. a távirda javítását célzó nyomtatott közleményt küld	59
— — kir. tudományos és irodalmi társaság körirata a II. és III. osztályhoz tétetik	219
D e s c l o i s e a u x k. tag köszönő levele	223
D o r n e r József felett Kalchbrenner Károly r. t. emlékbeszéde	20
D o r p a t i egyetemnek szánt könyvek hova küldendőek	142
D ó r a-féle nemzetgazdasági pályázatra pályamunka nem érkezett	26

*) A hol **a** vagy **b** van a lapszám után, az azt jelenti, hogy azon lapszámok kétszer fordulnak elő.

E d l -ösztöndijra a pályázat kihirdetésének megtörténte felől és a Holczer ösz- töndij hirdetése végett jelentés tétel	165
E d l -ösztöndij Machik Lajosnak adatik	223
E i s e n Izidor a »Szombatosok« szertartásos könyvét az Akadémiának ajándé- kul felajánlja	219
Br. E ö t v ö s Loránd: »Válasz Ketteler néhány észrevételére az észlelt rezgések intenzitása felett«	157
E w a l d György Henrik August külső tag haláláról jelentés	165
É r k ö v y Adolf emlékbeszéde Török János l. t. felett	58 b.
É r m e k összes maradékpéldányai áruba bocsátandók	247
F a b r i t i u s Károly »Pemflinger Márk szász gróf életirata különös tekintet- tel a reformáció elterjedésére Erdélyben«	26
F a r k a s István 400 frt. hagyománya	249
F á y alapítványi nemzetgazdasági pályázat eldöntése felől a II. osztály jelen- tése	40
— — jutalom szabályainak módosítása	140
F e s t Vilmos: »A földművelési mérnök feladatáról és neveltetéséről«	232
F l e i s c h e r Antal: »Vegytani köelemények.«	77
F o d o r József »Közegészségügy Angliában st.« című munkájának az 1875-iki akadémiai nagyjutalom odaitéltetik	169
F o g a r a s i János ohaja a Nagyszótár pótkötetének díjaztatása tárgyában . .	260
— — »Az új szókról«	55 a.
— — nyelvtudományi czélokra megajánlott 500 frt. adománya Bá- linth Gábornak adatik	171
F o e r s t e r Vendelin két ó-francia hősköltményre előfizetési ívet küld . .	274
F ö l d r a j z i társulat — magyar — köszönete az Akadémia helyiségeiért . .	142
— — tudósítása az osztrák-magyar monarchiának képviseltetése felől a párisi nemzetközi földrajzi gyűlésen stb.	142
F r a k n ó i Vilmos: »II. Lajos és Mária«	63
— — »Mária királyné állása a reformatió irányában«	151
F r a n c z i a o r s z á g i földrajzi társaság elnökétől érkezett levelek a vallás- és közokt. m. kir. minlsztériumtól áttétetnek	21
G a b e l e n t z János haláláról jelentés	20
G a c h a r d k. tag köszönő levele	223
G a l g ó c z y Károly emlékbeszéde Wurga János felett	135
G e d u l y Ferencz számára egy példány az Archaeol. bizottság kiadványaiból .	22
G o r o v e -alapítványi széptani kérdésre beérkezett pályamunkák bemutattnak .	25
— — alapítványból kitűzve volt műveltség-történelmi jutalomkérdésre pályamunka nem érkezett.	26
— — -féle műveltségtörténeti pályakérdés újra kitűzetik.	171
G r a b o v s z k y Gy. 200 frt hagyománya	249
G r e g u s s Ágost: »Shakespeare stíljéről«	8
G u i z o t Ferencz k. tag felett emlékbeszéd tartására gróf Lónyay Menyhért t. t. felkératik.	3

Gyürki Andrásnak egy új szerkezetű propeller feltalálására vonatkozó irata megőrzés végett a levéltárba tételik	263
Hafner József a Kántz Zsigmond hagyatéka iránt	224
Haidinger György 5 frt hagyománya	249
Hampel József : »A Cyprus szigetén lelt ősrégi edényekről«	197
Harlemi »Société Hollandaise des Sciences« cz. társulattal csereviszony	45
— — »Fondation de P. Teyler van der Hulst« czíművel hasonlóan	45
— — »Société Hollandaise des Sciences« teljes csereviszonyt kér	59
Hazslinszky Frigyes : »Magyarhon trifolái«	36
— — »Egy felszíni hypogaeus«	162
Heerden Lajos : »A légecssav mennyiségi meghatározásának módszere«	77
Hegedüs Candid Lajos az arch. bizottság tagjának választatik	22
Hegedüs Mátyás 5 for. 25 kr. hagyománya	249
Hellner Péter Verbúczy verses magyar compendiumát ajándékozza	224
Henszlmann Imre : »Jelentés a székesfehérvári újabb ásások eredményéről«	2
Hinka József akadémiai ügyész költségeinek utalványozása	134
Hirschler Ignác bírálata Rózsay József l. t. »A régi zsidók orvostanáról« czimű munkája felett	38
Holczer ösztöndíjra újabb pályázat	223
— — ösztöndíj Jankovics Józsefnek adatik	260
— — ösztöndíjban történt részesítését Miskolczy Aladár megköszöni	261
Huillard-Bréholles k. t. felett gyászbeszéd tartására ajánlkozik Wenzel Gusztáv r. t.	3
Hunfalvy János a Marczibányi mellékjutalmat kapja	170
Hunfalvy Pál : »Az ugor városokról; adalék a műveltség történetéhez«	6
— — véleménye Óhidý Lajosnak a »kettős betűkről« czimű értekezéséről	129
— — a »Nyelvtudományi közlemények« újabb kötetit ismerteti	215
Hunyady Jenő : »Adott kúpszeleten fekvő hat pont feltételi egyenletének különböző alapjairól«	250
Igaz Dániel pénz-adománya ügyében	134
Imre Sándor : »Nyelvtörténelmi tanulságok a nyelvújításra nézve«	273
Irói tulajdonjog iránt javaslat tételre bizottság küldetik ki	223
— — e bizottság tagjai	261
Jakab Elek a kézirat gyűjtemény rendezésére ajánlkozik	248
— — a kézirat-gyűjtemény rendezésével megbízatik	262
Jakabffy István alapító levele	131
Janka V. »Adatok Magyarhon délkeleti virányához«	162
Joannovics György : »Az ik-es igékről«	188. 216. 273
Jókai Mór indítványa László Mihály részére megbízó levél kiadatása iránt	129
Jurányi Lajos előleges jelentést tesz a Tmesipterisről	33

K a i r ó i »Khedivei geogr. társaság« csereviszonya	224
K a l c h b r e n n e r Károly emlékbeszéde Dorner József l. t. felett	20
K a z i n c z y -alapítványi birtok és emlékkert ügyének rendezése	132
— — alapkezeléséről Mezőssy Menyhért számadása	133
— — e számadásra tett észrevételek	248
K á r o l y i Árpádnak az állami ösztöndíjban továbbra is részesítése végett 20. 46. 59. 262.	
K e l e t i Károly: »Magyarország népesedési mozgalma az 1864—1873. évek- ben és a cholera«	50 a.
— — »Visszapillantás közgazdaságunk egy negyedszázadára	258
K é p t á r i helyiség évi bére emeltetik	249
K é r y Imre 28 kötetből álló ajándéka	243
K o c h Antal: »A közet vizsgálatnak módszerei, alkalmazva a szentendre-vi- segrádi trachyt csoport közeteire«	267
— — »A dunai trachyt csoport jobbparti részének földtani leírása	267
K o l m á r József-féle ösztöndíj-alapítvány	142
K o l o z s v á r i egyetemi önképző kör az Akadémia kiadványainak díjtalan megküldését kéri	22
K o n e k Sándor: »Ujabb adataink Magyarország bűnvádi statistikájából« . .	68
— — »A magyar birodalom statistikája« című munkájának a pesti első hazai takarékpénztár által felajánlott 1500 forint odaitéltetik	169
— — »A statistika és a nemzetgazdasági tudomány közötti viszony a mai korban«	191
K ó k a i Lajos kérvénye az »Irodalmi Értesítő« pártolása iránt.	8
— — »Irodalmi értesítője« pártolása ügyében beadott folyamodványát az I. osztály mellőztetni javasolja	21
— — Irodalmi Értesítőjéből az I. osztály két példányt megrendeltetni ja- vasol	21
K ö l t s é g v e t é s e a M. T. Akadémiának 1875-re	11
— — ennek szoros megtartása iránt	250
K ö n i g Gynla: »Bármely adott egyenlet legkisebb gyökének általános meg- határozásáról«	236
K ö n y v k i a d ó hivatal — akadémiai — működésének szabályozása	131
K ö n y v t á r i bizottság ajánlata a nemzeti muzeum érem és régiségtári- könyvtára részére az Archaeologiai emlékek és a Történelmi tár kö- teteinek megküldetése iránt	45
— — javaslata az Évkönyv darabjai iránt	45
— — jelentése a könyvtári ügyek rendezésére vonatkozó munkájáról. . .	60
— — jelentése az ingyen vagy csere példányokat kérő folyamodványok s levelek tárgyában	261
K ö n y v t á r i szabályok	145
K ö z é p t a n o d a i tanáregylet — országos — kérelme az Akadémia ki- adványainak egy-egy példányáért	142
K ö z ü l é s (1875-ki) programja	168
K l u g Nándor: »A színérzésről indirect látás mellett«	59 76

K r a l o v á n s z k y Györgyné folyamodása az iránt, hogy férjének háza, az Akadémia javára tett hagyományok biztosítása mellett reá átíratassék	19
— — férjhezmenetele esetében az illető alapítvány biztosítása.	175
K r e n n e r József: »Magyaroszágra nézve két új ásványról«	3
K r i s a n i t s József ajánlata Turopolya kerületre vonatkozó okmányok másolatai iránt	224
K r i z a János »Vadrózsák« című munkájának kiadása iránt indítvány	9
— — haláláról jelentés	129 139
— — felett emlékbeszéd Szász Károlytól	273
K r u e s z Krizosztom főapát köszöni a szótár-érem arany példányát	219
K u u n Géza gr. kérélmé a »Lexicon latino-persico-comanicum« használatra megnyerése iránt	261
L á z á r Kálmán gr. felett emlékbeszéd Xantus Jánostól	40
L e h r Albert: »A magyar tárgy-as-tárgyatlan ragozáshoz« című értekezésének az 1874-re szóló Sámuel-díj odaítélteik	168
L e m b e r g i tud. egyetem az Akadémia kiadványait kéri	274
L i k a v e c z János könyvtártisztul ajánltatik	248
— — kineveztetik	262
L i n d n e r Ernő alkönyvtárnokul ajánltatik	248
— — kineveztetik	262
L o j k a Hugó: »Adatok Magyarhon zuzmó virányához«	54. a.
L ó n y a y Menyhért gr. 40 frt. újabb alapítványa	249
L y e l l Károly külső tag haláláról jelentés	47. b.
M a g y a r o r v o s o k és természetvizsgálók előpataki nagygyűlésén több akad. tag jelen volt	223
M a g y a r ó v á r i gazd. akadémia ingyen könyvpéldányokat kér	263
M a r g i t s z i g e t i híd felirata.	222
M á r y Pál 100 frt hagyománya	249
M á t r a y Gábor haláláról jelentés	222
M á t y á s Flórián: »Egyházviselési Régiségek«	149
M á t t y u s N. János: »A görög- és római éremtudomány	223
— — e művéről az archaeologiai bizottság véleménye	274
M i a n i afrikai utazó által rajzolt közép-afrikai térképet küldi báró Lo-Presti Árpád	166
M i c h e l - A n g i o l o négyszázados emlékünnepeére meghívás	223
M i s k o l c z y Aladár részére a Holczer ösztöndíj félévre újra megadatik	141
M i s k o v i c s Mózes: »Paleographia Universalis« című munkát ajánl megvételre	22
M o l n á r István alapítványa tárgyában előterjesztés	130
M u z e u m i (nemzeti) igazgatóság levele az Akad. archaeologiai könyvgyűjteménye áthelyeztetése iránt	22
— — köszöni a szótár-érem arany-példányát	219
— — köszöni az ajándékozott könyveket	274

Nagygyűlésnek — 1875-i — megállapított rendje	139
Nagy Iván: »Az utolsó Árpád-házi király trónra lépte«	257
Naszódi g. e. főgymnasium folyamodása az Akadémia kiadványaiért . .	165
Nádasdy-jutalomra versenyző pályaművek beküldésére állandó hatánapúl decz. 31-ke állapittatik meg	171
— — pályamunkák bejelentetnek	177
— — jutalomra érkezett »Kuruczok« cz. pályamű pályázatra bocsáttatik.	218
— — jutalomra küldött II. sz. pályamű pályázatra nem bocsáttatik . .	219
b. Nyáry Albertnek a történelmi bizottság tagjai közé soroztatása iránt. .	2
— — ez ügyben az osztály felterjesztést tesz	21
— — a tört. bizottság tagjának megválasztatik	22
Nyelvemléktár I. II. III. kötetei bemutattnak	8
Ortvai Tivadar az arch. bizottság előadójának választatik	22
Óhidy Lajos, a »Kettős betűkről« czimű értekezéséről vélemény. . . .	129
Ónody Bertalan folyamodványát, ajánló levél kiadatása iránt a III. osztály pártolólág terjeszti fel	46
Palota- és bérház — akadémiai — után követelt adóhátralék és bérkrajczá- rok ügye	131
Pauler Tivadar emlékbeszéde Csatskó Imre fölött.	242
Párisi földrajzi kongresszus megnyitásának elhalasztása felől minis- teri leirat	59
Pesty Frigyes: »Szörény vármegye oláh kerületei«	230
Pettkó János: »A számrendszerről«	236
Péczy József alapítványa ügyének felderítése elhatároztatik	175
Pillitz: »A talaj felszívási képességéről«	497
Podhorszky Lajos: »Lav-Tzen Törvény és Erkölcskönyve« cz. kézírata bírálatra adatik	263
Portugalli kir. kormánytól küldött fényképmásolatok.	139
Pozsonyi állami-nótanítóképezde folyamodványa az akadémiai kiadványok megküldéseért	46
Pólya József felett emlékbeszéd Török Józseftől	218
Prágai »Verein Böhmischer Mathematiker« cz. társulattal csereviszony .	45
Preysz Mór l. t. a) »A magyar bor feltűnő felhárnyé-tartalma mint csekély állandóságának egyik fő oka és annak ellenszerei« b) »Guyot-féle és a klosterneuburgi must-mérleg kritikai összeha- sonlítása s az utóbbinak hibái.«	497
Programma Certaminis poetici ex legato Heufliano in annum 1875 . .	142
b. Prónay Gábor haláláról jelentés	139
Pulzsky-féle könyvgyűjtemény archaeologiai részének a nemzeti muzeumhoz át tétele iránt az állandó könyvtári bizottság jelentése	45
Réthly Mór: »A három méretű homogen tér síkbeli trigonometriája« . .	211
— — »A propeller és peripeller felületek elméletéhez«	254

	<i>Lap.</i>
R é z s ő - E n s e l S á n d o r »Csörsz árku« cz. munkáját ajándékozza	263
R h é d e y hagyaték-féle kis-toronyai szőlő ügye	132
R i b á r y F e r e n c z : »Egy lap Egyiptom történetéből.« cz. munkájából 50 példányt ajándékoz	224
»R í m e z ő Szótár« czim alatt kiadásra beadott munka ügye	129
R o m á n (erdélyi) irodalmi és népművelődési egyeslet könyvajándéka s csereviszony iránti óhajtatása	274
R o s t y P á l végrendeletének kivonata bemutatattik	20
S c h e n z l G u i d o : »A földmagnetikai vonalak rendhagyó menete Erdélyben«	270
S c h u l e r (Libloy) F r i g y e s köszönő-levele a történelmi bizottsághoz tétetik	219
S c h u l l e r A l a j o s : »A légnyomás változásainak pontos meghatározásáról«.	237
S c h w a n f e l d e r J ó z s e f hagyománya	134
S i m o n G y u l a 20 forint hagyománya	177
S ó s f y J ó z s e f 100 frt hagyománya.	249
S t o r c h G y u l a kiküldetéséről a vasuti műszótár átvizsgálására, miniszteri leirat	21
S t r a s s b u r g i egyetemi könyvtárnak ingyen példányok	224
S z a b a d j e g y e k ügyében a cs. kir. dunagőzhajózás és vasutársulatok válasza	46
S z a b ó I s t v á n ! . t. beküldi Hesiodus Theogoniáját fordításban kiadás végett	219
— — irodalmi működésének 50-dik évfordulója	223
— — köszöni az üdvözlöt	243
S z a r v a s G á b o r : »A nyelvújításról«	129
S z a t h m á r y K á r o l y »A történelem tanításáról«	31
S z á m a d á s a a magyar földhitel-intézetnek a M. T. Akadémia 1874-iki vagyon állásáról	11
S z á m a d á s o k »akadémiai 1874-i« megvizsgálásáról jelentés	133
S z á s z K á r o l y a Gorove-jutalmat kapja	169
— — Gorove-jutalmat nyert pályaműve kiadás végett a szerzőnek átengedtetik	219
— — emlékezéséde Kriza János fölött	273
S z e g e d város közönsége az akadémiai kiadványokat kéri	142
— — kérelme iránt a m. k. közokt. miniszter jelentést kíván	165
— — könyvtárának az Akadémia kiadványai nem küldethetnek.	222
S z e n d e f y Á g n e s reménybeli hagyománya	249
S z e p e s s i I m r e elhunytáról jelentés	8. 20
S z é c h e n A n t a l gr. a párisi földrajzi congressus tiszteleti bizottságába ta- gul küldetéséről lemond	46
S z é c h e n y i I s t v á n gr. özvegyének haláláról jelentés	222
S z é k e l y - a l a p kezelés ügyében	130
— — alapra Kassa városa által adott 30 frt ügye	176
— — Murányi ignác által adott ezer forint ügye	176

Székel y-alapból 30 frt kifizetése iránt	249
Szil á g y i Sándor »Révay Péter és a szent korona«	49. a.
— — »Izabella trónfoglalása Erdélyben.«	247
Szily Kálmán: »A hőelmélet második alapelve levezetve az elsőből«	154
— — »A propeller elméletéhez«	237
Szombatosok szertásosos könyve ajándéku l küldetik	219
Szó t á r elkészülte emlékére verendő érem m'ntája bemutat tatik.	58
— — érmekből kik és minő példányt kapjanak	165
— — bronz példányai áruba bocsátatnak	176
— — érmek miféle intézeteknek küldendők	247
Szumrák Ernő »Manuscrit. pictographique Américain« cz. könyvet ajándé- kozza	243

Ta g o k n a k és tisztviselőknak (akad.) csak rendes fizetése foglalható le biróilag	247
Ta g o k ú l kik ajánltatnak	172. 173. 174
— — kik választatnak	174. 175
Ta r n a y Károly: »Kísérlet a magyar bölcsészet jellegéről«	52
T e l e k i-jutalomra érkezett vigjátéki pályaművek bemutat tatnak	1
— — féle — 1874-re hirdetett — drámai jutalomért versenyző 12 pályaműről Szász Károly jelentése	47
— — tévedésből küldött dráma	224
— — pályázat eldöntése márcz. 20-kára tétetik át	263
T e r m é s z e t t u d. tételek E. J. betűk alatt megvitatás végett küldetnek	224
T é l f y Iván l. t.: »Aeschylus élete, drámái fatuma, katharsisa, karai, rimeí, codexei.«	177
T h a n Károly: »Közlemények az egyetem vegytani intézetéből«	77
— — közleményei a m. kir. egyetem vegytani intézetéből	213
T h e i n e r Ágost k. tag felett emlékbeszéd tartására Fraknoi Vilmos r. t. felkér etik	3
T h e m a k E.: »Adatok a zsadányi meteorkő hulláshoz«	213
T o k a j hegylaljai iparosok egyesülete aláírási ivet küld	22
T o l d y Ferencz: »A legrégibb magyar iskolai könyv« czim alatt egy könyvet ismertet	40
— — »Az új magyar orthologia.«	55
— — indítványa gr. Teleki József névnapjának megtartása iránt	56 b.
— — ez indítványát visszavonja	58
— — jelentése a Történelmi Bizottság 1874—5-ik évi munkálkodásáról	151
— — halála következtében rendkívüli összes ülés	272
— — halála alkalmából a magyar-óvári Kazinczy egyeslet távirata	273
T o r m a y Károly özvegye stat. táblás kimutatást küld	59
T ö r ö k János feletti emlékbeszéd Érkövy Adolftól	58
T ö r ö k József emlékbeszéde Pólya József felett	218
— — »A jég korszak nyomai a magyar birodalomban s különösen Debreczen vidékén«	253

	<i>Lap.</i>
Triesti »Societa Adriatica di Scienze Naturali« csereviszonyt kér.	59
Trinchera Ferencz k. tag felett emlékezéséd tartására Wenzel Gusztáv r. t. felkéretik	3
Ügyészi jelentés	19. 248
Xántus János emlékezéséde gr. Lázár Kálmán l. t. felett.	40
Ybl Miklós építési tiszteletdíja	249
— — a forróvíz fűtés megvizsgálását kéri	249
Vadrózsák kiadatása ügyében indítvány	9
Valentinelli József k. t. fölött gyászbeszéd tartására ajánlkozik Wenzel Gusztáv r. t.	3
— — emlékezéséd tartására Wenzel Gusztáv r. t. felkéretik	52 a.
Vallásalapítványi erdők tűzifája újabb árszabálya	249
Vasmegyei régészeti egyesület kérelme a régészetre vonatkozó kiadványokért	142
Vasuti műszótár megbírálása és kijavitása felől jelentés tételik	55
— — műszótárnál közreműködésért köszönet.	139
Váczai első általános iparegylet a Széchenyi ünnepély ügyében	142
Vitéz József-féle pályadíjra beérkezett pályamunkák bemutattnak.	25
Warga János haláláról jelentés.	20
— — felett emlékezéséd tartására Galgóczy Károly l. t. felkéretik	52
— — felett emlékezéséd Galgóczy Károlytól	135
Warttha Vincze: »A Bunsen-féle jég calorimeterről«	52
— — kéri az akadémiát, hogy physikai termében kísérleteket tehessen	165
Washingtoni »Office U. S. Geological snrvey« csereviszonya	224
Wenzel Gusztáv: »Az egykori kir. curia (1723—1778.) döntvényeinek jelentőségéről stb.	149
— — »Az összehasonlító jogtudomány és a magyarjog«	247
Zágrábi tud. egyetem rectora köszönő levele	263
Zeller k. tag köszönő levele	223
Zmeskál alapítvány iránt tudakozás	20

TUDNIVALÓK

1. Az Akadémia ÉRTESÍTŐ-je oly folyóirat, mely az ülésein történt előadásokat s tárgyalásokat hozza, amazokat kivonatban, ezeket a jegyzőkönyv szerint.

2. Minden, ki az Akadémiában előadást tart, végzésileg fel van hívva, hogy annak előre elkészített kivonatát, még azon ülés folytán kézbesítse a titkári hivatalnak.

3. Az Értesítő tartalmát teszik

a) Az osztály-ülésekben előadott minden értekezés kivonata. Egy-egy kivonat *legfeljebb* 8 nyomtatott lapra terjedhet. Továbbá az ülésen felolvasott könyvismertetések, bemutatások, kisebb előterjesztések, melyek önálló tudományos értekezésnek nem tekinthetők.

b) A közülésben felolvasott értekezések kivonata, ha szinte maga az értekezés az Évkönyvekben jelenik is meg.

c) Kisebb emlékbeszédek, necrologok s effélék, melyek t. i. nem az Évkönyvekbe valók. Évkönyvbe szánt emlékbeszéd kivonata csak úgy, ha belőle alkalmas kivonatot lehet készíteni.

d) Az Akadémia mindennemű (osztály-, összes, és igazgatósági) üléseinek és nagygyűléseinek tárgyalásai; csupán a közönség elé nem való dolgok elhagyásával. E szerint

e) A tisztán személyt érdeklő ügyek mellőztével minden egyéb, a tagokat és a közönséget érdeklő dolgok.

f) Általánosb érdekekkel bíró indítványok; melyeket az indítványozó még az ülés folytán, írásban is köteles beadni az Értesítő számára.

g) A kiadás végett benyújtott művek és értekezések fölötti bírálatok, vagy egészben, vagy tartalmas kivonatban. El nem fogadott munkák általánosb irodalmi becsü bírálatai is közöltetnek: de a bírálók nevei ilyenkor nem.

h) Pályaművek bírálatai, akár osztályok, akár bizottságok vagy bizottsági előadók által nyújthatnak be. Összesített vélemény vagy előadói jelentés létében az egyes bírálók véleményei nem közöltetnek.

i) Az Akadémiának ajándékozott, vagy más intézetek által oserébe küldött könyvek jegyzéke.

k) Minden ülés előtt kitétetik az elnöklő neve; de a jelenvoltak névsora nem. Az indítványt, jelentést tevők neve sem hallgattatik el; ha pedig valamely tag értekezést ajánl, vagy olvas nem-tagtól, annak neve mindig kiteendő, s az köteles a felolvasott értekezés kivonatát kézbesíteni.

l) Minden kivonat, indítvány, jelentés stb. még ülés folytán írásban beadandó, az illető titkárnak, hogy az Értesítő szerkesztése késedelmet ne szenvedjen.

4. Ha nem-tag valamely akad. tag által kíván értekezést olvastatni fel osztály-ülésekben: dolgozatát jó előre be kell adnia az illető titkárnak, ki azt az osztály-értekezlethez átteszi, mely egy tagjával a munkát átnézetvén, ennek jelentése folytán dönti el, felolvastassék-e az osztály-ülésben vagy ne; első esetben valakit a felolvasással is megbízván.

5. Ha nem-tag személyesen előadást akar tartani, erre, a munka előleges beküldésével, minden egyes esetben az Akadémia engedélyé kell kikérnie. Ilyenkor az Akadémia a beadott munkát szintén az illető osztály-értekezlethez teszi át, s annak véleménye alapján engedi vagy tagadja meg a felolvasást.

